



สำนักพิมพ์เทียนวรรณ

๔๑๓/๒๒-๒๕ ถนนอรุณอมรินทร์

เขตบางกอกน้อย กทม. ๑๐๗๐๐

วัดศาสนาและปรัชญา

พิมพ์ครั้งแรก กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

พิบูลย์ หัตถกิจโกศล ออกแบบปก

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย

สายส่งสัณฐิต บริษัทเกล็ดไทย จำกัด

๓๐๓/๗ ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ กทม. ๑๐๕๐๐

โทร. ๒๓๓๒๓๘๒

ราคา ๓๐ บาท

## คำนำสำนักพิมพ์

ท่านที่ติดตามผลงานของสำนักพิมพ์เทียนวรรณย่อมเห็นแนวทางหนังสือของสำนักพิมพ์ ซึ่งมุ่งเสนอความคิดและอุดมคติแก่สังคม โดยคำนึงถึงความงามและความถูกต้องเป็นสำคัญมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อบ่มส่วนที่สังคมยังขาดอยู่ให้ครบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นงานเขียน ข้อเขียน คำพูด หรือบทกวีที่แสดงทัศนะและประสบการณ์ ทั้งจากตะวันตกและตะวันออก แต่ก็มุ่งให้คุณค่าในทางสร้างสรรค์ความเข้าใจชีวิตและเกื้อหนุนบุคคลและสังคมไปในทางที่สูงส่งงดงามยิ่ง ๆ ขึ้นเป็นแก่น โดยนัยนี้จึงนำเสนองานนิพนธ์ทางปรัชญาและศาสนา (โดยเฉพาะพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานของสังคมไทย) ต่อผู้อ่านอยู่เนือง ๆ .

จำเพาะเล่มนี้ขอว่าค่านิยมแบบพุทธ เป็นการรวมข้อเขียน คำเทศนา คำบรรยาย คำสัมภาษณ์ ต่างกรรมต่างวาระของเจ้าคุณ พระราชวรมุนี มีเนื้อหาครอบคลุมถึงคุณค่าที่ชาวพุทธยึดถือในการดำเนินชีวิตในสังคมในด้านต่าง ๆ เกือบทุกช่วงตอน ในภาคแรกแสดงถึงทัศนะต่อชีวิตเริ่มแต่การเกิด ตาย การแต่งงาน ครอบเรือน การทำงาน การอยู่ร่วมกัน ตลอดจนชีวิตที่พัฒนาแล้วตามหลักพุทธธรรม ในภาคที่สองมุ่งถึงคนหนุ่มสาวและนักศึกษาผู้อยู่ในวัยแสวงหาและเตรียมตัวโดยเฉพาะ เริ่มแต่ศาสนากับคนหนุ่มสาว อุดมคติของคนหนุ่มสาว ธรรมสำหรับนักศึกษา ตลอดจนบทบาทของนักศึกษาในฐานะพุทธศาสนิกที่จะส่งเสริมค่านิยมแบบพุทธอีกด้วย ในภาคผนวกได้แนะนำผลงานชิ้นสำคัญที่รวบรวมหลักการปฏิบัติในชีวิตของชาวพุทธไว้ รวมทั้งประวัติและผลงานโดยย่อของผู้ประพันธ์ไว้เพื่อประโยชน์ของผู้สนใจศึกษาสืบต่อไป

โดยที่ตระหนักว่า “ค่านิยม” เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะเป็นเครื่องชี้นำให้บุคคลประกอบกรรมใดๆ ดังาม และผลิตผล ไปตามความเชื่อ

ความเห็นและความนิยมที่ตนเองยึดถืออยู่ ยิ่งสังคมปัจจุบันมีความสลับ  
เนือไขว้เขวในระบบคุณค่าแบบดั้งเดิมของตน และแบบใหม่ที่ตนรับมา  
โดยไม่รู้จักดีพอ อันตรายจากการหิบลอยคุณค่าจอมปลอม อันเป็น  
ปลอกกระพืงกว่าแก่นสาร ก็ยังมีเป็นทวีหรือตรูคุณ สำนักพิมพ์จึงหวัง  
ว่า ค่านิยมแบบพุทธ เล่มนี้ จะให้หลักที่หนักแน่นและแม่นยำ ควร  
แก่การใส่ใจพิจารณาอย่างมาก

สำหรับท่านเจ้าคุณ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ผู้ประพันธ์  
นี้ ย่อมเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวางในแวดวงปัญญาชน นัก  
วิชาการ และนักปฏิบัติการในสังคมเป็นอย่างมาก โดยที่ศิลาจารวัตรของ  
ท่านเองก็งดงาม ให้ความบันเทิงใจแก่ผู้พบเห็น การรวบรวมผลงานของ  
ท่านตีพิมพ์ครั้งนี้ มุ่งในด้านเนื้อหาสาระเป็นหลัก แม้จะมีรูปแบบการใช้  
ภาษาที่ต่างออกไป ทั้งที่เป็นแบบแผนบ้าง ไม่เป็นทางการบ้างก็ตาม อนึ่ง  
ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ทำในช่วงที่ท่านอาพาธอยู่ การตรวจและรวบรวมต้น  
ฉบับจึงอาจมีตกหล่นอยู่บ้าง แต่ก็พยายามอย่างดีที่สุดที่จะรวบรวมต้น  
ฉบับที่มีคุณค่าทั้งหมดของท่านไว้คราวหนึ่งก่อน พร้อมกันก็หวังว่า  
คงจะได้มีโอกาสรวบรวมงานทำนองนี้ของท่านเพิ่มเติมอีกภายหลัง

สำนักพิมพ์ขอขอบพระคุณท่านผู้ประพันธ์และผู้อ่าน ทั้งส่วนอย่าง  
สำคัญที่ช่วยให้วงการสติปัญญาของไทยดำเนินต่อไปอย่างมีชีวิตชีวา และ  
สำนักพิมพ์ขอแจ้งข่าวดีแก่ผู้อ่านไว้ด้วย ว่านอกจาก ช่วงแห่งชีวิต ของ  
ส. ศิวรักษ์ และ ค่านิยมแบบพุทธ เล่มนี้แล้ว อันต่อไปจะเป็นผลงาน  
ริเริ่มของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่จะให้ทัศนะใหม่ในการมองลัทธิความเชื่อ  
ที่ต่างออกไป ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน

ศุภชัย อังสุเมธางกูร

๓๐ มกราคม ๒๕๒๗

## คำอนุโมทนา

สำนักพิมพ์เทียนวรรณ มีฉันทะที่จะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธ  
ศาสนา ได้อุตสาหะรวบรวมข้อเขียน บทความ และคำบรรยายในโอกาส  
ต่างๆ ของผู้เขียน จัดประมวลเป็นหมวด แล้วขออนุญาตพิมพ์เป็นหนังสือ  
เล่ม เฉพาะเล่มนี้ให้ชื่อว่า ค่านิยมแบบพุทธ ผู้เขียนไม่ขัดข้อง เพราะ  
เป็นการช่วยกันเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ อันจะอำนวยประโยชน์ ทั้ง  
ในทางวิชาการ และในการเจริญกุศลธรรม

สิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้งนี้ ได้มอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ในแต่ละ  
ครั้ง เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของผู้เขียน เท่าที่ได้พิมพ์แล้ว ไม่ว่า  
โดยบุคคลหรือสถาบันใด หนึ่ง ด้วยถือว่า ความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม  
และความงอกงามแห่งสัมมาปัญญาที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมทานนั้น จัก  
เป็นผลสนองผู้มีคุณค่าสูงสุด

ขออนุโมทนาต่อสำนักพิมพ์เทียนวรรณ ที่ได้มีฉันทะและวิริยะ  
ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสืออนันชนเผยแพร่ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของ  
สำนักพิมพ์ในการบำเพ็ญประโยชน์ ตั้งต้นแต่คุณศุภชัย อังสุเมธางกูร ผู้  
เริ่มงานประมวลและจัดประเภทข้อเขียนคำบรรยายเหล่านั้น อันเกื้อกูลแก่  
การจัดพิมพ์ของสำนักพิมพ์ ขอกุศลกรรมร่วมกัน จงอำนวยผลเพื่อ  
ประโยชน์สุขของพหุชน ตลอดกาลนาน

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๖

## สารบัญ

ภาค ๑ ชีวิตกับสังคม	
อายุวัฒนกาล (เกิด)	๑
พระธรรมเทศนา อโมชชีวลกา (ตาย)	๒๐
พระธรรมเทศนา สมชีวลกา (แต่งงาน)	๓๖
ธรรมกับกาม	๕๐
จากภิกษุณี ถึงสตรีสตรี	๖๒
ทำอย่างไรจะหายโกรธ	๗๗
การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน	๙๐
พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล	๑๑๒
ภาค ๒ คนหนุ่มสาวและนักศึกษา	
ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว?	๑๓๓
อุดมคติของคนหนุ่มสาว	๑๓๘
ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์	๑๕๒
บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ	๑๖๖
ภาคผนวก	
แนะนำหนังสือธรรมบุญชีวิต	๒๐๕

## ภาค ๑ ชีวิตกับสังคม

## อายุวัฒนกลา

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งในอังกุตตรนิกาย ตรัสไว้ว่า

“ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่คนปรารถนา น้าใคร่ น้าพอใจ เป็นของหาได้ยากในโลก กล่าวคือ อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์

“ธรรม ๕ ประการนี้ เราไม่กล่าวว่าจะพึงได้มาด้วยการอ่อนนอน หรือด้วยความปรารถนา ถ้าการได้ธรรม ๕ ประการนี้ จะมีได้ด้วยการอ่อนนอนหรือเพียงด้วยปรารถนาเอาแล้วไซ้ไร ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงพลาดขาดอะไร

“อริยสาวกผู้ปรารถนาอายุ ไม่ควรอ่อนนอนหรือมัวเพลิดเพลินกับอายุ เพราะเห็นแก่อายุนั้นเลย แต่อริยสาวกผู้ปรารถนาอายุ พึงดำเนินตามข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่ออายุ เพราะข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่ออายุ ที่ดำเนินตามแล้วนั้นแหละ จึงจะเป็นไปเพื่อการได้อายุ อริยสาวกนั้นก็จะเป็นผู้ได้อายุ ไม่ว่าจะเป็นของทิพย์หรือของมนุษย์

“อริยสาวกผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ก็ไม่ควรอ่อนนอนหรือมัวเพลิดเพลินกับวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เพราะเห็นแก่ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์นั้นเลย แต่อริยสาวกผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์



พึงดำเนินข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์...”<sup>๑</sup>

คำสำคัญที่พ้องเน้นในโอกาสนี้ คือ “อายุ” อายุในที่นี้ ตามความหมายทั่วไป เช่นในพจนานุกรมไทย แปลว่า เวลาที่ดำรงชีวิตอยู่ เวลาชั่วชีวิต ช่วงเวลานับตั้งแต่เกิดหรือมีมาจนถึงเวลาที่กล่าวถึง พูดสั้น ๆ ว่า ช่วงเวลาแห่งชีวิต หรือช่วงชีวิตนับแต่เกิดมา แต่อายุที่เป็นคำเดิมในภาษาบาลีมีความหมายลึกกลงไปอีกหมายถึง เนื้อตัวของชีวิต หรือพลังที่เป็นแก่นของชีวิต ก็ได้ ก็หมายถึง พลังที่ทำให้ชีวิตสืบทอดดำเนินไป หรือพลังที่ช่วยให้องค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิตเจริญงอกงามขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ ในบาลีมากมายหลายแห่ง อายุจึงหมายถึง ความมีชีวิตยืนยาว หรือการเป็นอยู่สืบทอดไปได้ยาวนาน อย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า อายุยืน แม้คำว่าอายุในพุทธพจน์ที่ยกมากล่าวข้างต้น ก็มีความหมายตามนัยอย่างหลังที่ได้แสดงมานี้

อายุเป็นตัวนำ เป็นแกน เป็นพื้นฐานรองรับคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะเหตุว่า ต่อเมื่อยังทรงอายุก็มีชีวิตเป็นไปอยู่ คุณสมบัติอย่างอื่น ๆ เช่นวรรณะ สุข ยศ และความไร้โรค เป็นต้น จึงจะมีได้ และจึงจะบังเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ฉะนั้น อายุคือพลังขับเคลื่อนชีวิต และความมีชีวิตยืนยาว จึงเป็นธรรมสำคัญที่คนทั่วไปปรารถนา

ข้อปฏิบัติที่จะทำให้มีอายุยืน หรือเรียกอย่างสำนวนบาลีว่าปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อการได้อายุยืน แยกได้เป็น ๒ ด้าน คือด้านร่างกายหรือฝ่ายรูปธรรม กับด้านจิตใจหรือฝ่ายนามธรรม

ทางด้านรูปธรรม อายุย่อมอาศัยความมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มี

สุขภาพดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน หรือมีโรคเบาบาง การรู้จักบำรุงร่างกายอย่างมิใช่ปรนเปรอ การระวังกายสุขภาพ การป้องกันและบำบัดโรค การรู้จักบริโภคปัจจัยสี่และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมด้วยใช้ปัญญาอย่าง ที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ

ในทางพระศาสนา ท่านมองเห็นความสำคัญของการรักษาสุขภาพทางกายเพื่อดำรงอายุไว้ โดยถือว่าเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีในระดับที่ภูมิธรรมมีกัตตะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ดังตัวอย่างพุทธโอวาทที่ประทานแก่พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล

เรื่องมีว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลมักเสวยกระยาหารมาก เมื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงประทับนั่งอดอด ทั้งพระวรกายก็อ้วนอ้วน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะอนุเคราะห์ จึงตรัสแนะนำด้วยพุทธโอวาทคาถาหนึ่ง ซึ่งแปลเป็นไทยได้ความว่า

“คนที่มีสติอยู่ตลอดเวลา รู้จักประมาณในการบริโภค

ย่อมมีเวทนาเบาบาง แก่ช้า ครองอายุอยู่ได้นาน”<sup>๑</sup>

พระเจ้าโกศล ทรงให้เด็กหนุ่มคนหนึ่งจำคาถานั้นไว้ และคอยกล่าวในเวลาเสวยทุกครั้ง เป็นเครื่องเตือนพระสติให้ทรงยับยั้งไม่เสวยเกินประมาณ ต่อมาไม่นานนักก็ทรงมีพระวรกายกระปรี้กระเปร่า ทรงสามารถวิ่งจับม้าจับควาญได้ มีพระดำรัสชื่นชมพระมหากรุณาของพระพุทธเจ้าว่า ได้ทรงอนุเคราะห์พระองค์ ทั้งด้วยประโยชน์ที่มองเห็น และด้วยประโยชน์ที่เลอหลายตา

พุทธดำรัสที่ตรัสย้ำอยู่เสมอ ก็คือ คำแนะนำให้บริโภคสิ่งต่าง ๆ ด้วยโยนิโสมนสิการ คือ รู้จักพิจารณาถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่แท้จริงของ

#### ๔. ค่านิยมแบบพุทธ

สิ่งนั้น ๆ เพื่อให้พอดีที่จะไม่เกิดโทษ แต่ให้เป็นคุณประโยชน์ เป็นเครื่องส่งเสริมชีวิตที่ดีงาม เช่น กินอาหารมิใช่เพื่อเห็นแก่สนุกสนาน มีวเม แต่เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้เป็นอยู่ผาสุก สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามประเสริฐได้ ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันและบรรเทาหนาวร้อนลมแดด คุ้มภัย พักผ่อน ใช้ชีวิตส่วนตัว เป็นต้น มิใช่เพื่อฟุ้งเฟ้อแข่งขัน หรือเมาเกียริติเมายศอวดข่มใคร ๆ ผู้ใดคุมตนให้ปฏิบัติได้ตามที่ปัญญาบอกอย่างนั้น ท่านเรียกว่ามีนิสสณปัญญา คือ มีปัญญาที่พาชีวิตให้เป็นอิสระ หรือมีปัญญาพาไปสู่ความรอด หรือมีปัญญาสำหรับปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระ ถ้าสามารถปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระได้แล้ว ก็นับว่ามีความพร้อม หรือมีคุณสมบัติพื้นฐานที่จะไปช่วยปลดปล่อยผู้อื่นต่อไปได้อย่างดี เมื่อชีวิตเป็นอิสระปลอดโปร่ง ปราศจากสิ่งบีบคั้น ก็ย่อมเกื้อกูลแก่การที่อายุจะดำรงอยู่ได้ยืนนาน

พุทธพจน์อีกแห่งหนึ่ง แสดงข้อปฏิบัติที่เกื้อกูลแก่อายุเรียกว่า อายุส-  
ตะ หรืออายุวัฒนธรรม คือ ธรรมที่ช่วยให้อายุยืน มี ๕ ประการ คือ<sup>๑</sup>

๑. สัปายการี สร้างสัปายะ คือทำอะไร ๆ ให้เป็นที่สบายเกื้อกูล  
แก่สุขภาพ

๒. สัปายะ มัตตัญญู แม้ในสิ่งที่สบายนั้น ก็รู้จักประมาณทำแต่  
พอดี

๓. ปริณตโกชี บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย (เช่น เลี้ยวให้ละเอียด)

๔. กาลจารี ปฏิบัติตนให้เหมาะในเรื่องเวลา เช่น รู้จักจัดเวลา ทำ  
พอดีเวลา

๑. อัง.ปญจก. ๒๒/๑๒๕-๖/๑๖๓.

#### ๕. พรหมจารี รู้จักถือพรหมจรรย์ตามควร

แม้ว่าการบริหารคือปฏิบัติตนในด้านกายจะเป็นสิ่งสำคัญแต่กายก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต ชีวิตนั้นประกอบด้วยรูปและนาม ต้องมีทั้งกายและจิต จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และกายกับจิตนั้นย่อมสัมพันธ์ต้องอาศัยกันส่งผลถึงกัน ในการที่จะมีอายุยืน นอกจากจะระวังรักษาและบำรุงกายแล้ว ก็จะต้องมีข้อปฏิบัติทางจิตใจด้วย ก็จะต้องรู้จักระวังรักษาบำรุงจิตใจของตน เครื่องระวังรักษาบำรุงจิตใจก็คือคุณธรรม การฝึกอบรมจิตใจและเจริญปัญญา

ในบรรดาคุณธรรมที่เกื้อกูลแก่อายุนี้ ข้อที่มีผลมากโดยตรงได้แก่เมตตาและกรุณา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดช่วยเหลือเกื้อกูล ปราศจากพยาบาทความคิดร้ายผูกใจเจ็บแค้น ดำรงในอหิงสา คือ ปราศจากวิหิงสา ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายมุ่งทำลาย ดังพุทธพจน์ว่า

“การที่บุคคลละปาณาติบาต เว้นขาดจากการทำลายชีวิต วางทัพพะวางศัสตรา มีความละอายต่อบาป ประกอบด้วยเมตตา ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ปวงสัตว์ นั่นคือข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีอายุยืน”<sup>๑</sup>

ความรัก เมตตา ความมีไมตรี ย่อมส่งเสริมความมีอายุยืนทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น สำหรับตนเอง เมื่อมีเมตตา จิตใจก็ผ่องใส สดชื่นเบิกบาน ระบบต่าง ๆ ในร่างกายก็ไม่ตึงเครียดทำงานคล่องแคล่วเบาสบาย ช่วยให้มีสุขภาพดี เมื่อต่างคนต่างก็รักใคร่ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน ต่างก็มีชีวิตอยู่ได้ยาวนานเท่ากับช่วยเหลือกันให้มีอายุยืนไปด้วยกัน ยิ่งกว่านั้น เมื่อมีเมตตากุรณา หันมาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อดหนุนส่งเสริม

๑. ม.อ. ๑๔/๕๘๓/๓๓๓-๘ (คล้าย ที.ปา. ๑๑/๑๓๖/๑๖๔)

กัน คนที่สมควรได้รับความช่วยเหลือ ก็มีคนที่ช่วยเหลือ เช่นคนที่ขาดแคลนก็ได้รับการแบ่งปันด้วยการให้อาหารและปัจจัยยังชีพอย่างอื่น ๆ เมื่อคนขัดสนยากไร้อ่อนแอ ได้รับอาหารและปัจจัยยังชีพทำให้เป็นอยู่ได้ หรือกลายเป็นคนแข็งแรง ก็เท่ากับได้รับการต่ออายุให้ยืนยาวหรือทำอายุใหม่ลง เมื่อพระภิกษุผู้เฒ่าจากการประกอบศีลปวิทยาเพื่อหาเลี้ยงชีพ เพราะทำหน้าที่ดำรงและสืบทอดธรรมในหมู่มนุษย์ ได้รับการอุดหนุนด้วยปัจจัยสมภักดาหารเป็นต้น ก็เท่ากับได้รับการถวายอายุให้สามารถบำเพ็ญกิจของผู้ดำรงและสืบทอดธรรมอยู่ได้ต่อไป ส่วนทางฝ่ายผู้ให้ หรือผู้บำรุงอุดหนุนนั้น ก็ถือว่าได้ประกอบกุศลกรรม ซึ่งก่อให้เกิดความปิติยินดี และความมีจิตใจเบิกบานผ่องใส เป็นพลังส่งเสริมอายุ สามารถช่วยหนุนให้อายุยืนยาวได้ เมื่อให้อายุแก่ผู้อื่นแล้ว ตนเองก็เป็นผู้ได้อายุด้วยเช่นเดียวกัน พุทธพจน์ที่แสดงอานิสงส์เช่นนี้มีหลายแห่ง เป็นต้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ให้ เมื่อให้อาหาร ชื่อว่าให้ฐานะ ๕ ประการ แก่ผู้รับ คือให้อายุ ให้วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ ครั้นให้อายุแล้วก็เป็นผู้มีส่วนได้อายุด้วย...”<sup>๑</sup>

เมื่อคนทั่วไปหรือคนส่วนใหญ่ มีไมตรีจิต รักใคร่ ปรารถนาดีต่อกัน กระแสจิตเมตตาที่จะแผ่เอบอบซึมซ่านกระจายไปทั่วทั้งสังคม บันดาลให้เกิดความสงบสุขรู้สึกร่มเย็นแผ่ปกคลุมอยู่ทั่วไป จะไปไหน ทำอะไร ก็ไม่ต้องคอยเสียวสะดุ้งหวาดระแวง ในสภาพเช่นนั้น ชีวิตด้านกายก็ปลอดภัย จิตใจก็มีสุขภาพสมบูรณ์ นับว่าเป็นสภาพอุดมคติของสังคมที่ทางพระศาสนาจะชี้แนะให้คนนึกถึง เพื่อก่กระตุ้นเตือนให้พากัน

๑. อ.จ.ปญจก. ๒๒/๓๓/๔๔-๔๕; เทียบ อ.จ.จตุกก. ๒๑/๕๔/๘๓

ประพฤติธรรม ซึ่งหากเป็นไปได้เช่นนั้น คนทั้งหลายที่ย่อมจะมีอายุยืนยาวทั่วกัน และจะยืนยาวยิ่งขึ้นไป<sup>๑</sup> ได้ผลยิ่งกว่ายาชูกำลังหรือยายชวยชีวิตอย่างที่เรียกว่าอายุวัฒนะในฝ่ายวัตถุ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าความมีอายุยืนจะเป็นสภาพที่น่าปรารถนาอย่างยิ่ง แต่ในทางธรรม ท่านมิได้ถือว่า ความมีอายุยืนนั้นเป็นตัวตัดสินคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต เครื่องตัดสินคุณค่าที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ว่า ระหว่างที่อายุยังทรงอยู่ ไม่ว่าจะสั้นหรือยาวก็ตาม บุคคลได้ใช้ชีวิตนั้นอย่างไร คือได้อาศัยชีวิตนั้น ก่อกรรมชั่วร้ายเป็นโทษ หรือทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ พอกพูนอกุศลธรรมหรือเจริญกุศลธรรม ปลดปล่อยชีวิตให้เป็นไปตามอำนาจของอวิชชาตัณหาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญาและกรุณา ชีวิตทั้งองกามด้วยกุศลธรรมอันวยประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น แม้จะสั้น ก็ยังประเสริฐกว่าชีวิตที่ยืนยาว แต่เป็นที่ตั้งสมอธรรมและแผ่ขยายความทุกข์ดังตัวอย่างพุทธพจน์ในธรรมบทกล่าวไว้

“ผู้ใดเกียจคร้าน หย่อนความเพียร ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ดีอะไร ชีวิตของผู้มีความเพียรมั่นคง แม้เพียงวันเดียวก็ยังประเสริฐกว่า”

“ผู้ใดทราบบัญญา ไม่มีสมาธิ ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ดีอะไร ชีวิตของคนมีปัญญา มีสมาธิ แม้เพียงวันเดียวก็ยังประเสริฐกว่า”

“ผู้ใดไม่เห็นอุดมธรรม ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ดีอะไร ชีวิตของผู้เห็นอุดมธรรม แม้เพียงวันเดียวก็ยังประเสริฐกว่า”<sup>๒</sup>

ชีวิตที่ไร้ธรรมและเป็นโทษ ยิ่งอยู่นาน ก็ยังมีโอกาสพอกพูนอกุศล

๑. เช่น ที.ปา. ๑๑/๔๓/๘๐

๒. ป.ช. ๒๕/๑๘/๒๘-๓๐

ให้หนาแน่น และแผ่ขยายทุกข์ภัยให้มากมายกว้างขวางยิ่งขึ้น

ส่วนชีวิตที่ชอบธรรมและบำเพ็ญคุณประโยชน์ แม้จะอยู่เพียงเวลาสั้นก็ยังมีคุณค่ามาก ดังที่เรียกว่าเป็นชีวิตอันประเสริฐ หากยังอยู่ยาวนานมากขึ้น ก็ยังเป็นกำลังส่งเสริมธรรมให้เข้มแข็งและสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้พร้อมยิ่งขึ้นแก่พหุชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง โดยเฉพาะสำหรับท่านซึ่งเป็นผู้นำในการเชิดชูธรรมและในงานสร้างสรรค์ประโยชน์สุข อายุของผู้ทรงธรรมก็เท่ากับหรือเป็นส่วนสำคัญแห่งอายุของธรรมที่จะรุ่งเรืองอยู่ในสังคมด้วย อายุของผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์ก็เท่ากับเป็นส่วนสำคัญแห่งอายุของประโยชน์สุขในสังคมนั้นด้วย ยิ่งผู้ทรงธรรมมีอายุนานเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ธรรมมีกำลังรุ่งเรืองอยู่ในโลกหรือในสังคมนั้นยืนนานมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขมีอายุนานมากเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ประโยชน์สุขดำรงอยู่ในโลกหรือในสังคมนั้นได้ยืนนานมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ อายุของผู้ทรงธรรมและบำเพ็ญประโยชน์สุข จึงมีคุณค่ามาก เพราะมีความหมายสัมพันธ์เป็นอันเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อายุของธรรมและอายุของประโยชน์สุขที่จะมีผลต่อสังคมหรือต่อประชาชน

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมด ในเรื่องข้อปฏิบัติเกี่ยวกับอายุและการทำให้อายุนั้น มีข้อสรุปอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ไม่ว่าจะหลักเล็งเหตุซึ่งจะตัดรอนหรือทอนชีวิตให้สั้น ก็ดี จะปฏิบัติตามวิธีการฝ่ายรูปธรรมในการทำให้อายุนั้น ก็ดี จะดำเนินตามข้อปฏิบัติทางจิตใจเพื่อให้ประสบอายุวัฒนะ ก็ดี หรือจะทำให้อายุมีคุณค่าตลอดเวลาที่ดำรงอยู่ด้วยการทรงธรรมและสร้างสรรค์คุณประโยชน์ ก็ดี ทุกอย่างนี้ ล้วนต้องอาศัยกุศล

ธรรมข้อหนึ่ง เป็นแกน เป็นหลัก หรือเป็นประธาน จึงจะสำเร็จได้ กุศลธรรมข้ออื่น ก็คือความไม่ประมาท ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธรรมเอกเป็นต้นนำหน้า และเป็นตัวเร่งเร้าให้กุศลธรรมข้ออื่น ๆ ลุกขึ้นจากความเฉื่อยชา นิ่งเฉย ออกมาสู่สนามหรือเวทีแห่งปฏิบัติการ

ความไม่ประมาท คือ ความไม่ปล่อยตัวให้เลื่อนลอยไร้หลัก ไม่ปล่อยใจให้มัวหลงไหลเพเลิดเพลินสยบหยุดเขวหรือเตลิดไป ไม่ปล่อยเวลาให้ล่องผ่านไปเปล่าหรือคลาดจากประโยชน์ ไม่ละเลยโอกาสและกิจที่ควรทำตามจังหวะ ต้นตัวพร้อมอยู่เสมอ มีสติคอยกระตุ้นเตือน ให้ทำในที่ควรทำ ให้เร่งรัดในที่ควรเร่งรัด ให้ป้องกันแก้ไขและให้ระวังในที่ควรป้องกันแก้ไขและพึงระวัง ให้ยังหยุดหรือละเลิกได้ในที่ควรยังหยุดหรือละเลิก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คอยขับออกเร้าเตือนให้นำเอาธรรมข้ออื่นๆ ทุกอย่างออกมาปฏิบัติให้ตรงตามตำแหน่งหน้าที่และจุดจังหวะของธรรมนั้น ๆ ความไม่ประมาทมีหน้าที่สำคัญอย่างนี้ จึงเป็นแกนนำที่จะทำให้การปฏิบัติตามหลักอายุวัฒนธรรมสำเร็จได้ ทำให้ชีวิตประสบและอำนวยประโยชน์สุขทั้งระดับที่ตามองเห็นและระดับที่เลือนลางตา ตลอดจนทำให้ชีวิตเท่าที่ดำรงอยู่ตลอดอายุของตนเป็นชีวิตที่มีคุณค่าอย่างสูง แม้กระทั่งทำให้ประสบอมตธรรมและทำให้กลายเป็นอมตะ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางอมตะ ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่มีมรณะ”<sup>๒</sup>

ในสมัยปัจจุบัน ได้มีประเพณีนิยมในการทำบุญอายุ การทำบุญอายุนั้น เกิดจากการปรารภริเริ่มของท่านเจ้าของอายุเอง ก็มี เกิดจากญาติมิตรวสาตักชนคนที่เคารพนับถือริเริ่มจัดให้ ก็มี

๑. ดู ต.ส. ๑๕/๓๑๕/๑๒๖; อง.ปญจก. ๒๒/๔๓/๕๓.

๒. ข.ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

หากว่าเกิดจากท่านเจ้าของอายุริเริ่มจัดขึ้นเอง การทำบุญอายุนี้ก็เป็นการแสดงความรู้ตระหนักถึงความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ชีวิตของตนซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยสมควรแก่ความสำคัญของอายุและชีวิตใน ตลอดจนเป็นการระลึกถึงและให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชีวิตของตน มีบิดามารดาเป็นต้น ตลอดจนบรรพบุรุษไปข้างหน้า และย้อนลงมาถึงบุตรภรรยาญาติมิตรบุคคลใกล้ชิดที่เกื้อกูลแก่ชีวิตของตน เมื่อระลึกและยอมรับความสำคัญแล้ว ก็แสดงออกด้วยการอุทิศกุศล ให้การสงเคราะห์ แสดงไมตรีจิต และมีกิจกรรมสนุกสนานบันเทิงเป็นต้น สุดแต่ประเพณีนิยม กำลัง ความดำริริเริ่มและความเห็นสมควร นอกจากนั้นก็เป็นโอกาสที่จะทำบุญมีทานเป็นต้น ประกอบกุศลกรรม สร้างสมสิ่งที่ดีงามเพิ่มพูนให้แก่ชีวิต ซึ่งจะมีผลสะท้อนกลับมาให้เกิดความปิติยินดี เอิบอิ่ม ผ่องใส เบิกบานใจ อำนวยเลดีทางด้านจิตใจ เสริมกำลังอายุตามหลักอายุวัฒนธรรมให้ยิ่งขึ้นไปอีก

หากว่า การทำบุญอายุนี้เกิดจากบุคคลอื่น ๆ ริเริ่มร่วมกันจัดให้ ก็เป็นเครื่องแสดงยืนยันเพิ่มขนอีกอย่างหนึ่งว่า ท่านเจ้าของวันเกิดนั้นได้มีชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ ซึ่งทำให้ผู้อื่นมองเห็นคุณค่าแห่งอายุของตนอย่างน้อยก็เป็นผู้มีอุปการะแก่หมู่ชนหรือกลุ่มบุคคลที่จัดงานให้ นั้น ซึ่งมักเป็นไปตามอัตราสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้จัด กับ โลกธรรมที่ท่านเจ้าของวันเกิดกำลังประสบเสวยอยู่ในเวลานั้น ๆ

ไม่ว่าการทำบุญอายุนี้ จะจัดขึ้นด้วยการปรารภหรือริเริ่มอย่างไรก็ตาม ย่อมกลายเป็นโอกาสให้บุคคลผู้รู้จักมนสิการได้เจริญอุปมาพหุธรรม คือความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาในด้านหนึ่งผู้ไม่ประมาทย่อมมองเห็นว่า การที่ได้เจริญอายุมาจนบรรจบครบรอบปีหนึ่ง ๆ หรือตลอดช่วงวัย

หนึ่ง ๆ นั้น นับว่าได้ผ่านพ้นมาแล้วด้วยดีจากภัยอันตรายต่าง ๆ มากมายที่เป็นอุปสรรคและศัตรูต่ออายุ ตลอดจนได้ก้าวล่วงส่งล่อเร้าภัยวุ่นวายต่าง ๆ ที่จะชักจูงให้เขวพลาดออกไปจากวิถีทางแห่งการตั้งตนไว้ชอบ สามารถประทับประคองตัวอยู่ได้ในชีวิตที่ดั่งามตลอดมา จัดได้ว่าเป็นชัยชนะที่สำคัญอย่างหนึ่ง จึงเป็นข้อที่ควรปิติยินดี ทั้งแก่ตนเอง และแก่เหล่าบุคคลผู้หวังดี เมื่อได้พิจารณาทบทวนเหตุการณ์ต่าง ๆ อนุสรณ์ถึงอุปมาพหุธรรม ซึ่งนำตนให้บรรลุสวัสดิภาพมาถึงเพียงนี้แล้ว ก็ก็จะเห็นตระหนักความสำคัญที่จะตั้งใจบำเพ็ญความไม่ประมาทนั้นสืบต่อไปข้างหน้า ทั้งในด้านที่จะดำรงอายุให้ยืนยาวด้วยอายุวัฒนธรรมทางกายและทางใจ และในด้านที่จะทำให้การดำรงอายุของตนนั้นมีคุณค่าแก่การดำรงอายุของธรรมและประโยชน์สุขในโลกของมนุษย์

วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ นี้ เป็นมงคลสมัยคล้ายวันเกิดของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และเป็นวาระพิเศษที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีอายุครบ ๕๐ ปี บรรดาญาติมิตรและนักศึกษาโดยเฉพาะผู้ที่เป็นศิษย์ถือเป็นโอกาสดีงาม อันสำคัญและสมควรที่จะแสดงออกซึ่งความสนใจปรารถนาดีและความเคารพนับถือ จึงได้จัดพิธีฉลองและจัดเตรียมเครื่องแสดงสัณนิทานวาระต่าง ๆ เช่นหนังสือธรรม สำหรับอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ แจกชำร่วยแก่ผู้ไปอวยพรและร่วมงานพิธีในมงคลสมัยนั้น การแสดงออกเช่นนี้ แม้เป็นกิจกรรมหนึ่งเดียว แต่เป็นเครื่องประกาศพร้อมกันถึงคุณค่าความดีของบุคคลสองฝ่าย ทั้งฝ่ายท่านเจ้าของวันเกิด และฝ่ายผู้จัดเตรียมพิธีมงคล กล่าวคือ ในฝ่ายท่านเจ้าของวันเกิด ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า เป็นผู้มีความดีงาม ความเกื้อกูลและอุปการคุณต่าง ๆ ที่ได้บำเพ็ญไว้ อันเป็นเหตุให้บุคคลที่ได้รับหรือได้รับประจักษ์

แล้ว มีความระลึกและเคารพนับถือเป็นพื้นฐานสำหรับจะนำมาแสดงออก ส่วนในฝ่ายญาติมิตรศิษย์และวิสาสิกชนผู้ชวนขวยจัดเตรียมพิธีมงคล กิจกรรมนั้นก็เป็เครื่องยืนยันถึงความมีน้ำใจ ความมีไมตรีและกตัญญูตเวทีตาธรรมเป็นต้น ที่เป็นแรงกำลังชักนำให้มีการแสดงออกเช่นนั้น

ในโอกาสสมณกาลทำบุญอายุของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์น์ อาตมภาพได้รับคำบอกแจ้งว่า ท่านเจ้าของวันเกิดใคร่อาราธนาให้กล่าวหรือเขียนถ้อยคำบางอย่างเพื่อจะได้อ่าน ได้ฟังไว้เป็นเครื่องเตือนสติเนื่องในกาละอันสำคัญนั้น แต่อาตมภาพมีความรู้สึกว่าตนเอง ในฐานะที่ยังเป็นผู้ต้องการคำเตือนสติ ยากที่จะยอมรับฐานะเป็นผู้กล่าวคำเตือนสตินั้นได้ น่าจะยอมรับด้วยซ้ำว่าการขอคำเตือนสตินั้น ก็เป็นคำเตือนสติอย่างหนึ่ง ข้อนั้นเป็นเหตุให้คิดหาทางเลือกสำหรับการปฏิบัติที่เหมาะสมล้าช้าอยู่ และได้มองเห็นว่า ทางปฏิบัติที่สมควรและไม่ผิดก็คือ การนำเอาพระธรรมบางข้อที่เข้ากับโอกาสสมณกาลมาแสดง ซึ่งนอกจากอาตมภาพจะได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเสมียนทางผ่านแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้า นำพุทธพจน์มากล่าว สุดแต่ท่านเจ้าของงานบุญจะพิจารณาไตร่ตรองแล้ว ก็จะได้อาศัยพุทธภาษิตซึ่งเป็นอุดมมงคลเป็นเครื่องอนุโมทนาและอำนวยการแต่ท่านเจ้าของวันเกิดในมงคลสมัยนั้นด้วย

อาตมภาพได้เริ่มรู้จักและรู้สึกต่ออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์น์เมื่อเวลาเกือบ ๒๐ ปีมาแล้วในฐานะเป็นผู้มีความคิดริเริ่มกว้างไกล เป็นนักคิดที่คิดได้ในแง่มุมแปลกใหม่ซึ่งชวนให้พิจารณา มีสายตากม รู้จักเลือกคนมีความคิดและเลือกแหล่งความคิด สามารถรวมกำลังจากคนเจ้าความคิดและคนมีฝีมือในด้านต่าง ๆ มาผลิตงานที่มีพลังและก้าวหน้า ทั้งตนเองก็

สามารถพูดและเขียนแสดงความรู้ความคิดเห็นที่กระตุ้นและเร้าเตือนให้ผู้อื่นเกิดความรู้สึกและปลุกปลุกข้อคิดที่เป็นทางเจริญปัญญา ได้เป็นอย่างดี อาตมภาพเองนี้ ก็ได้รับประโยชน์จากความรู้และความคิดของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์น์อยู่เรื่อยมา มองในแง่หนึ่ง อาจถือได้ว่าอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์น์เป็นนักเตือนสติของสังคม ซึ่งมีที่สันทะคมและแสดงออกได้ตรงแรง แต่การที่จะมองเห็นเป็นผู้เตือนสติอย่างนั้น ได้คงจะต้องขึ้นอยู่กับผู้อ่านและฟัง ที่จะรู้จักถือเอาประโยชน์ โดยไม่เป็นผู้ถูกอำนาจความโกรธ ความขัดเคืองกระทบใจ หรือความรู้สึกไม่พึงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้ามาปิดบังหรือชักพาออกไปไม่ให้รับพิจารณาความรู้หรือที่สันทะที่เสนอขึ้นเสียก่อน

ในทางธรรมถือว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หรือรู้จักพิจารณาด้วยปัญญา เป็นหลักสำคัญที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม นำไปสู่ความเห็นถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาทิฐิตลอดจนความรู้แจ้งหยั่งเห็นสัจธรรมในที่สุด ความรู้จักคิด รู้จักพิจารณาโดยแบบคายน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ บุคคลผู้มีความปรารถนาดีและมีความสามารถช่วยชี้แนะกระตุ้นเตือนผู้อื่นให้เกิดโยนิโสมนสิการ รู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างถูกต้องท่านเรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรที่มีลักษณะครบถ้วนสมบูรณ์ท่านแนะไว้ว่าพึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ๑ ประการ คือ น่ารัก ให้เกิดความรู้สึกสนิทสนมสบายใจอยากเข้าไปหา (ปิโย) นำเคารพ (ครุ) นำเจริญใจ เป็นคนฝึกหัดขัดเกลาฟื้นฟูตนอยู่เสมอ ทำให้นึกถึงพูดถึงได้ด้วย ความภูมิใจ (ภาวนีโย) รู้จักพูด สอนหรือเป็นที่ปรึกษาได้ดี (วัตตา) ทนต่อถ้อยคำ รับฟังผู้อื่นได้ ยอมให้วิพากษ์วิจารณ์ (วจนกัโฆ) ชี้แจงแถลงเรื่องที่ยากลึกลงได้และนำไปสู่เรื่องที่ลึกลงยิ่ง

๑๔ คำนิยมแบบพุทธ

ขึ้นไป (คัมภีร์ธรรมา สังคห สุตตะ) ไม่ชักนำไปในเรื่องเสียหายหรือเหลวไหลไร้สาระ (โน จัญญานะ นิโยชเย)<sup>๑</sup>

กัลยาณมิตรที่คบหาดีเยี่ยมพร้อมเต็มทีทุกข้อทุกประการคงจะมีให้หาได้ง่าย หากพบได้ก็ย่อมเป็นการดี แต่คนที่ใฝ่ธรรมแสวงปัญญาแท้จริง แม้จะใฝ่หากัลยาณมิตร แต่ก็ย่อมจะมีโชคยอหรือหวังพึ่งกัลยาณมิตรอยู่โดยไม่ชวนชวนเพียรพยายามฝึกหัดปรับปรุงตนเอง คนที่มีโยนิโสมนสิการเป็นพื้นเดิมอยู่บ้างแล้วนั้น อย่างว่าถึงจะต้องรอให้พบกัลยาณมิตรชนิดที่เพียบพร้อมสมบูรณ์เลย ขอเพียงให้พบคนมีปัญญาก็แล้วกัน เขาก็สามารถรับเอาปัญญาของคนนั้นมาพัฒนาชีวิตของเขาได้ เอาไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แม้แต่ถ้าผู้มีปัญญานั้นจะมีลักษณะท่าทีที่ไม่น่าพึงพอใจแก่เขา เขาก็คบหาได้ รู้จักมองในทางที่เป็นประโยชน์ เหมือนดังถือตามพุทธภาษิตที่ว่า

“พึงมองเห็นคนมีปัญญา ที่ชอบขี้โทษ พุดจาข่มขี้ เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนอย่างนั้น ที่เป็นบัณฑิต พึงคบเถิด เมื่อคบคนอย่างนั้น ย่อมดีขึ้น ไม่เลวลง”<sup>๒</sup>

ในวงการของปัญญาชน ย่อมเป็นที่รู้จักกันดีว่า อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญมากท่านหนึ่ง ความคิดความเห็น หรือทัศนะของท่าน มีผู้เห็นตามถือตามและคอยติดตามกันอยู่มากราย ถ้าไม่พูดถึงวงการระหว่างประเทศซึ่งเป็นเรื่องไกลออกไป กล่าวเฉพาะในสังคมไทยนี้ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ย่อมมีอิทธิพลทางความคิดอยู่มากทีเดียวและน่าจะเด่นชัดในหมู่นักรุ่นใหม่

๑. อัง.สตุ.ตค. ๒๓/๓๔/๓๓

๒. ข.ร. ๒๕/๑๖/๒๕

ว่าตามหลักธรรม ความคิดความเห็น คือ ทัศนียภาพ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะความคิดความเห็น เป็นตัวนำการพูดการทำ การประพฤติปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตทั้งหมด ถ้าบุคคลคิดเห็นอย่างไร เขาก็ดำเนินชีวิตของเขาไปอย่างนั้น ถ้าสังคมยอมรับนิยม ยึดถือตามทัศนียภาพใด สังคมก็สร้างสรรคสภาพของตนให้เป็นไปตามทัศนียภาพนั้น ถ้าความคิดความเห็นคือทัศนียภาพดี วิถีชีวิต วิถีของสังคมก็พัฒนาไปถูกต้อง เมื่อมองในระดับสังคม บุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิดจึงมีความสำคัญมาก ที่จะช่วยให้สังคมนั้นดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ เพราะฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ถ้าผู้นำทางความคิด เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องเป็นคนสมาธิปฏิบัติ ถิ่นบวชเป็นผู้สร้างสรรคประโยชน์สุขแก่ประชาชน แต่ถ้าผู้นำทางความคิดเป็นผู้มีความเห็นผิด เป็นคนมีจิตวิญญู ถิ่นบวชเป็นผู้ชักนำความเสื่อมความพินาศมาให้แก่ประชาชน ดังจะเห็นตัวอย่างได้ในพุทธพจน์ต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อมิใช่ประโยชน์ มิใช่ความสุขแก่พหุชน หากแต่เพื่อความพินาศ เพื่อเสียประโยชน์ เพื่อความทุกข์แก่ชนจำนวนมาก แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นได้แก่ คนที่มีจิตวิญญู มีทัศนะวิปริตผิพผลาต เขาย่อมชักพาพหุชนให้หันออกจากธรรมที่ถูกที่ชอบ ให้ตั้งอยู่ในสิ่งที่มีโทษธรรม”

“ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่พหุชน เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นได้แก่ คน

๑๖ ค่านิยมแบบพุทธ

มีสัมมาทิฐิ มีทัศนะไม่วิปริตผิดพลาด เขาย่อมชักนำพหุชนให้ออกจากสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม ให้ตั้งอยู่ในหลักที่ถูกต้องชอบธรรม”๑

ตามที่ทราบนั้น อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็ได้เน้นย้ำอย่างมาก ในเรื่องการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความคิดผิดเห็นผิดในสังคมไทย เพื่อยุบายามให้เห็นความสำคัญที่จะต้องสร้างสัมมาทิฐิขึ้นมาให้ได้ การมองเห็นความสำคัญของการเลิกล้างมิชฌาทิฐิ และสร้างเสริมสัมมาทิฐิ ย่อมเป็นการสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา และคงจะต้องช่วยกันพิจารณาซึ่งต่อไปอีกว่าอะไรเป็นมิชฌาทิฐิ อะไรเป็นสัมมาทิฐิ ให้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะคิดจะพิจารณา พุด หรือกระทำการกันในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ในที่สุดจุดรวมยอด ก็อยู่ที่ปัญหาว่าจะแก้ปัญหาของสังคมไทย หรือจะพัฒนาสังคมไทยให้สำเร็จได้อย่างไร

มองในด้านสาระสำคัญ ชีวิตของสังคมก็มีสภาพคล้ายกับชีวิตของบุคคล ชีวิตของแต่ละคนที่จะดำเนินไปด้วยดี ย่อมต้องอาศัยความสับเนื่องติดต่อ เช่นความรู้จักพื้นเพภูมิหลังรากฐานความสัมพันธ์เกี่ยวข้องแต่เดิมของตน และการส่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ตลอดมาจนถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ถ้ามีความรู้จักตัวเองต่อเนื่องตลอดสายอย่างนี้ เมื่อประสบสถานการณ์แปลกใหม่ที่จะต้องแก้ปัญหาหรือเกี่ยวข้อง ก็จะสามารแก้ปัญหาหรือใช้ประโยชน์จากสถานการณ์นั้น ให้เป็นผลดีแก่ชีวิตของตนได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะอดีต ปัจจุบันและอนาคต ที่ประกอบเป็นชีวิตของเขานั้นเชื่อมต่อกันหมด เป็นเนื้อตัวของชีวิตอันเดียว

๑. อจ.เอก. ๒๐/๑๕๑-๒/๔๔.

บุคคลอย่างนี้ ถ้าเขาดำเนินชีวิตตลอดมาโดยมีหลักอย่างดี หากเขามีอายุยืน ความมีอายุยืนนั้น ก็เป็นอายุยืนที่เป็นคุณ ยิ่งทำให้ชีวิตของเขาพร้อมชำนาญอยู่ดีและเกื้อกูลแก่ผู้อื่นมากขึ้น แต่ถ้าบังเอิญบุคคลนั้นประสบอุบัติเหตุหรือได้รับความกระทบกระเทือนอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เขาสูญเสียความรู้จักตัวเองหรือหมดความทรงจำ จำเรื่องราวของตนเองที่ผ่านมาแล้วไม่ได้ ชีวิตของเขาจะไม่สามารถเป็นอยู่ดีโดยสมบูรณ์หรือเป็นชีวิตที่มีประสิทธิภาพได้อีกต่อไป แม้ว่าเขาจะได้รับการเอาใจใส่ให้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ในสภาพแวดล้อมใหม่ที่จัดให้เป็นอย่างดีเพียงไรก็ตาม ทั้งนี้เพราะขาดความต่อเนื่อง เกิดมีช่องว่างที่คอยหลอนและฉงนอยู่ตลอดเวลา และอวัยวะน้อยใหญ่ที่หัดใหม่เมื่อโตไม่อาจให้คล้องแคล้วเคลื่นกับสภาพแวดล้อมใหม่ได้โดยสมบูรณ์

สังคมก็เช่นเดียวกัน มีชีวิต มีประสบการณ์ มีความชำนาญชำนาญต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา จำต้องมีความรู้จักตัวและความทรงจำที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตให้ถึงกันได้ ประสบการณ์ ความชำนาญ ความรู้จักตัว และความทรงจำต่าง ๆ ของสังคม ก็คือวัฒนธรรม ถ้าวัฒนธรรมสืบทอดต่อเนื่องมาด้วยดี และสังคมสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมได้สังคมนั้นก็จะมีชีวิตที่เป็นอยู่ดี มีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาและเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ อย่างได้ผลดี ความมีอายุยืนของสังคมนั้น ก็เป็นความมีอายุยืนที่สมบูรณ์มีความหมายแท้จริง แต่ถ้าสังคมไม่รู้จักรวัฒนธรรมของตน สืบต่อและใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมของตนไม่ได้ ตลอดจนไม่สามารถจัดการหรือเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของตนเองให้ถูกต้องได้ สังคมนั้นก็เป็นเหมือนบุคคลที่ขาดสมปฤดี ไม่รู้จักตัวเอง หรือสูญเสียความทรงจำ จำเรื่องราวของตนเองไม่ได้ กลาย



เป็นสังคมที่ขาดประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา และไม่สามารถมีชีวิตที่ดีของตนได้โดยสมบูรณ์ แม้จะมีอดีตยาวนาน ก็ไม่ใช่เป็นความมีอายุยืน เพราะไม่มีพลังต่อเนื่องของชีวิต เหมือนกับต้องถือว่า อายุขาดตอนไปแล้วตั้งต้นนับอายุใหม่ แต่ก็นับใหม่ไม่ได้จริง เหมือนคนที่พ้นจากสกลแต่กลายเป็นอัมพาต หรือสูญเสียความทรงจำอย่างทันท่วงทีมาแล้ว

ตามที่ปรากฏโดยผลงานและการแสดงออกต่าง ๆ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์เป็นผู้สนใจได้ศึกษามาก มีความรู้อย่างดีท่านหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของไทย หรือวัฒนธรรมไทยในแง่ต่าง ๆ และได้พยายามอยู่เสมอที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้เข้าใจสังคมไทยที่เป็นมาในอดีต เพื่อยุติความจำเป็นของการสืบทอดทางวัฒนธรรม ในการที่จะแก้ปัญหาของสังคมไทยและการพัฒนาประเทศไทย เห็นได้ว่าชีวิตของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ได้ผูกพันเกี่ยวเนื่องกันมากับความรู้ในเรื่องสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยตลอดเวลายาวนาน หากว่าอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์มีความตั้งใจมั่นแน่วแน่อยู่ในแนวทางเช่นนี้ และร่วมมือช่วยส่งเสริมงานและผู้ทำงานด้านนี้สืบไป ยิ่งอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์มีอายุมากขึ้น การศึกษา ความรู้ ความเข้าใจ และการเห็นความสำคัญของเรื่องราวในอดีตหรือวัฒนธรรมของสังคมไทย ก็จะต้องเพิ่มพูนเข้มแข็งชัดแจ้งมากขึ้นด้วย หากเป็นได้เช่นนั้น ก็จะเป็นข้อที่ควรอนุโมทนาสาธุการเป็นอย่างยิ่ง

ในมงคลสมัย ที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เจริญอายุครบ ๕๐ ปี ในวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๒๖ นี้ อาตมาภาพขอตั้งกัลยาณจิต ร่วมกับญาติมิตร ศิษย์และวิสาสิกชนทั้งหลาย อาราธนาคุณพระรัตนตรัย อำนวย

พรแด่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในโอกาสแห่งการประกอบมงคลพิธีทำบุญอายุ ขอบุญที่บำเพ็ญขึ้น จงเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความเป็นผู้มีอายุยืน และขอความมีอายุยืนของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ จงมีความหมายสัมพันธ์เนื่องกันกับความมีอายุยืนนานของธรรมและประโยชน์สุขในสังคมมนุษย์ ขออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ พร้อมทั้งมารดาของท่านและครอบครัวจงเจริญพรพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย โพบุญด้วยสิริสวัสดิ รุ่งเรืองอกงามในธรรม ตลอดกาลทุกเมื่อ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ อายุวัฒนถา แจกเนื่องในงานวันเกิด ส.ศิวรักษ์ ครอบรอบ ๕๐ ปี

พระธรรมเทศนา  
อโมฆชีวิตา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยงฺกิญฺจิ ยิฉฺฐํ ว หุตํ ว โลก

สํวณฺรํ ยเขตฺตํ ปญฺญเปกฺโข

สพฺพปํ ตํ น จตฺถากเมติ

อภิวาทนา อชฺชุตฺเตสฺส เสยฺโยติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในอโมฆชีวิตา พรรณนาการมีชีวิตอยู่  
อย่างมีค่า เพื่อประดับปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศี ส่วนธรรมสวน  
มัย เนื่องในการที่ชุมนุมปรีทสันเสวนา มีคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็น  
ประธาน ร่วมกันบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร คือทำบุญ ๗ วัน เพื่อบูชาส่วน  
กุศลแก่นายโกมล คีมทอง ผู้เป็นศิษย์และมิตรสหายของตน ซึ่งได้เสีย  
ชีวิตไปเพราะถูกประทุษร้ายขณะบำเพ็ญกุศลกรรม จัดเป็นส่วนมิตรพลี  
และสังกหธรรม ตามสมควรแก่ฐานนิยม

นายโกมล คีมทอง ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีชีวประวัติตามที่ทราบมาว่า  
เป็นคนดี มีคุณธรรม ได้ดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ ควรแก่การยกย่อง  
สรรเสริญผู้หนึ่ง กรรมกิจทั้งหลายที่นายโกมล คีมทอง ได้บำเพ็ญไว้  
เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นเครื่องแสดงว่าตนได้เป็นผู้ที่มีความคิดหวังและ

พระธรรมเทศนา อโมฆชีวิตา ๒๑

ได้ชวนชวนในการสร้างประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมส่วน  
รวมนั้นมีหลายประการ เช่น การที่ได้เข้าร่วมและเบนกำลังสำคัญในกิจ  
การของชุมนุมปรีทสันเสวนา แต่เมื่อครั้งยังเป็นนิสิตผู้ศึกษาในคณะครุ-  
ศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้มีโอกาสช่วยเหลือกิจการ  
ของสถาบันแห่งนั้นตามฐานะของผู้ศึกษา มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์  
ของคณะเป็นต้น กรณีสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาเป็นครุศาสตร  
บัณฑิตแล้ว ก็ยังใส่ใจชวนชวนในกิจการของส่วนรวมเพิ่มขึ้นต่อมา  
เช่น การช่วยเหลือในงานของชุมนุมศึกษิตเสวนา และการได้รับมอบ  
หมายให้เป็นบรรณกรหนังสือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นต้นและที่สำคัญ  
ยิ่งอันเกี่ยวเนื่องมาถึงการสูญเสียชีวิตของตนด้วยก็คือ การที่ได้มีศรัทธา  
ยอมเสียสละความสุขสำราญและผลประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ตนในเมือง  
หลวงอันเป็นถิ่นเจริญ ปลีกตนไปบำเพ็ญประโยชน์สงสอนเด็กชาวบ้าน  
ถิ่นห่างไกล ณ โรงเรียนเหมืองห้วยในเขา ตำบลบ้านส้อง จังหวัด  
สุราษฎร์ธานี ได้ตั้งใจอบรมสั่งสอนเด็กนักเรียน กับทั้งสนใจศึกษาศิลป  
วัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นนั้น ๆ หาทางส่งเสริมตามกำลังความสามารถ  
ของตน ตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายที่ถูกประทุษร้ายถึงแก่สูญเสียชีวิต  
ประวัติของนายโกมล คีมทอง ทั้งนี้ แสดงถึงอริยาสัยของเขาคือเป็นผู้  
ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ดีงาม เป็นผู้มอดมคติ เป็นผู้ประกอบ  
ด้วยความเสียสละ และประพฤติตนให้เป็นไปตามอุดมคตินั้นได้อย่างมั่น  
คงจริงจัง บุคคลผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรม และเป็นผู้นำเพื่อบริการประโยชน์  
เมื่อดูมาสนชวตลง ก็ย่อมเป็นเหตุก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียตาย  
อาลัยถึงแก่ญาติมิตรทั้งหลายเป็นธรรมดา ยิ่งมาสนชวตลงในขณะที่ยังมี  
วัยหนุ่มแน่นและในขณะที่กำลังบำเพ็ญประโยชน์อยู่เช่นนั้น ก็น่าที่จะยัง

ให้เกิดความอาลัยเสียดยามมากขึ้นได้เป็นธรรมดา เพราะนอกจากการจากไปนั้นจะเป็นการพรากคนที่มีประโยชน์ไปเสียแล้ว ยังเป็นการตัดรอนประโยชน์ทั้งหลายที่หวังว่าจะพึงได้จากการมีชีวิตอยู่ต่อไปของบุคคลผู้นั้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในทางธรรม ลำพังการเศร้าโศกอาลัยเสียดยถึงผู้ตายไปแล้ว ย่อมไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา และจะกลับเป็นโทษแก่ผู้ที่ยังอยู่ ทำจิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นทุกข์ ทำปัญญาให้อับเฉาด้วย การรำลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดความไม่ประมาทและกำลังใจเข้มแข็งในการบำเพ็ญกุศลกรณียแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ และธำรงรักษาสืบต่อคุณความดีของผู้ล่วงลับจากไป

กล่าวตามหลักธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ย่อมมีความตายที่สุด หมายความว่าคนทุกคนต้องตายแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นคนสูงคนต่ำ คนมีคณจน คนฉลาดคนโง่ คนดีหรือคนชั่ว และไม่สามารถชกชาดลงได้ว่าความตายนั้นจะมาถึงเมื่อใด ด้วยวิธีใด ดังนั้นข้อที่ว่าชีวิตของผู้ใดจะสั้น หรือยาว จึงไม่มีเครื่องกำหนด หากความแน่นอนมิได้ อย่างไรก็ตาม ความยาวหรือความสั้นของชีวิต มิใช่เป็นเครื่องวัดความดีงามและความมีค่าของชีวิตนั้น บุคคลบางคนอาจมีอายุยืนยาว ดำรงชีวิตอยู่ได้นาน แต่เป็นชีวิตที่ว่างเปล่าไร้ค่า อย่างที่ทางพระศาสนาเรียกว่า โมฆชีวิต ส่วนบางคนมีอายุสั้น ชีวิตจบสิ้นลงก่อนกาลอันถือกันว่าสมควร แต่ได้ประกอบคุณงามความดีสร้างประโยชน์ไว้ ชีวิตที่ได้เกิดมีขึ้นครั้งหนึ่งแล้วนั้น แม้จะสั้น ก็มิได้ผ่านลอยหายไปเปล่า แต่ได้

บันดาลผลอันดีขึ้นไว้ในชีวิตอื่น ๆ ให้สืบเนื่องต่อไป ชีวิตเช่นนั้นทางพระศาสนาเรียกว่า เป็นชีวิตที่มีค่า เป็นสาระ ไม่ว่างเปล่า เป็นอโหมษชีวิต

เนอความที่ได้พรรณามา แสดงให้เห็นว่า ความยาวหรือความสั้นมิใช่เป็นเครื่องวัดคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต แต่ประโยชน์และผลดีต่างๆ ที่เกิดจากชีวิตนั้นต่างหากเป็นเครื่องวัดคุณค่าอย่างแท้จริง กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าบุคคลจะดำรงชีวิตของเขาอยู่ในโลกได้ยืนนานเท่าใดไม่เป็นประมาณ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เขาได้ปฏิบัติต่อชีวิตหรือได้ใช้ชีวิตเท่าที่มันให้เกิดผลขึ้นบ้างอย่างไร ถ้าได้ดำรงชีวิตอยู่ในความดีงาม อาศัยชีวิตนั้นทำประโยชน์ให้เกิดชนแพร่หลายออกไป ก็ได้ชื่อว่าทำชีวิตให้มีค่า แต่ถ้าปล่อยชีวิตให้ล่วงเวลาไปเปล่า หรือทำชีวิตของตนให้เป็นเหตุถ่วง ขัดขวาง และทำลายความดีงามแห่งชีวิตทั้งหลาย ก็ชื่อว่าชีวิตอันไร้ค่า เหตุผลดังได้แสดงมานี้ ต้องด้วยพุทธพจน์ว่า

โย จ วสุสสดี ชีเว                      ทุสฺสึโล อสมาทิต  
เอกาหิ ชีวติ เสโยโย                      สัลลวตฺสฺส ฉายิน

แปลความว่า บุคคลใด ประพฤติชั่วร้าย ไม่มีความคิด ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มีศีล มีความคิด แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า

หรือพุทธภาษิตที่ว่า

โย จ วสุสสดี ชีเว                      กุสฺสึโต หินวีริโย  
เอกาหิ ชีวติ เสโยโย                      วิริยิ อารภโต ทพฺพ

แปลความว่า บุคคลใด เกียจคร้าน มีความเพียรทรมาน ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มุ่งหน้าทำความ

เพียรอย่างมั่นคง แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า  
ดังนี้ เป็นต้น

ในเมื่อความยาวหรือความสั้นของชีวิต เป็นสิ่งไม่มีกำหนดแน่นอน  
เช่นนั้น บุคคลจึงควรปฏิบัติธรรมะดำรงในเรื่องที่เกี่ยวกับความสั้นหรือ  
ความยาวนั้น ด้วยความไม่ประมาทตามเหตุปัจจัย แต่ไม่พึงให้เกิดเป็น  
ความหวาดหวั่นพรณกลัวมัวแต่วิตกกังวล เหมือนอย่างบุคคลบางคน ที่  
กลายเป็นก่อกทุกข์เพิ่มขึ้นแก่ตน ยิ่งไปกว่าตัวความตายนั้นเสียอีกเข้าไป  
พึงเอาใจใส่ชวนชวนให้มาก แต่ในฝ่ายการดำเนินชีวิต คือ ในข้อที่ว่า  
จะใช้ชีวิตของตนอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย หรือจะ  
สร้างคุณค่าเพิ่มพูนสาระให้เกิดมีขึ้นด้วยชีวิตของตนอย่างไร เพราะ  
ความชวนชวนใส่ใจอย่างนี้ เป็นทางที่มองเห็นเหตุผลซึ่งจะปฏิบัติได้ให้  
เห็นผลจริงจัง และสามารถทำได้แพร่หลายขยายกว้างขวางสืบเนื่องต่อๆ  
กันยิ่งๆ ขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด ครั้นทำแล้ว ก็มิแต่คุณประโยชน์ ไม่เป็น  
ความคับแค้น และไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ตรงข้ามกลับเป็นความปลอดภัย  
โปร่งทำจิตใจให้กว้างขวาง บังเกิดความแจ่มใสเข้มแข็งในการบำเพ็ญ  
คุณประโยชน์ยิ่งๆ ขึ้นไป และให้ได้รับความสุขที่เป็นอิสระเป็นไทแก่  
ตน จนเป็นผู้ที่เรียกได้ว่า พร้อมที่จะตายอยู่เสมอ บุคคลใดมีใจในคุณค่า  
แห่งชีวิตของตนจนเป็นผู้พร้อมที่จะตายได้ทุกเวลา บุคคลนั้น อาจ  
กล่าวได้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ตรงต่อคุณค่าและ  
สาระของชีวิตนั้น แม้จะต้องสูญเสียชีวิตคือตายลงในเวลาใด ก็ไม่เป็น  
เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะความเศร้าโศกเสียดยใน ชีวิตของตน มีแต่คน  
อื่น ๆ เท่านั้นที่กลับเศร้าโศกอาลัยเสียดยถึง เพราะคุณค่าอันเกิดแต่  
ชีวิตของเขานั้น ส่งผลดีงามขยายออกไปแก่ชีวิตอื่น ๆ การสิ้นชีวิตไปจึง

ทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย กลายเป็นความเศร้าโศกเสียดย ตามวิสัย  
ของปุถุชน

การประพฤติปฏิบัติตามวิถีที่ได้แสดงมานี้ กล่าวรวมความสั้น ๆ ว่า  
เป็นการดำเนินชีวิตตามธรรม และมุ่งอุทิศต่อธรรม บุคคลผู้ดำเนินชีวิต  
ด้วยจิตใจที่เจริญแก่กล้า ถึงขั้นเป็นผู้พร้อมที่จะตายเช่นนั้น ย่อมตระหนัก  
ชัดว่า ความตายเป็นคติธรรมดาของชีวิต เมื่อไม่ตายอย่างนี้ ก็ไม่แน่ว่า  
จะตายอย่างไหน ดังนั้น เมื่อทำการใดที่ได้พิจารณาว่าถูกต้องแล้ว ก็  
ดำเนินไปให้ถึงที่สุดโดยมั่นคง โดยนัยนี้ จึงเป็นผู้ที่ชีวิตเพื่อธรรมได้  
พึงเห็นเช่นอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงยอมสละพระชนมชีพเพื่อโพธิญาณ  
และผู้กล้าหาญที่ยอมอุทิศชีวิตเพื่อบูชาอุดมคติอันเป็นธรรม สมตาม  
พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

ธนํ จเข อญฺคฺวรสฺส เหตุ  
อญฺคํ จเข ชีวติ รกฺขมาโน  
อญฺคํ ธนํ ชีวติธฺมาปํ สพฺพํ  
จเข ธมฺมมนุสฺสธฺมาโต

ซึ่งแปลความว่า บุคคลพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงยอมสละอวัยวะ  
เพื่อรักษาชีวิต และพึงยอมสละทุกอย่างทั้งอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิต  
ในเมื่อคำนึงถึงธรรม

การดำรงธรรมอยู่ได้ แม้ถึงต้องสละชีวิตนี้ ดูอย่างสามัญเหมือนว่า  
เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งนัก แต่ขอสำคัญ ในเมื่อจิตใจเจริญถึงขั้นพร้อมแล้ว  
ดังได้กล่าวมา ก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาไปได้เช่นเดียวกัน อีกประการ  
หนึ่งในชีวิตประจำวันตามเหตุการณ์ที่ปรากฏเห็นกันอยู่ทุก ๆ วันนั่นเอง

หากจะถูกคิดสังเกตสักเล็กน้อย ก็จะเห็นได้ว่าคนทั้งหลายพากันยอมเสียสละชีวิตของตนให้แก่สิ่งที่ไม่เป็นสาระ ก็อธรรม อยู่เป็นจำนวนมากมายก ๆ วัน บ้างก็ยอมสละชีวิตเพื่อความ โลก บ้างก็สละเพื่อโทสะ บ้างก็สละเพื่อโมหะ นับเป็นข่าวเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็นให้ได้ยินอยู่เป็นประจำ เมื่อมนุษย์ยอมสละชีวิตให้แก่สิ่งไร้สาระต่าง ๆ โดยไม่สมเหตุผลได้ถึงเช่นนี้ เหตุใดจึงจะยอมสละเพื่อธรรมอันเป็นสาระและเป็นการสละอย่างมีเหตุผลไม่ได้เล่า

เท่าที่ได้บรรยายมา มุ่งแสดงให้เห็นปฏิปทาสำหรับดำเนินชีวิตให้เป็นสาระมีคุณค่าควรแก่การมีชีวิตอยู่ นับว่าเป็นปฏิปทาสำหรับผู้มีปัญญา หรือจะต้องดำเนินด้วยปัญญา เพราะด้วยอาศัยปัญญานั้นแลบุคคลจึงจะสามารถกำหนดแยกได้ว่า สิ่งใดเป็นสาระ สิ่งใดไม่เป็นสาระ สิ่งใดมีคุณค่า สิ่งใดไร้คุณค่า สิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่เป็นประโยชน์ บุคคลใดดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเช่นนั้น พระพุทธศาสนายกย่องเรียกบุคคลนั้นว่าเป็นบัณฑิต คำว่าบัณฑิตแปลตามหลักทางพระพุทธศาสนาว่า ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ รู้จักใช้ปัญญากำหนดแยกสาระและอสาระเป็นต้นแล้ว ดำเนินชีวิตของตนให้พ้นจากอสาระ และให้ประกอบด้วยสาระได้จริงอย่างนั้น ขอน้อมด้วยพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของความ เป็นบัณฑิตไว้ ดังบาลีว่า

อตฺตหิตํ ปรหิตํ อุภยหิตํ สพฺพโลกहितเมว จินฺตยมาโน จินฺเตติ  
 เหวํ ไซ ภิกขุ ญญฺติโต มหาปญฺโญ โหติ  
 แปลความว่า เมื่อจะคิด ก็คิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว อย่างนั้นแล ภิกษุจึงจะชื่อว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก

ตามนัยพุทธภาษิตนี้ ฟังสังเกตว่า พระพุทธศาสนา กำหนดความหมายของความ เป็นบัณฑิต ด้วยวิธีการดำเนินชีวิต เริ่มแต่ใช้ความคิดเป็นต้นไป กล่าวคือ ตัดสินด้วยความประพฤติปฏิบัติ มิใช่ด้วยความรู้ ความเชี่ยวชาญทางวิชาการ แม้ความหมายของความ เป็นบัณฑิตที่เข้าใจกันในปัจจุบัน คือการสำเร็จการศึกษาชั้นสูง ได้รับปริญญาอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น หากกำหนดด้วยหลักพุทธศาสนา ย่อมถือว่า เป็นเพียงเครื่องหมายที่แสดงถึงการที่บุคคลนั้นได้เตรียมตนเองให้ได้รับความรู้ ความชำนาญชำนาญ และการฝึกหัดอบรมต่าง ๆ ไว้ เพื่อดำเนินชีวิตให้เป็นบัณฑิตต่อไป กล่าวสั้น ๆ ว่า เป็นการทำให้พร้อมที่จะเป็นบัณฑิต ต่อเมื่อใด นำความรู้ความสามารถที่ได้ฝึกอบรมมานั้นไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เกิดผลเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่นเมื่อนั้น จึงจะเรียกชื่อได้ว่าเป็นบัณฑิตแท้จริง

ยังมีข้อที่ฟังสังเกตประการหนึ่งในเรื่องความ เป็นบัณฑิตนี้ กล่าวคือ การปฏิบัติ หรือการดำเนินชีวิตนั้น ระบุชัดลงไปว่าให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน แก่บุคคลอื่น ๆ และแก่ชาวโลกทั้งปวง ว่าโดยความหมายประโยชน์ทุกประการเหล่านี้ มีสาระเป็นอย่างเดียวกันแต่ขอบเขตความกว้างขวางมากน้อยต่างกันเท่านั้น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนย่อมเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกด้วย ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลก ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนด้วย เพราะคำว่าประโยชน์ในที่นี้มิได้หมายถึงผลประโยชน์อย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญโดยเฉพาะประโยชน์ตน ย่อมหมายถึงความเจริญงอกงาม ความมีค่าความ เป็นสาระแห่งชีวิตของตน การบำเพ็ญประโยชน์ตน ก็คือการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญงอกงาม ให้มีค่า เป็นสาระมากขึ้น และการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญงอกงาม

## ๒๔ ค่านิยมแบบพุทธ

มีค่า เป็นสาระ ก็คือการเสริมสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ขึ้นในตน อันรวมถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น และแก่โลกด้วย โดยนัยนี้ การบำเพ็ญ ประโยชน์ตน จึงมิใช่เป็นการขัดต่อการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่ โลก แต่มีความหมายสอดคล้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียว เริ่มต้นแต่ การทำตนให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มิให้เกิดความเดือดร้อนทั้ง แก่ตนและบุคคลอื่นและพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์กว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้น ไปโดยลำดับ

การบำเพ็ญประโยชน์ตน ด้วยการทำความดีให้ค่า เป็นสาระ อันเป็น การเกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกไปด้วยพร้อมกันนั้น พระพุทธองค์ทรง แสดงตัวอย่างไว้ โดยทรงสอนให้สร้างคุณธรรม ๕ ประการขึ้นในตน คือ ศรัทธา ๑ ศีล ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ จะแสดงความหมายของ ธรรมเหล่านั้นโดยย่อต่อไปนี้

๑. ศรัทธา ได้แก่ความเชื่อ ความเลื่อมใส ความใฝ่ฝิมในคุณค่าที่ พิจารณาเห็นแล้วว่าเป็นความดีงามอันควรยึดถือ สำหรับมนุษย์ ปุถุชน ศรัทธาย่อมเป็นพื้นฐานขั้นแรกของจิตใจ ที่จะบันดาล ความประพฤติปฏิบัติในขั้นต่อ ๆ ไปให้หมุนไปตาม และเป็น กำลังอันแรงที่จะชักจูงบุคคลให้กระทำการต่าง ๆ อย่างแข็งขัน จริงจัง ศรัทธามีความสำคัญเช่นนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ บุคคลปลูกศรัทธาขึ้นในตนและบำรุงศรัทธานั้นให้งอกงาม แต่ ศรัทธาที่มุ่งหมายในพระพุทธศาสนานี้ประสงค์เอาความเชื่อใน สิ่งที่พิจารณาเห็นจริงแล้วด้วยเหตุผล มิใช่เชื่อ 맹าย ตามปกติ จิตใจของปุถุชนย่อมจะเชื่อถือผูกพันหรือยึดมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่ง หนึ่ง ความเชื่อโดยมีเหตุผลจะช่วยให้บุคคลปลอดภัยจากความ

พระธรรมเทศนา อโหมขีวักกา ๒๗

หลงผิด หรือมีโอกาสถอนตนพ้นจากความเชื่อลุ่มหลงที่ผิด ดำเนิน เข้าสู่ทางที่ถูก บังเกิดความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจได้

๒. ศีล ได้แก่ความประพฤติสุจริต ความร่าเริงกลมกลืนแห่งความ ประพฤติทางกายและวาจา การไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือด ร้อน ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่ตกลงกำหนดไว้โดยชอบธรรมของกัน ความอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนการฝึกหัดอบรม ขัดเกลาความประพฤติของผู้ต้องการคุณธรรมที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ศีล นอกจากเป็นคุณธรรมเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมแล้ว ยัง เป็นเครื่องทำสภาพชีวิตให้อยู่ในภาวะอันเหมาะสมที่จะเป็นที่รอง รับคุณธรรมอย่างอื่น ๆ และเป็นเครื่องปรับชีวิตให้เข้าสู่แนวทางที่ จะเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกด้วย

๓. สุตะ ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังและการศึกษาเล่า เรียน ความรู้ย่อมเป็นอุปกรณ์สำคัญในการดำรงชีวิตและการ ประกอบกิจทุกอย่างของมนุษย์ เริ่มแต่การประกอบอาชีพเป็นต้น ไป ตลอดจนการที่จะช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลแก่ผู้อื่นในกิจ ทุกอย่าง

๔. จาคะ ได้แก่ ความสละได้ ปลอยได้ ความเผื่อแผ่ ความเสีย สละ หมายถึงความมีจิตใจไม่คับแคบ ไม่สยบยัดยิด สามารถ วางใจเป็นอิสระ เผื่อแผ่ แบ่งปัน หรือปลอยให้แก่ผู้อื่นได้ คุณ ธรรมข้อนี้มีความสำคัญยิ่งในหลายระดับ เริ่มแต่การที่จะทำให้ บุคคลปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องต่อสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตที่ ตนเองสร้างขึ้นมา สามารถใช้สิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ ชีวิตได้ตามวัตถุประสงค์ของมันโดยไม่กลับตกไปเป็นทาสของ

สิ่งต่าง ๆ ที่ตนสร้างขึ้นมาเอง ไม่เกิดความหมกมุ่นมัวเมา สามารถแผ่แผ่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยจิตใจที่กว้างขวางปลอดโปร่ง กระจายความสุขให้แพร่หลายออกไป

๕. ปัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย สามารถแยกแยะสืบสาวความสัมพันธ์โดยทางเหตุผล สามารถวินิจฉัยระหว่างดี ชั่ว คุณ โทษ เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ และรู้ที่จะจัดการให้เหมาะสมถูกต้องในเรื่องนั้น ๆ ปัญญาเป็นคุณธรรมกลั่นกรองและบอกทางให้แก่คุณธรรมอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เช่นในการที่จะใช้สุตะ คือความรู้ วิชาการที่ได้เล่าเรียน ให้เกิดเป็นประโยชน์ หรือปรุ้งแต่งความรู้ใหม่ ๆ เป็นต้น

คุณธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำชีวิตให้เจริญงอกงาม มีค่า และเป็นสาระ ผู้เสริมสร้างคุณธรรมเหล่านี้ในตน จึงชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ตน และมองเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ตนเช่นนั้น เป็นสิ่งที่เกื้อกูลก่อประโยชน์ผู้อื่นไปด้วยพร้อมกัน ยิ่งบำเพ็ญมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งขยายออกไปเป็นประโยชน์ผู้อื่นมากเท่านั้น หากขัดแย้งกันไม่ บุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์ตนอยู่อย่างนี้ ย่อมประสบความสุขโดยตนเองด้วย ทำความสุขให้เกิดแก่ผู้อื่นด้วย เพราะคุณธรรมเหล่านี้ เป็นตัวสร้างความสุขที่แท้จริง หรือเป็นตัวการที่ทำให้บุคคลให้พร้อมที่จะรับความสุขได้ ไม่เหมือนทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นอามิสภายนอก ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งให้ความสะดวกสบายหรือเป็นเครื่องประกอบเสริมความสุขมากกว่าจะให้ตัวความสุขที่แท้จริง ความสะดวกสบายต่าง ๆ นั้น เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสำหรับความสุข แต่ไม่ใช่ตัวความสุขเอง และจึงไม่ใช่เครื่องวัดความสุขของคนใดเสมอไป บุคคลผู้มุ่งเหตุแห่งความสุขในภายใน เมื่อได้อาศัย

ความสะดวกสบายเข้าประกอบ ก็ได้เสวยความสุขเพียบพร้อม แต่บางคนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ก็หาความสุขไม่ได้โดยนัยนี้ บางคนผู้อยู่ในถิ่นห่างไกลจึงมีความสุขได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ในถิ่นซึ่งนับว่าเจริญ บางคนผู้มั่งคั่งร่ำรวยในอุดมคติ ขอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนไปบำเพ็ญประโยชน์ด้วยความเหนื่อยยากอดทน จึงมีความสุขได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ท่ามกลางการบำรุงบำเรอ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งเหล่าพระสาวก จึงสามารถตรัสยืนยันได้ว่า ทรงมีความสุขยิ่งกว่าท่านผู้ดำรงอยู่ในอิศริยยศ สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยความปรนเปรอ ไม่ว่าท่านใด ๆ กล่าวได้ว่าคุณธรรมเช่นอย่างธรรม ๕ ประการนี้มีในบุคคลใด บุคคลนั้นก็มีจิตใจอยู่ในสภาพที่พร้อมจะเสวยความสุข คุณธรรมอย่างนี้ มีในสังกมใด สังกมนั้น ก็ย่อมอยู่ในสภาพซึ่งพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกทุกคนในสังกม

ประโยชน์ตนที่ถูกต้องแท้จริง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์แก่โลกด้วยอย่างนี้ จึงควรที่จะหาทางส่งเสริมกันให้มีจิตยินดี และแก้กลัวกลัวอาชวาท ในการทำประโยชน์ดังที่แสดงมา เพื่อประโยชน์สุขและความดีงามอันร่วมกัน และที่ทุกคนมีส่วนได้รับอยู่ด้วย ในทางพระศาสนาก็มีพุทธภาษิตสนับสนุนการกระทำอย่างนี้ ดังคำกล่าวที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า

ยงฺกิลฺลิจิ ยถฺจิทฺตํ ว หุตํ ว โลก

สํวณฺณํ ยเชถ ปญฺญเปกฺโข

สพฺพปิตํ น จตุภาคเมติ

อภิวาทนา อชฺชุตเตสุ เสยฺโย ดันถิ

แปลความว่า บุคคลผู้ต้องการบุญ จะพึงบำเพ็ญทาน หรือประกอบพิธี

บุชอย่างใดก็ตามในโลก ตลอดกาลทั้งป <sup>๕๔</sup> การที่ประกอบทั้งสันน <sup>๕๕</sup> หา <sup>๕๖</sup>  
มีค่าเท่าหนึ่งในสี่ส่วนของการอภิวาทอันม <sup>๕๗</sup> เสียรให้แก่ท่านผู้ดำเนินชีวิต <sup>๕๘</sup>  
ตรงไม่ การอภิวาทนั้นแลประเสริฐกว่า และอีกกาลหนึ่งว่า

มาเส มาเส สหสฺเสน โย ยเขต สตํ สมํ  
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ มุหุตฺตมป <sup>๕๙</sup> ปุชเย  
สาเยว ปุชฺณา เสยฺโย ยญฺเญ วสฺสสฺตํ หุตํ

แปลความว่า บุคคลใด พึงประกอบพิธีบูชา โดยสม่ำเสมอ ด้วยใช้  
ทรัพย์สินจำนวนพันทุก ๆ เดือน ถ้วนเวลาตั้งร้อยปี พิธีบูชานั้นก็หาประ-  
เสริฐไม่ ส่วนผู้ใดพึงบูชาบุคคลผู้ประกอบมตนแล้วสักคนเดียว แม้ชั่ว  
เวลาหนึ่ง การบูชาอันแลประเสริฐกว่า พิธีบูชาตั้งร้อยปีจะมีความ  
หมายอะไร

พุทธภาษิตในธรรมบท ๒ กาลาน <sup>๖๐</sup> มีความหมายสำคัญที่ควรตระหนัก  
อย่างพิเศษ เพราะนอกจากเป็นคำสอนทางจริยธรรมอย่างคำสอนในที่  
อื่น ๆ แล้ว ยังเป็นการกระทำดังที่เรียกในภาษาปัจจุบันได้ว่า การกำหนด  
ค่านิยมใหม่ให้แก่สังคมด้วย ด้วยว่าสังคมครั้งก่อนและในสมัยพุทธกาล  
นั้น นิยมยกย่องการประกอบการบูชาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอย่าง  
มาก การประกอบพิธีเหล่านั้นล้วนมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนอันเป็น  
ส่วนตน คือ ทรัพย์สิน อำนาจ และความสุขต่าง ๆ นกัวยศสมัยนั้น ได้  
ยึดถือแบบแผนพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นออกไปให้วิจิตรพิสดารเป็นอัน  
มาก จนผู้ที่พิจารณาด้วยปัญญาจะมองเห็นได้ว่าเป็นสิ่งมลายไร้เหตุผล  
เป็นสัลลัพท์ตปราชัยอันหยาบชัดแจ้ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว  
ได้ทรงสั่งสอนมุ่งหมายหักล้างความนิยมในการเช่นนั้น เป็นข้อสำคัญที่  
สุดอย่างหนึ่ง โดยได้ทรงกำหนดให้บำเพ็ญทาน คือ การให้เพื่อกำจัด

โลกะ และเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์กันในสังคมขึ้นมาแทน และท่านน  
ได้เป็นคำสอนหลักใหญ่ ปรากฏมากที่สุด ในพระพุทศาสนาข้อหนึ่ง  
แต่กระนั้น ตามพุทธภาษิต ๒ กาลานทำให้เห็นเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า พระ  
องค์ทรงสอนให้ถือว่า การยกย่องเคารพบูชาคนดี เป็นการกระทำที่สำคัญ  
มีค่ายิ่งขึ้นไปกว่าทานนั้นเสียอีก

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตตรงหรือผู้ประกอบมตนแล้วตามพุทธภาษิตข้างต้น  
อรรถกลาอธิบายว่า หมายถึงพระอรหันต์ แต่ข้อนี้เป็นการอธิบายความ  
หมายขั้นสูงสุด ถึงถึงบุคคลในอุดมคติ ในที่นี้พึงถือเอาความหมาย  
กำหนดแต่ใจความโดยอนุโลมว่า หมายถึงผู้มีความประพฤติสะอาด  
บริสุทธิ์ ดำรงคุณธรรมยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ความมุ่งหมายของพุทธ  
ภาษิตทั้งสองนี้ อยู่ตรงที่ทรงสอนอย่างหนักแน่นให้สังคมหันมาใส่ใจ  
ยกย่อง เชิดชู ส่งเสริมคนดี และให้ถือเอาความสุจริตและคุณธรรมเป็น  
เครื่องวัดคุณค่าของบุคคล มิใช่วัดด้วยอาการภายนอกมีทรัพย์สิน ยศ และ  
อำนาจเป็นต้น หากสังคมยึดถือได้เช่นนั้น ก็จักเป็นความดีงามและนำมา  
ซึ่งประโยชน์สุขแก่สังคมนั่นเอง พร้อมทั้งแก่บุคคลทุกคนผู้เป็นส่วน  
ประกอบแห่งสังคมนั้นชั่วกาลนาน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงชีวประวัติของ นายโกมล คีมทอง ตาม  
นัยแห่งหลักธรรมที่ได้แสดงมา ทำให้ได้ความคิดเห็นว่า เธอเป็นผู้ควร  
แก่นามว่าบัณฑิตได้ผู้หนึ่ง ทั้งนี้ โดยทั้งสองสถาน คือสถานแรกเป็น  
ไปตามความกำหนดนิยมในหมู่ชาวโลกกว่าเป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้น  
ปริญญา เป็นครูศาสตรบัณฑิต อันถือโดยทางธรรมว่าเป็นผู้ได้สั่งสม  
ความรู้ความสามารถอันเป็นอุปถัมภ์ไว้พร้อมเพื่อความเป็นบัณฑิตต่อไป  
ในสถานที่สอง เธอเป็นบัณฑิตโดยชอบตามหลักธรรม เมื่อได้นำความรู้



และความสามารถนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต บำเพ็ญกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ ทำชีวิตของตนให้เจริญงอกงามด้วยคุณค่าและสาระ บังเกิดผลในทางปฏิบัติอันนับได้ว่าเป็นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์แก่ชาวโลกทุกประการ แม้จะดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่นาน แต่ก็ได้ทำชีวิตเท่าที่ตนมีนั้นให้มากที่สุดเป็นแก่นสาร เป็นอโมฆชีวิต คือชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า อันใด ๆ ไม่พึงติเตียนว่า ใช้ประโยชน์แห่งชีวิตไม่คุ้มค่า แม้ชีวิตจะสั้น ก็ใช้ได้คุ้มค่า ไม่ควรที่ใครจะต้องเป็นห่วง แต่กลับเป็นเครื่องตักเตือนผู้ยังอยู่เสียอีกเข้าไป ให้หวั่นใจแก่เวลาที่ล่วงไปว่า ชีวิตของตนได้บังเกิดคุณค่ามีความหมายอย่างใดบ้างหรือยัง

นายโกมล คีมทอง เป็นบุคคลหนึ่งในฝ่ายที่เรียกว่าคนรุ่นใหม่ เมื่อเธอได้บำเพ็ญคุณความดีไว้ ชีวิตของเธอจึงมีคุณค่าพิเศษอีกอย่างหนึ่งสำหรับคนรุ่นใหม่ด้วยกันโดยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นประจักษ์พยานหรือตัวแทนที่ยืนยันถึงความดีงามที่มีอยู่ในหมู่คนรุ่นใหม่ และโดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ต่อไปอีกว่า การสูญเสียชีวิตของเธอ เป็นการเสียสละเพื่อเกียรติแห่งคนรุ่นใหม่ในส่วนหนึ่ง โดยเหตุผลนี้ หากคนรุ่นใหม่จะมองเห็นคุณค่าแห่งการกระทำของเธอ และช่วยกันรักษาความดีนั้นไว้ ก็คงจะเป็นความสมควรอย่างหนึ่ง และจะเป็นวิธีการทำให้การสูญเสียชีวิตของเธอไม่เป็นเหตุการณ์ว่างเปล่า แต่กลับเป็นพลังบันดาลผลที่ยั่งยืนสืบไป และเป็นการช่วยทำชีวิตของเธอให้เป็นเสมือนยังคงอยู่เป็นอมตะด้วย

ความจริงตัวธรรมะนั้นเองเป็นสิ่งอมตะ ดังนั้น ผู้ใดดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ทำชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม ชีวิตของผู้นั้นย่อมกลายเป็นอมตะไปด้วย แต่ความเป็นอมตะเช่นนั้น เป็นความอมตะโดยสภาพ ไม่เป็นของปรากฏผลในหมู่มนุษย์ มนุษย์จะทำความเป็นอมตะนั้น

ให้ปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่พวกตนได้ ก็ด้วยช่วยกันทำให้เป็นไปอย่างในกรณีของนายโกมล คีมทองนี้ หากประวัติการเสียสละบำเพ็ญกุศลกรณีย และการสูญเสียชีวิตของเธอจะเป็นเหตุปลูกศรัทธาในความดี และเป็นพลังผลักดันจิตใจของมิตรสหายและผู้ได้ทราบเรื่องราวทั้งหลายให้มีความเข้มแข็งอาจหาญในการที่จะบำเพ็ญความดีต่าง ๆ ขึ้นไป การสูญเสียชีวิตของเธอก็จะไม่กลายเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านไปเปล่า และจักเป็นการทำความอมตะให้ปรากฏแก่ชีวิตของเธอสืบไป

การที่จะให้คุณความดีของบุคคลมีค่ายั่งยืนส่งผลแก่ผู้อื่นต่อไปได้ยาวนานนั้น ผู้ร่วมสังคมจะต้องช่วยกันยกย่องเชิดชู สนับสนุนให้ปรากฏตามสมควร การทำเช่นนั้นมิใช่จะเอาใจผู้บำเพ็ญกรณีย แต่เพื่อธำรงความดีของสังคม สมตามพุทธพจน์ที่แสดงมาข้างต้น แม้คณะเจ้าภาพผู้มาบำเพ็ญกุศลในบัดนี้ ก็มีความมุ่งหมายเช่นเดียวกัน จึงได้ชวนชวนจัดงานทำบุญสดุดีตมวารอุทิศให้

ในโอกาสแห่งพระธรรมเทศนา ขอนำจากกุสโลบายราชทัณฑ์เจ้าภาพได้บำเพ็ญทั้งหมด จึงเป็นพลบั้งจัญอำนาจวิบากสมบัติแก่นายโกมล คีมทอง ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพ ตามเจตน์จำนงของคณะเจ้าภาพทุกประการ

อาตมภาพ รับประทานวิสัยนาพระธรรมเทศนาในอโมฆชีวิตภา โดยสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เอวี่ กีมี่ ๆ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ *โกมล คีมทอง* อันเป็นหนังสือที่ระลึกในงานสังสรรค์ศพ นายโกมล คีมทอง ณ ฌาปนสถาน วัดประยุรวงศาวาส ๑ มิถุนายน ๒๕๑๔

พระธรรมเทศนา  
สมชวีกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อากงฺเขยฺยํ เจ คหปตโย อุโก ขานิปตโย ฏิกฺขุ เจว ธมฺเม  
อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตํ อภิสมฺปรายญจ อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตํ, อุโกว  
อสฺสํ สมสทฺธา สมสฺสํ สมนจาคา สมปญฺญาติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในสมชวีกถา พรรณนาหลักธรรม  
สำหรับส่งเสริมชีวิตของคู่ครองให้ราบรื่นปรองดองสม่ำเสมอและสมกัน  
เพื่อยอดลงศรัทธาประดับปัญญาบารมีของคณะเจ้าภาพและท่านสาธุชน  
เนื่องในงานมงคลสมรส เป็นส่วนกุศลวิธินี้จะนำพระพุทธศาสนาในวาทมา  
เป็นเครื่องประสาธน์ เพิ่มพูนสิริมงคลแก่คู่สมรส ให้ประสบความสำเร็จ  
ความสุข ความสวัสดิ์ ความเจริญรุ่งเรืองงอกงามไพบุลย์แห่งชีวิตครองเรือน  
ตลอดกาลนาน

พิธีมงคลสมรสนั้น ตามประเพณีไทยถือว่าเป็นกิจฝ่ายคฤหัสถ์ ส่วน  
พิธีเกี่ยวกับสงฆ์ทั้งหมด รวมทั้งการมีพระธรรมเทศนานี้ นับว่าเป็นการ  
ทำบุญเนื่องในงานมงคลสมรส เพื่อให้เกิดธรรมมงคลแก่คู่แต่งงานหรือ  
ผู้ที่ได้ตกลงกันแล้วที่จะแต่งงานกัน

การมีคู่ครองนั้น ถือกันว่า เป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งครั้งหนึ่งในชีวิต

พระธรรมเทศนา สมชวีกถา ๓๗

ของบุคคล เป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ทำให้เกิดฐานะและหน้าที่  
อย่างใหม่ คือ ฐานะแห่งสามี และฐานะแห่งภรรยา พร้อมทั้งหน้าที่ซึ่ง  
ผูกพันอยู่กับฐานะทั้งสองนั้น อันเกิดจากความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบ  
ต่อกัน ความสัมพันธ์และความรับผิดชอบนี้ มิใช่จำกัดอยู่เพียงใน  
ระหว่างคู่สามีและภรรยาเท่านั้น แต่ยังขยายออกไปถึงบุคคลและทรัพย์สิน  
สินเป็นต้น อันมีมาแต่เดิมของแต่ละฝ่ายอีกด้วยเช่น บิดา มารดา เครือ  
ญาติ และมิตรสหายของคู่ครอง เป็นต้น ทำให้เกิดผลอีกอย่างหนึ่ง คือ  
การสมรสนี้ เท่ากับเป็นวัฏเพิ่มพูนจำนวนญาติมิตรและทรัพย์สินต่าง ๆ  
ให้มากมายกว้างขวางขึ้นเป็นทวีคูณ แต่ผลดังกล่าวนี้ จะเป็นผลที่ดีงาม  
อย่างแท้จริง ต่อเมื่อผู้สมรสรู้จักรับผิดชอบ และรู้จักปฏิบัติภาระหน้าที่  
ของตนตามความรับผิดชอบนั้นให้ถูกต้องด้วยดี ด้วยเหตุนี้ ผู้สมรส  
ปรารถนาความสุข และความเจริญก้าวหน้า ทั้งของตนเอง ของคู่ครอง  
และของชีวิตครองเรือนทั้งหมด จึงต้องเตรียมตัว เตรียมใจ ให้ตระหนัก  
ในฐานะภาระ และหน้าที่ต่าง ๆ ที่ตนจะต้องกระทำในชีวิตครอบครัวไว้  
ให้พร้อม เพื่อทำชีวิตครองเรือนของตนให้เป็นความอยู่ร่วมกันด้วยความ  
สุข บังเกิดประโยชน์ ส่งเสริมคุณค่าแห่งชีวิตของกันและกัน และทำให้  
การที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ทั้งหลาย กลายเป็นคุณ  
ประโยชน์ เป็นความดี ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตทุกชีวิตที่ตนเข้าไป  
มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับ ทั้งถึงกันทั้งหมด

ในสมัยพุทธกาล พระบรมศาสดาเคยทรงได้รับอาราธนาจากคฤหัสถ์  
ท่านหนึ่ง ให้ทรงประทานโอวาทแก่ภรรยาที่จะแยกครอบครัวไปอยู่ใน  
ตระกูลสามี ครั้นนั้น พระองค์ได้ตรัสสอนภรรยาเหล่านั้น ให้ประพฤติ  
ปฏิบัติหลักธรรมสำหรับแม่บ้านหลายประการ หลักธรรมที่ทรงประทาน

ครั้งนั้น พระองค์ตรัสให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของชมพูทวีปยุคพุทธกาล ที่ฝ่ายพ่อบ้านเป็นผู้ประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว จึงเป็นหลักธรรมที่ใช้ได้ดี ในสังคมไทยแบบเดิมซึ่งมีลักษณะการแบ่งงานในครอบครัวอย่างเดียวกัน และแม้สังคมจะผันแปรไปตามกาลสมัย สตรีผู้ฉลาดก็สามารถยึดถือสาระจากหลักธรรมเหล่านั้น นำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตครอบครัวได้เป็นอย่างดี ยิ่งกว่านั้น แม้ในสมัยปัจจุบัน ที่สภาพและระบบการต่าง ๆ ในสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วนี้เอง ก็ยังอาจกล่าวยืนยันได้ว่าในครอบครัวที่ภริยายึดถือปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักธรรมเหล่านั้น นับว่ามีปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะยึดเหนี่ยวคู่กันชีวิตครอบครัวไว้ให้มีความสุข ความราบรื่น มั่นคงด้วยดี และความประพฤติเช่นนั้นจะไม่เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมเสียหายแก่ชีวิตครอบครัวแต่ประการใด

ในพุทธโอวาทครั้งนั้น ทรงแสดงหลักธรรมสำหรับภรรยา ๕ ข้อ ซึ่งมีใจความดังนี้

ข้อที่ ๑ พึงเป็นผู้ตื่นก่อน นอนทีหลัง เอาใจใส่คอยฟังว่าจะมีอะไรให้ช่วยทำ ประพฤติแต่สิ่งที่ถูกใจ พูดคำไพเราะน่ารัก คือรู้จักปรนนิบัติ ถนอมน้าใจ

ข้อที่ ๒ คนเหล่าใดเป็นทวารพณีน้อยของสามี เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ของสามี เป็นต้น ก็แสดงความเคารพนับถือด้วย เอาใจใส่ปฏิบัติถนอมท่านเหล่านั้นเป็นอันดี

ข้อที่ ๓ เป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ในงานบ้านทุกอย่าง เช่น งานเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เฉลียวฉลาด รู้จักจัดทำงานเหล่านั้นให้เรียบร้อยเหมาะสม

ข้อที่ ๔ เอาใจใส่สอดส่องดูแลคนในปกครองภายในบ้าน เช่นคนรับใช้ และคนงานต่าง ๆ ฐานะของเขารู้ได้ทำแล้วหรือไม่เพียงใด มีใครเจ็บป่วยไข้เป็นอย่างไรเอาใจใส่รักษาพยาบาล จัดแบ่งอาหารของบริโศกเพื่อแผ้วถางให้ตามสมควร

ข้อที่ ๕ รู้จักประหยัดเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีมามาได้ ไม่เล่นการพนัน ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ทำลายผลาญทรัพย์สมบัติ

นอกจากหลักความประพฤติเหล่านั้นแล้ว ในที่บางแห่งทรงแสดงคุณธรรมในใจกำกับไว้เป็นข้อสุดท้ายด้วย คือ การอยู่ครองเรือนด้วยจิตใจโอบอ้อมอารี ไม่คับแค้นด้วยความตระหนี่เห็นแก่ตัว คุณธรรมประจำใจนี้เป็นพื้นฐานชีวิตที่สำคัญ ทำให้บ้านเรือนเป็นสถานที่มีร่มเย็นชุ่มชื้น เยือกเย็นเบิกบานใจ ทั้งแก่ผู้อาศัยที่อยู่ร่วมกันและแก่ผู้ไปมาหาสู่เยี่ยมเยือน มีญาติมิตรสหาย เป็นต้น เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตครอบครัว หลักธรรมข้อต้น ๆ อันเป็นความประพฤติที่แสดงออกภายนอก อาจเปลี่ยนแปลงประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมตามยุคสมัย แต่คุณธรรมที่เป็นพื้นใจ จะยังคงรูปเป็นอย่างเดียวกันตลอดทุกกาล

ที่แสดงมานี้ เป็นหลักความประพฤติในฝ่ายภรรยา ส่วนในฝ่ายสามี แม้ไม่พบที่ทรงได้รับอาราธนาให้ตรัสสอนโดยตรง แต่ในคราวที่ทรงประทานโอวาทแก่กุลบุตรผู้หนึ่งว่าด้วยหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามฐานะแห่งความสัมพันธ์ในสังคม พระองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่สามีมุ่งทำบำรุงภรรยาของตนไว้ ๕ ประการ อธิบายสั้น ๆ ได้ดังนี้

ประการที่ ๑ ให้ความนับถือ ยอมรับฐานะแห่งภรรยาและคู่ครอง

ประการที่ ๒ ยกย่องให้เกียรติ ไม่แสดงอาการเหยียดหยามดูหมิ่น

- ประการที่ ๓ มีความซื่อสัตย์ ไม่นอกใจ
- ประการที่ ๔ มอบความเป็นใหญ่ แสดงความไว้วางใจในงานบ้าน
- ประการที่ ๕ หาเครื่องประดับเครื่องแต่งตัวมอมให้เป็นที่พอใจของฝาก  
ของขวัญ แสดงน้ำใจรักไม่ขัดจาง
- ทรงแสดงต่อไปว่า ภรรยาที่สามีทำนุบำรุงเช่นนั้น จะต้องอนุเคราะห์ตอบสามีตนโดยฐานะ ๕ ประการคือ
- ประการที่ ๑ จะจัดดูแลงานบ้านให้เรียบร้อยเป็นอันดี
- ประการที่ ๒ จะใส่ใจสงเคราะห์คนข้างเคียงคือหมุ่ญาติและข้าทาสบริวารเป็นอันดี
- ประการที่ ๓ จะซื่อสัตย์ ไม่ประพฤติผิดนอกใจสามี
- ประการที่ ๔ จะช่วยประหยัสดูแลเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
- ประการที่ ๕ จะเป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ ไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง
- หลักธรรมเท่าที่แสดงมานี้ ส่วนใหญ่เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกมาในภายนอก การแสดงออกภายนอกในทางที่ดีงามเช่นนั้น ย่อมต้องอาศัยมีคุณธรรมต่าง ๆ เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ ที่จะช่วยให้คงรักษาข้อปฏิบัติเหล่านั้นไว้ได้มั่นคง ยั่งยืน และด้วยความจริงใจ ด้วยเหตุนี้ผู้ครองเรือนจึงต้องมีคุณธรรมสำหรับรักษาความสัมพันธ์อันดีไว้เป็นหลักในใจ ที่เรียกว่า ฌราวาสธรรม หรือ ธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน ๔ ประการคือ
๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกัน ขาดสัจจะเมื่อใด ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความร้าวฉานซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม
  ๒. ทมะ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจ ระวังความรู้สึกต่อ

- เหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอริยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรมกลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต และถ้าไม่สามารถปรับตนเข้าหากันได้ ก็เป็นอันต้องทำลายชีวิตคู่ครองแยกทางขาดจากกัน
๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ชีวิตของผู้อยู่ร่วมกัน นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และความต้องการบางอย่าง ซึ่งจะต้องหาทางปรับปรุงเข้าหากันแล้ว บางครั้งอาจมีเหตุล่วงเกินรุนแรงแสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นถ้อยคำหรือกิริยาอาการจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนั้น อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจ ไม่ต่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไป ความร้ายจึงจะระงับลงได้ นอกจากนั้นยังจะต้องมีความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่าง ๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขัน ไม่ตีโพยตีพาย แต่มีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี ชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอดทน ย่อมไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่าง ๆ อันเป็นประจุมรสุมแห่งชีวิตไปได้
  ๔. จาคะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ชีวิตบุคคลที่จะมีความสุข จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยจ้องแต่จะเบียดเบียนเอาฝ่ายเดียว การให้ใน

นั้น มิใช่หมายถึงเพียงการแผ่แผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นสิ่งที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่าย ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงไปถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คูครองประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือมีธุรกิจใหญ่ เป็นต้น ก็เสียสละความสุขความพอใจของตน ขวนขวายช่วยเหลือ เอาใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจได้ โดยประการใดประการหนึ่ง ตามความเหมาะสม รวมความว่า เป็นผู้มั่งใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อแผ่แผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ชีวิตครอบครัวที่ขาดจากะ ก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มามีแต่เดิมก็ถึงที่หรือค่อยร่อยหรอพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่ได้รับการบำรุง ก็มีแต่อับเฉาร่วงโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงาม

ธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ ที่พรรณนามานั้น มิใช่ประสงค์ให้เป็นข้อปฏิบัติจำกัดเฉพาะในระหว่างคูครองเพียง ๒ คน เท่านั้น แต่มุ่งหมายให้ใช้ทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมด โดยยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจ ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลาย ที่จะอยู่ร่วม หรือติดต่อเกี่ยวข้องกัน ให้เหมาะสมตามฐานะนั้น ๆ เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ชีวิตของตนเอง และแก่ชีวิตของคนอื่น ๆ ในสังคม

ชีวิตคูครองนี้ มีคำเรียกตามนิยามว่า ชีวิตสมรส ในทางพระพุทธศาสนา มีคำสอนว่า ชีวิตสมรสที่จะมีความสุข ราบรื่น มั่นคงยืนยาวได้นั้น คู่สมรสควรมีคุณธรรมที่สมหรือสม่ำเสมอ อันจะพึงเรียกได้

ว่า สมธรรม ๔ ประการ คือ สมศรัทธา สมศีลา สมจาคา และสมปัญญา สมธรรม ๔ ประการนี้ เป็นฐานรองรับชีวิตคูครองในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าฆราวาสธรรม ๔ อย่าง ที่กล่าวมาแล้ว เพราะแสดงถึงคุณสมบัติสมกันและความมีลักษณะนิสัยสม่ำเสมอของคูครอง ซึ่งจะทำให้ผู้สมรสทั้งสองมีสมชีพหรือสมชวี คือ มีชีวิตที่สมหรือเสมอกัน สมธรรม ๔ ประการนั้น คือ

๑. สมศรัทธา มีศรัทธาสมหรือเสมอกัน ศรัทธา นั้น หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใส หรือความใฝ่แน้ม เช่น ความเชื่อถ้อยในลัทธิศาสนา ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย และความใฝ่แน้มในคุณค่า หรือสิ่งที่ยึดถือเข้าใจว่าเป็นความดีงามต่างๆ ความมีศรัทธาสมกันย่อมเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตครองเรือนกลมกลืนสนิทสนมแน่นแฟ้น เพราะศรัทธาเป็นเครื่องหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดและเป็นพลังชักจูงใจในการดำเนินชีวิตและกระทำการกิจการต่างๆ ความมีศรัทธาสมกัน ตั้งต้นแต่ความเชื่อถ้อยในลัทธิศาสนาอย่างเดียวกัน ตลอดจนการมีศรัทธาแน้มแน้มเดียวกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญมากในชีวิตสมรส ถ้าศรัทธาเบื้องต้นไม่เป็นอย่างเดียวกัน ก็ต้องตกลงปรับให้เป็นไปด้วยความเข้าใจต่อกัน

๒. สมศีลา มีศีลคือความประพฤติสมหรือเสมอกัน คือมีความประพฤติที่เข้ากันได้ อยู่ในระดับเดียวกัน ไม่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจดูหมิ่น เหยียดหยาม หรือขัดแย้งรุนแรงต่อกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งปากร้าย ชอบกล่าวคำหยาบคาย อีกฝ่ายหนึ่งได้รับการอบรมกวัดขັນมาทางด้านการพูดจาสุภาพอ่อนหวานทนฟังคำหยาบไม่ได้ หรือฝ่ายหนึ่งชอบเป็นนักเลงหัวไม้ แต่อีกฝ่ายหนึ่ง ชอบชีวิตสงบไม่วุ่นวาย ก็อาจเป็นทางเบียดเบียนร้ายฉานเลิกร้างกัน หรืออยู่อย่างทนทุกข์ทรมาน

#### ๔๔ ค่านิยมแบบพุทธ

๓. สมจาคา มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละสมหรือเสมอกัน ในชีวิตของบุคคลที่อดทนอดกลั้นของสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เริ่มแต่ญาติมิตรสหายเป็นต้นไปนั้น ธรรมข้อสำคัญที่จะต้องแสดงออกอยู่เสมออีกคือ ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีใจกว้างขวาง การช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกัน หรือในทางตรงข้ามก็เป็นความตระหนี่ ความมีใจคับแคบกระด้าง คู่ครองที่มิจะจะไม่สมกัน ย่อมมีโอกาสเกิดความขัดแย้งกระทบกระทั่งจนจิตใจกันอยู่เรื่อยไป ทำให้ชีวิตครอบครัวยุติเป็นชีวิตที่เปราะบางที่จะแตกร้างได้ง่าย

๔. สมปัญญา มีปัญญาสมหรือเสมอกัน ปัญญาหมายถึงความรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักดีชั่ว รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ความรู้จักคิดความสามารถในการใช้ความคิด และเข้าใจในเหตุผล ความมีปัญญาสมกันมิได้หมายความว่าคู่ครองทั้งสองฝ่ายจะต้องได้เล่าเรียนศิลปวิทยาการทรงความรู้เชี่ยวชาญเหมือน ๆ กัน แต่หมายถึงการมีความคิด การรู้จักรับฟังและเข้าใจในเหตุผลของกันและกัน และการช่วยเป็นคู่คิดของกันและกันได้ อย่างที่กล่าวกันว่าง่าย ๆ ว่าพูดกันรู้เรื่อง คุณธรรมข้อนี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะสามภรรยาเป็นผู้ที่อยู่ร่วมใกล้ชิดกันตลอดเวลา จำต้องมีความเข้าใจกัน ร่วมคิดร่วมปรึกษาหารือกัน บรรเทาข้อหนักใจและช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาคับต่าง ๆ เป็นกำลังแก่กันและกันได้ ความมีปัญญาสมกันนั้น นอกจากเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจทำให้มีความสนิทสนมกันด้วยดีแล้ว ยังทำให้ชีวิตของคู่ครองทั้งสองฝ่าย เป็นชีวิตที่ส่งเสริมคุณค่าเพิ่มกำลังแก่กันและกันอีกด้วย

พระบรมศาสดาตรัสแสดงว่า สมธรรม ๔ ประการนี้ จะเป็นเหตุให้คู่สามีภรรยาได้พบกันทั้งชาติและชาติหน้าตามความประสงค์ สมดัง

#### พระธรรมเทศนา สมบัติวิภา ๔๔

พุทธพจน์ที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า “อากงเขยฺยู เจ คหปตโย อุโก ชานิปตโย” ดังนี้เป็นต้น แปลความว่า ถ้าคู่สามีภรรยาหวังจะได้พบกันทั้งชาติและชาติหน้าแล้วไซ้ ทั้งสองพึงเป็นผู้มีศรัทธาสมกัน มีศีลสมกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาสมกัน ดังนี้

ความสมหรือเสมอกันของคู่ครองตามหลักธรรม ๔ ประการนี้มีความสำคัญอย่างมาก เพราะบุคคลทั้งสองมามีชีวิตอยู่ร่วมกันใกล้ชิดยิ่งกว่าใคร ๆ จนในทางโลกกล่าวว่า เป็นบุคคลคนเดียวกัน การที่จะมารวมเข้าด้วยกัน จึงต้องอาศัยความประสานกลมกลืนเหมาะสมกันตามทางธรรม ดังกล่าวมา การอยู่ครองเรือนของคู่สมรสนั้น เป็นการร่วมกันนำชีวิตทั้งสองผ่านเหตุการณ์ทั้งปวง ทั้งดีและร้ายไปด้วยกัน เป็นชีวิตที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ทั้งปวง ในแง่หนึ่ง ท่านจึงถือว่าทั้งสองฝ่ายเป็นเพื่อนหรือเป็นสหายกัน และเป็นเพื่อนที่ยิ่งกว่าเพื่อนใด ๆ เพราะร่วมรู้เห็นเหตุการณ์ร่วมรับสุขทุกข์ครบถ้วนพร้อมกันกว่าเพื่อนอื่น ๆ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ภริยา ปรมา สขา” แปลว่า ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างยิ่ง หรือภรรยาเป็นยอดสหาย โดยความหมายว่าเป็นคู่ร่วมสุขร่วมทุกข์ดังอธิบายมาแล้ว

อนึ่ง พึงสังเกตว่า ในทางพระศาสนา ท่านแสดงเพื่อนใกล้ชิดตัวไว้อีกบุคคลหนึ่ง ดังพุทธภาษิตว่า “มาตา มิตฺตํ สเก ชเร” แปลว่า มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน พุทธภาษิตนี้มีได้ขัดแย้งกับพุทธภาษิตข้อก่อนที่ว่า ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างยิ่งนั้นแต่ประการใด เพราะเพ่งความคนละอย่าง ในพุทธภาษิตข้อก่อน ท่านมุ่งแสดงลักษณะความเป็นไปของชีวิตหรือความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ในภายนอก ว่า ภรรยาเป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี ส่วนในพุทธภาษิตข้อหลัง ท่านมุ่งแสดงถึงคุณธรรมในใจ เพราะคำว่ามิตร มีความหมายเพ่งเล็งไป

## ๔๖ คำนิยมแบบพุทธ

ในทางด้านจิตใจและคุณธรรมมากกว่าคำว่าสหายและเพื่อน ตามพุทธภาพิตข้อที่สองจึงมีความหมายว่า ในบ้านของแต่ละคน มีมารดาเป็นผู้มีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อบุตร เป็นที่วางใจ พึ่งอาศัยได้อย่างแท้จริง เป็นมิตรแท้แน่นอนอยู่ท่านหนึ่งแล้ว

ในกรณีนี้ หากภริยาผู้ใดสามารถปฏิบัติตนทำจิตใจให้เป็นมิตรแท้ มีเมตตาปรารถนาดีต่อสามีได้อย่างแท้จริง เหมือนอย่างมารดาแล้ว พระบรมศาสดาก็คือตรัสยกย่องภริยานั้นว่าเป็น มาตาสมภริยา หรือ มาตาภริยา คือ ภริยาเสมอด้วยมารดา หรือ ภริยาเยี่ยงมารดา ส่วนภริยาผู้มีคุณธรรมอย่างอื่น ก็ตรัสเปรียบไว้เหมือนพี่น้องหญิง เหมือนเพื่อน เป็นต้น ดังที่เกตุรัสสอนนางสุชาดา ผู้เป็นสะใภ้ของอนาปิลทก เศรษฐีว่า มีภริยาอยู่ ๑ ประเภท เป็นฝ่ายร้าย ๓ ประเภท และฝ่ายดี ๔ ประเภท คือ

๑. วรกาภริยา ภริยาเยี่ยงเพชรฆาต ได้แก่ภริยาผู้มีจิตประทุษร้าย ปรารถนาความเสื่อมเสียหายแก่สามี ดูหมิ่นและคิดหาทางทำลายสามี
๒. โจรีภริยา ภริยาเยี่ยงโจร ได้แก่ภริยาผู้ล้างผลาญทรัพย์สินสมบัติที่สามีหามาได้
๓. อัยยาภริยา ภริยาเยี่ยงนาย ได้แก่ภริยาผู้ไม่ใส่ใจการงาน เกียจคร้าน รับประทานมาก ปากร้าย หยาบคาย ใจเหี้ยม ข่มสามี
๔. มาตาภริยา ภริยาเยี่ยงมารดา ได้แก่ภริยาผู้หวังดีทุกเวลา คอยห่วงใยรักษาสามีเหมือนมารดาปกป้องบุตร และประหยักรักษาทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้

## พระธรรมเทศนา สมณวิภังคา ๔๗

๕. ภินีภริยา ภริยาเยี่ยงน้องสาว ได้แก่ภริยาผู้เคารพสามี ดังน้องกับพี่ มีใจอ่อนโยน คล้อยตามสามี
๖. สขภริยา ภริยาเยี่ยงสหาย ได้แก่ภริยาที่พบสามีเมื่อใดก็ปลื้มปิติจิตใจเหมือนเพื่อนพบเพื่อนผู้จากไปนาน เป็นคนมีตระกูล (ได้รับการศึกษาอบรม) มีความประพฤติดีรู้จักปฏิบัติสามี
๗. ทาสีภริยา ภริยาเยี่ยงทาส ได้แก่ภริยาที่ยอมอยู่ในอำนาจสามี ถูกขู่ตะคอกเข่นชดึ ก่อตนได้ไม่โกรธตอบ

พระธรรมาความตามที่แสดงมาทั้งหมดนี้ ควรถือเอาสาระสำคัญที่เป็นใจความอย่างหนึ่งว่า หลักธรรมสำหรับการครองเรือน ที่สอนให้คู่ครองมีความสมกันทั้งหลายก็ดี ให้รู้จักปฏิบัติหน้าที่ถนอมรักษาน้ำใจกันด้วยประการต่าง ๆ ก็ดี รวมทั้งหมดนี้ ล้วนมีความมุ่งหมายเพื่อให้การครองเรือนของคู่สามีภรรยา เป็นไปในทางที่ส่งเสริมคุณค่าแห่งชีวิตของกันและกัน และเป็นเครื่องอุปถัมภ์ส่งเสริมเพิ่มพูนกำลังแก่กัน เช่น เมื่อมีคุณธรรมความดีอยู่แล้วก็จักได้บำเพ็ญคุณธรรมความดีเหล่านั้นให้เพิ่มพูนยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อกระทำประโยชน์ตนอยู่ก็จักได้กระทำประโยชน์นั้นให้เข้มแข็งหนักแน่นยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นอยู่ ก็จักได้มีกำลังช่วยกันบำเพ็ญประโยชน์นั้นให้กว้างขวางได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นการสร้างเสริมความสุขความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ชีวิตตนเอง ชีวิตคู่ครอง และชีวิตอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึงสังคมส่วนรวม ทำตนให้เป็นผู้ควรได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษหรือ สัปบุรุษ ซึ่งเป็นบุคคลที่มั่งคั่ง ตามความหมายของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่แสดงปฏิบัติพาของสัตบุรุษว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์

## ๔๘ คำนิยมแบบพุทธ

เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก แก่บิดามารดา แก่บุตรภรรยา แก่คนรับใช้และกรรมกร แก่มิตรและผู้ร่วมงาน แก่บรรพชน แก่รัฐ แก่ทวยเทพ และแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาเมฆที่ตกลงมา ยังข้าวกล้าให้เจริญงอกงามทั่วกัน ก่อให้เกิดประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุข แก่ชนเป็นอันมาก ฉะนั้น”

ประโยชน์สุขอันกว้างขวางซึ่งเกิดมีเพราะสัตบุรุษเช่นนี้ ย่อมต้องเริ่มต้นจากวงแคบออกไปก่อนตามลำดับ คือเริ่มจากครอบครัวและเริ่มจากการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างคู่ครองทั้งสองแต่ละฝ่าย เมื่อคู่ครองต่างฝ่ายมีคุณธรรมและรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน เป็นกำลังส่งเสริมเกื้อกัน ทำชีวิตครอบครัวให้มีความสุขความเจริญแล้ว ก็จะแผ่ขยายประโยชน์สุขนั้นออกไปให้กว้างขวางได้สำเร็จสมความปรารถนา ดังนั้น ชีวิตครองเรือนที่มุ่งหมายในพระศาสนา จึงได้แก่ชีวิตที่คู่ชีวิต มาร่วมอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน เพิ่มพูนคุณค่าแห่งชีวิตทั้งสองทั่วทั้งกำลังในการบำเพ็ญประโยชน์สุขให้ภริยาญาติเผ่าไผ่สาละ คู่สมรสใดดำเนินชีวิตครอบครัวของตนให้มีคุณลักษณะสมดังที่ได้พรรณนามาก็จักได้ชื่อว่า เป็นคู่ครองที่ควรยกย่องสรรเสริญ การนับว่าเป็นชีวิตครองเรือนที่ประสบความสำเร็จด้วยดี โดยนัยดังได้วิสันามา

บัดนี้ บิดามารดา ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือของคู่ชีวิต ได้มาประชุมพร้อมเพื่ออำนวยพรแก่คู่สมรสทั้งสอง และคู่บ่าวสาวได้ร่วมกันบำเพ็ญทานมัยบุญกิริยาวัตถุแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลทั้งสองได้บำเพ็ญ และด้วยอำนาจแห่งกุศลจิตของญาติมิตรที่มาประชุมทั้งปวง จงเป็นพลวบังจายอำนวยพรแก่คู่บ่าว

สาวทั้งสอง ให้ประสบจตุรพิพพร คืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกประการ จงเจริญด้วยอิฏฐารมณ์สมตามคำบาลีอนุโมทนาของพระภิกษุสงฆ์ว่า เต อตฺถลหฺตา ท่านทั้งสองจงได้รับประโยชน์สมหมาย สุกิดา จงเป็นผู้มีความสุข วิรุฬหา พุทฺธสาสนะ จงเป็นผู้เจริญงอกงามในพระพุทธานุศาสน์ อโรคา จงเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน สุกิดา โทธ สห สหเพหิ ญาคิกิ ขอจงประสบความสุข พรุ่งพร้อมด้วยหมู่ญาติทั้งปวงโดยทั่วกัน

รับประทานวิสันนาพระธรรมเทศนาใน สมชวีภักดา พรรณนาคุณธรรมสำหรับคู่สมรส พอสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เอวัง ก็มี ฯ

พระธรรมเทศนาแสดงในงานมงคลสมรสของนายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กับนางสาวประครองกุล อิศรางกูร ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๓๔  
พิมพ์ครั้งแรกในงานมงคลสมรสของนายสุเมธ ชุมสาย กับ นางสาววณ เมทินี เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๓๔ และพิมพ์ซ้ำอีกสองครั้ง ครึ่งล่าสุดในงานมงคลสมรสของนายจัด คงสุข ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๖



## ธรรมกับกาม

เจริญพรท่านชาวพุทธบริษัททั้งหลาย

หลังจากได้ฟังอภิปรายมาแล้วอาตมาขอแสดงความเห็นแทรกสักเล็กน้อยว่า หัวข้อเรื่องพูดที่ว่า ธรรมะกับกาม นั้น ในเรื่องความหมายของธรรมก็ได้พูดกันไปแล้วว่ามีความหมายกว้างมาก ถ้าจะพูดกันละเอียดก็คงเสียเวลามาก อาตมาพยายามจะแสดงความคิดเห็นไว้นิดหน่อย ระหว่างธรรมะกับกามนั้น ความจริงการปฏิบัติถูกต้องต่อกามนั้นแหละคือความหมายอย่างหนึ่งของธรรมะ เพราะฉะนั้นเมื่อมาพูดถึงเรื่องกาม และพูดถึงว่าจะปฏิบัติอย่างไรให้ดีต่อกาม อันนั้นเราจะได้ธรรมะขึ้นมา ฉะนั้น เราอาจจำกัฏฐการพูดของเราไว้เพียงเท่านี้ ก็คงจะได้ประโยชน์พอสมควร อันนี้เป็นแง่หนึ่งคือ ธรรมะในฐานะการปฏิบัติให้ถูกต้องต่อกาม

ทีนี้ได้ผู้พูดถึงว่า การปฏิบัติธรรมจะทำให้เรามีความเจริญในโลกแห่งกามนี้ได้หรือไม่ คำว่า ความเจริญหรือไม่เจริญก็พูดได้กว้าง เราอาจจะไม่ต้องพูดถึงเฉพาะแต่ธรรมะอย่างเดียว เราอาจจะพูดว่า ธรรมะเจริญ หรืออธรรมเจริญก็ได้ บางคราวธรรมะเจริญ บางคราวอธรรมก็เจริญได้ ท่านว่าสมัชชิตธรรมะเจริญ สมัยนั้นก็ร่มเย็นเป็นสุข ผู้ประพฤ

ธรรมก็พลอยได้รับความเจริญไปด้วย ถ้าสมัชชิตอธรรมเจริญ ก็ย่อมเป็นธรรมว่าผู้ประพฤติดอธรรม หรือผู้ไม่ประพฤติดอธรรมจะเจริญ ผู้ที่ประพฤติดอธรรมก็ต้องตกในที่นั่งชาวโลกชอบพูดว่า ทำดีทำไมไม่ได้ดี “ดี” ในที่นี้หมายถึงความหมายอย่างในโลกสมมติ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับความหมายในทางธรรมทีเดียว ฉะนั้น เราต้องเข้าใจความหมายอันนี้ด้วยว่า ถ้าหากในสมัชชิตอธรรมเจริญ ก็ทุกคนทั่วไปทั้งหลายเป็นผู้ไม่ประพฤติดอธรรม และได้รับความเจริญอย่างในโลกนิยมสมมติ สมัยนั้นสังคมไม่มีความสุข คนที่เรียกว่า เจริญด้วยการประพฤติดอธรรม ก็ไม่มีความสงบสุขแท้จริง เพราะโลกมีแต่ความเดือดร้อน พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ในสมัยที่คนเห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี แต่ทำชั่วได้ขึ้น จะเป็นยุคที่สังคมส่วนรวมเดือดร้อนไม่มีความสุข และโดยแท้จริงแล้วไม่มีใครมีความสุขแท้จริง ปัญหาเมื่ออยู่ว่า เราจะให้ธรรมะเจริญหรืออธรรมเจริญ ถ้าหากเรายอมรับว่าให้อธรรมเจริญแล้ว มวลมนุษย์ย่อมไม่เป็นสุข มีแต่ความเดือดร้อน เราก็ต้องพยายามทำให้ธรรมะเจริญขึ้น เมื่อธรรมะเจริญแล้วคนที่ประพฤติดอธรรมก็พลอยเจริญด้วย เวลานั้นสังคมส่วนรวมจะร่มเย็นเป็นสุข ชาวโลกจะพูดกันได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เงื่อนไขสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ ในการที่ธรรมจะเจริญ อธรรมจะเสื่อมขึ้น คนจะต้องมีความเห็นถูกต้องว่าธรรมดี หรือดีคือธรรม และอธรรมไม่ดี หรือชั่วคืออธรรม พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องเป็นยุคสมัยที่คนชอบธรรม ไม่ใช่ชั่วธรรม นี่เป็นความหมายแง่หนึ่ง

ทีนี้พูดให้ลึกลงไป ความหมายของคำว่า กาม มี ๒ อย่างคือ วัตถุ กาม และกิเลส กาม วัตถุ กาม คือสิ่งทั้งหลายที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ กล่าวโดยสรุปก็ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าใคร่ และเมื่อ

## ๕๒ คำนิยมแบบพุทธ

พูดขยายความออกไปก็รวมถึงทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ เรือสวนไร่นา ลากยศ สุขสรรเสริญต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นเรื่องกาม เป็นวัตถุกาม ส่วนกิเลสตามก็คือ ตัวกิเลสความอยากได้ที่อยู่ในใจของคน หรือตัวกิเลสที่เป็นเหตุให้อยากให้ใคร มีพุทธพจน์อยู่แห่งหนึ่งตรัสว่า ความอยากได้ใคร่ดีดดีเป็นความดำรินักคิดอยู่ในใจของคนนแหละเป็นกาม สังทงหลายทวิจตรงดงามตระการในโลก หาใช่เป็นกามไม่ ใจคนทีนักคิดอยากได้ใคร่เอานั่นแหละคือกามแท้ ส่วนสังวิจิตรสวยงามทั้งหลายมันก็ต้องอยู่ตามปกติของมัน ทีนี้ถ้าหากพูดในความหมายขั้นสุดท้ายแล้ว กามจะไม่มีเหลือเลย เหลือแต่ตัวธรรมะอย่างเดียว ทุกอย่างเป็นธรรมะไปหมด ดังนั้น อาจจะต้องตั้งคำถามว่า เราจะพูดถึงเรื่องธรรมกับกามในระดับไหน? อาตมภาพได้แสดงความหมายไว้อย่างหนึ่งว่า ธรรมะในฐานะเป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อกาม นักเป็นการพูดในระดับหนึ่ง

กามยังมีความหมายอย่างหยาบและอย่างละเอียด อย่างหยาบเป็นความหมายในภาษาไทย หมายถึงเรื่องเพศซึ่งเป็นความหมายที่แคบ แต่ความหมายทางพุทธธรรมหมายถึง กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าชอบใจ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งกินความหมายครอบคลุมมาก มีพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า สมณพราหมณ์ก็ยุ่งเกี่ยวกับกามอยู่ แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกามก็มีหลายระดับ มีทั้งระดับที่ตกเป็นทาสของกามก็มี พวกนี้ต้องตกอยู่ในความทุกข์ ถูกกามบีบคั้น ลำนวนท่านว่า ถูกมารทำเอาตามใจชอบ เพราะว่าความสุขความทุกข์ในใจคนขึ้นอยู่กับกาม คือหมดอิสรภาพโดยสิ้นเชิง พวกนี้เป็นเหมือนเนื้อที่ติดบ่วง ชั้นที่ ๒ เหมือนกับเนื้อที่ไม่ติดบ่วง แต่นอนทับบ่วงอยู่ พวกนี้ได้แก่พวกที่ยังแสวงกามอยู่ แต่ปฏิบัติต่อกามอย่างถูกต้อง จึงไม่ถูกกามทำพิษเอามากนัก แต่ยังต้อง

มีความหวาดระแวงบ้าง ไม่พ้นจากอำนาจกามโดยสิ้นเชิง ส่วนพวกที่ ๓ นั้นเป็นเหมือนเนื้อที่อยู่ในป่าห่างไกลจากนายพรานชนิดที่มองไม่เห็นหลังแล้ว พวกนี้ชื่อว่าเป็นผู้ที่พ้นอิสระโดยสิ้นเชิง การที่จะเป็นผู้ที่พ้นอิสระได้นั้น ท่านว่าต้องได้ประสบกับปัสสัสนอันประณีตและสูงกว่ากาม และมีพระสูตรเช่นมกัลลขยสูตร ได้ตรัสสำคัญไว้ว่า พระพุทธองค์เองหากยังไม่ได้ประสบปัสสัสนที่ประณีตสูงกว่ากามแล้ว จะปฎิญาณพระองค์ไม่ได้เลยว่า จะไม่หวนกลับมาสู่กามอีก ฉะนั้น เรื่องกามนี้จึงเป็นเรื่องใหญ่มาก ตราบได้ที่เรายังไม่ได้ประสบกับปัสสัสนที่ประณีตสูงกว่ากามแล้ว เราจะไม่หลุดพ้นเป็นผู้ที่พ้นอิสระจากกามแท้จริงได้ จนกระทั่งเห็นกามหมดความหมายไปเอง ตราบได้ที่เรายังไม่ได้ประสบปัสสัสนอย่างนั้น ถึงจะปฏิบัติธรรมแค่ไหนก็ตาม เรายังอยู่ในระดับของผู้ฝกหรือผู้พยายามปฏิบัติ เราอาจมีความภูมิใจหรืออาจยกย่องกันว่าท่านผู้นั้นเพียรพยายามปฏิบัติตนเพื่ออิสระ ให้พ้นไปจากกาม แต่การพ้นไปจากกามนั้นยังไม่มีความหมายแท้จริง ตราบได้ที่เรายังไม่ได้ประสบความสุขที่ประณีตสูงส่งกว่ากามนั้น

มีพระสูตรอีก ๒ สูตร จะขอยกเรื่องในพระไตรปิฎกมาเล่าเป็นคติหรือเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติแก่ท่านที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องธรรมและเรื่องกาม พระสูตรหนึ่งเล่าว่า วันหนึ่งพระอานนท์ได้ไปที่บ้านของอุบาสิกาท่านหนึ่ง ชื่อว่ามิตสาลา เมื่อไปถึงบ้าน อุบาสิกาท่านนั้นก็พูดกับท่านว่า ธรรมะของพระพุทธเจ้า จะให้ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างไรกันแน่ พระอานนท์ก็ถามว่า ทำไม ท่านบ่นเรื่องอะไรหรือ อุบาสิกาก็เล่าบอกว่า เรื่องเป็นอย่างนี้ บิดาของข้าพเจ้าชื่อ ปุราณะ ท่านเป็นพรหมจารี ถือพรหมจรรย์ งดเว้นจากเรื่องของชาวบ้าน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางเพศเลย และบัดนี้ท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว และในเวลาเดียวกันท่านอธิติต ซึ่ง

เพื่อนรักของบิดาของข้าพเจ้า ท่านผู้ไม่ได้ถือพรหมจรรย์เลย ท่านเพียงแต่ว่ายินดีในคูครองของท่านเท่านั้น และท่านก็ถึงแก่กรรมไปแล้วเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่า ทั้งท่านปราณะบิดาของข้าพเจ้า และท่านอสิทัต เพื่อนรักของบิดาข้าพเจ้านั้น เป็นผู้คติเสมอกัน นั่นจะเป็นไปได้อย่างไรกัน ก็บิดาของข้าพเจ้าเป็นพรหมจารีถือพรหมจรรย์ จะมีคติเดียวกับท่านอสิทัตซึ่งไม่ได้ถือพรหมจรรย์ ยังอยู่ครองเรือน และยินดีในคูครองของตนได้อย่างไรกัน พระอนานที่ฟังแล้วก็ไม่ได้ว่าอย่างไร นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้ฟังว่า เรื่องนุบาสิกามีคสาตาไม่เข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ท่านเรียกว่า บุคคลปโรปริยญาณ แล้วพระองค์ตรัสถึงความแตกต่างของบุคคลว่า บุคคลนี้อาจจะยิ่งทางโน้น หย่อนทางนี้ หลายคนก็มีหลายอย่าง แล้วตรัสสุดท้ายบอกว่า ท่านอสิทัตและท่านปราณะนั้น มีศีลเท่ากัน มีปัญญาเท่ากัน มีคติเสมอกัน นั่นเป็นเรื่องที่น่ามาเล่า อาจจะให้อธิบายประการ

อีกเรื่องหนึ่ง พระองค์ตรัสเรื่องอดีตของพระองค์กับพระสงฆ์คณะหนึ่ง เรื่องมีว่า เมื่อได้เสด็จไปถึงสถานที่แห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเยี่ยมพระโอรสผู้ ค่อยมน้อย ๆ พระสงฆ์ก็รู้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเยี่ยมพระโอรสน้อย ๆ แล้วมักจะมีความสนใจ ซึ่งควรได้ยินได้ฟัง พระภิกษุสงฆ์ก็ทูลถามพระองค์ว่า ทำไมพระองค์จึงเยี่ยมพระโอรสน้อย ๆ เช่นนั้น พระองค์จึงตรัสเล่าให้ฟังว่า สถานที่ที่เคยเป็นเมืองใหญ่ในอดีตแห่งหนึ่ง ซึ่งเคยรุ่งเรือง และมีพระพุทธเจ้ามาอุบัติและมีอุบาสกท่านหนึ่งพร้อมด้วยคณะอุบาสกอีก ๕๐๐ คน ได้อยู่ในสถานที่นั้นด้วย วันหนึ่งท่านอุบาสกที่เป็นหัวหน้าชื่อ ภเวสี คิดได้ว่าเรากับลูกน้องบวรา

ทั้งหมดนี้ ยังไม่ได้บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ท่านเราเป็นหัวหน้าเขา เราควรจะทำอะไรให้เป็นพิเศษกว่าเขาบ้าง จึงตั้งใจว่าเราจะบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ท่านจึงบอกกับบวราทั้งหลายว่า ให้ทราบไว้ด้วยว่าต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะเป็นผู้บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ท่านฝ่ายอุบาสกบวราของท่านก็มาคิดกันว่า หัวหน้าของเราบำเพ็ญศีลได้บริบูรณ์ เราซึ่งเป็นบวราเป็นผู้ประพฤติด้านนี้ เราอยู่ในหมู่เดียวกัน เราก็คควรจะทำได้อย่างหัวหน้า ฉะนั้นพวกเราจึงบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์เช่นเดียวกัน ก็จึงพยายามปฏิบัติเป็นผู้บำเพ็ญศีลโดยบริบูรณ์เสมอกัน ต่อมาท่านภเวสีหัวหน้าก็มาคิดว่า บัดนี้เรากับลูกน้องบวราทั้งหมดก็มีความประพฤติบำเพ็ญศีลได้บริบูรณ์เหมือนกัน เราเป็นหัวหน้าควรจะทำอะไรให้พิเศษกว่าบวราบ้าง ท่านจึงคิดว่า เราจะประพฤติพรหมจรรย์ละ แล้วท่านก็บอกแก่บวราว่า แต่ต่อไปข้าพเจ้าจะประพฤติพรหมจรรย์ ท่านฝ่ายบวราของท่านก็คิดกันว่า หัวหน้าของเราก็คประพฤติพรหมจรรย์แล้ว พวกเราก็น่าจะทำได้อย่างหัวหน้าบ้าง จึงเลิกละตกลงกันว่าต่อไปเราจะประพฤติพรหมจรรย์เหมือนกันหมดทุกคนด้วย ต่อมาหัวหน้าก็มาคิดว่า บวราของเราก็คประพฤติได้อย่างเรา เราเป็นหัวหน้าควรจะสามารทำอะไรได้พิเศษกว่าบ้าง ก็จึงบอกว่าต่อไปเราจะรับประทานอาหารมอเดียว เป็นเอกภตติโก งดกินในเวลาวิกาล ฝ่ายบวราทั้งหลายพอทราบอย่างนั้นก็ไปคิดตกลงกันว่า เราเป็นพวกเดียวกันควรทำให้ได้เหมือนกัน จึงทานอาหารมอเดียว เป็นเอกภตติกาหมด ท่านต่อมาหัวหน้าก็มาคิดว่า บวราที่ทำได้เหมือนเราหมด เราควรจะทำอะไรเป็นพิเศษกว่า จึงคิดว่าเราจะต้องออกบวช จึงไปหาพระสงฆ์และขอบวชเป็นพระภิกษุ ท่านฝ่ายบวราเห็นว่าหัวหน้าของเราก็คบวชแล้ว เราเป็นคณะเดียวกันควรทำให้ได้เหมือนกันบ้าง ก็เลยออก

## ๕๖ คำนิยมแบบพุทธ

บวชนทั้งหมดทั้ง ๕๐๐ คน เรืองกัจจป พระพุทธเจ้าก็ตรัสสรรเสริญ  
กลุ่มนั้นว่า เขาพยายามบำเพ็ญคุณธรรมความดี ให้สูงขึ้น ๆ ไป การ  
เป็นตัวอย่างได้อย่างหนึ่ง ที่อาจตามภาพยกเรือนชนมาพูด ก็เพื่อเป็นคติ  
ว่า เรื่องการถือพรหมจรรย์ก็ดี การรับประทานอาหารมอเดยาก็ดี สำหรับ  
คุณที่สุดทั้งหลายก็เป็นข้อปฏิบัติพิเศษ ท่านเรียกว่าเป็นวัตร เป็นคนละ  
ตอนกับการบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ จริงอยู่เราชาวบ้านเรียกอุโบสถศีลว่า  
เป็นศีล แต่ในพระไตรปิฎกท่านเรียกว่าเป็นวัตร วัตรคือข้อปฏิบัติพิเศษ  
เพื่อให้เคร่งครัดหรือดีมากยิ่งขึ้น วัตรนั้นบางที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เหมาะ  
สมกับบุคคลบางท่าน แต่มีข้อปฏิบัติทั่วไป ฉะนั้น สำหรับคุณที่สุด  
แล้ว การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ไม่ใช่จะต้องมาถือพรหมจรรย์หรือว่าจะ  
ต้องมารับประทานอาหารมอเดยว จดอาหารในเวลาเย็นค่ำอะไรหรือ ถ้า  
พิจารณาเรื่องราวที่อาจตามยกชนมาพูดว่า อุบาสกกุลเลได้ประพฤตศีลให้  
บริบูรณ์ได้แล้ว ต่อไปท่านจึงคิดว่าเมื่อประพฤตศีลได้บริบูรณ์แล้วต่อไป  
เราจะทำให้พิเศษกว่าบริวาร ท่านจึงถือพรหมจรรย์ และรับประทาน  
อาหารมอเดยว อันเป็นส่วนพิเศษขึ้นไป

หลักการที่เล่ามาตามพระสูตรหมายความว่า คนทั่วไปนั้น เรามี  
หลักเกณฑ์ความประพฤติดีงามระดับกลางอย่างหนึ่ง ซึ่งนับว่าทุกคนควร  
ประพฤติให้ได้ เพื่อเป็นคนดีมีศีลธรรม แต่ถ้าจะทำยิ่งกว่านั้นขึ้นไปแล้ว  
ก็ไม่ใช่เรื่องผิดถูก แต่เป็นเรื่องที่จะทำอะไรให้ดียิ่งขึ้นเป็นพิเศษออกไป  
สำหรับคนที่ประพฤติได้ดีกว่าเราก็คงยกย่องให้เกียรติว่าท่านผู้นั้นประพฤต  
ความดีในแง่หนึ่ง ได้เป็นส่วนพิเศษ ส่วนผู้ที่ประพฤติได้ก็ควรจะยกย่อง  
ท่านที่ไม่ได้ประพฤติอย่างตน แต่เขาก็ยังเป็นคนดีเช่นเดียวกัน เช่น ยก  
ย่องคุณที่สุดที่มีสันโดษ ยินดีในคูครองของตนเท่านั้น ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติ

## ธรรมกับกาม ๕๗

ในทางพุทธศาสนา เพราะจะเอาข้อปฏิบัติพิเศษนี้เป็นหลักวัดความดี  
ประเสริฐกันก็อาจไม่ถูกต้อง เพราะว่ายังมีแง่ต้องคิดหลายอย่าง เช่นการ  
ถือวัตรพิเศษ บางที่บางคนต้องถือข้อปฏิบัติเข้มงวดพิเศษด้วยเหตุผล  
เฉพาะกรณีเช่น เคยมีมาในเรื่องนั้นมาก่อน อาจจะมีกตัญญูตงเว้นให้  
สำเร็จก็ต้องเน้นด้านนั้นแข่งแรงเป็นพิเศษ จึงต้องถือวัตรเข้มงวดใน  
เรื่องเช่นนั้น ดังนั้นเป็นต้น มิใช่ว่าเป็นเรื่องที่จะทำพิเศษกว่ากัน

หรืออย่างพระพุทธเจ้าที่เคยประสบมาด้วยพระองค์เองแล้ว ในมหา-  
สกุททายสูตร ก็มีผู้มาสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นผู้ประพฤตความดีพิเศษ  
อย่างนั้นอย่างนี้ สาวกทั้งหลายจึงได้เคารพบูชา พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า  
ท่านเห็นข้าพเจ้าประพฤตอะไรดีเด่นพิเศษท่านจึงว่าอย่างนั้น ท่านผู้นั้น  
บอกว่า ๑. พระพุทธเจ้าทรงฉันอาหารน้อย ๒. ทรงสันโดษด้วยจีวร  
๓. ทรงสันโดษในเสนาสนะ ๔. ทรงสันโดษในอาหารบิณฑบาต  
๕. ทรงยินดีในที่สุดดี พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า ที่ท่านจะเอาเรื่องนั้นมา  
เป็นเหตุสรรเสริญข้าพเจ้านั้นไม่ถูกต้อง หากท่านจะสรรเสริญข้าพเจ้าด้วย  
เหตุอย่างนั้นแล้ว สาวกของข้าพเจ้าประพฤตได้ดีกว่าข้าพเจ้าทั้ง ๕ ขอน  
หลายท่าน เช่นบางท่านฉันอาหารน้อยกว่าข้าพเจ้ามากมา และสันโดษ  
ด้วยจีวร เสนาสนะ บิณฑบาตยิ่งกว่าข้าพเจ้า ในเรื่องยินดีในความสงบ  
ก็เช่นเดียวกัน บางท่านก็ไปอยู่ป่าตลอดชีวิต วิเวกสงบยิ่งกว่าข้าพเจ้า  
มากนัก ข้าพเจ้านั้นยังคลุกคลีด้วยหมู่ชนเป็นอันมาก อะไรทำนองนี้เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม คติของชาวพุทธก็คือ ให้อะไรเป็นหลักกลางใน  
ระดับความประพฤติทั่วไป และเราพยายามประพฤติกันให้ได้ ส่วนข้อ  
ปฏิบัติที่เกินกว่านั้นแล้ว ใครประพฤติได้เราก็คงยกย่อง ส่วนคนที่ประพฤติ

วัตรได้ก็ต้องรู้ว่าเราประพฤติด้วยเหตุใด อันนั้นเป็นแง่ที่เราทำได้ ส่วนคนอื่นก็อาจทำได้ในแง่อื่น ๆ เราก็ควรจะส่งเสริมหรือยกย่องท่านเหล่านั้นในแง่ไหน ๆ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสพระสูตรเช่น กามโภคีสูตร เป็นต้น เพื่อให้เราแยกแยะได้ว่า บุคคลนั้น ๆ มีส่วนดี ส่วนเสียอย่างไรบ้าง ไม่ใช่ตีกลุ่มไปหมดทีเดียว ขอให้ระลึกหลักง่าย ๆ ว่า เพียงแต่ปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้องตามหลักเรื่องกามโภคี ๑๐ นั้น เราก็มีการประพฤติธรรมแล้วครบถ้วนตั้งแต่ชั้นโลกียะถึงโลกุตระ อดมภาพก็ได้แข็งแรงมาชดยาว ก็ขอยุติลงเพียงเท่านั้นก่อน

### กล่าวสรุปตอนท้าย

อดมภาพขอออกความรู้สึกว่า ไม่สู้สะดวกใจที่จะต้องสรุปในตอนท้ายการสนทนาเพราะเป็นเหมือนว่า เรื่องนี้ลงข้อยุติได้ในแนวหนึ่ง แต่เท่าที่พูดกันมา รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก อดมภาพเองก็เห็นว่า ยังมีเรื่องที่จะต้องพูดถกเถียงกันอีกมากมายทีเดียวในหัวข้อนี้ และอยากขอแสดงความรู้สึกต่อไปด้วย เป็นความรู้สึกอย่างกว้าง ๆ ต่อสังคมชาวพุทธในปัจจุบันโดยทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะในที่ประชุมท่านนั้นว่า แม้แต่การประกาศสอนเผยแผ่ธรรม เราก็มักจะเดินในทางสุดโต่งสมัยหนึ่งเราอาจจะเคยหมกมุ่นวันวายไปกับเรื่องโลก เรื่องกามกันมาก ต่อมาเราหันมาสนใจกันทางพระศาสนา และเมื่อมาสอนกันก็มักถูดเลขไปเสียอีกทางหนึ่ง ไม่ยอมรับรู้เรื่องของชาวโลกที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องจะพูดแต่เรื่องนอกโลก ไม่สนใจความเป็นไปปกติในชีวิตของเขา แยกตัวออกไปเสียอีกทีหนึ่ง ปฏิเสธการดำเนินชีวิตของเขาเสียทั้งหมด อันนี้ไม่ใช่เรื่องสุดโต่งในมัชฌิมาปฏิปทา แต่ก็เป็นสุดโต่งที่น่าระวังเหมือนกัน

กัน อันนั้นเป็นความรู้สึกของอดมภาพ

อีกข้อหนึ่ง อดมภาพเห็นว่า แม้ว่าจะได้พูดกันไปอย่างไรก็ตาม อยากจะขำไม่ให้ลืม เรื่องเบองตนหรือเรื่องพณฐานที่อดมภาพได้พูดไปตอนต้นนั้นก็อยากจะนำมาซ้ำอีก เกี่ยวกับเรื่องของคฤหัสถ์ชาวบ้าน เรื่องศีล ๕ ที่จะบริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่จะต้องไปงดเว้นจากกาม จากการครองเรือนไปทีเดียว และเมื่อเราปฏิบัติถูกต้องอย่างนั้นก็เป็นธรรมชาติ อันนั้นก็อยากจะซ้ำอีกว่า ทว่าปฏิบัติถูกต้องต่อกามนั้นเป็นธรรมชาติในความหมายชั้นหนึ่งแล้ว แม้แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องกามโภคี ๑๐ ประเภทคือกามในความหมายของทฤษฎีสมบัติ ให้เราแสวงหามาโดยชอบธรรมเมื่อได้มาแล้วให้เลี้ยงตนให้มีความสุข ให้เลี้ยงคนที่อยู่ในความรับผิดชอบของเราให้มีความสุข และให้เผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้วก็ให้ทำความดี ยิ่งกว่านั้นให้ทำจิตใจให้สงบ เป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของความหลงใหลในทฤษฎีสมบัติและวัตถุต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้อง เป็นธรรมตั้งแต่โลกียะถึงโลกุตระ อดมภาพว่า เราควรจะยอมรับความจริงว่าโลกนี้ได้มีการผลิตกาม เกี่ยวข้องกับกามอยู่ตลอดเวลา เราควรจะสอนเขาให้รู้ว่าควรจะปฏิบัติต่อกามอย่างไรในแต่ละชั้น แม้ตลอดจนการละจากกามนั้นก็เป็นการปฏิบัติต่อกามเช่นเดียวกัน แต่เป็นการปฏิบัติโดยความหมายถูกต้องอีกระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเห็นแก่ประโยชน์สุขของพหุชนตามพระพุทธโอวาทแก่นักเผยแผ่ธรรมแล้ว ก็ควรจะคำนึงถึงสิ่งที่ชาวโลกทั่วไปเขาต้องเกี่ยวข้อง แนะนำธรรมในแง่ที่เป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อกามตั้งแต่ระดับต้นๆ ให้มาก ไม่ควรจะเอาแต่เรื่องตนเองสนใจเป็นประมาณ และที่อดมภาพพูดว่าให้ระลึกถึงหลักเบองตนเป็นจุดกลางไว้ก่อนนั้น เพื่อ

ไม่ให้เรารู้ แต่ไม่ได้หมายความว่าให้เราหยุดกันอยู่แค่นั้น เราก็ต้องเดินหน้าเรื่อยไปเหมือนกัน ระลึกว่าเราจะต้องปฏิบัติธรรมก้าวหน้า คนไหนปฏิบัติได้ยิ่งกว่าเราก็ให้เกียรติยกย่องสรรเสริญ

อนึ่ง อาตมาขอทบทวนเรื่องพุทธบริษัท ๔ อีกครั้ง ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งมีวิถีชีวิตต่างกันไปบ้าง มีธรรมะที่ต้องปฏิบัติฝึกฝนกันไปตามระดับของตน แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามทุกบริษัทก็สามารถดำรงอยู่ทั้งในโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โดยมีโลกุตระธรรมเป็นเป้าหมาย (อาจจะเป็นเรื่องที่เสมือนว่าน่าอานาจในวงการพุทธศาสนา เราจะต้องมาขัดแย้งกันวนเวียนเกี่ยวกับเรื่องโลกียธรรมและโลกุตระธรรมว่าแค่ไหนเพียงใด ใครควรเกี่ยวไม่ควรเกี่ยว ทั้งที่หลักในเรื่องนี้ก็ชัดเจนพอควรอยู่แล้ว เพียงแต่ยอมสละเวลาตรวจสอบหลักกันสักหน่อยเท่านั้น) ในฝ่ายคฤหัสถ์อย่างในมหาปริณิพพานสูตร เมื่อแสดงถึงอุบาสก อุบาสิกาบริษัท ก็กล่าวถึง อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ทั้งฝ่ายที่มีครอบครัวและทั้งที่ไม่มีครอบครัว เพราะฉะนั้นอันนี้ก็เป็นการประนีประนอม ๒ ฝ่ายที่ได้พูดถกเถียงกันว่าถูกต้องกันทั้งคู่ คืออุบาสกอุบาสิกา มีทั้ง ๒ ฝ่าย ท่านบอกว่ามีทั้งคหิโธทาวตสนาที่เป็นพรหมจารีก็มี ที่เป็นภิกษุภิกษุณีก็มี ผู้บริโศกก็มี ฉะนั้น เรื่องขอบเขตของธรรมะนั้นก็มีหลายระดับ และกว้างขวางพอสมควร แต่เมื่อเผยแผ่หรือประกาศอะไรก็พยายามอย่าให้ลุ่มจุดพินฐานเบื้องต้น ซึ่งในระดับที่เกินจากพื้นฐานไปนี้ เราไม่ถึงกับพูดว่าใครถูกใครผิด แต่เราจะพูดในแง่ว่า ใครทำได้ดียิ่งขึ้น อันนั้นก็เป็นที่นิยมยกย่องและเราก็ควรปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ถามมอญอันหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องกาม ที่เป็นพุทธพจน์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดไม่รู้ส่วนดีของกามตามที่เป็นส่วนดี ไม่รู้ส่วนที่เป็นโทษ

ของกามตามที่เห็นโทษ ไม่รู้ทางออกจากกามตามที่เห็นทางออกแท้จริง สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมจะไม่เข้าถึงประโยชน์หรือจุดหมายของความ เป็นสมณพราหมณ์ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็จะยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าหลักของพุทธศาสนาก็รู้ตามความเป็นจริง แม้จะเป็นส่วนดีหรือส่วนโทษต้องรู้ทั้ง ๒ อย่าง และรู้ตามที่เป็นอย่างจริง และพระองค์ได้ตรัสถึงพระองค์เองว่า พระองค์เองได้ทรงรู้ประจักษ์ชัดแล้วซึ่งคุณของกามตามที่เห็นคุณ โทษของกามตามที่เห็นโทษ และทางออกหรือเป็นอิสระตามที่เห็นทางหลุดพ้น ฉะนั้น พระองค์จึงสามารถปฏิญาณพระองค์เองได้ว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ตรัสรู้แล้วซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เรื่องกามและธรรมะนั้นยังมีเรื่องที่จะต้องพูดถึงอีกมากมาย แต่ต้องลงท้ายด้วยพุทธพจน์ดังที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อเราถึงโลกุตระธรรมจริงๆ แล้ว กามมันไม่มีไปเอง เพราะว่าได้ยกพุทธพจน์มากล่าวแล้วว่า กามนั้นที่แท้อยู่ที่จิตของมนุษย์ไปคิดไปดำริ สิ่งทั้งหลายทั้งดงามตระการนั้นมันดำรงอยู่ของมันตามปกติ ฉะนั้นเมื่อถึงโลกุตระธรรมแล้วกามมันไม่มี มีแต่ธรรม ฉะนั้นจึงไม่ต้องเป็นห่วง ส่วนผู้ที่บรรลือถึงโลกุตระธรรมจะต้องรู้จักวิธีปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้อง และนั่นแหละคือธรรมที่จะช่วยให้เราพ้นจากกาม เข้าถึงโลกุตระธรรม

อาตมาพักก็ขออนุโมทนาต่อที่ประชุมเพียงเท่านี้

การที่พระพุทธองค์ทรงตั้งภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมีประโยชน์อย่างไรแก่สตรีและสังคมในสมัยนั้น

อันตอบอย่างสั้น ๆ ว่าเป็นประโยชน์ทั้งในแง่ฐานะและการศึกษา ในแง่การศึกษาคือทำให้ผู้หญิงหรือสตรีได้มีโอกาสศึกษาเหมือนกับผู้ชาย คือวัดซึ่งเป็นที่อยู่ของพระภิกษุหรือพระสงฆ์ (ภิกษุ) และพระภิกษุณี (ภิกษุณี) เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียน เมื่อไปบวชก็ได้ศึกษาเล่าเรียน แม้แต่ศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้เรียกก็จะเกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น สามเณร คือเด็กหญิงที่ได้บวชเป็นสามเณร ก่อนจะบวชเป็นภิกษุณีก็เป็นสิกขมานา แปลว่าผู้กำลังศึกษา เมื่อเป็นภิกษุณีก็มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนต่อไปอีกจนเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนสำหรับผู้หญิงด้วย เรื่องผลทางการศึกษานับปัจจุบันยังไม่มี การค้นคว้ากันละเอียดนัก แต่เป็นที่น่าสังเกตในหนังสือวิชาการอย่าง *Encyclopaedia Britannica* ก็กล่าวถึงการศึกษาของอินเดียสมัยโบราณ ตั้งแต่พุทธกาลว่าได้เจริญ เคยมีสถิติผู้รู้หนังสือสูงมาก โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศก หลังจากนั้นพุทธศาสนาเสื่อมลง อินเดียก็ทรุดลงทางด้านการศึกษา จนกระทั่งก่อนได้รับเอกราช สถิติผู้รู้หนังสือของอินเดียต่ำอย่างยิ่ง

ในด้านฐานะของสตรีนั้นก็สัมพันธ์กับการศึกษาด้วย คือ สตรีมีฐานะดีขึ้นมากเมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้านั้น (ไม่ใช่วัดด้วยความต้องการในปัจจุบัน) ในตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงตั้งภิกษุสงฆ์ก่อน ภิกษุณีสงฆ์ยังไม่มี ต่อมาเมื่อจะตั้งขึ้นก็ตั้งขึ้นด้วยความยากลำบาก ซึ่งตามทัศนะของอาตมาที่ได้อ่านเรื่องราวก็เห็นว่า ถ้าถือตามเหตุผลของสังคมสมัยนั้น พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงยอมให้มีภิกษุณีสงฆ์ แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ผู้หญิงบวชก็โดยเหตุผลที่ว่า ผู้หญิงมีความสามารถจะบรรลุธรรม หมายความว่าพระพุทธเจ้ายอมรับว่าผู้หญิงสามารถจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาได้และด้วยเหตุผลจึงให้บวช จึงเกิดภิกษุณีสงฆ์ขึ้น และแม้ภิกษุณีสงฆ์จะยังไม่มีฐานะเต็มที่เท่าพระภิกษุสงฆ์แต่ก็จะเห็นว่า มีฐานะสูงมาก อย่างเช่น ภิกษุณีได้รับความเคารพจากผู้ชายชาวบ้านทั่วไปมากราบมาไหว้ ในพระไตรปิฎกก็มีภิกษุณีเรื่องเกิดขึ้นว่า ตอนที่ภิกษุณีสงฆ์ใหม่ ๆ เมื่อผู้ชายไหว้ ภิกษุณีก็ยังไม่มีความมั่นใจในตัวเอง จึงถามพระพุทธเจ้าว่า ผู้ชายมาไหว้นั้น ภิกษุณียินดีในการไหว้ของเขาได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าได้ ในพระสูตรในพระไตรปิฎกนั้นเอง พระสูตรที่ภิกษุณีเป็นผู้แสดงก็มี เช่น จุฬเวทลสูตร นางภิกษุณีชื่อ รัหมทินนาเป็นผู้แสดง ท่านตอบคำถามของอุบาสกซึ่งเป็นสามเณรชื่อ วิสาขอุบาสก ตามเรื่องราวว่าวิสาขอุบาสกมาหากราบไหว้แสดงความเคารพ พระรัหมทินนาเถรีแล้วถามปัญหาธรรม พระภิกษุณีก็ตอบขแข็งให้อย่างแจ่มแจ้ง ต่อมาวิสาขอุบาสกไปกราบทูลเล่าเรื่องนั้นแด่พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ตรัสสรรเสริญพระรัหมทินนาเถรีว่าเป็นผู้มีปัญญามาก ถึงแม้วิสาขอุบาสกทูลถามปัญหาเหล่านั้นกับพระองค์ ก็จะต้องตอบอย่างเดียวกับพระรัหมทินนาเถรี พระภิกษุณีขอเข้ามาเถราก็มีชื่อเสียงมากว่าเป็นบัณฑิต

## ๖๔ ค่านิยมแบบพุทธ

เฉียบแหลมเป็นปราชญ์รอบรู้ แสดงธรรมได้วิจิตรคมคาย มีปฏิภาณดี พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศลก็เคยเสด็จไปหากราบไหว้ถามปัญหาจะภิกษุ-ณัฏฐพระองค์ และได้รับคำตอบขแจ้งที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องอย่างเดียวกั น นับเป็นตัวอย่างแสดงว่าภิกษุณัฏฐมีความรู้มากสามารถแสดงธรรมแนะนำ สอนประชาชนทุกชนทั้งหญิงชาย ได้รับความเคารพนับถือเป็น อย่างดี

ตามหลักการด้านสังคมของพุทธศาสนา จะเห็นว่ามีการแบ่งพุทธ บริษัทยออกเป็น ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้ง ๔ ส่วนนี้มีความสำคัญเป็นองค์ประกอบของชุมชนชาวพุทธด้วยกันทั้งหมด แต่ละ ส่วนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า เช่น ในฝ่ายภิกษุเรามีพระโมค-คัลลาน์และพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกชาย-ขวา ในฝ่ายภิกษุณัฏฐก็มี เช่นเดียวกัน มีอัครสาวิกฝ่ายขวาชื่อเขมาเถรี และอัครสาวิกฝ่ายซ้าย ชื่ออุบลวรรณาเถรี และจะมีภิกษุณัฏฐที่รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทาง ปัญญา ในทางธรรมกลึก ในทางบำเพ็ญทาน เป็นต้น แสดงว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถได้รับความเคารพนับถือมาก หรืออย่างในหมู่อุบาสิ-กาเราก็เห็นชื่อนางวิสาขา ว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในวงการพุทธศาสนา ใน อรรถกถามีปรากฏว่าได้รับการยกย่องอย่างสูงจากสังคม เวลามีกิจการ เรื่องราวทางสังคมก็ขาดไม่ได้ที่จะต้องเชิญนางวิสาขาไป แต่ไม่ค่อยพูด ถึงสามของนางด้วยซ้ำ พ่อผัวของนางวิสาขา ชื่อ มีการเศรษฐกิจการ พนางวิสาขามาก นางวิสาขามีฉายาเรียกว่า มิกการมารดา แปลว่า นาง วิสาขผู้เป็นมารดาของเศรษฐกิจการะ คือพ่อผัวของนางวิสาขานี้เดิมเป็น มิจฉาทิฎฐิ อาศัยนางวิสาขช่วยจึงกลับมาเข้าใจธรรมะในพุทธศาสนา ได้ เศรษฐีมีการะซึ่งเป็นพ่อผัวจึงเรียกนางวิสาขเป็นแม่ นางวิสาขจึง

## จากภิกษุณี ถึงสิทธิสตรี ๖๕

มีฉายาว่ามีการมารดาต่อท้ายชื่อของตนสืบมา แสดงว่าเกียรติของผู้หญิง สมัยนั้นสูงมาก พอพุทธศาสนาเสื่อมลงก็กลายเป็นสังคมฮินดู ผู้หญิงก็หมดฐานะไม่สามารถเข้าถึงจุดหมายของศาสนาได้

เป็นไปได้หรือไม่ที่จะฟื้นฟูให้มีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในประเทศไทย จะมีอุป-สรรคอย่างไรและควรสนับสนุนหรือไม่

พูดกันโดยหลักการแล้ว การจะมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นนั้นต้องสืบต่อกันมาจาก กรุงพุทธกาล เพราะการบวชภิกษุณีต้องอาศัยสงฆ์ ๒ ฝ่าย เมื่อจะมีภิกษุ-ณัฏฐบวชรูปหนึ่งก็ต้องมีภิกษุณัฏฐเป็นผู้รับเข้า ดังนั้นในเมื่อปัจจุบันภิกษุ-ณัฏฐสายเถรวาททั้งหมดสูญไปเสียแล้ว จึงไม่มีผู้บวชให้ ดังนั้นโดยหลัก การจึงเป็นไปได้ไม่ได้ ทางเดียวที่จะเป็นไปได้คือสืบต่อจากทางมหายาน ที่น เราจะไม่ยอมรับหรือไม่ เพราะทางฝ่ายเถรวาทหมดไปแล้วจบแก่นั้น ถ้า บวชทางมหายาน ก็กลายเป็นภิกษุณัฏฐฝ่ายมหายาน ไม่ใช่เถรวาท กลาย เป็นอีกเรื่องหนึ่งไป แม้แต่ภิกษุสงฆ์ก็เหมือนกัน ในประวัติศาสตร์ลัง-กาเองภิกษุสงฆ์ก็เคยสูญสิ้นไปจากลังกาเหมือนกัน ก็ทำอะไรไม่ได้ ต้องมาขอภิกษุสงฆ์จากประเทศไทยไปบวชให้ แต่ยังเป็นฝ่ายเถรวาท ด้วยกันก็จึงสืบต่อไปได้ จึงเรียกพระในลังกาสายที่ไปจากประเทศไทย ว่าสยามวงศ์ ดังที่ทราบกันอยู่ในปัจจุบัน

ถ้าหากเป็นไปได้ว่าจะมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว ควรที่ จะส่งเสริมบทบาทสตรีอย่างไรจึงจะมีโอกาสได้รับคุณค่าของชีวิตและ สังคมที่พุทธศาสนาอาจเอื้ออำนวยให้ได้โดยสมบูรณ์

เราไม่ต้องไปติดอยู่ว่าจะต้องตั้งเป็นภิกษุณัฏฐสงฆ์ขึ้นก็ได้ หมายความว่า เราอาจตั้งสถาบันนักบวชผู้หญิงของพุทธศาสนาขึ้นในรูปอื่นแทนที่



ภิกษุณี ในสมัยโบราณที่เกิดแม่ช้ขึ้น อาตมาก็เห็นว่าเป็นความต้องการ และเป็นความพยายามร่วมกันของสังคมและของผู้หญิงเอง ที่จะให้ผู้หญิงได้บรรลุอุดมการณ์ทางศาสนาในเมื่อภิกษุณีสงฆ์สูญไปแล้ว แต่แม้ช้คงจะทำบทบาทแทนภิกษุณีได้เพียงบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม้ช้ในยุคหลังเราต้องเข้าใจว่าได้เสื่อมลงมาทั้งในสภาพของตัวแม่ช้เอง กิจกรรมที่ดำเนินไปก็พร่ามัว และเสื่อมลงในด้านภาพพจน์ที่สังคมมีต่อแม่ช้ ทางออกอย่างหนึ่งของเรื่องนี้ก็คือ ถ้าหากเราเห็นว่าจะฟื้นฟูฐานะบทบาทของแม่ช้ได้ก็ต้องจัดตั้งขึ้นให้เป็นสถาบันที่ชัดเจน อย่างที่ผู้พยายามทำอยู่บ้าง ต้องวางหลักภาวะระบบให้ดีให้มีการศึกษาอบรมและพัฒนาขึ้นไป แต่ถ้าไม่ชอบรูปแบบนี้ก็อาจจะคิดรูปแบบใหม่ขึ้นอีกให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์โดยเล็งไม่ต้องเป็นภิกษุณีสงฆ์

ในกรณีที่สันติอโศกมีแม่เถรขึ้นมาท่านเจ้าคุณเห็นเป็นอย่างไรครับ

อาตมายังไม่ได้ศึกษาชัดเรื่องสันติอโศก แต่รู้สึกถึงความพยายามจะทำเลียนแบบภิกษุณีสงฆ์อยู่ เรื่องนี้ควรจะเป็นการตกลงร่วมกันในสังคมหรือโดยสงฆ์ ถ้าทำเป็นเฉพาะกลุ่มชนก็อาจจะเกิดปัญหามาขึ้นได้ ยิ่งถ้าเป็นกลุ่มชนที่มีลักษณะขัดแย้งก็ยิ่งจะเกิดปัญหามาก ควรจะเป็นการริเริ่มของส่วนรวม หรือถ้าเป็นของกลุ่มชนก็ควรเป็นกลุ่มที่พยายามประสานกันจะนำพึงประสงค์ ดีกว่าเริ่มด้วยความแตกแยกออกไป เป็นอันว่าเรื่องนี้เรามาทางเลียงแล้วแต่จะตกลงกัน และต้องพัฒนากันไป ต้องศึกษาเรื่องภิกษุณีในสมัยโบราณให้เห็นแนวทางแล้วก็ปรับเข้ากับสังคมปัจจุบัน ถ้าเราต้องการทำจริง ๆ ก็เป็นไปได้ ประโยชน์ก็มีอยู่ อย่างไรก็ตามก็ต้องดูด้วยว่า แม้แต่ภิกษุสงฆ์เองเดี๋ยวนี้มีประโยชน์บทบาทในทาง

สังคมเหมือนกับในสังคมไทยสมัยก่อนหรือไม่ เหมือนกับภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลหรือไม่ การตั้งภิกษุณีสงฆ์ก็เหมือนกัน เราตั้งขึ้นมาโดยมองเห็นประโยชน์เพียงใน สมัยพุทธกาลกับสังคมไทยในอดีตยังไม่พอ ต้องดูปัจจุบันด้วย เราอาจจะต้องปรับปรุงฐานะและบทบาทของภิกษุสงฆ์และสถาบันนักบวชหญิงที่จะมีขึ้นแทนภิกษุณีสงฆ์นั้น ไปพร้อมกันด้วยเลย

การที่มีผู้เสนอว่าควรฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์เพื่อทำหน้าที่ด้านการศึกษาและบริกรรมสังฆเช่นเดียวกับแม่ช้ของคาทอลิกนั้น ท่านเจ้าคุณเห็นด้วยหรือไม่ในบทบาทนั้น

อันนี้ก็ไม่มีปัญหาอะไร อาตมาเห็นว่าเราไม่จำเป็นต้องตั้งเป็นภิกษุณีสงฆ์ก็ได้ เราพัฒนาสถาบันนักบวชหญิงรูปแบบอื่นขึ้นมาได้เพื่อทำงานนี้จะยังสะดวกขึ้น เพราะกำหนดวินัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและหน้าที่การงานได้ ถ้าเป็นภิกษุณีสงฆ์ก็ต้องใช้วินัยเดิม ซึ่งมีสิกขาบท ๓๑๑ ข้อ ก็จะมีปัญหาขึ้นอีกเช่นว่าเป็นอยู่และทำงานในสภาพปัจจุบันไม่สะดวก

เวลานี้ไม่มีภิกษุณีสงฆ์ แต่มีอุบาสิกา ท่านเจ้าคุณคิดว่าอุบาสิกาในเมืองไทยทำหน้าที่สมบูรณ์ดีหรือไม่

เรื่องนี้ไม่เฉพาะอุบาสิกาหรอก สมัยนี้ความเป็นกลุ่มชนที่เรียกว่าอุบาสกอุบาสิกา ไม่ค่อยชัดเจนเหมือนสมัยโบราณ ดังนั้นน่าจะพูดรวมไปทั้งอุบาสกอุบาสิกา ถ้าจะว่าไม่น่าพอใจก็ต้องบอกว่าไม่น่าพอใจทั้งคู่ ไม่เฉพาะฝ่ายใด ทั้งชาวพุทธทั่วไปหรืออุบาสกอุบาสิกาก็ไม่ค่อยรู้ด้วยว่าบทบาทของอุบาสกอุบาสิกาในสมัยพุทธกาลและสมัย โบราณของไทย

เป็นอย่างไรรึ ยังมาในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างปัจจุบันนี้ รูปศัพท์อุบาสกอุบาสิกาไม่ค่อยได้ใช้และบทบาทก็ไม่มีชัดเจน กลายเป็นบทบาทที่มีในชื่อนอราอนแทน ความเป็นอุบาสกอุบาสิกาไปอิงอยู่กับตราตำแหน่งอื่น

ในทางพุทธศาสนา อุบาสกอุบาสิกาที่ดีมีหน้าที่อย่างไรครับ

ท่านบอกไว้แต่คุณลักษณะของอุบาสกอุบาสิกาที่ดีไว้ว่าเป็นอย่างไร อย่างในหมวดธรรมต่าง ๆ ก็มีกล่าวไว้เช่นว่า...

“...อุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรม ที่นำไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า อุบาสกธรรม

๑ ประการ คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอริยสัจ คือ ผูกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และปุนกลาง

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิด หาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักษิโณชฌนนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานับตั้งแต่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” และอีกหมวดหนึ่งกล่าวว่า “อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุบาสกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมเหตผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย

๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕

๓. ไม่ถ่มมรดกต้นข้าว เชื้อกรรม ไม่เชื่องมรดก มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตนกันไปว่าลบล้างศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักษิโณชฌนนอกหลักคำสอนนี้

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” ดังนั้น เป็นต้น... แต่เรื่องหน้าที่ท่านไม่ได้ตราไว้เป็นส่วนเฉพาะต่างหากถ้าจะพูดถึงก็ต้องรวบรวมจากที่ตรัสสอนในที่หลายแห่ง อย่างไรก็ตามเรื่องบทบาทนั้นเราพอจะศึกษาได้จากเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่นเรามีอุบาสกที่เป็นเอตทัคคะในด้านธรรมกลีกลีเป็นนักแสดงธรรม เดียวนี้ไม่มีใครใช้คำสำหรับภุชแล้ว เรียกแต่พระว่าเป็นธรรมกลี แต่ในสมัยพุทธกาลมีอุบาสกที่เป็นเอตทัคคะเยี่ยมในทางธรรมกลี หรือว่าอุบาสิกาที่มีผู้ที่เป็นเอตทัคคะในด้านเป็นพหูสูตเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง แสดงว่าในสมัยนั้นอุบาสิกาที่มีการศึกษามากเป็นพหูสูตจึงมีเอตทัคคะในด้านนั้น

ขอทราบทัศนะท่านเจ้าคุณในเรื่องสิทธิสตรีบ้างครับ

เรื่องสิทธิสตรีนั้นอาตมาเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ต้องพิจารณากันให้ชัดเจน และต้องใช้เหตุผลมาก บางที่อารมณ์เข้าไปแทรกมากเหมือนกัน เท่าที่ดูลักษณะอาการแสดงออกที่เป็นไปโดยเหตุผลก็มีอยู่บ้าง แต่มีไม่น้อยที่แสดงออกโดยใช้อารมณ์เหมือนกันว่ามีการแก่งแย่งชิงอำนาจกันระหว่างผู้หญิงผู้ชาย หรือมาว่าใครจะแน่กว่ากัน หรือฉันก็ไม่กลัวเหมือนกัน ซึ่งไม่น่าจะเป็นการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนและให้ผลดี เมื่อมีความรู้สึกอย่างนั้นแล้วทำให้การพิจารณาปัญหาไม่มองตามความเป็นจริงเท่าที่ควร มักมี

การเอียงสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง ในอดีตเราอาจจะพูดว่าการที่ผู้ชายได้เปรียบเขาเปรียบบนเป็นการเอียงสุดไปด้านหนึ่ง เวลานั้นผู้หญิงจะริเริ่มทำอะไร ถ้าเข้าลักษณะทว่าเมื่อก่อนก็เป็นการเอียงสุดไปอีกด้านหนึ่ง แทนที่จะหาจุดที่ถูกต้อง เช่นเราอาจจะพูดถึงว่าพวกผู้ชายชอบอ้างเรื่องธรรมชาติของผู้หญิงผู้ชายมาเป็นข้อทำให้ผู้ชายเอาเปรียบ หรือรักษาความได้เปรียบไว้ พอถึงคราวฝ่ายผู้หญิงพูด เมื่อเห็นว่าผู้ชายยกเรื่องธรรมชาติความเป็นหญิงเป็นชายขึ้นอ้างเพื่อตัวจะได้เอาเปรียบ ผู้หญิงก็เลยมองข้ามเรื่องของธรรมชาติเสียเลย หันไปมองจุดอื่นที่จะเรียกร้องให้ได้สิทธิเท่าเทียมกัน ในแง่ธรรมชาตินั้น เราต้องยอมรับตามที่เป็นจริง ต้องมองและเอามาประกอบการพิจารณาอย่างหนึ่งด้วย จุดเสียของเดิมอยู่ที่ว่าผู้ชายจับเอาเฉพาะแง่ที่เป็นประโยชน์แก่ตัว เพื่อเอาเปรียบได้เปรียบ จึงเป็นการเสียคุณหรือบิดเบือนคลาดเคลื่อนหรือบกพร่องไป ที่เวลาเราแก้ปัญหาเราจะถือว่าผู้ชายเอาธรรมชาตินั้นมาอ้างเพื่อเอาเปรียบแล้วเราไม่ชอบใจเราจะไม่มองเลยก็ได้ เราต้องยอมรับธรรมชาติตามเป็นจริง และเอามาเป็นเครื่องพิจารณาประกอบในการแก้ไขด้วย ถ้าหากการแก้ไขไม่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริงที่มองอย่างรอบด้านและด้วยใจเป็นกลางแล้ว การแก้ปัญหานั้นไม่ได้ผลยั่งยืน ต้องคำนึงถึงความจริงและอย่าให้มีการบิดเบือนเอาความจริงนั้นไปเป็นประโยชน์สนองตามต้องการของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่มองในแง่ว่าจะเอาความแตกต่างมาเสริมเกื้อกูลอย่างไร

อีกอย่างหนึ่ง ถ้ายอมรับว่าผู้ชายมีโครงสร้างทางสรีรวิทยาที่ใหญ่กว่าได้เปรียบ ทำให้ในอดีตผู้ชายมีโอกาสจะเอาเปรียบได้ ความเป็นมาของสังคมจึงออกมาในรูปว่าสตรีเสียเปรียบมีฐานะด้อยเรอขึ้นมา ถ้าเรามองในแง่การพัฒนาความเป็นมนุษย์หรืออารยธรรมที่แท้จริงเห็นว่า มนุษย์

พัฒนาเพื่อให้พ้นจากความป่าเถื่อน หรือความเป็นสัตว์ป่า ซึ่งเอาแรงกายหรืออำนาจเข้าว่า ใครแข็งแรงกว่ามีอำนาจมากอยู่ในภาวะได้เปรียบก็เข้มแข็งเอาเปรียบ ส่วนมนุษยที่พัฒนาแล้วเจริญหรืออารยธรรม แทนที่จะถ่วงถ่วงกายหรืออำนาจเป็นใหญ่ก็เปลี่ยนมาถือคุณธรรมสติปัญญาความถูกต้องชอบธรรมและความเกื้อกูลกันเป็นหลักดำเนิน แทนที่จะแสวงหาความได้เปรียบเพื่อเอาเปรียบก็เปลี่ยนเป็นการช่วยจัดสรรโอกาส เพื่อให้ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตน อย่างนั้นจึงจะเป็นสังคมอารยชนที่เจริญแล้ว ตามหลักพุทธศาสนายอมรับว่าผู้หญิงก็มีความสามารถเข้าถึงจุดหมายคือบรรลุนิพพานได้ มีสติปัญญาสามารถพัฒนาได้ ในเมื่อเราไม่เอาความได้เปรียบทางกายมาเอาเปรียบ แต่กลับพยายามช่วยเกื้อกูลโดยถ้าหญิงมีข้อเสียเปรียบอย่างไร ไม่ได้โอกาสจะพัฒนาชีวิต เราก็แก้ปัญหานั้นเสีย เพื่อสร้างเสริมบทบาทให้ผู้หญิงได้พัฒนาตัวเองเพื่อเข้าถึงภาวะดีงามสูงสุดที่เขาสามารถจะเข้าถึงได้ อันนี้เป็นวิถีทางของสังคมของอารยชนที่ถูกต้องเป็นธรรม

ทีนี้ ในการพิจารณาว่าผู้หญิงมีฐานะด้อยถูกเอาเปรียบนั้นเหตุมาจากอะไร ต้องค้นหาเหตุต้นตอให้ได้จึงจะแก้ปัญหาได้ถูกต้อง เช่นเมื่อเทียบกันกับที่ศึกษาเรื่องชนชั้นอย่างนายทุนกรรมกรเขาบอกว่า เหตุที่นายทุนได้เปรียบเพราะนายทุนเป็นฝ่ายถือครองปัจจัยการผลิต ทีนี้ความได้เปรียบเสียเปรียบของผู้หญิงชายเกิดจากอะไร ทำไมผู้ชายเอาเปรียบผู้หญิงได้ ต้องค้นให้เห็นเหตุ และเหตุนั้นจะไม่ใช่ว่าในแง่ของนายทุนกับกรรมกรซึ่งเป็นปัญหาระหว่างคนกับคน ซึ่งอาจเป็นชายเหมือนกัน หรือเป็นหญิงเหมือนกัน แต่เรื่องนี้เป็นปัญหาระหว่างชายกับหญิงไม่ใช่เพียงแค่นายกับคน แต่คนผู้ชายกับคนผู้หญิง มีปัจจัยธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง

ของด้วย ซึ่งต้องยอมรับเอาเข้ามาพิจารณาด้วย เช่น ถ้าเราจะบอกว่าผู้  
ชายมีโอกาสดทางสังคมมากกว่า เหตุผลเท่านั้นไม่พอ ต้องสาวต่อไปว่าการ  
ที่ผู้ชายมีโอกาสดทางสังคมมากกว่านั้นเกิดจากอะไร ซึ่งอาจจะเป็นเหตุ  
ธรรมชาติก็ได้ เมื่อสืบไปถึงเหตุเบื้องต้นแล้วพบว่าเหตุเป็นช่องเอื้อ  
อำนวยให้ผู้ชายเอาเปรียบผู้หญิง ช่องนี้เปิดอยู่จะปิดได้หรือไม่ ปิดได้  
ด้วยวิธีการทางธรรมชาติหรือทางสังคม ถ้าหากว่าปิดไม่ได้โดยธรรมชาติ  
ก็หมายความว่า ภาวะทางธรรมชาติจะเปิดโอกาสเอื้ออำนวยให้ผู้ชายมี  
โอกาสหรือฉวยโอกาสเอาเปรียบได้เสมอ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ในแง่การ  
แก้ปัญหาจะออกมาในรูปที่เอาจริยธรรมเป็นแกน ซึ่งจะไปสอดคล้องกับ  
การพัฒนามนุษย์ให้พ้นจากความป่าเถื่อน แทนที่จะเอาพลังกายหรือเอา  
อำนาจมาใช้แข่งขันแก่งแย่งครอบงำกัน ก็หันมาสร้างสรรค์โอกาสใน  
การพัฒนาสติปัญญาความรู้ความสามารถคุณธรรมให้เกื้อกูลกัน คือผู้หญิง  
ผู้ชายจะต้องร่วมมือกันช่วยเหลือกัน เมื่อเห็นว่ามนุษย์จะเป็นฝ่ายไหนก็  
ตามมีความสามารถจะพัฒนาตนเองได้ ต้องพยายามสร้างเสริมโอกาส  
นั้นขึ้น นี่จะเป็นลักษณะสังคมอารยะที่พึงปรารถนา

สิ่งที่ขอชี้ในทันทีคือ การใช้พลังกายและอำนาจครอบงำกัน รวมทั้ง  
การช่วงชิงแก่งแย่งแข่งขันอำนาจกันฝ่ายหนึ่ง กับการช่วยกันจัดสรรอำนวย  
โอกาสเพื่อให้ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ถึงที่สุดฝ่ายหนึ่ง  
สองอย่างนี้เป็นเครื่องวัดภาวะทั้งป่าเถื่อนและภาวะที่พัฒนามีอารยธรรม  
ของมนุษยชาติ ในขณะที่สังคมมนุษย์ยังเดินทางกับหนาลอยหลังกลับไป  
กลับมาอยู่กลางทางระหว่างความป่าเถื่อนกับความมีอารยธรรมอย่างปัจจุ  
บันนี้ ซึ่งการใช้อำนาจยังมีบทบาทสำคัญอยู่มาก การเรียกร้องต่าง ๆ ก็  
ยังเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับว่ามีความจำเป็นอยู่บ้าง เพราะอย่างน้อยก็ยังดีกว่า

การถูกข่มเหงเหยียดหยันโดยสันเชิง และการใช้กำลังเข้าต่อสู้หาหนทางทำลาย  
กัน ซึ่งเป็นปลายสุดในทางเลวร้ายทั้งสองด้าน อย่างไรก็ตาม การเรียกร้อง  
เป็นต้นนั้น จะดำเนินไปอย่างพอดีและชอบธรรมก็ต่อเมื่อผู้กระทำ  
ตระหนักในมาตรฐานวัดความป่าเถื่อนและความเจริญอย่างที่ได้กล่าวถึง  
ข้างต้น

อีกอย่างหนึ่งที่ควรเน้นไว้ด้วย คือ เท้าที่สังเกต การเรียกร้องสิทธิ  
สตรี (และการเรียกร้องอื่น ๆ) เท้าที่ทำกันอยู่ มักดำเนินไปในลักษณะที่  
เป็นการส่งเสริมค่านิยมแห่งเกียรติยศอำนาจคือยอมรับหรือเชิดชูใฝ่  
ทะยานต่อการมีเกียรติยศอำนาจความสูงเด่นในสังคม การมีตำแหน่ง  
ใหญ่โต การเป็นผู้บริหาร มีทรัพย์สินบริวาร เป็นต้น ยอมรับเชิดชูว่า  
ฐานะเหล่านี้เป็นสิ่งสูงส่งและให้เห็นว่างานบ้านและการทำหน้าที่ของแม่  
เป็นสิ่งที่ต่ำต้อยด้อยค่า แทนที่จะทำในทางตรงข้าม กล่าวคือ ขอเสนอ  
แนะว่าสิ่งที่น่ากระทำก็คือ การเรียกร้องสิทธิไปพลาง พร้อมกันนั้นก็  
พยายามลดถอนหรือทำลายค่านิยมแห่งเกียรติยศอำนาจ และเชิดชูค่าแห่ง  
การทำหน้าที่ของมารดาและงานบ้าน ความจริง ไม่ว่าสังคมจะผันผวน  
เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร งานของแม่ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่เรื่อยไป ต่อ  
ไปข้างหน้า ฐานะที่เจ้าเจ้ชาคน ก็อาจปรากฏความสำคัญเป็นสิ่งที่สูงส่ง  
ที่สังคมยกย่องเชิดชูขึ้นได้อีก เมื่อว่าโดยประสิทธิภาพและผลดีต่อเด็ก  
ต่อความเจริญอกงามของมนุษยชาติแล้ว มีใครจะทำหน้าที่ดูแลเด็กได้ดี  
กว่าสตรี ควรหรือที่สตรีจะปล่อยฐานะนี้ให้หลุดไปจากตน หรือยอมให้  
สังคมหยามฐานะนี้ว่าต่ำต้อยด้อยค่า ถ้าคนยังมีลูก ถึงหญิงจะเป็น  
รัฐมนตรีก็น่าจะเป็นแม่ที่ดีด้วย

ข้อที่เชื่อกันว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่อารมณ์อ่อนไหวมีอัตถิภาวะอยู่มากจึงอ่อนแอกว่าผู้ชาย ในข้อนี้ทางพุทธศาสนากล่าวไว้ว่าอย่างไรครับ เป็นไปโดยธรรมชาติหรือว่าเป็นเพราะสังคมวัฒนธรรมหล่อหลอมขึ้น

รู้สึกว่าคุณทั่วไปยอมรับกันเช่นนั้น ปัญหาที่ว่าเป็นไปโดยธรรมชาติแท้ หรือโดยการส่งสมอบรม อันสามารถโยงไปถึงเรื่องทางกายด้วย ผู้ที่อ่อนแอทางกายมีโอกาสหวั่นไหวได้ง่าย คือถ้ายอมรับว่าในทางสรีระ ผู้หญิงอ่อนแอกว่าชายแล้ว เมื่อสองคนมาสัมพันธ์กันชั้นฝ่ายที่อ่อนแอจะอ่อนไหวง่ายและจะแสวงหาการพึ่งพิงจากฝ่ายที่แข็งแรงกว่า อันนี้เป็นผลทางจิตวิทยา แล้วจึงส่งสมมาเป็นวัฒนธรรมอีกทีหนึ่งหรือเปล่า เราจะมองว่าวัฒนธรรมเป็นเหตุที่มาของสภาพทางจิตวิทยา หรือว่าสรีรวิทยาเป็นจุดเริ่มต้นแล้วส่งผลมาทางจิตวิทยาแล้วจึงมาถึงวัฒนธรรม และวัฒนธรรมนั้นก็ย้อนกลับมาเสริมเหตุผลทางจิตวิทยาอีกทีหนึ่งก็ได้ ฉะนั้นต้องศึกษาให้ดี แต่ว่ามองกันอย่างง่าย ๆ ก็เห็นได้ว่า ถ้าความอ่อนแอทางร่างกายเป็นจริง เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กันทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่อ่อนแอกว่าก็ต้องหวั่นไหวกว่า สมมติว่า ๒ คนนี้ไปด้วยกันในการเผชิญภัย ความรู้สึกของผู้ที่อ่อนแอก็ต้องหวังพึ่งผู้ที่แข็งแรงกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นความรู้สึกที่หวั่นไหวจึงย่อมมีโอกาสเกิดขึ้นแก่ผู้ที่อ่อนแอได้ง่าย และในเมื่อปัจจัยทางสรีรวิทยาและจิตวิทยาให้ช่องแล้ว ถ้าไม่ระวังให้วัฒนธรรมก็จะส่งสมมากขึ้นไปในลักษณะที่กำหนดสภาพทางสรีรวิทยาและจิตวิทยานั้นให้อ่อนแอสมจริงและหนักแน่นยิ่งขึ้น แทนที่จะช่วยในทางตรงข้าม

เรื่องอัตถิภาวะ-ปรีสภาวะนี้เป็นเรื่องภายในจิตใจเท่านั้นหรือ ? ในคน ๆ เดียวมีทั้ง ๒ ภาวะใช่หรือไม่ ?

เรื่องนี้อยู่ในอภิธรรม คือในเรื่องอุปาทายรูป ๒๔ และในเรื่องอินทรีย์ ๒๒ ส่วนในพระสูตรมีกล่าวถึงกระจายอยู่บ้าง และใช้ในความหมายง่าย ๆ คือความเป็นหญิงเป็นชายอย่างที่เราบ้านพูดตั้งแต่เด็กก็เข้าใจกัน เช่น ในสังยุตตนิกายและเถรคาถา ภิกษุท่านหนึ่งกล่าวถึงอัตถิภาวะว่า เมื่อจิตมีสมาธิ มีปัญญาเห็นแจ้งธรรมอยู่ ความเป็นหญิงก็ไม่สำคัญหรือไม่มีความหมายอะไร ปัญหามีกี่แต่สำหรับคนที่ยังยึดติดลุ่มนมน้อยว่า เราเป็นหญิงเราเป็นชาย และในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถึงสภาพจิตที่ทำให้คนล่องพินหรือ ไม่อาจล่องพินจากความเป็นหญิงและจากความเป็นชาย (หมายความว่าผู้ที่หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวเกาะยึดติดกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย) ถ้าเราพูดแง่ละเอียดบางแง่ เราอาจพูดเป็นกลาง ๆ ได้ว่าเพราะมันมีอยู่ทั้งคู่จึงสามารถเกิดกลับไปกลับมาได้ ในอภิธรรมยอมรับว่า ผู้หญิงอาจเกิดเป็นผู้ชายได้ และผู้ชายอาจเกิดเป็นผู้หญิงได้ คือเกิดเป็นคนจริง ๆ ไม่ใช่แค่รู้สึกในใจ แต่ในแง่ที่มาเกิดเป็นผู้หญิงผู้ชายก็แสดงให้เห็นชัดเจนอยู่ว่าอัตถิภาวะเด่นชัด หรือปรีสภาวะเด่นชัด จิตเป็นส่วนสำคัญและเป็นเหตุแสดงให้ปรากฏในสภาพชีวิตร่างกาย ภาวะนี้แทรกซึมอยู่ทั้งหมดในองคาพยพทั้งสี่ของชีวิต

ที่เชื่อกันว่า ถ้าหากทำความชั่วชาติหนึ่งแล้วจะไปเกิดเป็นผู้หญิงชาติหน้า แต่ถ้าผู้หญิงทำความดีชาติหนึ่งแล้วจะไปเกิดเป็นชาย มีโอกาสบรรพชา อุปสมบท บรรลุธรรมในชาตินี้ นั่น คตินี้ตรงตามหลักพุทธศาสนาหรือไม่

ถ้าเชื่อย่างนั้นจริงก็คลาดเคลื่อน เรื่องนี้มีในอรรถกถา ไม่ใช่พระไตรปิฎก และเป็นเรื่องความดีความชั่วเกี่ยวกับทางเพศ ไม่ใช่เรื่องดีชั่วทั่วไป และการบรรลุธรรมก็ไม่จำกัดโดยเพศ ในอรรถกถาพูดไว้ว่า

## ๗๖ คำนิยมแบบพุทธ

ถ้าผู้ชายไปเจ้าชู้ผลิตลูกผลิตเมียเขาต่อไปจะไปเกิดเป็นผู้หญิง ส่วนผู้หญิงที่มีใจซื่อสัตย์ต่อสามี รักเดียวใจเดียวมันคงต่อไปจะไปเกิดเป็นผู้ชาย เป็นเรื่องดีชั่วทางเพศ ไม่ใช่ดีชั่วด้านอื่น ถ้ามองจากคตินี้ก็เห็นว่า ถ้าผู้ชายอ่อนไหววุ่นวายกับเรื่องทางเพศมากก็ไปเกิดเป็นผู้หญิง แต่ผู้หญิงที่จิตใจมันคง จะไปเกิดเป็นผู้ชาย

นี่ก็แสดงว่า สังคมสมัยนั้นยกย่องให้ความสำคัญแก่ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง

มีคำนิยมกันมาอย่างนั้น แต่จะพูดคลุมเครือว่า ชายดีกว่าหญิงไม่ได้ และมีข้อสำคัญอีกประการหนึ่งว่าในการเข้าถึงธรรมสูงสุดไม่มีความเป็นชายเป็นหญิง ในพุทธศาสนาจึงพูดได้ในทำนองที่ว่า ในตัวสรีระ โดยเฉพาะการปฏิบัติขั้นจิตปัญญาและการเข้าถึงความหลุดพ้น ไม่ต้องพูดถึงความเป็นชายเป็นหญิง ความหลุดพ้นอยู่พ้นเหนือความเป็นชายเป็นหญิง

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณ ที่กรุณาให้ข้อคิดความเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งนี้

สัมภาษณ์โดยนายคุณธุ์ อังสุเมธางกูร แห่งคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศ.พ.พ.) เมื่อ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๖ พิมพ์ครั้งแรก นิตยสาร“สตรีทอล์ก” ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๖-มกราคม ๒๕๒๗

## ทำอย่างไรจะหายโกรธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเมตตาการุณย์ พระพุทธเจ้ามีพระคุณข้อใหญ่ประการหนึ่ง คือ พระมหากรุณา ชาวพุทธทุกคนได้รับการสั่งสอนให้มีเมตตาการุณา ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วย กาย วาจา และมีน้ำใจปรารถนาดี แม้แต่เมื่อไม่ได้ทำอะไรอื่น ก็ให้แผ่เมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสัตว์ทั้งปวงขอให้อยู่เป็นสุขปราศจากเวรภัยกันโดยทั่วหน้า

อย่างไรก็ตาม เมตตาที่คู่ปรับสำคัญอย่างหนึ่งคือ ความโกรธ ความโกรธเป็นศัตรูที่คอยขัดขวางไม่ให้เมตตาเกิดขึ้น คนบางคนเป็นผู้มักโกรธ พอโกรธขึ้นมาแล้วก็ต้องทำอะไรรุนแรงออกไป ทำให้เกิดความเสียหาย ถ้าทำอะไรไม่ได้ ก็หงุดหงิดจนงานธรรมดาใจตัวเอง ในเวลานั้นเมตตาหลบหายไป ไม่ว่าไปซ่อนตัวอยู่ที่ไหน ไม่ยอมปรากฏให้เห็น ส่วนความโกรธ ทั้งที่ไม่ต้องการแต่ก็ไม่ยอมหนีไป บางทีจนปัญญาไม่รู้จะจับไล่หรือกำจัดให้หมดไปได้อย่างไร

โบราณท่านรู้ใจและเห็นใจคนขี้โกรธ จึงพยายามช่วยเหลือ โดยสอนวิธีการต่างๆ สำหรับระงับความโกรธ วิธีการเหล่านี้มีประโยชน์ไม่เฉพาะสำหรับคนมักโกรธเท่านั้น แต่เป็นคติแก่ทุกคน ช่วยให้เห็นโทษของความโกรธ และมันในคุณของเมตตาข้างขึ้น จึงขอนำมาเสนอพิจารณา

## ๗๔ ค่านิยมแบบพุทธ

กัณฺธุ วิชฺเฬล่านิสอนไวเป็นชน ๆ ดังน

ขั้นที่ ๑ นึกถึงผลเสียของความเป็นคนมักโกรธ เช่น

ก. สอนตนเองให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าของเราทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ และทรงสอนชาวพุทธให้เป็นคนมีเมตตา เรามัวมาโกรธอยู่ ไม่ระงับความโกรธเสีย เป็นการไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ไม่ทำตามอย่างพระศาสดา ไม่สมกับเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า จงรีบทำตัวให้สมกับที่เป็ศิษย์ของพระองค์และจงเป็นชาวพุทธที่ดี

ข. พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า คนที่โกรธเขาก่อนก็นับว่าเลวอยู่แล้ว คนที่ไม่ม่สติรู้เท่าทัน หลงโกรธตอบเขาไปอีกก็เท่ากับสร้างความเลวให้ยัชยาวเพิ่มมากขึ้น นับว่าเลวหนักลงไปกว่าคนที่โกรธก่อนนั้นอีก เราอย่าเป็นทงคนเลว ทงคนเลวกว่า นั้นเลย

ค. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนต่อไปอีกว่า เขาโกรธมาเราไม่โกรธตอบไป อย่างนี้เรียกว่า ชนะสงครามทชนะได้ยาก เมื่อรู้ทว่าคนอนหรืออกฝ่ายหนึ่งเขาชนะเองจนมาแล้ว เราม่สติระงับใจไว้เสีย ไม่เคื่องตอบ จะช่อว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ทงสองฝ่าย คือ ช่วยไว้ทงเขาและทงตัวเราเอง<sup>๑</sup> เพราะฉะนั้น เราอย่าทำตัวเป็นผู้แพ้สงครามเลย จงเป็นผู้ชนะสงครามและเป็นผู้สร้างประโยชน์เถิด อย่าเป็นผู้สร้างความพินาศอดวายเลย

ถ้าคิดนี้กระลักอย่างนั้นแล้วก็ไม่หายโกรธ ให้พิจารณาขั้นที่สองต่อไปอีก

ขั้นที่ ๒ พิจารณาโทษของความโกรธ ซึ่งมีพุทธพจน์ตรัสสอนไว้มากมาย เช่นว่า

๑. ดู ศ.ศ. ๑๕/๗๓๕/๓๒๕

## ทำอย่างไรจะหายโกรธ ๗๕

“คนขโกรธจะมีผิวพรรณไม่งาม คนขโกรธนอนก็เป็นทุกข์ ฯลฯ คนโกรธไม่รู้เท่าทันว่า ความโกรธนั้นแหละคือภัยที่เกิดขึ้นข้างในตัวเอง พอโกรธเข้าแล้วก็ม่รู้จักว่าอะไรเป็นประโยชน์ โกรธเข้าแล้วมองไม่เห็นธรรม เวลาถูกความโกรธครอบงำ มีแต่ความม่ดีต่อ คนโกรธจะผลาญสิ่งใดสิ่งนั้นทำยากก็เหมือนทำง่าย แต่ภายหลังพอหายโกรธแล้ว ต้องเดือดร้อนใจเหมือนถูกไฟเผา”

“แรกจะโกรธนั้น ก็แสดงความหน้าด้านออกมาก่อนเหมือนม่คว้นก่อนจะเกิดไฟ พอความโกรธแสดงเดชทำให้คนดาลเดือดได้ คราวนั้นละม่มีกลัวอะไร ขางอายุก็ม่มี ล้อยคำม่มีคารวะ ฯลฯ คนโกรธฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัวเองก็ได้ ฆ่าพระอรหันต์ก็ได้ ฆ่าคนสามัญก็ได้ ลูกที่แม่เลี้ยงไว้จนได้ลมตามองดูโลกนี้ แต่มักเลเสหนา พอโกรธขึ้นมาก็ฆ่าได้แม่แต่แม่ผู้ให้ชีวิตนนี้ ฯลฯ”<sup>๑</sup>

“กาลิม่มีเท่าโทษะ ฯลฯ เกระห่ออะไรเท่าโทษะม่มี”<sup>๒</sup>

ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายให้มากมายอย่างพุทธพจน์นเป็นตัวอย่าง แม่เรื่องราวในนิทานต่าง ๆ และชีวิตจริงก็มีมากมาย ล้วนแสดงให้เห็นว่าความโกรธมีแต่ทำให้เกิดความเสียหายและความพินาศ ไม่มีผลดีอะไรเลย จึงควรฆ่ามันทงเสียอย่าเก็บเอาไว้เลย ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องมานอนเป็นทุกข์ ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องโสกเศร้าเสียใจ แต่ “ฆ่าความโกรธแล้วนอนเป็นสุข ฆ่าความโกรธแล้วม่โสกเศร้าเลย”<sup>๓</sup>

๑. อจ. สตฺตคก. ๒๓/๖๑/๕๘ (แปลตัดเอาความเป็นตอนๆ)

๒. ข.ร. ๒๕/๒๕/๔๒;๒๘/๔๘

๓. ศ.ศ. ๑๕/๑๕๕/๕๓

พิจารณาโทษของความโกรธทำนองนี้แล้วพึงบรรเทาความโกรธ ถ้ายังไม่สำเร็จลองวิธีต่อไปอีก

ขั้นที่ ๓ นึกถึงความดีของคนที่เราโกรธ ธรรมดาคนเรานั้น ว่าโดยทั่วไป แต่ละคน ๆ ย่อมมีข้อดีบ้างข้อเสียบ้าง มากบ้างน้อยบ้าง จะหาคนดีครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่มีข้อบกพร่องเลย คงหาไม่ได้หรือแทบจะไม่มี บางที่แ่งที่เราว่าดี คนอื่นว่าไม่ดี บางที่แ่งที่เราว่าไม่ดี คนอื่นว่าดี เรื่องราวลักษณะหรือการกระทำของคนอื่นที่ทำให้เราโกรธนั้น ก็เป็นจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของเขาอย่างหนึ่ง หรืออาจเป็นแ่งที่ไม่ถูกใจเรา เมื่อจุดนั้นแน่นของเขาไม่ดีไม่ถูกใจเรา ทำให้เราโกรธ ก็อย่ามัวนึกถึงแต่จุดนั้นแน่นของเขา พึงหันไปมองหรือระลึกถึงความดีหรือจุดอ่อนที่ด้อยของเขา เช่น คนบางคนความประพฤติทางร่างกายเรียบร้อยดี แต่พูดไม่ไพเราะ หรือปากไม่ดีแต่ก็ไม่ประพฤติเกะกะระรานทำร้ายใคร บางคนแสดงออกทางกายกระโดดกระเดกไม่น่าดู หรือการแสดงออกทางกายเหมือนไม่มีสัมมาคารวะ แต่พูดจาดีสุภาพ หรือไม่ก็อาจพูดจาไม่เหมาะสมหรือบางคนปากร้ายแต่ใจดี หรือสัมพันธ์กับคนอื่นไม่ค่อยดี แต่เขาก็รักงานตั้งใจทำหน้าที่ของเขาดี หรือคราวนั้นเขาทำอะไรไม่สมควรแก่เราแต่ความดีเก่า ๆ เขาก็มี เป็นต้น ถ้ามองอะไรที่ชื่นใจเขา ก็อย่าไปมองส่วนที่ไม่ดี พึงมองหาส่วนที่ดีของเขาเอาขึ้นมาระลิกนึกถึง ถ้าเขาไม่มีความดีอะไรเลยที่จะให้มองเอาจริงๆ ก็ควรคิดสงสาร ตั้งความกรุณาแก่เขาว่า ไร้ น่าสงสาร ต่อไปคนคนนั้นคงจะต้องประสบผลร้ายต่าง ๆ เพราะความประพฤติไม่ดี อย่างนั้น นรกอาจรอเขาอยู่ ดังนั้นเป็นต้น พึงระงับความโกรธเสีย เปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจหรือคิดช่วยเหลือแทน

ถ้าคิดอย่างนี้ ก็ยังไม่หายโกรธ ลองวิธีขั้นต่อไปอีก

ขั้นที่ ๔ พิจารณาว่าความโกรธคือการสร้างทุกข์ให้ตัวเอง และเป็น การลงโทษตัวเองให้สมใจศัตรู ธรรมดาศัตรูย่อมปรารถนาร้าย อยากให้เกิดความเสื่อมและความพินาศอดวายแก่กันและกัน คนโกรธจะสร้างความเสื่อมพินาศให้แก่ตัวเองได้ตั้งหลายอย่าง โดยที่ศัตรูไม่ต้องทำอะไรให้ลำบากก็ได้สมใจของเขา เช่นศัตรูปรารถนาว่า “ขอให้มัน (ศัตรูของเขา) ไม่สวยไม่งาม มีผิวพรรณไม่น่าดู” หรือ “ขอให้มันนอนเป็นทุกข์ ขอให้มันเสื่อมเสียประโยชน์ ขอให้มันเสื่อมทรัพย์สมบัติ ขอให้มันเสื่อมยศ ขอให้มันเสื่อมมิตร ขอให้มันตายไปตกนรก” เป็นต้น เป็นที่หวังได้อย่างมากกว่า คนโกรธจะทำผลร้ายเช่นนั้นให้เกิดแก่ตนเองตามปรารถนาของศัตรูของเขา ด้วยเหตุนี้ศัตรูที่ฉลาดจึงมักหาวิธีแกล้งยั่วให้ฝ่ายตรงข้ามโกรธ จะได้ผลอสดีทำการผลิตผลาผลเพียงพลา เมื่อรู้เท่าทันเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่ควรจะทำร้ายตนเองด้วยความโกรธ ให้ศัตรูได้สมใจเขาโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ในทางตรงข้าม ถ้าสามารถครองสติได้ ถึงกระทบอารมณ์ที่น่าโกรธก็ไม่โกรธ จิตใจไม่หวนไหว สิ้นน้ำผ่องใส กิริยาอาการไม่ผิดเพี้ยน ทำการงานธุระของตนไปได้ตามปกติ ผู้ที่ไม่ปรารถนาดีต่อเรานั้นแหละจะกลับเป็นทุกข์ ส่วนทางฝ่ายเราประโยชน์ที่ต้องการก็จะสำเร็จไม่มีอะไรเสียหาย

อาจสอนตัวเองต่อไปอีกว่า

“ถ้าศัตรูทำทุกข์ให้ที่ร่างกายของเจ้า แล้วไหนเจ้าจึงมาคิดทำทุกข์ให้ที่ใจของตัวเอง ซึ่งมีใช้ร่างกายของศัตรูสักหน่อยเลย

“ความโกรธเป็นตัวตัดรากความประพฤติดีงามทั้งหลายที่เจ้าตั้งใจรักษา เจ้ากลับไปพะนอความโกรธนั้นไว้ ถ้ามั่นถ้อยเถอะ โกรธจะเชื่อ



เหมือนเจ้า

“เจ้าโกรธว่าคนอื่นทำกรรมที่บาปเถื่อน แล้วโยตัวตัวเองจึงมาปรารณาจะทำกรรมเช่นนั้นเสียเองเล่า

“ถ้าคนอื่นอยากให้เจ้าโกรธ จึงแกล้งทำสิ่งไม่ถูกใจให้ แล้วไหนเจ้าจึงช่วยทำให้เขาสมปรารณา ด้วยการปล่อยให้ความโกรธเกิดขึ้นมาได้เล่า

“แล้วนั้น เจ้าโกรธขึ้นมาแล้ว จะทำทุกข์ให้เขาได้หรือไม่ก็ตาม แต่แน่ ๆ เดียวเจ้าก็ได้เบียดเบียนตัวเองเข้าแล้วด้วยความทุกข์ใจเพราะโกรธนั้นแหละ

“หรือถ้าเจ้าเห็นว่า พวกศัตรูขึ้นเดินทางความโกรธอันไร้ประโยชน์ แล้วไหนเจ้าจึงโกรธเลียนแบบเขาเสียเล่า

“ศัตรูอาศัยความแค้นเคืองใด จึงก่อเหตุไม่พึงใจขึ้นได้ เจ้าจึงตัดความแค้นเคืองนั้นเสียเถิด จะมาเดือดร้อนเรื่องไม่เป็นเรื่องทำไม”

จะพิจารณาดังนั้นปรมัตถ์ได้ว่า

“ขันธเหล่านี้ก่อเหตุไม่พึงใจแก่เจ้า ขันธเหล่านั้นก็ดับไปแล้ว เพราะธรรมชาติทั้งหลายเป็นไปเพียงชั่วขณะ แล้วทันเจ้าจะมาโกรธให้โกรธกันในโลกนี้

“ศัตรูจะทำทุกข์ให้แก่ผู้ใด ถ้าไม่มีตัวตนของผู้นั้นมารับทุกข์ ศัตรูนั้นจะทำทุกข์ให้ใครได้ ตัวเจ้าเองนั้นแหละเป็นเหตุของทุกข์อยู่ ฉะนั้นแล้วทำไมจะไปโกรธเขาเล่า”<sup>๑</sup>

ถ้าพิจารณาอย่างนี้ก็ยังไม่ว่าโกรธ ก็ลองพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๕ พิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือ พึงพิจารณาว่าทั้งเราและเขาต่างก็มีกรรมเป็นสมบัติของตน ทำกรรมอะไรไว้ก็จะได้รับ

๑. วิสุทธิมคค์ ๒/๘๑ (ตัดข้อความสำหรับภิกษุโดยเฉพาะออกแล้ว)

ผลของกรรมนั้น เริ่มด้วยพิจารณาตัวเองว่า เราโกรธแล้วจะทำอะไร การกระทำของเราขึ้นเกิดจากโทสะซึ่งเป็นอกุศลมูล กรรมของเราก็คือกรรมชั่วซึ่งก่อให้เกิดผลร้าย มีแต่ความเสียหาย ไม่เป็นประโยชน์ และเราจะต้องรับผลของกรรมนั้นต่อไป และเมื่อเราจะทำกรรมชั่วที่เกิดจากโทสะนั้น ก่อนเราจะทำร้ายเขา เราก็อำพรางใจตัวเองเสียก่อน เหมือนเอามือทั้งสองกอดอานไฟจะขว้างใส่คนอื่น ก็ให้มีมือของตัวเองก่อน หรือเหมือนกับเอามือกอดอุจจาระจะไป โปะใส่เขาก็ทำตัวนั้นแหละให้เหม็นก่อน เมื่อพิจารณาความเป็นเจ้าของกรรมฝ่ายตนเองแล้ว ก็พิจารณาฝ่ายเขาบ้างในทำนองเดียวกันว่า เมื่อเขาโกรธเขาจะทำกรรมอะไรที่เป็นกรรมชั่ว และเขาก็จะต้องรับผลกรรมของเขาเองต่อไป กรรมชั่วนั้นจะไม่ช่วยให้เขาได้รับผลดีมีความสุขอะไร มีแต่ผลร้ายเริ่มตั้งแต่แผดเผาใจตัวเองเป็นต้นไป ในเมื่อต่างคนต่างก็มีกรรมเป็นของตน เก็บเกี่ยวผลกรรมของตนเองอยู่แล้ว เรื่อยามวิคิดวนวายอยู่เลย ดังนั้นทำแต่กรรมที่ดีไปเถิด

ถ้าพิจารณากรรมแล้ว ความโกรธก็ยังไม่วาย พึงพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๖ พิจารณาพระจริยาวัตรในปางก่อนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าของเราท่านกว่าจะตรัสรู้ ก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายมาตลอดเวลายาวนานนักหนา ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยยอมเสียสละแม้แต่พระชนม์ชีพของพระองค์เอง เมื่อทรงถูกข่มเหง กลั่นแกล้งเบียดเบียนด้วยวิธีการต่างๆ ก็ไม่ทรงแค้นเคือง ทรงเอาดีเข้าตอบ ถึงเขาจะตั้งตัวเป็นศัตรูถึงขนาดพยายามปลงพระชนม์ ก็ไม่ทรงมีจิตประทุรร้าย บางครั้งพระองค์ช่วยเหลือเขา แทนที่เขาจะเห็นคุณ เขากลับทำร้ายพระองค์ แม้กระนั้นก็ไม่ทรงถือโกรธ ทรงทำดีต่อเขาต่อไป พุทธจริยาเช่นนั้น เป็นสิ่งที่มีมนุษย์ทั่วไปยากที่จะปฏิบัติได้ แต่ก็เป็นอย่างที่ชาวพุทธ

ควรจะนำมาระลึกถึงเตือนใจตนในเมื่อประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่า เราถูกกระทบกระทั่งอยู่ เมื่อเทียบกับพระพุทธเจ้าทรงประสบมาแล้ว นับว่าเล็กน้อยเหลือเกิน เทียบกันไม่ได้เลย ในเมื่อเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงประสบนั้นร้ายแรงเหลือเกิน พระองค์ยังทรงระงับความโกรธไว้ มีเมตตาอยู่ได้ แล้วเหตุใดกรณีเล็กน้อยอย่างของเราเนี่ย ศิษย์อย่างเราจะระงับไม่ได้ ถ้าเราไม่ดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระองค์ก็ไม่น่าจะสมควรแก่การที่อ้างเอาพระองค์เป็นพระศาสดาของตน

พุทธจริยาวัตร เกี่ยวกับความเสียสละอดทน และความมีเมตตากรุณาของพระพุทธเจ้า อย่างที่ท่านบันทึกไว้ในชาดก มีมากมายหลายเรื่อง และส่วนมากก็ยาว ไม่อาจนำมาเล่าในที่นี้ได้ จะขอยกตัวอย่างชาดกง่าย ๆ สั้น ๆ มาเล่าพอเป็นตัวอย่าง

ครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระนามว่าพระเจ้ามหาสีละ ครั้นนั้นอำมาตย์คนหนึ่งของพระองค์ทำความผิด ถูกเนรเทศ และได้เข้าไปรับราชการในพระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล อำมาตย์นั้นมีความแค้นเคืองติดใจอยู่ ได้ให้โจรคอยเข้ามาปล้นในดินแดนของพระเจ้าสีละอยู่เนือง ๆ เมื่อราชบุรุษจับโจรได้ พระเจ้าสีละทรงส่งสอนแล้วก็ปล่อยตัวไป เป็นเช่นนั้นอยู่เสมอ ในที่สุดอำมาตย์รายนั้นก็ใช้เหตุการณ์เหล่านี้ขู่พระเจ้าโกศลว่า พระเจ้าสีละอ่อนแอ ถ้ายกทัพไปรุกราน คงจะยึดแผ่นดินพาราณสีได้โดยง่าย พระเจ้าโกศลทรงเชื่อจึงยกกองทัพไปเข้าโจมตีพาราณสี พระเจ้าสีละไม่ทรงประสงค์ให้ราษฎรเดือดร้อน จึงไม่ทรงต่อต้าน ทรงปล่อยให้พระเจ้าโกศลยึดราชสมบัติจับพระองค์ไป พระเจ้าโกศลจับพระเจ้าสีละได้แล้วก็ให้เอาไปฝังทิ้งเป็นในสุสานตั้งแต่พระศอ รอเวลากลางคืนให้สุนัขจิ้งจอกมากินตามวิธี

ประหารอย่างในสมัยนั้น ครั้นถึงเวลากลางคืน เมื่อสุนัขจิ้งจอกเข้ามา พระเจ้าสีละทรงใช้ไหหวีและความกล้าหาญ เอาพระทนต์ขบที่คอสุนัขจิ้งจอกตัวที่เข้ามาจะกัดกินพระองค์ เมื่อสุนัขนั้นดุนรุนแรง ทำให้สุนัขตัวอื่นไป และทำให้ดินบริเวณหลุมฝังนั้นกระจุยกระจาย หลวมออก จนทรงแก้ไขพระองค์หลุดออกมาได้ ในคืนนั้นเองทรงเด็ดลอดเข้าไปได้จนถึงห้องบรรทมของพระเจ้าโกศลพร้อมกับดาบอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าโกศลเอง ทรงไว้ชีวิตพระเจ้าโกศลและพระราชทานอภัยโทษ เพียงทรงกู้ราชอาณาจักรคืนแล้วให้พระเจ้าโกศลสาบานไม่ทำร้ายกัน ทรงสถาปนาให้เป็นพระสหายแล้วให้พระเจ้าโกศลกลับไปครองแคว้นโกศลตามเดิม<sup>๑</sup>

อีกเรื่องหนึ่ง พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นวานรใหญ่อยู่ในป่า ครานั้น ชายผู้หนึ่งตามหาโคของตนเข้ามาในกลางป่าแล้วพลัดตกลงไปในเหวชั้นไม่ได้ อดอาหาร นอนแรมวันสัปดาห์หนึ่ง พอดีในวันที่สิบ พญาวานรมาพบเข้า เกิดความสงสาร จึงช่วยให้ขึ้นมาจากเหวได้ ต่อมาเมื่อพญาวานรซึ่งเหนื่อยอ่อนจึงพักผ่อนเอาแรงและนอนหลับไป ชายผู้นั้นเกิดความคิดชั่วร้ายขึ้นว่า “ลิงมันก็อาหารของคน เหมือนสัตว์บาปอื่น ๆ นั้นแหละ อย่ากระนั้นเลย เราก็กินแล้ว ฆ่าลิงตัวนั้นเสียเถิดกินอิ่มแล้วจะได้อ้อเอาน้ำมันติดตัวไปเป็นเสบียงด้วย จะได้มีของกินเดินทางผ่านที่กันดารไปได้” คิดแล้วก็หาก้อนหินใหญ่มาก่อนหนึ่ง ยกขึ้นทุ่มหัวพญาวานร ก้อนหินนั้นทำให้พญาวานรบาดเจ็บมากแต่ไม่ถึงตาย พญาวานรทนขบรับหนั้นขบตันไม้ มองชายผู้นั้นด้วยนตานอง แล้วพูดกับเขาโดยดีทำนองให้ความคิดว่าไม่ควรทำเช่นนั้น ครั้นแล้วยังเกรงว่าชายผู้นั้นจะ

๑. มหาสัถวชาดก, ชา.อ. ๒/๔๑

## ๔๖ ค่านิยมแบบพุทธ

หลงทางออกจากป่าไม่ได้ ทั้งตนเองก็เจ็บปวดแสนสาหัสยังช่วยโดดไปตามต้นไม้ นำทางให้ชายผู้นั้นออกจากป่าได้ในที่สุด ๒

แม้พิจารณาถึงอย่างนั้นแล้ว ความโกรธก็ยังไม่ระงับพึงลองพิจารณาวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๑ พิจารณาความเคยเกี่ยวข้องกันในสังสารวัฏ มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งว่า ในสังสาระ คือการเวียนว่ายตายเกิดที่กำหนดจุดเริ่มต้นมิได้<sup>๒</sup> สัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดา กัน มิใช่หาได้ง่าย<sup>๓</sup> เมื่อเป็นเช่นนั้น หากมีเหตุโกรธเคืองจากใคร พึงพิจารณาว่าท่านผู้นั้น บางทีจะเคยเป็นมารดาของเรา ท่านผู้นั้นบางทีจะเคยเป็นบิดาของเรา ท่านที่เป็นมารดานั้นรักยาบุตรไว้<sup>๔</sup> ในท้องถึง ๑๐ เดือน ครั้นคลอดออกมาแล้ว เลี้ยงดู ไม่รังเกียจแม้แต่สิ่งปฏิกูลทั้งหลาย เช่น อุจจาระ บัสนวะ นํลาย นามูก เป็นต้น เช็ดล้างได้สนิทใจ ให้ลูกนอนแนบอก เทียวอุ้มไป เลี้ยงลูกมาได้ ส่วนท่านที่เป็นบิดา ก็ต้องเดินทางลำบากตรากตรำเสี่ยงภัยอันตรายต่างๆ ประกอบการค้าขายบ้าง สละชีวิตเข้าสู่รบในสงครามบ้าง แล่นเรือไปในท้องทะเลบ้าง ทำงานยากลำบากอื่นๆ บ้าง หากทางรวบรวมทรัพย์มาก็ด้วยคิดว่าจะเลี้ยงลูกน้อย การที่จะทำให้ร้ายและแค้นเคืองต่อบุคคลเช่นนั้นไม่เป็นการสมควร

ถ้าพิจารณาอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่หายโกรธก็อาจพิจารณาตามวิธีในข้อต่อไปอีก

ขั้นที่ ๒ พิจารณาอนิสงส์ของเมตตา ธรรมที่ตรงข้ามกับความโกรธคือ

๒ ดู มหาปชาดก, ชา.อ. ๑/๒๗๑.

๓ ส.น. ๑๖/๔๕๑-๕/๒๒๓-๔.

## ทำอย่างไรจะหายโกรธ ๔๗

คือเมตตา ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายมากมาย ฉะนั้นใด เมตตาที่มีคุณ ก่อให้เกิดผลดีมากกว่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ควรที่จะระงับความโกรธเสีย แล้วตั้งจิตเมตตาขึ้นมาแทน ให้เมตตานี้แหละช่วยกำจัดและป้องกันความโกรธไปในตัว ผู้เมตตาย่อมสามารถเอาชนะใจคนอื่น ซึ่งเป็นชัยชนะที่เด็ดขาด ไม่กลับแพ้ ผู้ตั้งอยู่ในเมตตา เชื่อว่าทำประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เมตตาทำให้จิตใจสดชื่น ผ่องใส มีความสุข ดังตัวอย่างในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสแสดงอานิสงส์ของเมตตาไว้ ๑๑ ประการคือ หลับก็เป็นผู้สุข ตื่นก็เป็นผู้สุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา ไฟ พืชและศัสตราไม่กล้ากราย จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้รวดเร็ว สีสหน้าผ่องใส ตายก็มีสติไม่หลงพ้นเพื่อน เมื่อยังไม่บรรลุนิพพานที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก<sup>๑</sup> ถ้ายังเป็นคนขี้โกรธอยู่ ก็นับว่ายังอยู่ห่างไกลจากการที่จะได้อานิสงส์เหล่านั้น ดังนั้นจึงควรพยายามทำเมตตาให้เป็นธรรมประจำใจให้จงได้ โดยหมั่นฝึกอบรมทำใจอยู่เสมอ ๑

ถ้าจิตใจเมตตายังไม่เข้มแข็งพอ เอาชนะความโกรธยังไม่ได้ เพราะสังขณีสัมมกโกรธไว้นาน จนกิเลสตัวนั้นแน่นหนา พึงลองพิจารณาด้วยวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๓ พิจารณาโดยวิธีแยกธาตุ วิธีการข้อนี้ เป็นการปฏิบัติใกล้แนววิปัสสนาหรือเอาความรู้ทางวิปัสสนามาใช้ประโยชน์ คือ มองดูชีวิตนี้ มองดูสัตว์ บุคคล เรา เขา ตามความเป็นจริงว่า ทั่วทุกที่แท้แล้ว ก็เป็นแต่เพียงส่วนประกอบทั้งหลายมากมายมาประชุมกันเข้า แล้วก็สลายไปเรียกกันไปว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นฉน เป็นเธอ เป็นเรา เป็นเขา

๑ อญ.เอกาทสก. ๒๔/๒๒๒/๓๓๐ (หมายถึงเมตตาเจโตวิมุตติ)

เป็นนาย ก. นาง ข. เป็นต้น ครั้นจะซัดลงไปตรงไหนว่าเป็นคน เป็นเรา เป็นนาย ก. นาง ข. ก็หาไม่พบ มีแต่ส่วนที่เป็นธาตุแข็งบ้าง ธาตุเหลวบ้าง เป็นรูปขันธ์บ้าง เป็นเวทนาขันธ์บ้าง เป็นสัญญาขันธ์ สัญชาขันธ์ หรือวิญญาณขันธ์บ้าง หรือเป็นอายตนะต่างๆ เช่น ตาบ้าง หูบ้าง จมูกบ้าง เป็นต้น เมื่อพิจารณาตามความจริงแยกให้เป็นส่วนๆ ได้อย่างนี้แล้ว ฟังสอนตัวเองว่า “นี่แน่เธอเอ๊ย ก็ที่โกรธเขาอยู่นะโกรธอะไร โกรธผม หรือโกรธขน หรือโกรธหนัง โกรธเล็บ โกรธกระดูก โกรธธาตุดิน โกรธธาตุน้ำ โกรธธาตุไฟ โกรธธาตุลม หรือโกรธรูป โกรธเวทนา โกรธสัญญา โกรธสังขาร โกรธวิญญาณ หรือโกรธอะไรกัน” ในที่สุดก็จะหาฐานที่ตั้งของความโกรธไม่ได้ ไม่มีที่ขึดที่เกาะให้ความโกรธจับตัว

อาจพิจารณาต่อไปในแนวนอื่นอีกว่า ในเมื่อคนเราชีวิตเราเป็นแต่เพียงสมมติบัญญัติ ความจริงก็มีแต่ธาตุ หรือขันธ์ หรือนามธรรม รูปธรรมต่างๆ มาประกอบกันเข้า แล้วเราก็มานั่งคิดสมมตินั้น ชัดติดลิ้นมัน หลงวนวายทำตัวเป็นหุ่นเชิดชักเชิดกันไป การที่มาโกรธ กระพืดกระพืดงุ่นง่านเคืองแค้นกันไปนั้น มองลงไปให้ถึงแก่นสาร ให้ถึงสภาวะความเป็นจริงแล้ว ก็เหลวไหลไร้สาระทั้งเพ ถ้ามองความจริงทะลุสมมติบัญญัติลงไปได้ถึงขนานแล้ว ความโกรธก็จะหายตัวไปเอง

อย่างไรก็ตาม คนบางคนจิตใจและสติปัญญายังไม่พร้อม ไม่อาจพิจารณาแยกธาตุออกไปอย่างนี้ได้ หรือสักว่าแยกไปตามที่ได้ยินได้ฟังได้อ่านมา แต่มองไม่เห็นความจริงเช่นนั้นก็แก้ความโกรธไม่สำเร็จ ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็พึงดำเนินการตามวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๑๐ ปฏิบัติทาน คือ การให้ หรือแบ่งปันสิ่งของ เป็นวิธีการใน

ชั้นลงมือทำ เอาของของตนให้แก่คนที่เป็ปรบักษ์ และรับของของปรบักษ์มาเพื่อตน หรืออย่างน้อยอาจให้ของของตนแก่เขาฝ่ายเดียว ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นควรมีบิยาวจา คือ ถ้อยคำสุภาพไพเราะประกอบเสริมไปด้วย การให้หรือแบ่งปันกันนั้น เป็นวิธีแก้ความโกรธที่ได้ผลชะงัด สามารถระงับเวรที่ผูกกันมาชยาวนานให้สงบลงได้ ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร เป็นเมตตากรุณาที่แสดงออกในการกระทำ ท่านกล่าวถึงอานภาพยิ่งใหญ่ของท่านคือ การให้ขั้นนี้ว่า

“การให้เป็นเครื่องฝึกคนที่ยังฝึกไม่ได้ การให้ยังส่งประสงค์ทั้งปวงให้สำเร็จได้ ผู้ให้ก็เบิกบานขึ้นมาหาด้วยการให้ ฝ่ายผู้ได้รับก็อิ่มลงมาพบกับบิยาวจา”

เมื่อความโกรธเลือนหาย ความรักใคร่ก็เข้ามาแทน ความเป็นศัตรูก็กลายเป็นมิตร ไฟพยาบาทก็กลายเป็นน้ำทิพย์แห่งเมตตา ความแผดเผาเราร้อนด้วยทุกข์ที่เราเริ่มใจก็กลายเป็นความสดชื่นผ่องใสเบิกบานใจด้วยความสุข

วิธีที่ ๑๐ ที่ว่ามาเป็นขั้นๆ นี้ ความจริงมิใช่จำเป็นต้องทำตามลำดับเรียงรายข้ออย่างนี้ วิธีใดเหมาะได้ผลสำหรับตน ก็พึงใช้วิธีนั้นตกลงว่า วิธีการท่านก็ได้แนะนำไว้อย่างแล้ว เป็นเรื่องของผู้ต้องการแก้ปัญหาจะพึงนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แท้จริงต่อไป ๑

๑ เรื่องนี้ เขียนตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมคค์ ภาค ๒ หน้า ๕๓-๕๐๖ แต่แทรกเสริมเติมและตัดต่อเรียบเรียงใหม่ตามที่เห็นสมควร ของเดิมมี ๘ วิธี ในที่นี้ขยายออกเป็น ๑๐ วิธี และเนื้อหาเก่าท่านมุ่งสอนพระภิกษุผู้บำเพ็ญเมตตากรรมฐาน ในที่นี้เขียนปรับความให้เหมาะแก่คนทั่วไป

พิมพ์ครั้งแรก เป็นอนุสรณ์ในวาระทำบุญ ๑๐๐ วัน นางสมศรี บัณฑิตย์ทอง

## การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

เรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ความจริงก็เป็นเรื่องที่มีข้อแบบสมัยใหม่ ถ้าจะจับเข้ากับหลักธรรม ก็ยังนึกไม่ชัดว่าคำว่า “ประสิทธิภาพ” นั้นจะแปลว่าอะไรดี คำว่าประสิทธิภาพ ก็หาตัวศัพท์ในภาษาบาลีได้อยู่ แต่ก็ไม่ใช่เป็นคำแบบดั้งเดิมที่ใช้ คือเอารูปศัพท์มาประกอบกัน คำว่า สติธิ ก็แปลว่าความสำเร็จ ถ้าเติม “ป” เข้าไปข้างหน้าก็เป็น ปติธิ แปลว่า ความสำเร็จทั่ว แล้วก็มีการหรือภาวะเข้าไป ภาวะแห่งความสำเร็จทั่ว หรือภาวะที่ทำให้สำเร็จผลอย่างใดอะไรทำนองนั้น แต่นั่นก็เป็นการพูดเชื่อมโยงไปทางภาษาบาลีนิดหน่อยเท่านั้นเอง ความจริงความหมายทั่ว ๆ ไปก็เข้าใจกันอยู่แล้ว

อย่างที่ได้อธิบายแล้วว่า เรื่องที่จะพูดต่อไปนี้เป็นเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน จึงอยากจะโยงเรื่องประสิทธิภาพไปถึงพระพุทธเจ้า พูดถึงประสิทธิภาพการทำงานของพระพุทธเจ้า เพราะตอนนั้นจะพูดถึงธรรมะของพระองค์ที่ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ก็ต้องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงมีประสิทธิภาพในการทำงานมาก ชีวิตของพระองค์เป็นตัวอย่างของการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อพระองค์มีประสิทธิภาพในการทำงานแล้ว คำสั่งสอนของพระองค์ก็จะช่วยให้มีประ-

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๙๑

สิทธิภาพในการทำงานนั้น จึงจะน่าเชื่อถือจริง เพราะฉะนั้นจะเริ่มด้วยข้อความที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีประสิทธิภาพในการทำงาน ในแง่ที่เป็นประวัติของพระองค์เองอย่างไรก่อน หรือว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้เกี่ยวกับผลสำเร็จแห่งงานของพระองค์อย่างไร

สันโดษไม่ดี ไม่สันโดษจึงดี

งานของพระพุทธเจ้าอย่างแรกที่สุดก็คือการตรัสรู้ อะไรทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้ พระองค์ได้ทำงานด้วยความเพียรพยายามอย่างมีประสิทธิภาพจนประสบความสำเร็จให้ตรัสรู้ บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ และพระองค์ก็เคยตรัสไว้ จึงจะขอยกความจากพระสูตรโดยตรง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ชัดถึงคุณ (คุณนี้หมายถึงคุณค่าก็ได้) ของธรรมสองประการคือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลายหนึ่ง ความเป็นผู้ทำความเพียรไม่ระย่อทอดถอนหนึ่ง ดังที่เป็นมา เราตั้งความเพียรไว้ไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลือแต่หนึ่ง เอ็น กระตุก ก็ตามที่ แม้นเนื้อและเลือดในสัตว์ระเหิดแห้งไปก็ตาม หากยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรง ความเพียรความบากบั่นของบุรุษแล้ว จะไม่หยุดความเพียรเสีย

ภิกษุทั้งหลาย โพธิญาณเราบรรลุด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นเครื่องปลอดโปร่งรอดพ้นจากเครื่องผูกพัน เราบรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท”

นี่เป็นข้อความสำคัญในพระสูตรหนึ่งที่มาในอังคุตตรนิกาย ต่อจากนั้นพระองค์ได้ตรัสเตือนแนะนำพระภิกษุทั้งหลายให้บำเพ็ญเพียรตามอย่างที่พระองค์ได้เคยทรงมาแล้ว ข้อความตอนนี้อาจจะไม่ใช่ว่าแสดงคุณธรรมทั้งหมดที่พระพุทธเจ้ามีที่ทำให้พระองค์มีประสิทธิภาพในการทำงาน แต่

ก็กล่าวได้ว่า เป็นพื้นฐานสำคัญ ที่จุดทอยากจะชลงไปเพื่อทำให้เกิดความสะดุดใจเป็นสิ่งที่เกิดก็ตรงที่ว่า “ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย” อันเป็นเรื่องที่ต้องการเน้น ส่วนอันที่สองว่าความเป็นผู้ทำความเพียรไม่ระย่อทอดย อันเป็นเรื่องธรรมดา คือเรื่องความเพียรนั้นเราก็คงทราบกันอยู่แล้วว่าเป็นหลักสำคัญ แต่ที่ความไม่สันโดษนั้นบางท่านอาจรู้สึกแปลกหรือขัดหูหน่อย เคยได้ยินว่าความสันโดษเป็นคุณธรรมสำคัญ มาตอนพระพุทธเจ้าตรัสว่า “คุณธรรมอย่างหนึ่ง และเป็นข้อแรกด้วยที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ คือความเป็นผู้ไม่สันโดษ แต่ไม่ใช่ว่าไม่สันโดษเฉยๆ ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย” ที่ต้องการก็คือว่า เราเคยนึก เราเคยได้ยิน และพูดกันมากเรื่องความสันโดษ ก็ถือเป็นคุณธรรมใหญ่อย่างหนึ่ง แล้วเราก็จะเห็นนักธรรมะพูดว่า ความไม่สันโดษนี้เป็นสิ่งที่ผิด ไม่ใช่คุณธรรม เป็นอกุศล แต่ความไม่สันโดษทางตรงกันข้าม ถ้าหากท่านไม่เคยได้ยินก็ต้องทำให้เกิดเป็นความสงสัยขึ้นมาก่อนจะได้มาช่วยกันชี้แจงให้เกิดความชัดเจนต่อไป เรามาพูดว่าความไม่สันโดษกลายเป็นสิ่งดีไปแล้ว พระพุทธเจ้าเองตรัสว่าพระองค์ไม่สันโดษจึงได้ตรัสรู้

ทีนี้ต่อไปจะได้พูดถึงว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความสันโดษนี้ไม่ดี จะให้แปลกใจโดยสร้างความฉงนสนเท่ห์ก่อน ก็อ้างพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งว่า

“ดูก่อนนัทธิยะ อย่างไรอริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ด้วยความประมาท ? อริยสาวกนั้นสันโดษด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ สันโดษด้วยศีลที่อริยชนยอมรับ ย่อมไม่เพียรพยายามให้ยิ่งขึ้นไป...” แล้วพระองค์ก็บรรยายต่อไป จนในที่สุดตรัสว่า

“...เมื่อเป็นเช่นนั้น อริยสาวกนั้นก็จะไม่มีบุญญารู้อำนาจธรรมะทั้งหลาย”

อันสันโดษไม่ได้เสียแล้ว นั่นคือสิ่งที่ต้องการให้เห็นแต่ต้นว่า มันอาจจะกลับกันกับที่เคยพูดกันมา เคยพูดกันมาว่าสันโดษเป็นคุณธรรมสำคัญที่สุด ถ้าไม่สันโดษละก็ผิดธรรมะ แต่ในพระพุทธเจ้าได้สอนว่าความสันโดษ และทรงยกย่องความไม่สันโดษ และยกย่องในฐานะเป็นคุณธรรมที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เสียด้วย เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ในวงการศึกษาระบือนั้น อาจจะมีจุดพลาดตรงนั้น คือพูดกันไม่ทั่วถึง ไม่รอบด้าน เมื่อศึกษาไม่รอบด้านก็จะเกิดความผิดพลาดขึ้นได้สองแง่ ฝ่ายหนึ่งก็พูดว่าสันโดษ นี่เป็นคุณธรรมหรือหลักธรรมที่ดี ทำให้เกิดผลร้าย เมื่อคนทั้งหลายมีความสันโดษ ก็จะทำให้งอมืองอเท้าไม่อยากจะขวนขวายเพียรพยายามทำสิ่งที่ควรทำ ไม่อยากสร้างตัวสร้างหลักฐาน เป็นต้น ถ้ามองในแง่การพัฒนาประเทศชาติ ก็ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนาหรือด้อยพัฒนา อะไรอย่างนี้ นี่ก็เป็นฝ่ายหนึ่ง ซึ่งก็เคยมีแม้แต่ท่านผู้ใหญ่ที่เคยแนะนำว่า ไม่ให้พระสอนสันโดษ เพราะท่านเห็นว่าสันโดษเป็นหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ทีนี้อีกฝ่ายหนึ่งก็พูดถึงแต่เรื่องความสันโดษ จะต้องสันโดษเท่านั้นจึงจะดี จึงจะถูกต้อง ไม่สันโดษเป็นผิดพลาดหมด สองฝ่ายนี้หาจุดยุติไม่ได้ก็ขัดกัน เพราะฉะนั้นจึงน่าจะมีการศึกษาให้ถ่องแท้ว่า พุทธประสงค์เป็นอย่างไรในเรื่องความสันโดษ และไม่สันโดษนี้ แต่ว่าสรุปความที่ยกพุทธพจน์มากล่าวเมื่อตะกั้ให้เห็นได้ว่า ความไม่สันโดษเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง ส่วนสันโดษนั้นก็มีหลักฐานอยู่ในท่อนแน่นอนแล้ว ก็เป็น

คุณธรรมเช่นกัน เป็นอันว่าความสันโดษก็เป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ความไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรมอีกข้อหนึ่ง ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าจะเป็นไปได้ อย่างไร สันโดษก็เป็นคุณธรรม ไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรม เป็นคุณธรรมทั้งคู่ได้อย่างไร และในทางตรงข้ามก็บอกว่าความสันโดษเป็นอกุศลธรรม เป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ผิด เป็นข้อปฏิบัติที่ผิด ความไม่สันโดษก็เป็นสิ่งที่ผิดเหมือนกัน ผิดทั้งคู่ก็ มีถูกทั้งคู่ และผิดทั้งคู่ก็น่าสงสัยไปใหญ่

ทีนี้ขอขยายความนิดหนึ่ง คือให้สังเกตว่าเวลาตรัสว่า สันโดษ หรือแม้จะตรัสว่าไม่สันโดษก็ตาม จะไม่ได้ตรัสแต่เพียงถ้อยคำลอยๆ แค่นั้นมันจะต้องมีอะไรตามมาอีก อันนั้นแหละคือจุดที่ว่าถ้าจะพลาดก็พลาดตรงนี้ ทพระพุทเจ้าตรัสว่า พระองค์เห็นคุณค่าของธรรมสองประการ ข้อแรกก็คือความไม่สันโดษที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ณะพระองค์ตรัสต่อไปว่า ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สันโดษในสิ่งที่งดงาม สิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ถูกควร

เอาละ นี่ก็เป็นแง่ที่หนึ่ง ความไม่สันโดษที่เป็นคุณธรรม ในเมื่อตามมาก็คือว่าในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็เป็นที่งดงาม ชอบธรรมเป็นคุณธรรมสำคัญ ทีนี้ถ้าหากว่าสันโดษอย่างทอริยสาวกเมื่อก่อนสันโดษด้วยศรัทธา สันโดษด้วยศีล สันโดษในภพนี้ก็คือสันโดษในกุศลธรรม พอใจแล้ว มีคุณธรรมแค่นี้มีความดีงามแค่ไหน พอแล้ว อย่างนี้เป็นอกุศลเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ท่านเรียกว่าเป็นความประมาท เราจะเห็นชัดว่าในทั้งสองกรณี ความสันโดษและความไม่สันโดษจะเกี่ยวเนื่องกับความประมาทและความไม่ประมาท ความไม่สันโดษในกุศลธรรมก็มาคู่กับความไม่ประมาท คือเมื่อไม่สันโดษใน

กุศลธรรม แล้วก็ไม่ประมาท ก็จะเพียรพยายามสร้างบำเพ็ญสิ่งที่ดีงามนั้นให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ทีนี้สันโดษ ถ้าสันโดษในกุศลธรรม คิดว่าแค่นี้พอแล้ว ก็ทำให้เกิดความประมาทคือไม่คิดปรับปรุงตัวเอง ไม่คิดแก้ไข ไม่คิดพยายามสร้างสรรค์แรงกระตุ้นเองให้ก้าวหน้า

ทีนี้ที่ว่าสันโดษเป็นคุณธรรม เป็นสิ่งที่ดี สันโดษอย่างไร ก็จะมีพุทธพจน์ตรัสต่อไปอีกเหมือนกัน อาจจะไม่ได้สังเกต ในพุทธพจน์ที่ตรัสเรื่องสันโดษ เรียกว่าทุกแห่ง ถ้าไม่ใช่กาลา ถ้าเป็นกาลา บางทีข้อความถ้อยคำมันจำกัด เดิมอะไรไม่ได้ ก็จะมีแต่ตัวหัวข้อธรรมะ แต่ถ้าเป็นความร้อยแก้วแล้ว พระพุทธเจ้าก็จะตรัสเสมอเลยที่เดียวว่า “ภิกษุเป็นผู้ สันโดษด้วยจีวร ด้วยบิณฑบาต ด้วยเสนาสนะ ด้วยคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร” นี่ชัดเลย แล้วก็ยังตรัสต่อไปอีกว่า “เธอเหมือนอย่างนกที่มันแต่ปีกบินไป ต้องการจะไปที่ไหน เมื่อใด ก็ไปได้เองทันที” พุทธพจน์นั้นถ้าหากว่าอ่านให้จบ จะเห็นชัดถึงความหมายว่าสันโดษคืออะไร และมีความมุ่งหมายอยู่ที่ไหน และถ้าเข้าใจอย่างนี้ ก็ให้เห็นทันทีว่าความสันโดษกับความไม่สันโดษนั้นมันไปกันได้ด้วย ความสันโดษนั้นแหละคือเป็นเบื้องต้นของความไม่สันโดษ หรือเป็นตัวเกื้อหนุนความไม่สันโดษ แต่จะต้องจับให้ถูก

ทีนี้สันโดษ ที่เป็นคุณธรรมนั้น คือสันโดษสำหรับพระ ในบัจฉยส์ ถ้าพูดอย่างภาษาญาติโยมชาวบ้านก็คือ สันโดษในวัตถุ สิ่งที่จะเอามาบริโภคใช้สอย หรืออาจจะพูดว่า วัตถุที่ปรนเปรอ บำรุงบำเรออำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ ในแง่หนึ่งให้สันโดษ แต่ทีนี้เมื่อมีความสันโดษแล้วเรามีความพอใจ รู้จักอิ่มรู้จักพอในด้านวัตถุที่จะมาบำรุงบำเรอปรนเปรอตนเองแล้ว เราก็จะมีเวลาและมีกำลังแรงงานเหลือที่จะเอาไปใช้ทำกิจ

หน้าที่ของเรา สิ่งที่เป็นกิจที่เป็นการงานนั้นนั่นแหละเป็นพวกกุศลธรรม พระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ เป็นพระโพธิสัตว์ งานของพระองค์คือการ ทำหน้าที่แสวงหาสัจธรรม จะต้องให้ตรัสรู้ให้ได้ พระพุทธเจ้าไม่ทรง เอาใจใส่เท่าไรว่า พระองค์จะสะดวกสบายเรื่องความเป็นอยู่ นั่นแสดง ว่าพระองค์สันโดษในเรื่องวัตถุปัจจัยส แต่ต่อจากนั้นพระองค์ไม่สันโดษ แล้ว ก็ทรงไม่สันโดษในการที่จะบำเพ็ญกุศลธรรมหรือในการที่จะก้าว หน้าในการแสวงหาสัจธรรม

ประจักษ์พยานหลักฐานที่แสดงถึงการที่พระพุทธเจ้าไม่สันโดษอย่าง ไฉนนี้มีมากมาย พระพุทธเจ้าตอนแรกทรงออกบรพชา เสด็จไปแสวง หาความรู้ก่อน ไปหาสำนักอาหารดาบส กาลามโคตร ตามพุทธประวัติ ว่าอย่างนั้น ไปศึกษาจนกระทั่งจบความรู้อาจารย์ แล้วพระองค์ไม่พอ พระทัยในผลสำเร็จนั้น อาจารย์ก็ชวนบอกว่า ท่านนี้น่ะเรียนเก่งมาก จบความรู้ของข้าพเจ้าแล้ว ในฐานะที่ท่านมีสติปัญญาดี ขอเชิญมาช่วย กันสั่งสอนอบรมศิษย์ต่อไป พระพุทธเจ้าไม่ทรงพอพระทัย ไม่อึด ไม่ สันโดษด้วยผลสำเร็จนั้น ถือว่ายังไม่บรรลุจุดหมายของพระองค์ พระ องค์ก็ขอลาจากสำนักอาหารดาบส กาลามโคตร แล้วก็เสด็จไปสำนัก อุตทกดาบส รามบุตร ที่มีชื่อเสียง แล้วก็ศึกษาปฏิบัติจนกระทั่งสุดภูมิ วิชาของอาจารย์ เมื่อประสบความสำเร็จนั้นแล้ว อาจารย์ก็ชวนอีกแหละว่า เอาละ ท่านก็ได้ศึกษาจนกระทั่งหมดภูมิของข้าพเจ้าแล้ว ต่อแต่นี้ไปก็ มาร่วมกันเป็นอาจารย์สั่งสอนลูกศิษย์รุ่นหลังต่อไป พระพุทธเจ้าก็ไม่ ทรงพอพระทัย ถือว่า ยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ก็ขอลาจากสำนักนั้น ไปอีก แล้วก็ไปทรงหาวิธีการอย่างอื่นไปบำเพ็ญทุกกรกิริยา ไม่เห็นว่าจะ ประสบความสำเร็จ พระองค์ก็ค้นคว้าต่อไปจนกระทั่งได้เป็นพระพุทธ

เจ้า แล้วพระองค์ก็มาตรัสว่า เราเห็นคุณค่าของธรรมสองประการ คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็บำเพ็ญความเพียรไม่ระย่อ จึงได้ตรัสรู้ ไม่ระย่อนหมายความว่าถ้ามองเห็นจุดหมาย แน่ใจด้วยเหตุ ผลว่าจะสำเร็จตามนั้นทางนี้ถูกต้อง ทำไม่กลัวตายอย่างที่ว่าเมื่อกันว่า ตอนทีประทับนี้ตั้งพระทัยเลย ว่า เอาละถ้ายังไม่บรรลุโพธิญาณแล้ว แม้ เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป เหลือแต่เส้นเอ็นกระดูก พระองค์ก็จะไม่ยอม ลูกชิ้น นี่เป็นความเด็ดเดี่ยวของพระทัย นี่เป็นตัวอย่างของความไม่สัน โดษเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะมองข้าม

คุณธรรมคือความไม่สันโดษนั้นควรจะได้รับ การเน้นและยกย่องใน หมู่พุทธศาสนิกชนให้มาก แต่ต้องเป็นความไม่สันโดษที่ถูกต้องตามหลัก พุทธศาสนา เพราะเป็นพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าทีเดียว ทีนี้ถ้าเรา มองความไม่สันโดษเป็นธรรมสำคัญ เราจะเห็นว่าความสันโดษเป็นฐาน ให้แก่ความไม่สันโดษ ความสันโดษที่ว่ามันก็คือ ความสันโดษใน เรื่องสิ่งบริโภคนั้นจะเอามารุงบำรุงตัวเอง หมายความว่า เอากิจหน้าที่ การงานวัตถุประสงค์ที่ดงามนั้นเป็นใหญ่ ส่วนการดำเนินชีวิต การมีปัจจัย สั อะไรต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงองค์ประกอบเกื้อกูล การมีปัจจัย สั การมี วัตถุอำนวยความสะดวกนั้น จะต้องมึเป้าหมายเพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนใน การที่จะบำเพ็ญกิจหน้าที่ การกระทำสิ่งที่ดีงามเพื่อเข้าถึงจุดประสงค์ที่ เป็นประโยชน์ ถ้าอย่างนั้นแล้วรับกันเลย สันโดษกับไม่สันโดษ ความ สันโดษก็เป็นฐานรองรับแก่ความไม่สันโดษอย่างที่ว่ามาแล้ว และความ ไม่สันโดษนั้นก็เป็นความไม่ประมาท

เรื่องความสันโดษที่พูดกัน ที่ว่าเป็นปัญหามากก็เพราะไม่ได้พูดให้ ชัดว่า สันโดษในเรื่องอะไร? มีเป้าหมายหรือความมุ่งหมายอย่างไร?



เมื่อเราพยายามอธิบายแต่เพียงความหมายของคำ มันก็ยิ่งพร่าออกไป สันโดษที่ตรัสไว้โดยไม่พูดว่าสันโดษในเรื่องอะไรก็มีแต่ในคาถาอย่างที พุจฉมาแล้ว เช่น บอกว่า “*สนฺตุฏฺฐิ ปรมํ ธนํ-ความสันโดษเป็นทรัพย์ อย่างยิ่ง*” หรืออย่างในมงคลสูตรก็บอกว่า “*สนฺตุฏฺฐิ จ กตญฺญตา เอตมฺ มงฺกลมฺมุตฺตมํ-ความสันโดษ ความกตัญญู (และอะไรต่างๆ อีกมากมาย ในมงคล ๓๘ ความสันโดษก็เป็นมงคลหนึ่งในมงคลเหล่านั้น) เป็นมงคล อันอุดม*” ในคาถาอย่างนี้ไม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่า ให้สันโดษในอะไร แต่ ถ้าเป็นข้อความร้อยแก้วจะบอกชัดทีเดียวว่าสันโดษด้วยอะไร นี่เป็นแง่ หนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับการศึกษาธรรมะ คือต้องสะกิดบอกกันว่าไม่ใช่พูดแต่เรื่อง ความหมายของธรรมะข้ออื่น ๆ เท่านั้น แต่จะต้องทำความเข้าใจให้ครบ ถ้วนทุกแง่ด้วย เช่นในแง่หนึ่งก็ต้องมองความหมายโดยสัมพันธ์กับ จุดมุ่งหมายของธรรมะข้อนั้น และโดยสัมพันธ์กับธรรมะข้ออื่น ๆ ด้วย อย่างความไม่สันโดษนี้ชัดเจนว่า จะสัมพันธ์กันกับความเพียรพยายาม เช่นในข้อสองแห่งคุณธรรมที่ให้ตรัสรู้ขึ้น ก็จะตามมาด้วยความเพียรที่ ไม่ยอมระย่อทอดลอย

ถ้าเราสันโดษผิดก็ตาม ไม่สันโดษผิดก็ตาม ก็จะเกิดผลร้ายขึ้นมาทันที ฉะนั้นต้องจับจุดให้ถูก สันโดษต้องสันโดษในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวกทางวัตถุ แต่ต้องไม่สันโดษในกุศลธรรม ถ้าไปจับสันโดษ ผิดสันโดษในกุศลธรรมก็หุ่ยเลย เป็นผลเสียเลยทีเดียว มันจะเสียอย่าง ไร ถ้าพระโศดามันสันโดษในเรื่องกุศลธรรม พระโศดา มันก็กลายเป็น ผู้ประมาทไม่ก้าวหน้า ไม่ต้องได้บรรลุเป็นสกิทาคามี อนาคามี อรหันต์ ต่อไป ไม่ต้องไปแล้ว เป็นโศดา มันอยู่นั่นเอง เรียกว่าเป็นอริยสาวกผู้ ประมาท

ทีนี้ถ้าหากว่าไม่สันโดษอย่างผิดพลาด คือไม่สันโดษในสิ่งอันวาย ความสะดวก มุ่งหาแต่ตัวบำรุงบำเรอตนเอง เขาเรียกว่ามุ่งหาอามิส ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วงานก็หุ่ย งานก็เสีย ใจก็ไม่อยู่กับงาน เมื่อใจไม่อยู่ กับงาน ทำงานก็ไม่ได้ผลดี งานก็ไม่สำเร็จผลด้วยดี แล้วดีไม่ดีความ ไม่สันโดษนี้ก็สนับสนุนความโลภ เมื่อโลกแล้วได้ไม่ทันใจก็ต้องทุจริต อะไรอย่างนี้ เป็นต้น ตัวไม่สันโดษก็นำมาซึ่งความทุจริต มันก็เป็น เรื่องของผลร้าย

ในจุดนี้ ก็สรุปแต่เพียงว่า เรื่องสันโดษและไม่สันโดษนี้ไม่ใช่คุณ ธรรมที่เราจะเข้าใจเฉพาะตัวลอย ๆ แต่จะต้องเข้าใจโดยสัมพันธ์กับสิ่งที่ เป็นเป้าหมายของมันว่าสันโดษในอะไร ไม่สันโดษอะไร แล้วก็มี ความมุ่ง หมายอะไร อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

ถ้ามีความเข้าใจร่วมกันอย่างนี้แล้ว ก็จะศึกษาให้ลึกลงไปอีกว่าความ สันโดษที่ดีและความไม่สันโดษที่ดีนี้ มันจะต้องมีรากฐานมาอีกว่ามัน เกิดจากอะไร ทำอย่างไรจึงจะมีสันโดษที่ดีและไม่สันโดษที่ดี

#### ความอยากที่ดี

มีคุณธรรมข้อหนึ่งทีล่อว่าเป็นพื้นฐาน ที่จริงเป็นพื้นฐานของการที่ จะก้าวหน้าในคุณธรรมทั้งหมดทีเดียว คุณธรรมข้อนี้ท่านเรียกว่า “ฉันทะ” ฉันทะตัวนี้เราฟังแล้วคุ้นหู เพราะท่านที่เป็นนักศึกษาระบบนี้รู้ทันที ฉันทะเป็นข้อหนึ่งในอิทธิบาท ๔ เราแปลกันว่า ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น หมายความว่า ถ้าเรามุ่งงานที่จะต้องทำเราก็รักงานนั้น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับฉันทะ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำท่านั้น เพราะ อิทธิบาท แปลว่า ทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ไปถึงความสำเร็จ เป็นเรื่องของการกระทำ จะทำให้สำเร็จต้องมีฉันทะ มีความรัก ความ

พอใจในสิ่งที่จะทำ แปลง่าย ๆ ว่า “มีใจรัก” เมื่อมีใจรักแล้ว ก็มาโยงกับความสันโดษและไม่สันโดษ พอเรามีใจรักในงานที่ทำ สิ่งที่เป็นวัตถุประสงค์ สิ่งที่ดีงามขึ้นมา เราก็จะมีใจผูกพันอยู่กับวัตถุประสงค์ของเรา นั้น อยู่กับงานที่จะนำไปสู่วัตถุประสงค์ เราจะ ไม่ยอมหยุดถ้าไม่สำเร็จ ผลตามวัตถุประสงค์ แล้วผลที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นนั้น เรายังถือว่ายังไม่พอ เราจะต้องเดินหน้าต่อไป ในแง่ก็มี ความไม่สันโดษเกิดขึ้นเรียกว่า “ไม่สันโดษในกุศลธรรม” และเพราะการที่เราเอาใจมาผูกพันมาอยู่กับงานที่เป็นวัตถุประสงค์นี้ เราก็จะเกิดความสันโดษในเรื่องของเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย เรื่องปรนเปรอต่าง ๆ คือ ไม่ค่อยเอาใจใส่ จะเห็นว่าคนที่ตั้งใจทำงานอย่างจริงจังแล้วก็ไม่วุ่นวายกับสิ่งปรนเปรอบำรุงบำเรอทั้งหลาย ดังนั้นฉันทะนี้เป็นธรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่สันโดษและความไม่สันโดษที่ถูกต้อง

นอกจากการที่จะมีความไม่สันโดษและสันโดษที่ถูกต้องแล้ว เพราะฉันทะทำให้ใจมาอยู่กับงาน สิ่งที่ทำ สิ่งที่เป็นเป้าหมาย ทำให้เกิดจิตใจผูกพันอย่างท่วมท้นมาเมื่อย เมื่อใจผูกพันก็ทำงานด้วยความแน่วแน่จริงจัง สภาพที่จิตใจแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กระทำนั้น เราเรียกว่าเป็น “สมาธิ” เพราะฉะนั้น ฉันทะก็นำไปสู่สมาธิ สมาธิในการทำงานเกิดได้ด้วยการมีฉันทะ เมื่อมีสมาธิและใจก็รักงานนั้น ทำงานด้วยใจรัก ใจก็เป็นสุข เพราะฉะนั้นคนที่ทำงานด้วยฉันทะก็มีจิตใจเป็นสุข ใจเป็นสมาธิ สมาธิก็ทำให้เป็นสุขเพราะจิตใจสงบแน่วแน่ เมื่อทำจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ ตั้งใจจริงจัง ใจรักงานนั้น ตั้งใจทำเต็มที่ มีความเพียรพยายาม ผลสำเร็จของงานก็เป็นผลสำเร็จที่ดี เรียกว่านำไปสู่ “ความเป็นเลิศ” ของงานนั้น หมายความว่า งานนั้นจะสำเร็จผลอย่างดีเลิศ อันนั้นก็เลยพันกันไป

หมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ฉันทะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในอริยบท ๔ คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า “ทางแห่งความสำเร็จ”

เมื่อพูดมาถึงอริยบทแล้ว ก็จะต้องโยงไปถึงคุณธรรมข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวของด้วย เพราะอริยบทมี ๔ ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือ ข้อที่พูดมาแล้ว ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น รักงาน รักเป้าหมาย รักจุดหมายที่งดงาม รักวัตถุประสงค์ของงานนั้น

ข้อต่อไปคือ “วิริยะ-ความเพียร, ความพยายาม” “จิตตะ-ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น” “วิมังสา-ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณา” หรือถ้าจะพูดให้สั้น ง่าย ๆ ก็บอกว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาใจดีผูกพัน ใช้ปัญญาสอบสวน” นี่เป็นอริยบท ๔

ฉันทะเป็นข้อที่ ๑ ตามปกติถ้ามีฉันทะแล้วมันก็จะช่วยให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นในอริยบท ๔ ตามมา มันสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน พอมีฉันทะ ใจรักแล้วมันก็จะเกิดความเพียรพยายาม เมื่อมีความเพียรพยายาม ใจก็ผูกพันจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น มีใจจดจ่อเอาใจใส่แล้วก็สามารถใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนเรื่องราวนั้นไตร่ตรองถึงข้อบกพร่อง ข้อที่ควรแก้ไขหาทางทดลองปรับปรุงอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ มันก็ตามกันมา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นชุดกันทีเดียว แต่ความจริงนั้นไม่จำเป็นจะต้องตามลำดับกัน อริยบท ๔ นั้น แต่ละข้อมันก็เป็นใหญ่ในตัว พระพุทธเจ้าตรัสว่าอริยบท ๔ แต่ละข้อเป็นตัวทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น ในพระไตรปิฎกจึงมักจะตรัสเรื่องอริยบท ๔ ในแง่ของสมาธิ แล้วจะมีสมาธิตามข้อของอริยบท ๔ แต่ละข้อ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

สมาธิที่อาศัยฉันทะเกิดขึ้นเรียกว่า “ฉันทสมาธิ”

สมาธิที่อาศัยวิริยะเกิดขึ้น เรียกว่า “วิริยสมาธิ”

สมาธิที่อาศัยจิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่เกิดขึ้น เรียกว่า “จิตตสมาธิ”  
และสมาธิที่อาศัยวิมังสาเกิดขึ้น เรียกว่า “วิมังสาสมาธิ”

ตกลงมีสมาธิ ๔ แบบ อันนั้นอาจจะเป็นคำที่แปลก ที่จริงพระไตรปิฎก  
มีคำตรัสถึงเรื่องสมาธิตามหลักอิทธิบาทน้อยๆ

การสร้างสมาธิโดยเอาหลักอิทธิบาทมาใช้นั้นเราจะเห็นว่ามันช่วยให้ได้  
ผลดี แล้วไม่จำเป็นจะต้องเป็นไปตามลำดับที่ว่า คือแต่ละข้อทำให้เกิด  
สมาธิได้ทั้งนั้น แล้วมันจะสัมพันธ์กับนิสัยของคน สมาธิในแบบอิทธิ-  
บาทนั้นมันเกื้อกูลแก่การทำงานมาก สำหรับข้อฉันทะนั้นได้พูดมาแล้วว่า  
เมื่อมีใจรักแล้วเราก็เกิดความแน่วแน่ เกิดสมาธิในการทำงาน อันนั้นเป็น  
เรื่องแน่นอน

แต่ทั้งนี้สำหรับคนบางคน ถ้าเราต้องการที่จะนำหรือกระตุ้นให้เกิด  
สมาธิ ลักษณะจิตใจของเขาเหมาะแก่การกระตุ้นวิริยะมากกว่า วิริยะ นี้  
มาจากคำว่า วิระ ตามหลักภาษา วิระกับภาวะ รวมกันแล้วก็เป็นวิริยะ  
แปลว่า วิระภาวะ ภาวะของผู้แก้แล้วกล้า วิริยะที่แปลว่าความเพียรพยายาม  
นี้แปลตามศัพท์ว่าเป็นผู้แก้แล้วกล้า แก้แล้วกล้า คือใจสู้ ไม่ยอมท้อ  
ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้วจะต้องเอาชนะ  
ทำให้สำเร็จ คนที่มีลักษณะอย่างนั้น จะทำอะไรต้องให้มีลักษณะทำท่าย  
ถ้าอะไรเป็นเรื่องทำท่ายแล้วใจสู้จะทำให้ได้ คนที่มีลักษณะอย่างนั้นท่านว่า  
ให้ปลูกฝังสมาธิด้วยวิริยะ คือสร้าง วิริยสมาธิ ถ้าเราใช้จิตวิทยา  
หมายความว่า คนลักษณะนั้นจะต้องทำงานให้เป็นเรื่องที่ทำท่าย ถ้าทำงาน  
หรือสั่งทเรียนให้เป็นเรื่องที่ทำท่ายแล้ว คนแบบนี้จะสู้และจะพยายามทำ  
ให้สำเร็จ แล้วสมาธิที่เป็นตัวแกนให้งานสำเร็จจะตามมา

คนบางคนเป็นคนแบบมีจิตตะ ลักษณะเป็นคนเอาใจจดจ่อ ถ้ามีอะไร  
ที่เขาเกี่ยวข้องกับตัวเขาเรียกว่าเป็นเรื่องของเขาแล้ว เอาใจจดจ่อไม่ทอด  
ทิ้ง อย่างนี้เป็นลักษณะของคนมีความรับผิดชอบ คนแบบนี้ถ้าทำให้เรื่อง  
นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวเขาอยู่ในความรับผิดชอบเป็นเรื่องของเขาขึ้นมา  
แล้วเขาจะทำ เรียกว่าสร้างสมาธิด้วยวิธีของจิตตอิทธิบาทข้อที่ ๓

คนอีกพวกหนึ่งเป็นพวกชอบสงสัย ชอบค้นคว้า ชอบทดลอง ถ้าทำ  
อะไรให้เขาเกิดความรู้สึกสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจขึ้นมาละก็พวกนี้เขา  
เพราะฉะนั้นถ้ารู้จักจิตวิทยาดีในแบบนี้ ก็หมายความว่าทำเรื่องนั้นให้เป็น  
เรื่องที่น่าค้นคว้า น่าศึกษา น่าสงสัย น่าทดลอง พออยากลองคราวนี้  
คนนั้นเขาจริง ๆ ไม่ท้อ ไม่ไปไหน วุ่นอยู่นั่นเอง พยายามทำให้ได้  
ให้สำเร็จ

อิทธิบาทแต่ละข้อนี้เป็นวิธีสร้างสมาธิทั้งนั้น เป็นทางนำไปสู่ความ  
สำเร็จ ไม่จำเป็นจะต้องเริ่มที่ข้อใดตายตัว ตามปกติคนเริ่มที่ต้นตะมาก  
ถ้าเริ่มตัวหนึ่งแล้วตัวอื่นจะตามมาทันที เพราะฉะนั้นถ้าคนมีนิสัยใจรัก  
ชอบอะไรแล้วก็ทำอะไร คนนั้นก็ต้องอยู่ในแง่ฉันทะ คนไหนชอบสิ่งทำท่าย  
ก็ต้องทำงานให้เป็นเรื่องทำท่าย จึงจะเอาจริง ใจสู้ คนไหนมีลักษณะ  
เป็นคนมีความใฝ่ใจรับผิดชอบเรื่องของตัวเองเกี่ยวข้องจึงทำ ก็ใช้วิธี  
จิตตะ ส่วนคนที่ชอบทดลองค้นคว้าก็ทำงานให้เป็นเรื่องที่น่าอยากรู้อยาก  
เห็น อยากเข้าใจ น่าสงสัยสอบสวนไป มันก็จะได้งานขึ้นมา คือว่าทุก  
อย่างจะนำไปสู่การ เกิดสมาธิ เมื่อ เกิดสมาธิแล้ว เขาจะทำงานด้วย  
ความพอใจ มีความสุข เมื่อทำด้วยความตั้งใจจริง ทำด้วยสมาธิ งาน  
นั้นก็สำเร็จอย่างดี

หลักอิทธิบาท ๔ นี้ เป็นธรรมสำคัญที่เราจะต้องมาขยายวิธีการ

## ๑๐๔ คำนิยามแบบพุทธ

คือ จากหลักใหญ่ ๆ นั้นน่าจะมีการเอาไปขยายรายละเอียดของวิธีการได้ในแต่ละข้อ เช่นว่า ในแง่ฉันทะ จะทำอย่างไร มีเทคนิคอะไรบ้างที่จะทำให้คนรักงาน หรือทำให้งานนั้นหรือเรื่องที่เป้าหมายนั้นเป็นเรื่องที่คนชอบเพราะจะมีคนพวกหนึ่งที่รักชอบละก็ทำ ทนมีคนอีกพวกหนึ่งที่ต้องใช้ธรรมข้อที่ ๒ ก็จะต้องสร้างเทคนิคกันขึ้นมาว่า ทำอย่างไรจะให้งานหรือเป้าหมายเป็นเรื่องที่ท้าทาย แล้วคนพวกนั้นก็มาทำ อย่างที่ ๓ ก็ทำให้รู้สึกเกี่ยวข้องเป็นเรื่องของเขา อันที่ ๔ ก็ทำให้เกิดความรู้สึกอยากทดลอง

นี่เป็นวิธีการในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ ๆ แต่ในแง่เทคนิคเรายังไม่ค่อยได้มีการนำมาขยาย ถ้าขยายอาจจะเป็นวิธีการที่นำศึกษาทีเดียว เอามาเรียนเป็นวิชาการกันได้สำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน แต่จุดแรกที่ข้ามโยงกลับไปเก่า คือ เรื่องฉันทะ จึงจะขอผ่านเรื่องอิทธิบาทกลับมาสู่ข้อต้นในชุดของมันคือ ฉันทะอีกครั้งหนึ่ง

### ฉันทะทำให้ขยัน ตัดหาทำให้ขี้เกียจ

ท่านจะขอยุติเรื่องฉันทะอย่างเดี๋ยวนั้น ฉันทะนี้เป็นเรื่องที่เรจะต้องศึกษาอีก ที่พูดมาเมื่อก่อนว่า ฉันทะแปลว่า ความชอบ ความพอใจ ความรัก หรือความมีใจรัก แต่ความจริงฉันทะนั้นมี ๒ แบบ

ฉันทะแบบที่เราว่ากันมาเมื่อก่อน ในบางโอกาสจะต้องเรียกชื่อให้เต็มว่า “ธรรมฉันทะ” แปลว่า ฉันทะในธรรม ธรรมคืออะไร? ธรรมะนี้ให้ความหมายกันได้เยอะแยะ แต่ในที่นี้เอาเพียง ๒ อย่าง ธรรมะแง่หนึ่งแปลว่า ความจริง แ่งที่สองแปลว่าความดีงาม พอแปลได้ ๒ ความหมาย นี่ก็จะโยงกับเรื่องที่เกี่ยวของในที่นี้ สำหรับธรรมะที่แปลว่าความจริงนั้น ความจริงคือสิ่งที่พึงรู้ แล้วที่ความดีงาม ความดีงาม

## การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๑๐๕

คืออะไร ความดีงามคือสิ่งที่พึงกระทำหรือพึงทำให้เกิดใหม่เป็นจริงขึ้นมา

พอบอกว่า ธรรมฉันทะ ฉันทะในธรรมความหมายที่ ๑ คือ ฉันทะในความจริง ฉันทะในสิ่งที่พึงรู้ ฉันทะในแง่ที่แปลว่าอยากในความรู้ คือ ใฝ่รู้ เพราะฉะนั้นฉันทะแง่ที่ ๑ ก็ใฝ่รู้ คนมีฉันทะแง่ที่ ๑ คือมีความใฝ่รู้ อยากจะรู้ อยากจะศึกษาให้เข้าใจความจริง ว่าอันนั้นเป็นอย่างไร เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ก็เพราะมีธรรมฉันทะนี้ ต้องการรู้ ต้องการเข้าถึงความจริงเพราะฉะนั้นจึงต้องชวนชวนให้เกิดความรู้ให้ได้

ในแง่ที่ ๒ ที่ว่า ฉันทะในความดีงามที่พึงทำให้เกิดใหม่เป็นจริงขึ้นก็คือ ฉันทะในการกระทำ ความอยากทำ หรือใฝ่ทำ อันนี้คือตัวที่ท่านเรียกว่า “กัตตุกัมมยตาฉันทะ” เป็นฉันทะสำคัญเป็นรากฐานของความก้าวหน้า

เป็นอันว่า ฉันทะข้อเต็มว่า ธรรมฉันทะ คือใฝ่รู้และใฝ่ทำ หรืออยากรู้ และอยากทำ หรืออยากศึกษาและอยากสร้างสรรค์ อันนี้แหละเป็นตัวหลักสำคัญ พระพุทธเจ้าเรียกธรรมฉันทะนี้เต็มที่ว่า “กุศลธรรมฉันทะ” แต่บางทีเราจะเรียกศัพท์ให้เต็มทึมนัยยาวเกินไป ก็เลยตัดกันว่า ธรรมฉันทะ หรือบางท่านก็ตัดเอาตัวหน้า ธรรมเอาออก เรียกว่า กุศลฉันทะ แต่เรียกอย่างไรก็ตาม ก็ให้รู้ว่ามันเป็นความหมายนี้ แต่บางทีเราเรียกกันสั้น ๆ ว่าฉันทะเท่านั้น โดยหมายถึงฉันทะที่ต้องการที่พูดมาแล้ว เป็นอันว่าเป็นเรื่องของความ “ใฝ่รู้” และ “ใฝ่ทำ”

ยังมีฉันทะอีกอย่างหนึ่ง ได้ขึ้นกันบ่อขในนิวรรณ์ ๕ ข้อ นิวรรณ์ ๕ ข้อ ๑ ว่า “กามฉันทะ ฉันทะในกาม” ในสิ่งที่อยากได้ คือใจคิดคำนึงแต่ว่าอยากได้นั่น อยากได้นั้น อยากได้รูป รส กลิ่น เสียง โสภณูปะ ธรรมารมณ์ที่น่าพอใจทั้งหลาย ใจไปอยู่กับสิ่งที่ต้องการ อยากโน่น

อยาก<sup>๑</sup>นี้ เลยไม่เป็นสมาธิ ง่ายง่าย ๆ ก็คือ อยากได้อามิส<sup>๒</sup> นี้เรียกว่า กามฉันทะ ตกลงว่าฉันทะมี ๒ อย่าง กามฉันทะ กับ ธรรมฉันทะ ถ้าเป็นกามฉันทะ แล้วก็เป็นเรื่องของโลกะ เป็นเรื่องของตัณหา<sup>๓</sup> ทจริงมัน<sup>๔</sup> เป็นไวพจน์ของตัณหานั่นเองแหละ ตัณหาที่เป็นกามฉันทะนั้นคือตัวปฏิบัติของธรรมฉันทะ หรือฉันทะที่เราต้องการ

ตอนนั้นก็มาถึงการแยกระหว่างฉันทะที่เป็นธรรมฉันทะกับฉันทะที่เป็นกามฉันทะ หรือเป็นตัณหา ซึ่งเราจะต้องแยกให้ถูก ถ้ามีกามฉันทะก็มุ่งไปในทางของตัณหา มุ่งหาสิ่งบำรุงบำเรอตัณหาอันยวดยามสะดวกต่าง ๆ ตัณหานำไปสู่ความเกียจคร้าน ไม่ได้ทำให้เกิดความสำเร็จ หลายท่านบอกว่า เราจะต้องไม่สนใจโดย สนใจแล้วทำให้งอมืองอเท้า บ้านเมืองพัฒนาไม่ได้ ต้องส่งเสริมให้คนเกิดตัณหา อยากไดโน่นได้นี้<sup>๕</sup> แล้วจะได้มีความพยายามสร้างโน่นสร้างนี้ จะได้พัฒนา ในที่นี้ขอบอกว่า ถ้าทำให้คนมีตัณหาแล้วคนจะเกียจคร้าน มั่นตรงข้าม ทำไมจึงว่าอย่างนั้น? ตัณหาทำให้ขเกียจเพราะเขาไม่ได้อยากได้อะไร ไม่ได้อยากได้ผลสำเร็จของงาน เมื่อเราจะให้คนทำงาน เราต้องทำให้เขารักงาน รักความมุ่งหมายของงาน รักวัตถุประสงค์ของงาน ถ้าคนรักงาน รักความมุ่งหมายของงาน เราเรียกว่า มีฉันทะ แต่ที่นี้เราบอกทำให้เขาอยากได้อะไร ได้เงินอะไรอย่างนี้เราเรียกว่าเร้าตัณหา ถ้าหากให้เขาอยากได้เงิน ได้อะไร ได้อะไร<sup>๖</sup>ปรนเปรอน<sup>๗</sup> เขาไม่ได้อยากได้ผลสำเร็จของงาน ไม่ได้รักงาน ถ้าเป็นไป<sup>๘</sup>ได้เขาจะไม่ทำงาน เพราะเขาอยากจะได้เงิน อยากจะได้วัตถุเท่านั้น เพราะฉะนั้นพวกนี้จะหาทางลัดว่าทำอย่างไรจะได้วัตถุ ได้เงินโดยไม่ต้องทำงานแล้วเราก็จะต้องสร้างเครื่องปั่นกับ สร้างระบบการควบคุมเพื่อเป็นเงื่อนไขให้เขาต้องทำงานจึงจะได้วัตถุ ได้ผลประโยชน์ ได้เงิน

ที่เขาต้องการ ใช้ไหม? อันนี้คือระบบของความยุ่งยาก จะต้องป้องกันความทุจริตกันเต็มที่ ถ้าหากว่าเขาหลักเลียงได้ไม่ต้องทำงาน พวกมีตัณหา<sup>๙</sup>จะหาทางเอาวิธีลัด ถ้าทุจริตได้ก็ทุจริต พวกคนถ้าหากว่าไม่ต้องทำงานได้ก็ดี ก็เลยขเกียจ เพราะฉะนั้นตัณหาก็ก่อส่งเสริมให้คนขเกียจ ถ้าตัณหา<sup>๑๐</sup>มากจนออกก็ขเกียจบวกสุรา ยาเสพติดการพนัน ดังนั้นจึงบอกได้ว่า ตัณหาเป็นธรรมที่ส่งเสริมความขเกียจ และส่งเสริมความทุจริต ไม่ได้ช่วยให้เกิดความดีงาม ความขยันหมั่นเพียร หรือการพัฒนาอะไรเลย

แต่มีอยู่บ้างที่พระอานนท์เคยกล่าวว่าบางที่ต้องใช้เทคนิคเหมือนกัน บอกว่าอาศัยตัณหาละตัณหา หมายความว่า บางครั้งเราต้องเอาตัณหาเป็นเครื่องมือ เพราะว่าคนบางคนทำให้เกิดฉันทะนั้นยากเหลือเกิน ต้องไปกระตุ้นตัณหาก่อน ให้อยากได้ผลประโยชน์ อยากได้อะไร<sup>๑๑</sup>เสร็จแล้วจึงเอาตัณหาความอยากได้อะไร<sup>๑๒</sup> หรือความโลภนั้นมาเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดฉันทะความรักงานอีกทีหนึ่ง ในกรณีที่ใช้เป็นเทคนิคนี้ท่านยอม แต่ว่าต้องระวังที่สุด เพราะจะไม่ค่อยสำเร็จตามนั้น เพราะไปช่วยให้เกิดความโลภตัณหาในวัตถุแล้ว โจมมันเล่นไปทางนั้น ก็อยากได้อะไร<sup>๑๓</sup>ไม่รักงาน ความสำเร็จของงานก็จะไม่ได้ ก็จะได้แต่ในทางเกียจคร้าน ทุจริต ความอยากได้ทางลัดเป็นปัญหาในการพัฒนาปัจจุบันนี้

ฉะนั้นเห็นว่าเราจะต้องทำให้คนมีฉันทะให้ได้ ต้องทำฉันทะให้น่าไปสู่ความไม่สนใจโดยในกุศลธรรมทั้งหลาย ต้องให้รักสิ่งที่ดีงาม เช่นว่า ในชุมชนของเรา อะไรเป็นเป้าหมายได้แก่ ความสงบ ความอยู่ดี ความเรียบร้อย ความสามัคคี ความสะอาด สุขภาพ ความปลอดภัย อะไรต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งดีงาม สร้างความเร้าใจให้คนเกิดฉันทะขึ้นมา แล้วการพัฒนาก็จะสำเร็จได้ แต่ถ้าไปเร้าตัณหาในทางที่ชั่ว เราพัฒนา

กันเราจะได้อะไรของนั้นของนี้ มีวัตถุปรนเปรอ มีโทรทัศน์ มีมอเตอร์ไซค์ มีอะไรต่ออะไร เอาแต่เรื่องที่เป็นวัตถุบำรุงบำเรอสำหรับแต่ละคนซึ่งเป็นเรื่องส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เห็นว่าพัฒนาอย่างล้มเหลวจะเกิดปัญหาขึ้นมากมาย

เพราะฉะนั้นจุดเร้าของสองอันต่างกัน คือจุดเร้าของฉันทะกับตัณหา ในการพัฒนาจะต้องเลือกเร้าเป้าหมายหนึ่ง คือเป้าหมายสำหรับฉันทะ ได้แก่วัตถุธรรมทั้งหลายที่คนในชุมชนนั้นจะพึงตั้งเป็นวัตถุประสงค์ แล้วเอาอันนั้นแหละช่วยเร้าฉันทะให้เกิดขึ้น

เป้าหมายแบบที่สองคือ ตัณหาซึ่งเป็นเรื่องของความอยากได้ส่วนตัวของแต่ละคนที่จะได้วัตถุมาปรนเปรอตัวเอง ซึ่งจะไม่มีทางสำเร็จผลได้ดี จะเกิดปัญหาการเบียดเบียนกัน เกิดการเอาเปรียบกันอะไรต่าง ๆ นานา ปัญหาทั้งหลายจะตามมา ดังนั้น ถ้าหากว่าจะเร้าตัณหาต้องเร้าในทางที่เป็นตัวกระตุ้นฉันทะอีกทีหนึ่ง แต่ว่าผู้ดำเนินการกระตุ้นเร้าจะต้องวางวัตถุประสงค์ของตนเองไว้ให้ชัดทีเดียว แล้วก็ดำเนินการโดยเข้าใจกลวิธีเทคนิคต่าง ๆ

ที่ผ่านมาฉันขอบอกว่าเรามองกันแต่เพียงตัณหากับละตัณหา เราไม่ได้มองเรื่องฉันทะเลย คือ ไปมองตัวบวกแต่ตัณหา แล้วถ้าไม่เอาตัณหา ก็ลบเท่านั้น แทนที่ว่ามันมีตัวบวก ๒ ด้าน บวกฝ่ายกุศล กับบวกฝ่ายกุศล บวกฝ่ายอกุศลก็ตัณหา บวกฝ่ายดีก็ฉันทะ แทนที่เราจะบอกว่าไม่เอาตัณหาเอาฉันทะ เรากลับบอกว่า ไม่ได้หรอกถ้าละตัณหาเสียแล้วคนจะไม่มีกำลังทำงาน ต้องเร้าตัณหาเอาไว้ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ว่า ตัณหาทำให้ยุ่ง ต้องให้ละตัณหาไม่ให้อยากได้ เลี้ยงเลี้ยงกันอยู่นั่น ไม่ไปไหนเลย

เพราะฉะนั้นข้อตั้งเป็นข้อสังเกตสำหรับแยกอย่างง่าย ๆ อย่างที่พูด

แล้วว่า ฉันทะมีความรักงานแล้วก็รักสิ่งดีงามที่เป็นวัตถุประสงค์ของงานนั้น ส่วนตัณหาหรือการรักผลประโยชน์ตอบแทน อันนี้จะแสดงออกเช่นเวลาประสบพบเห็นอะไร คนที่เห็นอะไรที่แปลกตาที่สวยงามฉันทะจะได้อยากจะเอามา อันนั้นเป็นความอยากแบบตัณหา แต่คนที่เห็นด้วยฉันทะนั้น เวลาเห็นอะไรที่แปลกที่งดงามที่ใหม่ที่น่าทึ่งจะเกิดความรู้สึกแปลกใจว่า เอ๊ะของนั้นทำไมได้อย่างนี้ สำเร็จได้อย่างไร แล้วอาจจะมีความรู้สึกว่าจะทำอะไรเราถึงจะทำได้เช่นนั้น ความรู้สึกนี้จะเกิดขึ้นตั้งแต่เด็ก ๆ ที่เดียว แล้วก็อยู่ที่การปลูกฝังของผู้ใหญ่ด้วย เด็กไปเห็นอะไรที่สวยงามแปลกตาไป เพียงแต่อยากจะเอามา เอานั่นมา ถ้าเราปลูกฝังในแนวนั้นมันจะเป็นการเสริมตัณหา เรียกว่า เสริมกามฉันทะ แต่เด็กบางคนเราจะเห็นได้ว่า พอเห็นอะไรแปลกที่น่าทึ่งนั้น แก่นึกในแง่ความเป็นมาเป็นไป สงสัยในทางเหตุปัจจัยเลย ว่าสิ่งนั้นมันเกิดขึ้นมาอย่างไร มันทำได้ยังไง บางคนจะนึกว่าทำไมเราถึงจะทำได้เช่นนั้น ความรู้สึกอย่างนี้ช่วยลดความรู้สึกอยากได้ อยากเอามาไป เป็นฉันทะ ทำให้คิดสร้างสรรค์

ธรรมดาปลูกชนแล้วมันก็ต้องมีความอยากได้ อยากเอามาบ้าง แต่ว่าสำหรับปลูกชนที่เป็น “กัลยาณะ” ก็ควรจะมันตัณหาด้วย ก่อนนอกจากอยากได้ อยากเอามันมันจะมีความที่อยากจะรู้ว่า มันสำเร็จมาได้ยังไง ทำได้ยังไง แต่สำหรับเด็กนั้น สำคัญมากที่จะปลูกฝังนิสัยที่จะพัฒนาอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นนิสัยสำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไปด้วยคือว่า ผู้ใหญ่จะต้องกระตุ้นตัวฉันทะขึ้นมา ไม่ใช่กระตุ้นตัณหา ถ้าเราเข้าใจเทคนิคตามแนวพุทธศาสนาแล้ว การปลูกฝังอบรมเด็กก็อาจจะเปลี่ยนไป แทนที่จะคอยส่งเสริมว่าถ้าเด็กเห็นอะไรอยากได้ ผู้ใหญ่ก็จะคอยเอามาให้ตามที่ต้องการ ที่ไม่ควรจะไม่ใช่อย่างนั้นแล้ว อาจจะชแนะแก้ไข

เกิดความสงสัย เกิดความไม่รู้ ว่าสิ่ง<sup>๕</sup>นี้คืออะไร เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ทำให้เอาจากจะเข้าใจเรื่องนั้นอยากทำได้ แล้วนิสัยแบบฉันทะจะตามมา

ขอสรุปว่า ฉันทะ<sup>๕</sup>ที่ถูกตอง<sup>๕</sup>นี้ก็คือ ธรรมฉันทะ<sup>๕</sup>ที่จะไปสัมพันธ์กับความสันโดษ ทำให้เกิดความสันโดษที่ถูกตอง<sup>๕</sup> แล้วก็ทำให้เกิดความไม่สันโดษที่ถูกตองด้วย แล้วก็ทำให้เกิดวิริยะ-ความเพียร จิตตะ-ความเอาใจใส่การทำงาน วิมังสา-ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสอบสวน เกิดสมาธิ แล้วก็เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจจริง แล้วก็นำไปสู่แม่แต่จุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาที่เป็นวิมุตติ-ความหลุดพ้น แต่ถ้าในทางตรงข้ามไป เราความอยากที่ผิด ไม่ใช่อยากแบบฉันทะ<sup>๕</sup> ก็จะอยากแบบตัณหา เมื่ออยากแบบตัณหาจะมีความสันโดษที่ผิดพลาด คือสันโดษในกุศลธรรมในการทำงานเสียแล้ว งานแค้นพอแล้ว ไม่เอาแล้ว วัตถุประสงค์ของงานสำเร็จแค้นพอแล้ว ไม่เอาแล้วกลายเป็นประมาท แต่จะไปเสริมความไม่สันโดษที่ผิดอีก ก็จะไปไม่สันโดษในเรื่องของสิ่งปรนเปรอต่างๆหาวัตถุอาภิมสมาธิบำรุงบำเรอตัวเอง ก็คือเกิดความโลภ แล้วเกียจคร้านไม่อยากทำงานหาทางลัด เมื่อเกิดหาทางลัดก็เลยต้องทุจริต เมื่อทุจริตก็เกิดปัญหาขึ้นทงส่วนตนและสังคม

เพราะฉะนั้น จึงมีวิถีทางอยู่ ๒ ทาง วิถีทางหนึ่งนำไปสู่ความไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน คือวิธีการของตัณหา และอีกวิถีทางหนึ่งนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงานก็คือ ฉันทะ และมีข้อโยงกันอยู่ที่ว่า สำหรับปุถุชนนั้นมันมีตัณหาอยู่เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นถ้าหากว่ามีตัณหาแล้ว ให้หากวิธีที่จะทำให้ตัณหานี้เป็นปัจจัยกระตุ้นฉันทะต่อไป แล้วฉันทะนั้นจะนำไปสู่การทำงานด้วยใจรัก มีความสุข มีสมาธิ และนำไปสู่ความเป็นเลิศของงานนั้น หรือทำให้งานสำเร็จผลอย่างดีเลิศ แล้ว

ก็นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งส่วนตน และสังคมประเทศชาติ

นี่คือเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งเป็นเพียงแง่หนึ่ง ยังไม่ใช่ตัวประสิทธิภาพเอง แต่เป็นฐานของความมีประสิทธิภาพ ว่าแท้จริงการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานมีหลายแง่ คือ หลักธรรมที่จะเสริมประสิทธิภาพนั้นมีหลายอย่าง วัน<sup>๕</sup>นี้ก็เลือกมาพูดแง่หนึ่ง ซึ่งเห็นว่าเป็แง่สำคัญ ถ้าเรามีฉันทะ<sup>๕</sup>ที่มีความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ เรามีฐานที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคล แล้วก็ทำให้เกิดการพัฒนาประเทศชาติที่ถูกตองได้อย่างแน่นอน

บรรยายแก่ชมรมส่งเสริมสมรรถภาพจิต สำนักงาน ก.พ.

ณ ห้องประชุม ๑ สำนักงาน ก.พ. เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๕  
เรียบเรียงโดย จันทนา ชำนาญกุล ศรีสาอังก์ เวชกรณ และขุพิน ชาติธรรม  
พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารชาวราชนิกุล ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑-๒ ม.ค. และ ก.พ. ๒๖

## พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล

ขอเจริญพรท่านอาจารย์และอุบาสกอุบาสิกา สาธุชนทุกท่านทุกคน  
เมื่อก่อน ได้มีพระฉายาสักการะ ซึ่งอาตมาได้กล่าวว่า ถือเป็นงานเริ่มต้นที่ดีงาม และท่านปราโมทย์ก็ได้ปรารภเรื่องนั้นให้รู้ความเป็นมาแล้ว  
ท่านก็นึกขึ้นได้ก็ยกอย่างว่า นอกจากจะเป็นการเนื่องด้วยการเข้าพรรษา ก็  
ไปตรงกับที่ท่านปราโมทย์พูดถึงคือ เป็นวันอาสาฬหบูชาด้วย วัน  
อาสาฬหะเป็นวันแสดงปฐมเทศนา วันนั้น เริ่มมีรายการสนทนาธรรมหรือ  
แสดงธรรมในระยะเข้าพรรษานี้ นอกจากจะเนื่องด้วยการเข้าพรรษาแล้ว  
การริเริ่มขึ้นนั้นก็มาตรงกับการแสดงปฐมเทศนาด้วยก็นับว่า ยังเป็นการ  
ประจวบที่ตรงกัน จะถือเป็นฤกษ์งามยามดีอะไรก็ได้

วันนี้ให้พูดถึง การพัฒนาชีวิต ขอเดิมนดูเหมือนจะเป็นว่า “พุทธ  
ธรรมกับการพัฒนาชีวิต” และคณะผู้จัดนั้นก็ได้เรียกชื่อว่าเป็น “ปาฐกถา  
พิเศษ” เริ่มต้นก็ต้องต่อว่าคณะผู้จัดสมัยนี้อีกเหมือนกัน คือให้ชื่อการ  
พูดครั้งใหญ่เกินไปหน่อย อาตมานึกในการที่รับมาพูดว่ามายุธรรมกัน  
สักครึ่งชั่วโมงคงพอ แต่รายการนี้จะให้พูดนานสักชั่วโมงครึ่ง แต่  
เวลาคุยกันไปมันอาจจะยืดไปถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้ แต่ให้ตั้งใจไว้ก่อน  
ว่าเรื่องที่พูดนี้เป็นเรื่อง ไม่ใหญ่โตอะไรนัก เป็นเรื่องที่ค่อนข้างเล็กน้อย

ในหัวเรื่องนี้ คำสำคัญก็คือคำว่าพัฒนา “พัฒนา” เป็นคำที่สำคัญ  
ในสมัยปัจจุบันนี้ ยุคนั้นในแง่หนึ่งเรียกว่าเป็นยุคของการพัฒนา คำว่า  
พัฒนาในหัวข้อนี้จะเอามาเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ก็อยากจะถาม  
ก่อนว่า คำว่าพัฒนานั้นในพุทธศาสนามีใช้หรือเปล่า ถ้าจะตอบก็บอกว่ามี  
เหมือนกัน พัฒนา, วัฒนะ ก็เป็นศัพท์ในทางภาษาบาลี แต่ถึงจะมีก็ไม่ใช่  
เป็นคำสำคัญ คือว่าไม่ใช่ศัพท์ธรรมะที่เด่น เรียกว่าเดิมมันในทาง  
พระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้คำว่า พัฒนา เรามาใช้คำว่าพัฒนานั้นอย่างกว้าง  
ขวาง ในสมัยเมื่อไม่นานมานี้เอง ในเมื่อให้มาพูดถึง พุทธธรรมกับการ  
พัฒนาที่จะต้องกลับไปค้นหาหลักในทางพุทธศาสนาว่าในทางพุทธศาสนา  
กล่าวถึงการพัฒนายังอย่างไร และศัพท์ที่จะถือว่าตรงกันควรจะเป็นอะไร  
ถ้าเราไม่ค้นหาศัพท์เราก็อาจจะพูดได้ คือพูดไปว่า เดิมนั้นเรามีการ  
พัฒนาอย่างไร และทางพุทธศาสนาจะว่าอย่างไรกับการพัฒนาในสมัย  
ปัจจุบัน อาจจะพูดกันได้ยาวนานทีเดียว แต่ถ้าให้มันลงไปให้กระชับก็  
ต้องกลับไปค้นหาศัพท์ ที่ใช้อย่างตรงทีเดียวว่าทางพุทธศาสนาใช้อย่าง  
ไร ในการค้นหาศัพท์อาตมาคิดว่า ต้องไปมองถึงระบบหรือกระบวนการ  
ปฏิบัติของพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร กระบวนการปฏิบัติในพุทธศาสนา  
ถือเป็นการศึกษา เราเรียกกันดีเรียกว่า “ศึกษา” ศึกษาเป็นภาษาบาลีตรงกับ  
ที่ไทยเราใช้ปัจจุบันว่า ศึกษา ซึ่งเป็นคำที่มาจากสันสกฤต ศึกษา  
แปลว่า ฝึกอบรม คำว่า พัฒนาแปลว่าทำให้เจริญ การทำให้เจริญลักษณะ  
หนึ่ง ก็อยู่ในขบวนการปฏิบัติของพุทธศาสนา แต่ถ้อยคำรู้สึกว่ายังไม่  
ตรงกัน ถ้าหาต่อ ๆ ไปอีก ก็มีคำหนึ่งคือคำว่า “ภาวนา” ภาวนาก็เป็น  
คำที่ใช้มาเหมือนกัน คำว่าภาวนานี้เราแปลกันในภาษาไทยง่าย ๆ ว่า  
“เจริญ” เช่น สมถภาวนา แปลว่าเจริญสมถะ หรือสมาธิภาวนา ก็แปล



ว่าเจริญสมาธิ วิปัสสนากาวนา ก็แปลว่า เจริญวิปัสสนา คำว่าพัฒนามากก็แปลว่า เจริญหรือทำให้เจริญ ก็รู้สึกว่าได้ไปกันได้ และถ้าว่ากันถึงคำว่า กาวนาที่เป็นข้อธรรมหลักในทางพุทธศาสนาทีเดียว

คำว่ากาวนาที่เราแปลว่าเจริญนี้ เป็นการแปลที่เข้าภาษาไทยเต็มๆ และเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่โบราณ คำในสมัยเดิมท่านกินความหมายลึกซึ้งพูดแล้วคงเข้าใจกันดี แต่มาสมัยนี้มันอาจจะใช้ในความหมายที่ลึกซึ้งและกินความกว้างไม่เท่ากันทีเดียว เราก็เลยต้องหันไปดูตัวศัพท์ (เสียเวลาเรื่องศัพท์ก็น้อย อาตมาขอโอกาสว่าเราจะเบรคหน้ายก็ต้อยอมเสียเวลาเรื่องการพูดความหมายศัพท์อะไรกันเล็กน้อยเป็นเรื่องของภาษา) ไปดูคำว่ากาวนา ก่อนจะแปลว่าเจริญ กาวนาถ้าแปลตามตัวอักษรแปลว่า “การทำให้เป็นใหม่” หมายความว่าอันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่ดีก็ทำให้ดีขึ้น ซึ่งหมายความว่าเลยไปถึงว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่าฝึกอบรม คำว่าฝึกอบรมก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าศึกษา เพราะฉะนั้นศึกษากับกาวนา จึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน บางที่เหมือนกับแทนกันทีเดียว นี่เป็นการโยงเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่พูดถึงเมื่อกว่าศึกษา

ทั้งศึกษาเรามีสาม อธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา อธิปัญญาศึกษา สามอย่างนี้เราเรียกง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ข้อเดิมเป็นอธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา อธิปัญญาศึกษา ไปดูทางฝ่ายกาวนา คำที่เราได้ยินบ่อย ๆ ก็อาจจะเป็นสมาธิกาวนา หรืออาจจะเป็นสมถกาวนา วิปัสสนากาวนา สมถกาวนาคือเจริญสมถะหรือฝึกอบรมสมถะ วิปัสสนากาวนา คือ ฝึกวิปัสสนา เจริญวิปัสสนา แต่มันไม่ได้มีแค่นี้ยังมีชุดอื่นอีก ชุด

หนึ่งมี กายกาวนา จิตกาวนา ปัญญากาวนา อันนี้ชักใกล้เข้ามาแล้ว ลองเทียบกับชุดศึกษาสาม มีอธิศีลศึกษา ฝ่ายกาวนา เริ่มต้นด้วยกายกาวนา เรื่องกาย กับเรื่องอธิศีล นี่ใกล้กันแล้ว คือเป็นเรื่องด้านกายภายนอกเหมือนกัน อันที่สองอธิจิตศึกษา ทางกาวนาก็มีจิตกาวนา อธิจิตศึกษา ก็คือฝึกเรื่องจิตเรื่องสมาธิ จิตกาวนาก็ฝึกอบรมเรื่องจิตเหมือนกัน สุดท้ายอธิปัญญาศึกษา ทางฝ่ายนี้มีปัญญาภาวนาเรียกได้ว่าเหมือนกัน อธิปัญญาที่ฝึกปัญญาขึ้นไป ทางฝ่ายนี้เป็นปัญญาภาวนาฝึกอบรมปัญญาเจริญปัญญา ก็เรียกว่าใกล้กันมากเกือบเหมือนกันเลย

ศึกษา นี่เป็นระบบการฝึกฝนปฏิบัติอย่างที่เราเรียกว่าการศึกษา ส่วนในด้านที่จะพัฒนาบุคคล บุคคลฝึกตัวเองนี้เราเรียกว่าเป็นกาวนา ถ้าแปลให้เหมือนสมัยปัจจุบันที่เขาแปลเป็นภาษาอังกฤษ ลองโยง ๆ ไปดูจะตรงกันหรือไม่ก็ลองวิเคราะห์กันทีหลัง เราแปลศึกษาว่า *Education* และเราแปลกาวนาหรือเจริญว่า *Development*

หันมาพูดเรื่องกาวนา เป็นอันว่าใกล้กับศึกษาแล้ว แต่เรื่องกาวนายังไม่จบแค่นั้น อาตมาจะแบ่งเป็นชุดต่าง ๆ แล้วจะแจงความหมายของศัพท์ต่อไป ท่านมีกาวนาหลายชุด เมื่อก้ออาตมาพูดไปชุดหนึ่ง คือ ชุดกายกาวนา จิตกาวนา ปัญญากาวนา แต่บางแห่งท่านพูดเพียงสอง คือ กายกาวนา และ จิตกาวนา ที่พูดอย่างนี้ในบางพระสูตร อาตมาว่าเป็นการเทียบกันกับสมัยก่อน ในเมื่อผู้พูดถึงลัทธิอื่น ๆ ซึ่งบอกว่ามีการฝึกอบรมกาย กายกาวนา และฝึกอบรมจิต จิตกาวนา เช่นในลัทธินิกรนถ์ การฝึกกาย หมายถึงการประพฤติวัตรต่าง ๆ ที่เรียกว่าเป็นอรรถกถาญาณุโยค เป็นการทรมานกาย ส่วนจิตกาวนาก็เป็นแบบของเขา พระพุทธเจ้า

ตรัสว่า กายภาวนาในพุทธศาสนาไม่ใช่อย่างนั้น จิตภาวนาไม่ใช่อย่างนั้นแล้วบอกใหม่ อันนั้นเป็นการพูดโดยเทียบกับลัทธิอื่น ๆ ก็มีสองอย่าง คือกายภาวนาและจิตภาวนา แต่ในบางแห่งภาวนาจะมีแปด อันนั้นน่าสนใจ อาตมาเคยถามว่าลัทธิเป็นชุดที่ครบถ้วนที่สุด เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระองค์เอง ไม่ได้เทียบกับคำสอนอื่น ๆ เมื่อใช้แปดคุณสมบัติบุคคล ท่านใช้ว่า ภาวิตกาโย ภาวิตสโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญโญ คือคำว่าภาวนาเวลาใช้แปดคุณสมบัติท่านเป็นภาวิตะ ภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝกอบรมแล้ว ภาวิตสโล ผู้มีศีลที่ฝกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวิตจิตโต ผู้มีจิตเจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝกอบรมแล้ว ภาวิตปัญโญ ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือมีปัญญาที่ฝกอบรมแล้ว

ถ้าเป็นคำนาม สอนนั้นก็คือ หนึ่งกายภาวนา เป็นคนก็แปดภาวิตายะ เป็นตัวการกระทำเป็นกายภาวนา สอง คนเป็นภาวิตสโล ตัวนามการกระทำเป็นศีลภาวนา สาม ภาวิตจิตโตแปดคุณสมบัติของบุคคล การกระทำก็แปดจิตภาวนา และภาวิตปัญโญแปดคุณสมบัติของบุคคล ตัวนามการกระทำก็แปดปัญญาภาวนา เป็นอันว่าได้ชุดสี่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา นี้เรียกว่าเป็นการเจริญหรือพัฒนาที่ครบชุดสี่อย่าง แปลงง่ายว่า การเจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต เจริญปัญญา

พูดถึงภาวนานานอาตมาได้เห็นหลักเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษา ในสมัยปัจจุบันเขาพูดถึงความมุ่งหมายของการศึกษาสี่อย่าง เรียกว่า Growth หรือ Development ก็ได้ ตรงกันเดียวกับภาวนา ถ้าใช้คำว่า Growth ก็ได้ Growth เป็นสี่ ในการศึกษาสมัยใหม่เขาบอกว่ามี

๑. *Physical Growth* ความเจริญหรือความงอกงามทางกาย อันนี้

จะตรงกับกายภาวนา โดยศัพท์ที่ตรงกันเลยทีเดียว

๒. ของฝรั่งเป็น *Social Growth* หรือ *Social Development* ความงอกงามทางสังคม ของบาลีว่า ศีลภาวนา เจริญศีล ศีลคือระเบียบวินัย ความสัมพันธ์ทางสังคม เรื่องการปฏิบัติภายนอก ทางกาย วาจา เรียกว่าความสัมพันธ์ทางสังคม นั้นแหละ ถ้าพูดภาษาสมัยใหม่ ก็ตรงกันอีก

๓. เขาบอกว่า *Emotional Growth* หรือ *Emotional Development* ความเจริญงอกงามทางอารมณ์ อารมณ์นี้เป็นศัพท์จากฝรั่ง แต่ก็ไม่น่าจะไปไหนหรอก ตรงกันคือจิตภาวนานั่นเอง แปลว่า เจริญจิต

๔. สุดท้ายของฝรั่งคือ *Intellectual Growth* หรือ *Intellectual Development* ความเจริญงอกงามทางปัญญา ของทางบาลีก็มี ปัญญาภาวนา แปลว่าเจริญปัญญา

แปลกที่ว่าทำไมมาตรงกัน ตรงกันอย่างไม่มีคลาดเคลื่อนเลย แต่แปลกอีกอย่างว่าของทางพระสี่อย่างนี้ไม่ได้พูดถึงกันมาเลย เราไปพูดถึง *Growth* หรือ *Development* ๔ อย่างในวงการศึกษาว่า เป็นความมุ่งหมายของการศึกษา ๔ ประการ

นี่ ต้องพิจารณาความหมายของภาวนา ๔ แต่ละข้อ

ข้อ ๑. กายภาวนา หรือเจริญกาย หมายถึงพัฒนาความสัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อมด้านกายภาพ ท่านอธิบายไว้หลายอย่าง อย่างหนึ่งว่าหมายถึง อินทรีย์สังวร แปลว่าสำรวมอินทรีย์ ๖ แต่บางแห่งท่านเอาแค่ ๕ ยกเว้น “ใจ” ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เวลาประสบอารมณ์ต่างๆ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ไม่ให้ถูกรอบงำด้วยความยินดียินร้าย นี้

เรียกว่าอินทรียสังวร อีกอย่างหนึ่ง บางที่ท่านแปลภาษากานาว่าได้แก่ ภาษานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในที่นี้อาตมาแปลว่า เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางกาย ได้แก่พวกการบริโภค การใช้สอยต่างๆ ซึ่งเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่เกี่ยวข้องในการบริโภค หนึ่ง ก็อาหาร เรื่องการกิน สอง เครื่องนุ่งห่มหรือการบริโภคจ্বর สาม ก็เสนาสนะ การบริโภคเสนาสนะ คือที่อยู่อาศัย ชุดท่าย คิลาณเภสัช การใช้การบริโภคยา นกก็เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับกายโดยตรง และจัดอยู่ในศีลชนิดหนึ่งเรียกว่าบิณฑจยบิณฑเวกขณ หรือบิณฑจยสันนิสิต ในกรณีที่ไม่มีศีลมาด้วย กายจะหมายถึงศีลทั้งหมดด้วย แต่เมื่อกายกับศีลมาด้วยกันคู่กันนี้ก็คล้าย ๆ กับแบ่งส่วนหนึ่งออกจากศีลให้มีขอบเขตจำกัดแคบลง กายก็จะเป็นส่วนศีลส่วนจำเพาะ ซึ่งในกรณีนี้อาตมาถือเอาความหมายว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องในการบริโภคหรือการกินอยู่เป็นเรื่องของภาษากานา ถ้าอย่างนั้นก็เข้าหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่ทีเดียว อาตมาเสนอให้มาช่วยกันศึกษาต่อไป กรณีนี้อาตมา เน้นความหมายไปที่การบริโภค การเจริญกายนี้เน้นการฝึกอบรมในเรื่องการกินอยู่ การเกี่ยวข้องกับบิณฑจยต่อไปศีล, จิต, ปัญญา ความหมายชัดเจนอยู่แล้ว สมมติว่าตกลงกันได้ อย่างนี้ก็เข้าความหมายที่ตกลงไปได้

สมมติว่าตกลงกันแล้วอย่างนั้น ภาษากานาหรือการเจริญกาย คือการฝึกอบรมเกี่ยวกับการกินอยู่ การบริโภค การพัฒนาด้านกาย ในทางพุทธศาสนา ถือว่าสำคัญมาก เรามีหลักสำคัญในเรื่องนี้เรียก โภชนเมตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการกิน รู้จักประมาณในการกินคืออะไร ถ้าแปลสมัน โภชนเมตตัญญูตาก็แปลว่ากินพอดี เมตตัญญูตา รู้ประมาณรู้พอ

ดี คำว่า เมตตะ แปลว่า พอดี ประมาณในการกินหรือกินพอดี หมายถึงอยู่ด้วย คือกินอยู่พอดี กินอยู่พอดีคืออะไรจะเป็นเรื่องที่กำลังถกเถียงกัน แต่อาตมาว่าในทางธรรมะไม่มีปัญหาเลย ถ้าจะเอาหลัก ท่านแสดงไว้ชัดพอ โภชนเมตตัญญูตา กินอยู่พอดีก็ต้องใช้โยนิโสมนสิการ เพราะท่านบอกไว้เลย กินพอดีก็คือ ปฏิสังขยา โย...ที่พระท่านจะต้องท่อง ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายจึงฉันอาหารบิณฑบาตคือเราไม่ได้ฉัน เพื่อสนุกสนานมัวเมาให้หุระอะไรต่าง ๆ ไม่ใช่เพื่อบำรุงบำเรอปรนเปรอ แต่เพื่อให้ร่างกายเป็นอยู่ได้เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ เพื่อเป็นอยู่ผาสุก อาตมาแปลว่า เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพดี เพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่งดงามหรือความประพฤติธรรม ให้ทำงานทำกิจของตนไปได้อยู่สุขสบาย นี้เรียกว่าใช้โยนิโสมนสิการ

ในกรณีที่เกี่ยวกับการบริโภคนี้มีหลักโยนิโสมนสิการที่เรียกว่า การพิจารณาคุณค่าแท้คุณค่าเทียม โภชนเมตตัญญูตา คือใช้โยนิโสมนสิการในการบริโภคให้ได้คุณค่าแท้ ไม่เอาคุณค่าเทียม ในเรื่องอาหารคุณค่าเทียมคือคุณค่าที่ไม่ใช่คุณค่าแท้จริงต่อชีวิต เราเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหา คุณค่าที่สนองตัณหาคืออะไร ก็คือกินเพียงเพื่ออร่อย กินเพื่อจะอวดมั่งอวดมี กินเพื่อให้รสนุกสนานกินเพื่อมัวเมา นี้เรียกว่าคุณค่าเทียม คุณค่าสนองตัณหา ที่ไม่พอมิโยนิโสมนสิการ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาว่าอาหารนี้ให้อะไรที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิต คุณค่าที่จะช่วยให้ร่างกายของเรามีสุขภาพดี กินไม่เกินไปสมควร ไม่มากไม่น้อยไป ได้คุณค่าประโยชน์ เราเรียกว่าได้คุณค่าแท้ ได้คุณค่าที่สนองปัญญา ที่รู้เข้าใจความจริงประโยชน์ ความดีความควร เป็นโยนิโสมนสิการ ถ้าเป็นอย่างนี้เรียกว่ากินถูกต้อง

เมื่อกินด้วยใช้ปัญญาอย่างนั้นแล้ว มันก็เป็นโภชนะมัตตัญญูตาเองเลยเพราะ  
ฉะนั้นกินพอดีก็ถือการกินอย่างใช้ปัญญา รู้คุณค่าที่แท้จริง กินเพื่อคุณค่า  
ที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ในเรื่องเครื่องนุ่งห่มก็เหมือนกัน เราต้องพิจารณา  
ว่าเครื่องนุ่งห่มนี้ มนุษย์เราใช้เพื่ออะไรถ้าหากว่าใช้เพื่อปกปิดร่างกาย  
เพื่อกันหนาวร้อนอะไรต่างๆ อย่างนี้เป็นเรื่องการใช้ปัญญา เป็นโยนิโส  
มนสิการเรียกว่าคุณค่าแท้ ถ้าหากเราใช้เพื่อจะอวดฐานะมั่งมีเป็นต้น  
มันก็กลายเป็นเรื่องตัณหา เรื่องคุณค่าเทียม ต้องแยกกันได้อย่างนี้

พอใช้โยนิโสมนสิการมันก็เป็นโภชนะมัตตัญญูตาเลย มันอยู่แค่นี้ไม่  
ต้องไปพูดถึงว่าจะกินน้อยเท่านั้นมากเท่านั้น ในแง่ของปริมาณแต่อาจจะ  
บอกไม่ถูก เป็นเรื่องต้องว่ากันอีกชนหนึ่ง เอาหลักกลางก่อนต้องเอาที่  
คุณค่าของมันก่อนและเรื่องปริมาณมาว่ากันทีหลัง ถ้าเอาปริมาณมาว่าเลย  
มันคงจะยุ่ง ว่ากินแค่ไหนเรียกว่าพอดี คงจะจำกัดเป็นหลักตายตัวไม่ได้  
บางทีมันขึ้นกับกาลเทศะความต้องการตามสภาพและขนาดของร่างกาย  
เป็นต้น บัณฑิตประกอบหลายอย่าง ต้องจับหลักอันนี้ของท่านใช้หลักนี้  
เลยว่าโภชนะมัตตัญญูตา คือปฏิบัติสังขา โย...พิจารณาโดยแยกคายแล้ว  
จึงฉันอาหาร คือนั่นเป็นอย่างนั้นๆ แล้วที่ว่าไป กินอยู่พอดีหลักก็อยู่ตรงนั้น  
เราจับได้แล้ว เรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัยก็เหมือนกันขยายไปได้ทุกอย่าง  
แม้แต่เทคโนโลยีต่างๆ

ทั้งนี้ในการพัฒนา อาตมาว่า ชนกายภาวนา ผักอบรมเจริญกายนี้  
สำคัญมากในการพัฒนา ถ้าพัฒนาบุคคลไม่ได้แล้ว กระบวนการพัฒนา  
ก็ย่อมผิด การพัฒนาบุคคลนั้นต้องพัฒนาทั้งคนทำงานและพัฒนาคนที่  
จะอยู่ในถิ่นที่พัฒนา และในการพัฒนาบุคคลนั้น ถ้าหากว่าชนทั้งหลาย  
กายภาวนาในแง่ไม่สำเร็จ อาตมาว่าการพัฒนานั้นก็ล้มเหลวแล้ว ถ้า

หากว่าการใช้ปัจจัยสี่หรือพวกวัตถุทั้งหลายและการรับความเจริญต่างๆ  
ทางเทคโนโลยี มุ่งจะเอามาเพื่อสนองตัณหา เพื่อวัตถุประสงค์เพียงจะ  
ปรนเปรอบำรุงบำเรอ อวดมั่งอวดมีแข่งขันเป็นต้น การพัฒนานั้นจะต้อง  
เกิดปัญหามาก ล้มเหลว และอาตมามองในแง่ว่าการพัฒนาที่อาจจะเรียก  
ว่าพัฒนาผิดหรือเป็นเพียงการทำให้ทันสมัยแต่ไม่พัฒนานั้น มันเป็นเรื่อง  
ที่ผิดมาตั้งแต่กายภาวนาเลย มันพลาดมาแต่ที่นั่นเลย ยังไม่ต้องไป  
พูดถึงศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา มันพลาดเสียแล้วตั้งแต่ต้น

ขอรวบรัดผ่านไปก่อน เรื่องนี้ยังไม่หมดต้องคุยกันอีก ต่อไปเรื่องศีล  
ภาวนา พัฒนาศีล เจริญศีล เรื่องศีลก็รู้กันอยู่แล้วแต่เรามาขยายความ  
หมายให้คนสมัยปัจจุบันเข้าใจคือ เป็นระเบียบวินัยความสุจริตกาย วาจา  
และความสัมพันธ์ทางสังคม ศีลนี้มองได้สองด้าน ด้านภายในตัวเอง กับ  
ด้านภายนอก ด้านภายในคืออะไร ศีลคือการฝึกกายวาจาให้เดินเข้าสู่  
ทางที่ถูกต้องปราศจากโทษ เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการฝึกอบรมจิตต่อไป  
ศีลภาวนาเป็นพื้นฐานแก่จิตภาวนา ท่านบอกว่าศีลที่ถูกต้องเป็นไปเพื่อ  
สมาธิถ้าใช้ศัพท์พระที่ว่าสมาธิสังวัตตนิก นั้นเป็นเรื่องวัตถุประสงค์ภายใน  
ศีลนั้นจะปฏิบัติอย่างไรๆ ถ้าไม่เป็นไปเพื่อสมาธิก็ล้มเหลวหมด ไม่ได้ดูที่  
การปฏิบัติภายนอกแค่นั้นแค่นี้ แต่ดูที่วามบรรลุเป้าหมายหรือไม่ อันนี้เป็น  
หลักสำคัญ ค่อมองศีลนี้มองสองแบบ หนึ่งมองในรูปแบบว่าเคร่งครัดเท่า  
ไร เคร่งครัดนี้ก็ต้องในแง่หนึ่ง เพราะมันมีหลักการกฎเกณฑ์ภายนอก  
ที่จะเป็นข้อตกลงสำหรับร่วมกันว่าเอาแค่ไหน อย่างน้อยรูปแบบมันให้  
แล้ว รูปแบบนี้เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบยังไม่  
ใช่เครื่องตัดสินที่แท้จริง ต้องดูว่าเข้าลักษณะสมาธิสังวัตตนิก เป็นไป  
เพื่อสมาธิหรือไม่ ถ้าไม่มีเป้าหมายน้อย การปฏิบัติอาจจะเคร่งครัดเลย

เกิดไป เป็นไปได้เหมือนกัน อย่างลัทธินิครนถ์ก็ปฏิบัติเคร่งครัดเลย เกิดไป

ทีนี้ในแง่ข้างนอก สักมองในแง่ประโยชน์ของสังคม ประโยชน์ทางสังคมเริ่มด้วยอะไร ก็การไม่เบียดเบียนกันเป็นอย่างน้อย สักมีหลักการด้านนอก อย่างน้อยไม่เบียดเบียนกัน ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ต่อจากนั้นเป็นสิ่งที่เกื้อกูลซึ่งกันคือการช่วยเหลือทางสังคม อย่างพระท่านจัดเอาบุญกิริยาวัตถุข้อไวยวัจจมัชฌสลด บัญหรือกุศลที่เกิดจากการทวนขวายช่วยเหลือรับใช้อะไรต่าง ๆ (ไวยวัจจะ) อย่างพวกที่ไปทำงานสังคมสงเคราะห์ ทำงานพัฒนา นี่เราถือว่าเป็นพวกทำไวยวัจจมัชฌนั้น ไวยวัจจะนี้เป็นเรื่องศีลชนบวกรวมศีลที่เรียกว่าศีลชนลบ คือไม่เบียดเบียนเป็นเกณฑ์อย่างต่ำ ถ้าใครยังไม่ไปทำอันนี้ก็ขออย่าเบียดเบียน ทีนี้ถ้าทำได้ดีกว่านั้นก็มีมาถึงขั้นไวยวัจจมัชฌชนบวกรไปช่วยเหลือ จะเรียกว่ารับใช้หรือบริการหรือจะใช้ศัพท์อะไรก็แล้วแต่ เป็นอันว่าเรื่องศีลนี้สองอย่าง มองข้างในมองข้างนอก ในด้านสังคมความสัมพันธ์ในลักษณะไม่เบียดเบียน ลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลและข้างใน มันจะสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าภายนอกดีก็จะช่วยให้จิตใจมีพื้นฐานที่จะทำให้สงบได้ อย่างน้อยสังคมที่สงบร่มเย็นมีสันติก็ทำให้คนมีสภาพแวดล้อมอำนวยแก่การฝึกอบรมทางจิตด้วย หรือตัวเองประพฤติศีลดี จิตตัวเองก็โปร่งเบาจิตใจเป็นพื้นที่จะสงบได้ง่าย เหมาะแก่การทำสมาธิ

ขอผ่านไปข้อที่สาม จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตในขั้นสูง (ที่จริงก็ไม่ใช่สูงหรอกแต่เราใช้ศัพท์ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นรูปแบบหรือจำกัด) จิตภาวนาก็เป็นเรื่องสมาธิภาวนา การฝึกบำเพ็ญสมาธิ หรือ สมถภาวนา เจริญสมถะ แต่เดิวน พอฟุดถึงสมถะคนก็ไปนั่งกว่าหงอย ๆ ที่จริงหงอย

นี้ตรงกันข้ามกับสมถะ ดีไม่ได้ไปเข้าถื่นมัทธนิวรรณ์ สมถะมีจุดมุ่งหมายเพื่อกำจัดถื่นมัทธะซึ่งเป็นถื่นมัทธณ์สำคัญ เป็นปฏิบัติแก่สมาธิ เป็นปฏิบัติแก่สมถะ สมถะนั้นตัวสำคัญคือกำจัดถื่นมัทธณ์ กำจัดถื่นมัทธณ์ไม่ได้ไม่มีทางได้สมาธิ เป็นเกณฑ์วัดที่เดียวว่าถื่นมัทธณ์คือไม่มีสมาธิ เพราะถื่นมัทธณ์มีความห่อหุ้ม ครอบงำถื่นมัทธณ์ที่ไม่มีทางได้สมาธิ สมาธิต้องกำจัดถื่นมัทธณ์ด้วย เพราะถื่นมัทธณ์คนเข้าใจผิดมากมาย เอาสมาธิเป็นหงอยไป ไปสร้างความรู้สึกที่สั่นคลอนอย่างนั้น บางทีคนที่บำเพ็ญเพียรทางจิตก็มีลักษณะสงบแต่ว่าสงบอย่างมีปัญญา สงบอย่างมีลักษณะทั่วทั้งของตัวเองในทางที่มีคุณภาพ ไม่ใช่สงบแบบหงอยอะไรไปอย่างนั้น ต้องระวังแยกกันให้ชัดด้วย เป็นอันว่าฝึกอบรมจิตฝึกอบรมสมาธินี้เป็นพวกเดียวกัน พุดไปแล้วว่า สมาธิให้ความหมายในแง่ลบได้ สมาธิคืออะไร คือการกำจัดถื่นมัทธณ์ ถ้าพุดแค่นั้นพอเลย กำจัดถื่นมัทธณ์ได้ปฏิบัติสมาธิก็สำเร็จ ถื่นมัทธณ์ห้า

๑. กามถื่นมัทธะ แปลว่า ความพอใจในกาม ความพอใจติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสสิ่งปรนเปรอทั้งหลาย คือไฟในสิ่งที่พอใจอยากได้ทั้งหลายนั่นเอง ถื่นมัทธณ์ห้าข้อชุดหนึ่งท่านใช้บ่อย เริ่มต้นด้วย อภิชฌา ไม่ใช่เริ่มด้วยกามถื่นมัทธณ์ แต่ชุดที่เรารู้จักกันมากคือ เริ่มด้วยกามถื่นมัทธณ์ อภิชฌาเป็นไวพจน์ของกามถื่นมัทธณ์ แต่พุดทั้งสองศัพท์ เราจะเกิดความเข้าใจกว้างขึ้น บาลีหมายถึงอันเดียวกัน อภิชฌาแปลว่าความเพ่งเล็งอยากได้ ใจอยากจะเอาโน่นเอานี้ คือโลกนั้นเอง โลกอยากได้นั้นได้นั้นเป็นตัวถื่นมัทธณ์อย่างหนึ่งขัดขวางการทำงานของจิต อย่างน้อยมันทำให้จิตสงบ เรื่องนี้จะไปสัมพันธ์กับปัญญาภาวนาด้วย จิตจะไม่สงบไม่เป็นสมาธิไม่แน่วแน่ในเรื่องที่พิจารณาเป็นต้น ถ้ามีกามถื่นมัทธะโลกอยาก

ได้นั้นได้นั้น จ้องจะเอาโน้นเอาโน้นวนวายน้อย มั่นก็ฟังหรือเขวออกไป

๒. พยาบาท คือความคิดที่ความกระทบกระทั่ง จัดเคืองแค้นใจ ไม่พอใจอะไรต่าง ๆ คิดแค้นร้ายมุ่งจะทำลาย พวกนี้เรียกว่าพยาบาท ทำให้จิตไม่สงบ ในขณะที่ต้องการสมาธิ ถ้าจิตมันร้อนก็ไม่สำเร็จ พยาบาท ทำให้จิตร้อน ความโกรธทำให้จิตร้อน เมื่อจิตร้อนกระวนกระวาย มั่นก็สงบไม่ได้

๓. ถีนีมิทธะ ตัวที่พูดถึงเมือก ความหดหู่ ง่วงเหงา เฉาซึม ท่านบอกว่ามันเป็นทางกายกับทางใจ ทางกายคือความง่วงเหงาหาวนอนเป็นมิทธะ คือกายไม่สู้งาน เรียกว่าไม่สู้กิจก็ได้ ในทางจิตคือถีนะ ความหดหู่ ความซึมเศร้าเหงาหงอย สมาธิจะต้องมีลักษณะจิตสดชื่นผ่องใส กระปรี้กระเปร่าด้วย ถีนีมิทธะทำให้จิตระย้อยทอดลอย ห่อเหี่ยว ไม่ผ่องใส จึงทำให้ไม่เกิดสมาธิ

๔. ต่อไป อุตัจจกุกกุจจะ แยกเป็นอุตัจจะ ความฟุ้งซ่านจิตวนวายพล่านไปในเรื่องต่างๆ กุกกุจจะ ความรำคาญใจ ความเดือดร้อนใจ เช่นว่าสิ่งที่ควรจะทำ เราไม่ได้ทำ เรื่องที่ไม่ควรทำเราได้ทำแล้ว นี่เป็นสิ่งที่ควรมารบกวนจิตทำให้เป็นสมาธิไม่ได้ สงบไม่ได้ ผ่องใสไม่ได้

๕. สุดท้ายก็วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ท่านใช้คำว่าสงสัยในกุศลธรรมในหลักความดีงาม ทำให้ใจไม่สามารถแล่นไปได้แม้แต่ในสิ่งที่ปฏิบัติ สิ่งที่เราทำเราเกิดไม่แน่ใจขึ้นมาว่า มันเป็นเรื่องดีงามมีคุณประโยชน์แท้หรือเปล่า พอเกิดความลังเลสงสัยเช่นนั้นจิตก็ไม่สบายแล้วแล่นไปไม่ได้ งานนั้นเดินไม่เรียบคล่อง จิตไม่สามารถจับงานนั้นให้พุ่งไปได้ดี

ห้อย่างนี้เป็นตัวนิรณัน ขัดขวางจิตไม่ให้สงบ ไม่ให้แน่วแน่ ไม่ให้เกิดสมาธิ สมาธิจะต้องกำจัดเจ้าห้าตัวนี้ให้ได้ กำจัดได้เมื่อไรสมาธิเกิดเมื่อนั้น นี่เป็นการมองในแง่ลบ ที่มองในแง่บวกก็มองได้หลายอย่าง ท่านใช้ศัพท์เยอะเยอะเหลือเกิน พรรณนาถึงสภาพจิตที่เป็นสมาธิว่าเป็นอย่างนั้น ๆ อาตมาจะลองพูดให้สั้นด้วยคำพูดสมัยใหม่ซึ่งอาจจะใช้ว่าสมาธิคือฝึกจิตให้มีคุณภาพจิตดี ให้มีสมรรถภาพจิตดี ให้มีสุขภาพจิตดี จิตมีลักษณะสามอย่างนี้เรียกว่าเป็นจิตที่ได้รับการฝึกอบรมแล้ว เป็นจิตที่มีสมาธิ

จิตมีคุณภาพ คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่นมีเมตตากรุณาเป็นต้น จิตมีสมรรถภาพคือจิตที่มั่นคง เข้มแข็งทนทาน ไม่เปราะไม่เสาะเป็นต้น ศัพท์พระท่านใช้คำว่า กรรมนิยะ เหมาะแก่การใช้งาน แสดงว่าหลักการของสมาธินี้มุ่งเพื่อจุดหมายขั้นต่อไปคือสำหรับใช้ประโยชน์เป็นเครื่องมืออุปกรณ์ สุดท้ายมี สุขภาพจิต อย่างน้อยก็มีความผ่องใส มีความเบิกบานสดชื่นร่าเริงแจ่มใสนุ่มนวลอะไรพวกนี้เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ อย่างไรก็ตามคุณสมบัติเหล่านั้นจะมารวมกัน คือ “เหมาะแก่การใช้งาน” ใช้งานอะไร ท่านบอกว่า ใช้งานข้อสี่ใจเล่า คือปัญญาภาวนา ใช้งานทางปัญญา เอาไปคิดไปใช้ปัญญา เจริญปัญญาต่อไป ฉะนั้นสมาธิท่านจึงบอกว่าเป็นฐานแก่ปัญญา เป็นอันว่าพูดโดยย่อก็ท่านสมาธิในแง่บวก มีคุณภาพประกอบด้วยคุณธรรมต่างๆ มีสมรรถภาพ เข้มแข็งเหมาะแก่การใช้งาน มีสุขภาพ เบิกบานผ่องใสมีความสุข

ทีนี้เวลาฝึก ถ้าฝึกเพียงว่าให้จิตมันแน่วแน้อยู่ ก็ใช้วิธีได้เยอะเยอะ เช่นกสิณ กสิณมุ่งจะทำให้จิตแน่วแน่มั่นคงอยู่กับอารมณ์หนึ่งเดียวที่กำหนด มุ่งกำจัดความฟุ้งซ่านต่างๆ วิธีฝึกที่เน้นคุณธรรมก็มี ก็มุ่งให้จิต

แน่วแน่เหมือนกัน แต่เจริญคุณธรรมไปในตัวด้วย เช่น พรหมวิหารสี่ ซึ่งท่านนิยมเรียกว่า อัปปมัญญา ก็เป็นกรรมฐานฝึกจิตเหมือนกัน เป็นสมณะ ฝึกให้มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ถ้าเรามองกว้าง ๆ เห็นตัวกรรมฐานเราจะเข้าใจสมาธิมากขึ้น ฝึกเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็เป็นการฝึกสมาธิ อย่างนเป็นต้น

ต่อไปข้อสุดท้าย บัญญูภาวนา เจริญภาวนา ถ้าใช้ศัพท์เฉพาะจริง ๆ ก็เป็นขณวิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้รู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ก็คือเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะหรือตามที่เป็นมัน เป็น สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างนี้ ก็รู้ตามมันเป็นอย่างนั้นแค่นั้น เกิดญาณุตถญาณทัศนะ รู้เห็นตามความเป็นจริง ขึ้นสูงสุดคือรู้สภาวะของโลกและชีวิตตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นไปได้ รู้ตามเป็นจริงอย่างไร ท่านขยายว่ารู้ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่นั่นต่ำลงมารู้ตามเป็นจริงคือคิดพิจารณาองเห็นตามเป็นจริง เรื่องสำคัญอยู่ที่ว่า คนเรานี้ใช้ปัญญาแต่ไม่เห็นตามความเป็นจริง มันมีตัวตนที่จะทำให้พิจารณาแล้วเห็นคลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนไปจากความเป็นจริง เรียกแง่หนึ่งว่าทำให้เกิดมโนคติ คือการพิจารณาองเห็นทั้งหลายอย่างเอนเอียง บัญญูภาวนาจะต้องมาแก้ อันนี้ การรู้เห็นตามความเป็นจริง จึงเริ่มต้นแต่การพิจารณาองเห็นรับรู้สิ่งทั้งหลายถูกต้องตรงตามที่เป็นมัน เป็นจริงไปจนกระทั่งรู้ลักษณะสภาวะทั้งหลายที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จบสุดท้าย

ขณะที่เรานั่งในทณคงเป็นขณตนคือ ขณของการรู้เห็นการพิจารณา สิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง การจะใช้ปัญญาให้ถูกต้องเห็นตรงตามความเป็นจริงก็ไปเข้าหลักที่พูดเมื่อกี้ คือนิรณันท์สัมพันธ์กับสมาธิ

เป็นตัวที่ถูกสมาธิกำจัด สมาธินั้นทำให้จิตพร้อมที่จะใช้งานทางปัญญา เพราะฉะนั้นนิรณันท์ก็สัมพันธ์กับปัญญา เป็นตัวขัดขวางให้ใช้ปัญญาได้ไม่ถูกต้อง เวลาพระพุทธเจ้าตรัสถึงนิรณันท์ทรงเน้นในแง่ปัญญา มากกว่าในแง่จิตด้วยซ้ำ ในพระไตรปิฎก นิรณันท์จะมากับโพชฌงค์เป็นธรรมะฝ่ายปฏิบัติต่อกัน นิรณันท์เป็นฝ่ายอกุศลเป็นตัวบดบังปัญญาในแง่จิต ท่านว่ามันกดทับจิต ครอบงำจิต ทำให้จิตไม่เปิดโล่งคับแคบ ทว่าเป็นตัวบงบังปัญญาตอนที่สำคัญ ถ้าหากว่ามีนิรณันท์การพิจารณาสิ่งทั้งหลาย มันจะไม่ตรงตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ถ้ามีความโลภเป็นอกุศลมาเพ่งเล็งอยากได้ผลประโยชน์ การพิจารณาเรื่องต่างๆ ก็เอนเอียงถูกความอยากได้นั้นลากไป ไม่พิจารณาตามเรื่องไม่เป็นอุเบกขา ถ้าในแง่บุคคลก็เกิดความลำเอียง ถ้าในแง่วัตถุก็เป็นเรื่องโลก ที่นั่นถ้าเกิดพยายามนั้นก็ลำเอียงไปอีกด้านหนึ่ง ไปในแง่โทสาคติลำเอียงเพราะโกรธ ไม่เห็นตามความเป็นจริงเหมือนกัน ถ้ามีถีนมิทธะ จิตห่อเหี่ยวก็เป็นอันว่าใช้ปัญญาไม่ค่อยได้ มันซึมไปปัญญาไม่แล่น อุทธัจจะ กุกกุกจะ ใจฟุ้งซ่าน สายพล่านอยู่ก็เสียคุณภาพไม่มั่นคงเข้มแข็ง จิตไม่แน่วแน่ไม่พร้อมจะใช้งานต่างๆ วิจิกิจฉา ลังเล ขัดแย้งในใจ ทำให้เข้าสู่เรื่องไม่ได้ เอากันอย่าง ๆ ว่า นิรณันท์เป็นตัวทำให้คนเราใช้สติปัญญาไม่ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

ที่นี้พูดโยงมาถึงสมัยปัจจุบัน เรื่องนิรณันท์นั้นบางกรณีท่านยอมให้ว่าเป็นเทคนิค คนเรานี้บางทีมันประมาท คนที่มีความสุขอยู่สบายแล้วมักจะประมาท ธรรมะท่านสอนไม่ให้ประมาทแต่คนก็อดประมาทไม่ได้ ขามประเทศชาติมีความสงบสุขชาวประชา ก็มักประมาท ไม่เอาเรื่องเอาราวไม่ปรับปรุงเตรียมการ ดีไม่ดีก็หันไปมัวเมา เลินมาอยู่อยู่กับการสนุก

## ๑๒๘ ค่านิยมแบบพุทธ

สถานปรนเปรอนำสังคัมไปสู่ความเสื่อม ความสุขเลกกลายเป็นตัวร้าย ที่ทำให้เกิดความเสื่อม คนเรามากปรมาทด้วยเหตุต่าง ๆ หลาย ๆ อย่าง ประเด็นก็คือความปรมาทมีมาเป็นเรื่องร้ายแรงและขัดขวางการพัฒนา

เมื่อคนเราปรมาทด้วยความสุขของตน ก็จะต้องมีการกระตุ้น กระตุ้นให้ไม่ปรมาท วิธีกระตุ้นทำได้หลายอย่าง ถ้าผู้กระตุ้นทำในความหมายที่เป็นกุศล บางทีแม้จะใช้สิ่งที่ไม่เป็นกุศลมันก็ช่วยได้เหมือนกัน หลักธรรมบอกว่าอกุศลเป็นปัจจัยแก่กุศลได้ คนในโลกนี้จำนวนมาก มีกิเลสชนิดที่ปกป้องตัวเอง ในขณะที่ยังไม่ตรัสรู้ยังไม่บรรลु กิจการกิจเลส ยังไม่ได้ กิเลสชนิดที่ปกป้องตัวเองช่วยคนได้มาก เช่นความกลัว ความกลัวช่วยให้คนพ้นจากภัยอันตรายได้ แม้ว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ปลอดภัย เพราะในหลายกรณีมันทำให้เราแย่ แต่บางกรณีมันช่วย หรืออย่างมานะ คนธรรมดาปลุขนั้น มานะช่วยได้มาก แต่มันก็ทำลายเราด้วย อย่าง ขัดติมานะ ก็ทำให้ต้องเพียรพยายาม ฉะนั้นจะต้องทำให้ได้เพราะฉนั้นเป็น กษัตริย์ หรือไม่ต้องถึงกษัตริย์ คนธรรมดาเพราะมานะก็คิดว่าเราอยู่ในฐานะ ฉนั้นเป็นอย่างนั้นชน เห็นคนอื่นในฐานะด้อยกว่า เขาทำอย่างนั้นได้เราทำไม่ได้เราก็แย่ ก็ต้องบีบบังคับตัวเองเร่งรัดตัวเอง กิเลสพวกนี้ช่วยมนุษยสามัญได้มากมาย เราต้องเห็นคุณค่าของมันบ้าง

โบราณเราเอามานะมาสนับสนุนกับความเพียร อย่างผู้ใหญ่สอนเด็กว่า ให้มีมานะพยายาม เอามานะมาคู่กับพยายามก็เพราะฉนั้น เพราะตัวมานะนั้นมันเคยช่วยเรา แล้วนาน ๆ เลยสนับสนุนเอามานะเป็นความเพียรไป แต่มานะเป็นเหตุให้คนเพียรได้ ทั้งที่มันเป็นกิเลส และคนธรรมดาคน มานะเป็นตัวสำคัญทำให้ทำสิ่งที่ต้องทำได้มาก ในทำนองเดียวกันเราอาจ

## พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล ๑๒๙

ปลุกคนทำให้เกิดความโกรธไม่พอใจอะไรต่าง ๆ ทำให้โลกอยากได้นั่นโน่นบ้าง แล้วจะได้ให้เขาคิดให้เขาเพียรพยายาม ที่สำคัญคือใช้ความคิด ไม่งั้นธรรมดาไม่คิดนั่งหงอย เพลินสบายปรมาท ไม่เอาเรื่อง เอาเราว พอไปปลุกอย่างนั้นแล้วคิดขึ้นมา สนใจเรื่องที่เขาให้คิด แต่อันตรายมาอยู่ตรงนั้นตอนที่พอถึงจุดควรหยุดไม่หยุด ก็ตอนที่คิดเขาคควรจะระงับโลกะความอยากได้ หรือกามฉันทะ ระงับความโกรธความ พยาบาท เพราะตอนใช้ปัญญาต้องบริสุทธิ์จากสิ่งเหล่านี้ พอจะคิดต้องหมดสิ่งเหล่านี้ ไม่มีความลำเอียง มองตามจริง

วิธีการสมัยใหม่ผิดกับพุทธศาสนาตรงนี้ คือไปปลุกให้คนโกรธ หรืออยากได้ มันมี ๒ พวกในสมัยปัจจุบัน พวกหนึ่งปลุกให้คนโลก จะได้คิดอยากได้นั้นอยากได้นั้นจะได้พัฒนา อีกพวกตรงข้ามปลุกให้ โกรธจะได้ตื่นตัวที่จะแก้ไขสิ่งชั่วร้ายในสังคัม สองพวกนี้ถ้ามองในแง่ พุทธศาสนาเป็นที่สุดสองทาง พุทธศาสนาอาจจะยอมรับตอนต้นว่าปลุก ได้ แต่ระวังที่สุดเลยมันจะผิด พอถึงจุดหยุดจะใช้ปัญญาต้องให้เขาพ้น จากสิ่งเหล่านี้ ถ้าไม่พ้นจากสองอันนี้จะคิดลำเอียง แล้วมองไม่เห็นตาม เป็นจริง แล้วทันทีที่พลาดก็ตรงนั้นเองคือ พวกที่ใช้ปัญญาโดยมีโลกะ เป็นตัวนำก็จะคิดไปทางหนึ่ง ทำให้พัฒนาผิดพลาดเอาเข้าตัวไป อีก พวกหนึ่งคิดโดยเอาพยาบาทหรือโทสะเป็นตัวนำ ความคิดก็ลำเอียงไป อีกข้างหนึ่ง ทำให้ไม่เห็นตามความเป็นจริง มองอีกฝ่ายหนึ่งร้ายไปหมด คิดทำลายกันต่าง ๆ ผิดทั้งคู่ ในแง่ของพุทธศาสนาบอกว่าเราอาจจะยอม ในแง่อบายจุตไฟเริ่มได้ แต่พอถึงขั้นใช้ปัญญาแล้วต้องปราศจากทั้งฝ่าย โลกะทั้งฝ่ายโทสะจึงจะมองเห็นตรงทั่วตลอดการจัด ไม่หะได้แท้จริง นี่ เป็นการพูดโดยย่อ โดยหลักการภาวนาสัพุดจบแล้ว



### ๑๓๐ คำนิยามแบบพุทธ

เรื่องที่น่าจะพูดอีกก็คือ ในการฝึกอบรมปัญญา หรือปัญญาภาวนา ทำให้รู้เห็นตามความเป็นจริงนั้น พอได้เห็น ได้รู้ความเป็นจริงก็เกิดสัมมาทิฐิ ขอบุคคลอย่างย่อว่าตอนต้นเป็นโลกียสัมมาทิฐิความเห็นถูกต้องในขั้นที่เป็นโลกยะ คือความเห็นรู้เข้าใจสำนักในหลักเหตุผล เหตุผลนั้นมาจากเหตุและผล คือความคิดที่ดำเนินตามแนวเหตุและผล แต่ว่าเหตุผลกับเหตุและผลไม่เหมือนกันนะ ระวังอย่าสับสน “เหตุและผล” ใช้ภาษาอังกฤษว่า *Cause and Effect* แต่ “เหตุผล” ใช้ภาษาอังกฤษว่า *Reason* “การคิดเหตุผล” ใช้ว่า *Reasoning* นี้ยังไม่ถึงขั้นเข้าถึงตัวความจริงแต่เป็นขั้นการคิดที่ตรงตามแนวเหตุและผล หรือจะเรียกอีกอย่างว่าคิดตามแนวของเหตุปัจจัยตามความสัมพันธ์สับทอของเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่าคิดอย่างมีเหตุผล แต่มันอาจจะไม่ใช่ตัวความจริง เพราะยังไม่ได้รู้เห็นเหตุและผลเอง ขั้นคิดเหตุผลยังไม่ถึงขั้นรู้เห็นเหตุและผล เป็นขั้นคิดตรงกับความจริงแต่ยังไม่ใช่ว่าขั้นเข้าถึงตัวความจริง แยกตรงนี้ได้ พอรู้เห็นเหตุและผลก็ถึงความจริงเลย แต่คิดสอดคล้องกับเหตุและผลเป็นการคิดอย่างมีเหตุผล ความมีเหตุผลรู้เข้าใจเหตุผลเป็นขั้นโลกียสัมมาทิฐิ แต่พอถึงขั้นรู้เห็นเหตุและผลประจักษ์เองก็เป็นโลกุตรสัมมาทิฐิถึงจุดหมายของปัญญาภาวนา

ภาค ๒

คนหนุ่มสาวและนักศึกษา

แสดงเมื่อวันอาสาฬหบูชา ๕ กรกฎาคม ๒๕๒๕ ณ อุโบสถวัดทองนพคุณ ตามคำอาราธนาของชมรมพุทธ-ไทยปริทัศน์ พิมพ์ครั้งแรกใน *จดหมายเหตุกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม* ฉบับที่ ๒๒ เดือนกันยายน ๒๕๒๕

## ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว ?

ถ้าพิจารณาในทางสังคม ปัญหาที่ไม่สู้ยาก คนทุกคนไม่จำเป็น  
คนหนุ่มสาวเท่านั้นที่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคม เมื่อเกี่ยวข้องกับสังคมก็ย่อม  
มีกิจวัตรและปฏิสัมพันธ์กับสังคม โดยเป็นผู้กระทำต่อสังคมฝ่ายหนึ่ง  
และเป็นผู้ได้รับการกระทำจากสังคมฝ่ายหนึ่ง

ศาสนาเป็นส่วนประกอบและเป็นบ่อเกิดอันสำคัญของวัฒนธรรม  
ชีวิตของบุคคลที่เจริญเติบโตขึ้นมาในสังคม ย่อมเป็นผลของการฝึ  
อบรมที่สืบเนื่องมาจากศาสนาด้วย และบุคคลนั้นย่อมอาศัยผลแห่งการ  
อบรมนั้นเองเป็นอุปกรณ์ในการดำรงชีวิต และนำผลแห่งการฝึอบรม  
นั้นมาแสดงออกต่อสังคม ส่วนในฝ่ายสังคม การฝึอบรมและองค์ประ  
กอบต่าง ๆ ในทางสังคม ที่เบบเครื่องหล่อหลอมชีวิตของบุคคลนั้นก็  
การกระทำของบุคคลทั้งหลายอันร่วมสังคม ที่แสดงออกต่อบุคคลนั้นก็  
ดี สภาพและลักษณะของสังคมที่บุคคลนั้นดำรงชีวิตอยู่ก็ดี ล้วนเป็นผล  
ที่ศาสนาได้มีส่วนบันดาลให้เกิดขึ้น หรือช่วยชักนำไปด้วยทั้งสน  
ความที่ศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับบุคคล จึงเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเสีย  
จนบุคคลแทบไม่รู้ถึงคุณค่า ความชอบอาจมีส่วนที่เปรียบได้กับอากาศ  
ที่แวดล้อม ซึ่งมนุษย์ใช้หายใจ หรือหย่อนลงมาเหมือนน้ำที่ใช้บริโภค

โดยปกติเป็นของหาง่าย หรือไม่ต้องหา แม้จำเริญก็เหมือนไม่สำคัญ ต่อเมื่อใดเกิดเหตุขาดแคลนหรือเสียคุณสมบัติปกติไป มนุษย์จึงจะรู้สึกถึงความเดือดร้อน และมองเห็นคุณค่าของมัน ที่ไม่มีราคา หรือราคาต่ำต้อย ว่ามีค่ามากกว่าเพชรกว่าทองคำ ในแง่นี้ ศาสนาจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในการประกอบองค์ประกอบอย่างหนึ่งแห่งการดำรงชีวิตของบุคคล จำเป็นในการที่จะเข้าใจสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ และจำเป็นสำหรับการเข้าใจตัวของตัวเองอย่างแท้จริง

ถ้าพิจารณาในแง่ความหมายต่อชีวิตจิตใจอันเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับตนเองเป็นพิเศษ ศาสนาย่อมเป็นเครื่องกำหนดความเข้าใจของบุคคล ต่อคุณค่าและจุดหมายของชีวิต และย่อมมีส่วนบันดาลแม้แต่แนวความคิดในศาสนาใหม่ของผู้ที่ปฏิเสธศาสนาซึ่งมีอยู่เดิมในสังคมของตน แล้วคิดสร้างคุณค่าและจุดหมายของตนขึ้นมาใหม่

ในแง่นี้ ควรพิจารณากันใหม่แต่เริ่มต้น คำว่าศาสนาในที่นี้ คงมิใช่ศาสนาในความเข้าใจของบุคคลผู้ใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ และคำว่าคนหนุ่มสาวในที่นี้ คงมิได้หมายถึงคนหนุ่มสาวที่เป็นนิสิตนักศึกษา หรือที่อ่านหนังสือเล่นนอยุ่เท่านั้น จนถึงบัดนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีบุคคลผู้ใดสามารถให้นิยามคำว่า ศาสนาลงได้เป็นอย่างดีใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือร่วมกัน เป็นที่แน่นอน สำหรับชาวบ้านและนักศึกษาบางคน ศาสนาหมายถึงพิธีกรรมต่าง ๆ นักบวชผู้ประกอบพิธีกรรม และวัดอันเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น สำหรับศาสนิกชนบางคน ศาสนาอาจหมายถึงคำสั่งสอนของพระศาสดาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ สำหรับนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่บางคน ศาสนาอาจหมายถึงความรู้ลึกซึ้งบางสิ่งใด ๆ ในความเป็นไปอย่างมีระเบียบแห่งกฎเกณฑ์ต่างๆ ของธรรมชาติ

อันเป็นแรงบันดาลใจให้เขายอมพลีตนเพียรสับกันข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในธรรมชาติเพื่อเขาค้นจุดหมายที่ต้องการ และยอมรับแห่งสัจธรรมอันเป็นอมตะ

ศาสนาในความเข้าใจของคนหนึ่ง อาจไม่ใช่ศาสนาในความเข้าใจของอีกคนหนึ่ง และสิ่งที่มีใช้ศาสนาในความเข้าใจของคนหนึ่ง อาจเป็นศาสนาในความเข้าใจของอีกคนหนึ่ง ศาสนาในความเข้าใจของศาสนิก อาจไม่ใช่ศาสนาอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ และศาสนาที่เข้าใจตามคัมภีร์ อาจไม่ใช่ศาสนาอย่างที่พระศาสดาทรงมุ่งสั่งสอน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันสำหรับคนเหล่านั้นทุกคน ก็คือการใช้ชีวิตและยึดถือเอาคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นพลังนำทางในการดำรงชีวิตและชักจูงปัญหาการกระทำต่าง ๆ ของตน ท่ามกลางทะเลชีวิตที่เว้งว้าง ไม่รู้ต้นปลาย ขอบเขต ตำแหน่งแห่งที่ ตลอดถึงความหมายแห่งตัวของตัวเอง

คนบางคนอาจกล่าวว่า เขาไม่พอใจกับศาสนาทุกศาสนา และประกาศตนเป็นผู้ไม่มีศาสนา แต่ในภาวะที่เขาเข้าใจว่าตนไม่มีศาสนานั้นเอง อวิชชาได้ผลักดันให้เขาไขว่คว้าหาคุณค่าและจุดหมายขึ้นมาสำหรับตนเอง ตามระดับความรู้ความเข้าใจของเขาต่อความหมายของชีวิต ขอนิยามความว่า เขามีศาสนาตามความหมายของเขาเอง ซึ่งไม่พ้นที่จะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเดิมในวัฒนธรรมที่ได้ฝึกอบรมหล่อหลอมชีวิตเขามา และย่อมตรงกันกับศาสนาในใจของคนอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับใดระดับหนึ่งของวิวัฒนาการแห่งความเข้าใจทางศาสนา จะต่างกันก็แต่เพียงระดับแห่งคัมภีร์ มานะ และทิฐิเท่านั้น เรื่องจึงกลายเป็นว่ามนุษย์ปุถุชนทุกคนไม่เฉพาะคนหนุ่มสาวเท่านั้น ถ้ามีสติปัญญาพอรู้คิดได้ มิใช่คนสติวิปลาส ย่อมเป็นผู้มีศาสนาในรูปใดรูปหนึ่ง ปัญหาจึงไม่

อยู่ที่ว่าศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาวหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าศาสนาที่เขา  
มีควรจะเป็นอย่างไร และเขาควรจัดการกับศาสนาที่อยู่กันอย่างไ  
บุคคลผู้ไม่มีศาสนา คือไม่มีอย่างแท้จริง มิใช่เพียงไม่มีโดยความเข้าใจ  
ของตน ต้องเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงความรู้แล้วอย่างแท้จริง จนพ้นสั่นเซิงจาก  
อวิชชา สามารถกล้ายืนยันด้วยความจริงใจว่า ปราศจากความเคลือบ  
แคลงสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ในเรื่องชีวิตของตน บุคคลเช่นนั้นนับว่าเป็นผู้  
ประเสริฐสุด หรือบุคคลในอุดมคติตามความหมายของพุทธศาสนา  
เพราะบุคคลนั้นเป็น “พุทธ” ผู้ตื่นแล้ว พ้นจากหลับและพ้นจากฝัน

จุดหมายสูงสุดของศาสนา คือ ความรู้แจ้งที่ทำให้หมดอวิชชา ซึ่ง  
ทำให้พ้นจากความติดข้องยึดมั่นอยู่ในทฤษฎีใด ๆ ศาสนาที่แท้จริงได้แก่  
ศาสนาที่นำไปสู่ความรู้เห็น และศาสนาเช่นนั้นเท่านั้น ที่สามารถทำบุคคล  
ให้เป็นผู้ไม่มีศาสนาได้ หรือทำให้ศาสนาหมดความจำเป็นสำหรับบุคคล  
ได้ จุดมุ่งหมายของศาสนาอย่างสามัญ คือการทำให้มนุษย์มีความสุข  
ศาสนาที่ดีตามความหมายสามัญจึงได้แก่ ศาสนาที่มีอุดมคติกับการปฏิบัติ  
เพื่ออุดมคติที่ตรงกัน คือให้ความสุขทั้งระหว่างปฏิบัติ และเมื่อถึง  
จุดหมาย

ศาสนาที่เคลื่อนไหวคลาดจากความหมายมากที่สุด ก็คือศาสนา หรือระ  
บบความเชื่อถือความเข้าใจใด ๆ แม้ที่เรียกตนว่าเป็นปฏิบัติกับศาสนา  
ซึ่งมีอุดมคติกับการปฏิบัติไม่ตรงกัน และซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความยึดมั่น  
ถือมั่นติดแน่นอยู่กับความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จนไม่สามารถรับรู้  
และทำความเข้าใจอย่างอื่นได้ และเที่ยวเล่นไปบีบบังคับผู้อื่นให้มีความ  
เห็นเหมือนกันกับตน

สำหรับคนหนุ่มสาว ศาสนาน่าจะมีความสำคัญและจำเป็นเป็นพิเศษ  
ในข้อที่ว่า ชีวิตซึ่งกำลังจะย่างก้าวออกมาแสดงบทบาทของมันอย่างแท้  
จริงนั้น กำลังกำหนดความเข้าใจของมันต่อคุณค่าและจุดหมายต่าง ๆ  
ความเข้าใจเหล่านั้นย่อมเป็นตัวการที่จะบันดาลบทบาททั้งปวงที่เขาจะ  
แสดงสืบต่อไป เมื่อเช่นนั้น トラบใดที่ยังไม่สามารถรู้ความจริงถึงที่สุด  
จนปราศจากอวิชชาถึงขั้นไม่มีศาสนาได้ トラบนั้น การสร้างความเข้าใจ  
ต่อความหมาย คุณค่า และจุดหมายต่าง ๆ ให้ดีที่สุด ก็ย่อมเป็นสิ่ง  
สำคัญยิ่ง และความจำเป็นของศาสนาสำหรับคนหนุ่มสาว ก็เกิดขึ้นโดย  
นัยนี้

## อุดมคติของคนหนุ่มสาว

ในการสัมมนา ทางฝ่ายผู้จัดแจ้งไว้ว่า แม้ในสังคมไทยจะไม่นิยมการพูด แสดง หรือเปิดเผยคุณความดีของตนเอง แต่ผู้จัดสัมมนาประสงค์ให้การสัมมนาครั้งนี้เป็นกรณีพิเศษ ที่ต้องการให้ผู้พูดเปิดเผยเรื่องราวของตนและคุณสมบัติส่วนตัวที่ตนชอบใจแก่ผู้ร่วม เพื่อเป็นข้อคิดหรือคติแก่ผู้ร่วมสัมมนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้พูดนี้ขอโอกาสที่จะแสดงในเอกสารเฉพาะข้อคิดเห็นบางประการ ที่ต้องการจะเสนอให้ผู้ร่วมสัมมนาพิจารณา ส่วนเรื่องเกี่ยวกับตนเองหากมีจะยกไว้ต่างหาก

ต่อไปนี้เป็น ข้อคิดเห็นบางประการ ที่เสนอแก่คนหนุ่มสาวสมัยปัจจุบัน เพื่อพิจารณา โดยหวังว่าอาจเป็นประโยชน์บ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง

### ความหมายของอุดมคติ

คำว่าอุดมคติ ไม่มีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ไม่ใช่คำไทยแต่เดิม เป็นคำบัญญัติขึ้นเพื่อแทนคำต่างประเทศในภายหลัง เมื่อถือความเทียบเคียงจากคำต่างประเทศคำนั้น (คือ *ideal*) น่าจะได้รับความว่า หลักการ แนวทาง หรือแบบอย่างการดำรงชีวิต ที่ถือว่าดีที่สุด หรือ

สิ่งที่ดีที่สุดซึ่งยึดถือเอาเป็นหลัก เป็นแนวทาง หรือเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ทดลองดีกว่าถือหรือยึดถือ ก็เพราะไม่ใช่ของที่เป็นไปอย่างนั้นเองโดยธรรมดา หรือเป็นหลักความจริงโดยธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องของความควร ซึ่งขึ้นต่อความเชื่อ ความเห็น ความเข้าใจ คำว่า ถือหรือยึดถือ อาจเปลี่ยนเป็น เชื่อ เห็น เข้าใจหรือยอมรับ เป็นต้นก็ได้ นอกจากนั้น บางทีคำว่าอุดมคติ มีความหมายเป็นจุดหมายหรือที่หมายไปก็มี คือหมายถึง สิ่งที่ยึดถือเอาเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

ความคิดเห็นที่เสนอในที่นี้แบ่งว่า ท่าทีของบุคคลต่ออุดมคติที่ยึดไว้นั้นน่าจะแบ่งสองแบบ คือ แบบที่ชอบใจถูกใจแล้วรับเอามายึดถือไว้ตนเองได้แต่เพียงมุ่งมั่นปฏิบัติให้เป็นไปอย่างนั้นอย่างเดียวพวกหนึ่ง กับแบบพิจารณามองเห็นเหตุผลด้วยตัวเอง เข้าใจชัดเจน แน่ใจ แล้วจึงยึดถือปฏิบัติตาม พวกหนึ่ง แบบแรก เรียกได้ว่าพวกศรัทธาอด แบบหลังเป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ขอเสนอว่าอุดมคติ หรือคติใด ๆ ก็ตาม ควรเป็นไปตามแบบหลัง ซึ่งจะทำให้ไม่เป็นการถือนั้น ไม่เป็นเหตุให้เที่ยวเบียดเบียนบังคับคนอื่น และไม่เผลอถ่วงขัดขวางความก้าวหน้าทางปัญญาของตนเอง

ข้อเสนอที่ว่านี้ ดูเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ใคร ๆ ก็ทราบ ไม่น่าจะต้องพูดไว้ แต่ในทางปฏิบัติ สิ่งที่ยึดถือไว้นั้นแหละ มักกลับเป็นตัวการสำคัญที่กลับมาผูกมัดตัวเองไว้ หรือถ่วงขัดขวางไม่ให้อำนาจก้าวหน้าต่อไปได้ จึงควรเป็นผู้พร้อมที่จะพิจารณาตรวจสอบคติ อุดมคติของตนได้เสมอ เพราะแท้จริงแล้ว อุดมคติที่ยึดไว้ก็เพื่อการก้าวหน้าไปหรือเพื่อให้ถึงความดีนั้นนั่นเอง

บางคราวอุดมคติกลับเป็นเครื่องผูกมัดหรือขัดขวางตนเองได้ ทำให้ดูเหมือนว่า อยู่โดยไม่มีอุดมคติหรือคติเลยจะดีกว่า ดูเผิน ๆ อาจจะเห็นอย่างนั้น แต่ความจริง มนุษย์ทุกคน ถ้าไม่ใช่คนเสียสติ ย่อมยึดถืออะไรบางอย่างเป็นเครื่องจูงในการดำเนินชีวิต และยึดถืออะไรบางอย่างเป็นตัวนำในการกระทำทุกอย่าง แต่สิ่งหรือคติที่เขายึดไว้อย่างมืด ๆ มัว ๆ ไม่ได้นำมาสู่ความคิดหรือการใช้ปัญญา เช่นยึดเอาแต่ที่ตัวได้เข้าว่า ผลที่ออกไปนอกตัวใคร ๆ เป็นอย่างไรไม่ต้องคำนึง จึงกลับเป็นสิ่งที่เลวร้ายและก่อผลเสียหายได้มาก แม้แต่คนที่ชั่วต้อยอย่างเลือนล่อยที่สุด ก็ไม่ใช่ลอยเรื่อยไปเฉย ๆ เมื่อยังมีชีวิต คนก็ย่อมทำการต่างๆ ถ้าเฉยเฉยหรือลอยเลย ก็ไม่มีชีวิต ไม่ใช่คน พวกที่อยู่อย่างเลือนล่อย ก็คือพวกที่ฉวยเอาควาเอาไปคราว ๆ ที่ ๆ คือ ยึดถือเอาตามความรู้สึก ไม่ใช่อยู่ด้วยความคิด ไม่ใช่ปัญญา สองพวกนี้อาจจะเรียกว่ามีคติได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่คติที่ดี ไม่ยอมรับกันว่าเป็นอุดมคติ ชีวิตที่ขาดแนวทางและกระทำการต่าง ๆ โดยมิได้คิดกะไว้ด้วยสติปัญญา ย่อมไม่เป็นระเบียบ จึงสับสนยุ่งเหยิง ว้าวุ่น ทั้งภายในและภายนอก เมื่อภายในใจแต่ละคนวุ่น สักคนก็ย่อมวุ่น และเมื่อสักคนวุ่นแต่ละคนก็ยิ่งวุ่นหนักขึ้นเป็นธรรมดา

### รากฐานและความหมายที่แท้จริงของการแสดงออกอย่างเสรี

ปัจจุบัน มีความรู้สึกทั่วไปในหมู่คนรุ่นใหม่ว่า ควรมีการแสดงออกอย่างเสรี คือใครมีความรู้สึกมีความคิดเห็นอย่างไร ก็ควรมีโอกาสแสดงออกภายในขอบเขตอันควร ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติชอบด้วยหลักประชาธิปไตย และจะเป็นทางส่งเสริมความก้าวหน้าแห่งวิทยาการเป็นต้น ใน

เรื่องนี้ ขอเสนอความคิดเห็นว่า การแสดงออกเสรีเช่นนั้นในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม ถ้าขาดรากฐานที่อยู่ลึกซึ้งลงไปเป็นทีมาแล้ว ก็น่าจะไม่ให้เกิดผลสำเร็จที่ควรมุ่งหมาย แต่จะกลายเป็นการกระทำที่เลื่อนลอย หรือเป็นเพียงการแสดงด้วยอยากเด่น อวดโก้ แสดงปมเป็นต้นไป รากฐานที่วางก็คือ การแสวงปัญญา ความใฝ่ธรรม หรือความใฝ่แสวงคุณค่าที่แท้จริง รากฐานอันนี้นอกจากจะทำให้การแสดงออกเสรีนั้น เป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบ มั่นคง และนำไปสู่ผลสำเร็จอย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นแรงผลักดันอยู่ในตัวที่จะให้การแสดงออกอย่างเสรีนั้นเกิดมีขึ้นจนได้อีกด้วย

ถัดจากความใฝ่แสวงธรรม—สัจจะ—ปัญญา หรือคุณค่าที่แท้จริงซึ่งเป็นรากฐานนั้นขึ้นมา ยังมีองค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำกับการกระทำและการแสดงออกต่าง ๆ อีกชิ้นหนึ่ง คือ การคิด การค้น และการทำอย่างจริงจัง ซึ่งหมายถึง การใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลโดยรอบคอบ เที่ยงธรรม การศึกษา ค้นคว้าสอบสวนข้อเท็จจริงและความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน และการลงมือกระทำที่มั่นใจแล้ว ด้วยความแข็งขันแน่วแน่จริงจัง องค์ประกอบสามอย่างนี้ จะนำมาใช้กำกับการแสดงออกอย่างเสรีทั้งหลาย หรือควรสร้างขึ้นให้พร้อมก่อนจะมีการแสดงออกอย่างเสรีด้วยซ้ำไป เพราะเท่าที่มองเห็น การคิดค้น และทำอย่างจริงจังนั้น เป็นสิ่งที่เรายังขาดกันอยู่มาก ขาดเสียยิ่งกว่าการแสดงออกที่เข้าใจกันว่าเป็นความเสรีนั้นอีกเป็นไหน ๆ

### เมื่อไรใครจะเริ่มต้น

สิ่งที่พบเห็นบ่อยที่สุดอย่างหนึ่งในสมัยปัจจุบัน คือ การกำหนดிடยืนที่สนะที่ขัดแย้งตลอดจนถึงการโจมตี จากบุคคลต่อบุคคล หรือต่อกัน

อีกพวกหนึ่ง หรือต่อสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ การดำเนินและการแสดงทัศนะเหล่านี้ เมื่อเกิดจากความหวังดี เป็นการเตือนสติ เสนอแนะ แนะนำช่องทางให้ ตลอดจนทำให้สำนึก โดยต้องให้มีการปรับปรุง ทำให้ดีขึ้น ย่อมเป็นประโยชน์และมีส่วนอยู่มาก แต่ถ้าจะให้จริงจัง เป็นประโยชน์ และเกิดผลสำเร็จจริง ควรจะมีความเอาใจจริงเอาใจกับปัญหาต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งและแน่วแน่ในใจจริง ไม่ใช่เพียงการโววายชั่วผ่านเฟิ่นหรือพันทา

เรื่องที่เตือน ขัดแย้ง โจมตีกันนั้น รวมแล้วก็มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ประเภทที่ ๑ คือความเห็นที่ไม่ลงรอยในเรื่องเดียวกัน หรือความรู้สึกลับกันในเรื่องเดียวกัน เพราะมองเห็นสิ่งนั้น หรือเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนั้นสิ่งนั้นด้วยสายตาและทัศนคติของผู้ผ่านประสบการณ์และได้รับการปลูกฝังอบรมมาคนละอย่าง ความจริงซึ่งต้องการเพื่อแก้ปัญหาในกรณีก็คือ การศึกษาวิจัยปัญหาอย่างจริงจัง แสวงหาสืบค้นข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างละเอียดด้วยความมุ่งมั่นอดทน และนำมาพิจารณาไตร่ตรองใช้ความคิดมองหาเหตุผลวินิจฉัยด้วยใจเป็นกลาง อาจลงเอยด้วยถือเอาข้างใดข้างหนึ่ง หรือประนีประนอมอมอมยอมกันสุดแต่จะสำเร็จประโยชน์เป็นผลดีทางใด

เรื่องประเภทที่ ๒ ที่ดำเนินติเตียน โจมตีกันอยู่เสมอ เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ที่ทุกคนรู้และเข้าใจ มองเห็นอย่างเดียวกัน ว่าอย่างไรผิด ดี ชั่ว ควรไม่ควร เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ ความรับผิดชอบ ความสุจริตซื่อสัตย์ และความผิดพลาดต่าง ๆ ว่าทำไม คนนั้น พวกนั้น สถาบันนั้น ทำอย่างนั้น คนนั้นทำอย่างนั้น ไม่ทำอย่างนั้น

อย่างนี้ การติเตียนโจมตีประเภทนี้ เป็นภาพและเสียงชินหูชินตาในชีวิตประจำวัน จนดูเหมือนทุกคนเป็นเจ้าของทุกสิ่ง มีคนอันสงอนสถาบันอันเป็นจำเลยเรื่อยไป เมื่อทุกคนเป็นเจ้าของทุกสิ่ง ผู้นั้นก็เป็นจำเลยจึงหาตัวไม่ได้ การลงมือทำหรือลงมือแก้ไขจึงไม่มี การกระทำอย่างนั้นก็คือการเกี่ยงกัน และการขัดท้อดกัน ซึ่งแสดงว่าสังคมนั้นประกอบด้วยผู้ไม่มีความสำนึกในความรับผิดชอบทั้งสิ้น หรือไม่มีเป็นสังคมของคนใจแคบ ที่ทุกคนไม่มีใครยอมทำก่อน เพราะกลัวตนเองจะเสียเปรียบ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่น่าละอาย ความจริงทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในปัญหาทุกอย่าง ที่กระทบกระเทือนสังคม หรืออาจพูดได้ว่าทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการทำให้ปัญหาแต่ละอย่างนั้นเกิดขึ้น ตามระดับและอัตราที่สัมพันธ์ใกล้เคียงหรือห่าง ตรงหรืออ้อมของแต่ละคน ๆ ความจริงซึ่งต้องการในเรื่องนี้ก็คือการคิด สำรวจความรับผิดชอบนั้น ก่อนที่จะมองหาหรือบอกแก่ใครอื่น เพราะเมื่อจะให้ธรรมดาแล้ว ใครรู้ สำนึก และเข้าใจก่อน คนนั้นต้องทำก่อน การกระทำต้องเริ่มต้นที่ตนนั้น ก่อนจะเตือน ต่อว่า หรือตำหนิใครอื่น ต้องได้สำรวจแล้วว่า บทบาทในส่วนที่ตนจะพึงเกี่ยวข้องนั้นมีพร้อมอยู่แล้ว หรือได้เริ่มขึ้นแล้วด้วย ใครรู้ คนนั้นต้องเริ่ม ใครตระหนัก คนนั้นต้องลงมือ ผู้รู้แล้วไม่เริ่มก่อน ย่อมควรได้รับการตำหนิมากที่สุด และก่อนคนอื่น เพราะถ้าไม่เริ่มที่ผู้รู้ตัวก่อน แล้วเมื่อไรใครจะเริ่ม จุดอ่อนที่สุดอย่างหนึ่งของสังคมไทยปัจจุบันน่าจะเป็นข้อนี้ คือ ทุกคนรู้แต่ไม่มีใครเริ่ม ในกรณีคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ สมมติว่าถ้าคิดว่าคนรุ่นเก่านั้นหมดหวังสิ้นทางแก้ไขปรับปรุงแล้ว ความหวังสำหรับคนรุ่นใหม่ก็ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ และเป็นความหวังที่คาดหวัง

## ๑๔๔ คำนิยมแบบพุทธ

สำเร็จได้แน่นอนที่สุด คือ เริ่มที่ตนเอง การสร้างรุ่นของพวกตนไว้ให้พร้อมก่อนจะไม่ดีกว่าหรือ เพราะเป็นวิธีที่แน่ใจที่สุด และถึงอย่างไรก็ต้องทำอยู่ดี เพราะผู้ที่รับผิดชอบต่อสังคม ก็ต้องทำตนให้เป็นผู้พร้อมที่จะรับผิดชอบต่อเสียก่อน

ซากเก่าของพวกตน กับ เปลือกใหม่จากพวกอื่น

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของยุคปัจจุบัน ก็คือ คนรุ่นใหม่ได้เกิดขึ้นมา และมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความระคนปนเประหว่างของเก่ากับของใหม่ ระหว่างสิ่งภายในที่คงเหลือจากอดีตกับสิ่งใหม่ทีหลั่งไหลมาจากภายนอก ทำให้ยากที่จะแยกแยะทำความเข้าใจได้ทั่วถึงและทันการที่จะเลือกเพ้นยัดถือ และปรับตัวเข้าได้อย่างฉลาด จึงเป็นปัญหาหนักมาก ท่ามกลางความสับสนนั้น ถ้าไม่เผลอ ก็จะไม่มีโอกาสตรวจดูสิ่งใดอย่างลึกซึ้งเพียงพอที่จะมองเห็นคุณค่าและความหมายที่แท้จริงได้ การมีชีวิตอยู่อย่างเลื่อนลอยแบบไขว่คว้าและยึดฉวยสิ่งตอบสนองความต้องการแบบพอให้ตนเดินผ่านไปทีหนึ่งคราวหนึ่ง จึงเป็นสภาพที่ดาษดื่นจนเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสมัยปัจจุบัน เมื่อเวลาที่จะคิดตกลงกับตนเองก็ไม่พอเสียแล้ว จะไปคิดเผื่อคนอื่นอย่างไร จึงตัวใครตัวมันมากขึ้น หรือแล้วแต่ตัวมันรู้สึกหรือจะเอาอย่างไร ท่ามกลางสภาพเช่นนี้ ของตนเองที่มิภายในก็มีแต่ของเก่าแก่ที่เหลือนจากอดีต ส่วนของใหม่ ก็มีแต่ของมาจากภายนอก นำสงสัยว่าการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ของตนเองที่ควรยกขึ้นชูवादได้ จะมีบ้างสักเท่าไร

สำหรับของภายในของตนเองนั้น ในเมื่อไม่มีหรือแทบไม่มีสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเองใหม่ ก็มีแต่ของที่เหลือนมาจากอดีต ของที่เหลือนมาจากอดีตนั้น

## อุดมคติของคนหนุ่มสาว ๑๔๕

เมื่อเวลาผ่านไป ๆ และมีสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกหลั่งไหลเข้ามา ก็ย่อมเลื่อนกลางสลายตัวไปเรื่อย ๆ ที่คงรอดอยู่ได้ทั้งรูปร่างและแก่นสารโดยสมบูรณ์น้อยนัก ส่วนมากแม้เหลืออยู่ก็เป็นเพียงซากของอดีต ซากนั้นคือสิ่งที่หมดชีวิตสูญคุณค่าและความหมายเดิมที่แท้จริงของมันไปแล้ว บางทีมีคุณค่าและความหมายใหม่เกิดขึ้น ซึ่งมันจะไม่เป็นไปในทางที่ดั้งเดิมอย่างของเดิม หรือเหลือแต่ความหมายที่ผิวเผินชวนให้เข้าใจผิดและนำไปใช้ในทางที่ผิด ภาพที่คนรุ่นใหม่มองเห็นสำหรับของภายในของตนเองเหล่านี้ จึงมักเป็นเพียงซากของอดีต หรือความหมายที่ไขว่คว้าเลื่อนกลาง ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดพลาดอย่างมากมาย ยิ่งความรู้สึกว่าเก่าทึมไม่น่าสนใจเข้าผสมด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดทัศนคติในทางผละหนี ทำให้ไม่มีโอกาสค้นหา และห่างเหินจากความหมายเดิมที่แท้จริงมากขึ้น

ส่วนของที่ประดังเข้ามาจากภายนอกนั้น หลายอย่างมีความใหม่ผสมจุดความต้องการบางอย่างจึงมักทำให้ตื่นตื่นรับเอา โดยลืมที่จะตรวจดูคุณค่าและความหมายที่แท้จริงของมัน พร้อมกันนั้นของอีกหลายอย่างซึ่งละเอียดลึกซึ้งที่เขามาพร้อม ๆ กันก็ถูกมองข้ามไป

ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันจึงมีลักษณะอาการหลายอย่างที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเรากำลังเป็นทาสของเสีย หรือส่งทอดมรดกจากหนทางทั้งสองสาย คือ ด้านภายในที่รับช่วงมาแต่เพียงสิ่งที่เบินซากพร้อมทั้งความหมายที่ผิวเผินและผิดเพี้ยนของอดีต ส่วนภายนอก ก็รับเข้ามาแต่รูปร่างที่เป็นเปลือกแห่งความจริง หรือพูดสั้น ๆ ว่าได้แต่ซากเก่าของพวกตนกับเปลือกใหม่จากพวกอื่น



ความหวังสำหรับอนาคต อยู่ที่ว่าจะต้องสามารถสร้างสรรค์ปรับปรุงแต่ง  
สิ่งใหม่ หรือดัดแปลงสิ่งเก่าขึ้นมา ให้ตนอยู่ได้อย่างมีคุณค่าและมีความ  
หมาย ซึ่งเหมาะสมกับตน การจะทำอย่างนี้ได้ต้องขึ้นกับความสามารถ  
ที่จะแยกแยะค้นหาและเลือกเฟ้นคุณค่าและความหมายต่าง ๆ อย่างถูก  
ต้อง ซึ่งหมายถึงการที่จะต้องมีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ที่  
กล่าวข้างต้นนั้นเป็นข้อเสนอย่างหนึ่ง สำหรับบำรุงสติให้เกิดความยัง  
กิดที่จะพิจารณาแยกระหว่างสิ่งที่เชื่อมกับสิ่งที่แท้ส่วนหนึ่ง สิ่งสำคัญที่จะ  
ต้องย้าไว้ในท่อนอกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นหลักในการดำรงอยู่ท่ามกลางความ  
สับสนนั้นได้ ก็คือการคิด ถิ่น และลงมือทำอย่างจริงจัง โดยมีความใฝ่  
แสวงธรรม-สัจจะ-ปัญญาเป็นรากฐานอย่างมั่นคง

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องตามเขาอยู่เรื่อยไป

บรรดาซากแห่งอดีตของพวกเรานั้น พุดถึงเฉพาะในด้านพระพุทธ  
ศาสนาอย่างเดียวก็มีมากมาย แ่งที่ต้องการกล่าวถึงก็คือภาพที่ปรากฏใน  
ทางความประพฤติปฏิบัติ ความประพฤติปฏิบัติที่เห็น ๆ กันอยู่ ซึ่งเรียก  
รวม ๆ กันไปในนามว่าพระพุทธศาสนานั้นมีจำนวนมาก แต่จะต้องชะ  
งักใจไว้ก่อนแต่ต้นว่า ภาพที่มองเห็นอาจจะไม่แสดงถึงตัวจริงหรือไม่  
แท้ก็ได้ หลายอย่างความหมายเดิมจวนจะหมดไป และจวนจะกลายเป็น  
ซาก หลายอย่างกลายเป็นซากซึ่งคุณค่าและความหมายเดิมหมดไปนาน  
แล้ว บางอย่างไม่ใช่แม้แต่ซากของตัว แต่เป็นซากอันแปลกปลอมเข้ามา  
ที่เป็นเช่นนั้น ไม่ใช่เฉพาะความประพฤติปฏิบัติทั่วไป แต่รวมถึงความ  
หมายของหลักด้วย ตามธรรมดาใครจะพูดว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไรก็  
ต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจสิ่งนั้นให้ชัดเสียก่อน แต่หลักธรรมต่าง ๆ ถูก

คนทั้งหลายอ้างชื่อ ใช้เรียกและพูดถึงกันเป็นคำสามัญและบางครั้งเราก็  
พราพเรือ ถ้าผู้ใช้นั้น ๆ จะหวนคิดสำรวจตนเองขึ้นมาว่า ศัพท์ธรรม  
ที่ตนใช้อยู่ในความหมายที่ต้องการขณะนั้น ตนได้ศึกษาทำความเข้าใจ  
ในความหมายโดยวิธีการและจากแหล่งที่แน่ใจว่าถูกต้องแล้วหรือไม่  
หรือนึกเพียงว่าตนเข้าใจความหมายจริง ๆ หรือไม่ ก็อาจจะต้องชะงัก  
ขึ้นมาทันที ถ้าปรากฏว่าเราไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจ หรือเข้าใจเลื่อนลอย  
ตาม ๆ กันมาก็หมายความว่า เรายังไม่ได้ก้าวไปไหนเลย ในด้านทัศน  
คติมูลฐานเกี่ยวกับการใช้สติปัญญาซึ่งจะเป็นที่มาแห่งความเจริญก้าว  
หน้าของวิทยาการ เพราะแสดงว่าเรายังคงติดอยู่พอใจอยู่แค่ส่วนที่ผิวเผิน  
ของสิ่งทั้งหลายแม้แต่ที่ตนต้องเกี่ยวข้องใช้อยู่เป็นประจำ ความใฝ่ในตัว  
ปัญญาที่แท้จริงถึงตัวความจริงยังไม่มี หลักธรรมเหล่านั้นติดพันมากับ  
ประวัติของตัวเรา (ชาติเรา) แทรกอยู่ในวัฒนธรรมของเรา ถ้าจะเข้าใจ  
ตัวเราให้ชัดก็ต้องเข้าใจความหมายของหลักธรรมเหล่านั้นด้วย เราจะ  
ดำเนินต่อไปได้ที่สุดก็ต้องจัดการกับตัวเราเองให้ดีที่สุด จะจัดการกับ  
ตัวเราได้ดีที่สุด ก็ต้องรู้จักเข้าใจตัวเองให้ชัดเจนที่สุด ซึ่งรวมถึงเข้าใจ  
หลักธรรมที่เรายึดถือกันมาด้วย

ชาวต่างประเทศที่เข้ามาวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทยนั้นมีมาก เป็น  
ธรรมดาที่การวิจัยนั้นมักพาดพิงถึงเรื่องหลักธรรมที่คนไทยยึดถือด้วย ผล  
ก็คือหลักธรรมที่เข้าไปรวมอยู่ในเรื่องท่วิจัยนั้น ถูกพิจารณาในความ  
หมายที่ต่างกันอย่างผิวเผินทั่วไป จริงอยู่ผู้นั้นย่อมมองเห็นตัวเราชัดกว่า  
ในบางกรณี และวิธีการวิจัยของเขาทำอย่างเป็นระเบียบและมีเหตุผล แต่  
ต้องไม่ลืมว่า เมื่อเขาวิจัยนั้น เขามักเอาตัวเขาเข้ามาเทียบ บางทีตัวของ  
เขาเองนั้นเขาก็ไม่เข้าใจจริง อีกอย่างหนึ่งคนไม่จำเป็นต้องเดินไปสู่จุด

หมายเดียวกันด้วยวิธีเดียวกัน นอกจากนั้น ในเมื่อมีคนชี้จุดให้ ครั้น  
สะดวกแล้วตัวเราเองย่อมจะศึกษาจุดนั้นต่อไปได้ละเอียดชัดเจนกว่าผู้  
การวิจัยของชาวต่างประเทศนั้นมีประโยชน์ การที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์  
ก็คือ เราควรจะวิจัยต่อไปให้ละเอียดไปอีกซึ่งละเอียดยิ่งขึ้นไป แต่  
ภาพที่มองเห็นบ่อยก็คือ คนของเราเอ๋ยอ้างถึงความคิดเห็นซึ่งเป็นผลจาก  
การวิจัยของชาวต่างชาติกัน โดยที่อาการแสดงออกมิได้สื่อให้เห็นว่า  
ได้ใช้ความคิดอย่างจริงจังในเรื่องที่ตนเอ๋ยอ้างถึงเลย ถ้าเป็นเช่นนั้น เราก็  
คงจะต้องเป็นผู้ตามหรือพูดให้แรงว่าเป็นทาสทางปัญญาอยู่เรื่อยไป

### ซากเก่าที่ทำให้หลงติดยึดกันเอง

มีตัวอย่างหลักธรรมหลายข้อที่อ้างหรือพูดถึงกันบ่อย ๆ โดยมีได้  
ศึกษาความหมายให้แน่ชัดลงไปก่อน และความหมายที่เข้าใจหรือนึกถึง  
ในเวลาอันนั้น ไม่ค่อยถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นเหตุให้เกิดทัศน  
คติไม่ต่อธรรมเหล่านั้น และเป็นเหตุให้ยกเป็นข้อโจมตีกันได้ เช่น

เมตตา แทนที่จะรู้ว่าเป็นหลักธรรมสำหรับปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อกัน  
เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีในระหว่างเพื่อนมนุษย์ กลับเป็นเรื่องสำหรับปิด  
ความรับผิดชอบไปให้ผู้ใหญ่หรือสำหรับอ้างเพื่อช่วยลูกน้อง

อุเบกขา แทนที่จะรู้ว่าเป็นหลักธรรมสำหรับธำรงความเที่ยงธรรม  
และความหนักแน่นมั่นคง กลับเป็นเครื่องอ้างสำหรับการนิ่งเฉย ไม่สนใจ  
หรือปิดความรับผิดชอบ

กตัญญู แทนที่จะรู้ว่าเป็นธรรมสำหรับรู้จักคุณค่าแห่งความดีของผู้  
อื่นแล้วช่วยต่อเติมเสริมความดีหรือคุณค่านั้นให้เพิ่มยิ่งขึ้น บางทีก็กลายเป็น  
เครื่องมือสมคบกันระหว่างเจ้าหนกับลูกหน

สันโดษ แทนที่จะรู้ว่าเป็นธรรมสำหรับตัดความฟุ้งเพื่อสำรวจ บำ  
กันความฟุ้งซ่านเหินห่างจากหน้าที่และความทุจริต กลับเป็นเครื่องอ้าง  
สำหรับละเลยภารกิจ และไม่เคຍรู้เลยว่าอีกด้านหนึ่ง ความไม่สันโดษก็  
เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งเหมือนกัน

ผู้ที่อ้างถึงสิ่งใดโดยไม่ได้ตระหนักว่าตนได้ศึกษาสิ่งนั้นอย่างสมควร  
แล้ว ย่อมแสดงถึงการขาดความรู้ที่รับผิดชอบ และขาดความใฝ่ปัญญา  
ที่แท้จริง นอกจากนั้น ขอเสนอให้ศึกษาถึคณอย่างจริงจังถึงสาเหตุที่ทำให้  
ให้เกิดคำปรัมาพร้อมทั้งความหมายของมัน เช่น

“คนธัมมะธัมโม” แทนที่จะหมายถึงคนที่ดำรงธรรม ปฏิบัติหน้าที่  
ของตนครบถ้วนไม่บกพร่อง กลับกลายเป็นหมายถึงคนคร่ำครึ ถอนตัว  
หรือประพฤดิธรรมด้วยปาก

“แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร” มุ่งความหมายแท้จริงอย่างไร การนำมา  
ใช้อ้างกันมีผลดีผลเสียอย่างไร ควรแก้ทัศนคติอย่างไร เพราะพระพุทธ  
เจ้ามีแต่ทรงชนะมาร ไม่เคยแพ้ มารเป็นผู้แพ้ฝ่ายเดียว

“แข่งอะไรแข่งได้ แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้” เกิดมาอย่างไร  
ควรใช้เพียงใด เพราะตามหลักกรรมมุ่งให้เพียรพยายามแก้ไขปรับปรุง  
ตนเอง เข้าสู่ผลสำเร็จด้วยการลงมือกระทำ มุ่งให้แข่งกับงานและแข่ง  
กับตนเอง ไม่ได้มุ่งให้คนคอยคิดแข่งกัน

ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลัก  
ธรรม นอกจากการศึกษาให้รู้ความหมายที่ถูกต้อง ก็คือการคำนึงถึงวัตถุประสงค์  
หรือจุดหมายของการปฏิบัติธรรมข้อนั้น ๆ เพราะหลักจริยธรรม  
ทุกข้อสอนไว้เพื่อนำไปสู่จุดหมาย ถ้าปฏิบัติโดยขาดความตระหนักในจุด

หมาย ย่อมกลายเป็นความมั่งงายและเกิดผลเสียหายนได้ เช่น อดทน ก็ไม่ใช่อดทนเข้าไว้เฉย ๆ แต่อดทนต้องมีเพื่ออะไรด้วย เช่น เพื่อให้หน้าตาเข้าถึงผลสำเร็จที่ต้องการได้ในที่สุด เป็นต้น

### จุดที่พลาดและล้มเหลวของพวกเก่าและพวกใหม่

ปัจจุบันดูเหมือนจะตระหนักกันแล้วว่า อารยธรรมตะวันตกก็ยังเล่นต่อไปในอาการและทิศทางเช่นนี้ จะไปสู่หายนะ ในเวลาเดียวกันทางฝ่ายเราเองก็รู้สึกวาทะที่เป็นมา ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร อะไรเป็นความผิดพลาดหรือสาเหตุของความล้มเหลวของทางสองสายนี้ ในความเห็นของผู้เขียนว่า อารยธรรมตะวันตกล้มเหลวในส่วนที่เน้นเอาตัวหาเป็นแรงจูงใจในการกระทำหรือในการสร้างสรรค์ต่าง ๆ และผิดหวังในการแผ่แสงธรรมปัญญา ส่วนความผิดพลาดฝ่ายเราได้แก่การไม่นำเอาเป้าหมายของจริยธรรมออกมาแสดงให้ชัด ความคลุมเครือในเรื่องจุดหมายปลายทางของจริยธรรม ทำให้ขาดแรงจูงใจในการกระทำ เรามักพูดถึงความมุ่งหมายของการประพฤติศีลธรรมกันเพียงเพื่อความสงบสุขของสังคม จริงอยู่ ความสงบสุขในสังคมจะมีได้คนจะต้องมีศีลธรรม แต่จุดมุ่งหมายของการประพฤติศีลธรรมจะต้องไม่อยู่เพียงแค่นั้น เมื่อวินิจฉัยตามหลักพุทธศาสนา ศีลย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ และนำไปสู่ปัญญา จุดหมายอันสูงที่ก่อให้เกิดความผ่องใสแผ่แสงปัญญา และสัจจะ เพื่อกุศลค่าที่แท้จริงนั้นแหละจึงจะเป็นแรงจูงใจให้หลุดพ้นจากขั้นศีลธรรมและช่วยให้ศีลธรรมเองมั่นคงด้วย แต่เพราะไม่มีแรงจูงใจนี้ ในที่สุดแม้แต่การประพฤติศีลเองก็มีแต่การเน้นการขัดตัวพยัญชนะในพิธีหาได้มีการปฏิบัติเคร่งครัดจริงไม่ ภาพยนตร์ได้ชัดโดยไม่ต้องบรรยาย

### อะไรควรเป็นที่หมายของชีวิต (ทั้งส่วนตนและสังคม)

คนสมัยนี้จำนวนมากคงบอกว่า ความสุขเป็นที่หมายของชีวิต แต่ในทัศนะของผู้เขียนบทความนี้เห็นว่า ถ้าหมายถึงความสุขอย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไปแล้ว อันนั้น ไม่ใช่ที่หมายของชีวิต เพราะทั้งไม่ถูกต้อง ไม่เป็นจริง และไปได้ไม่ตลอด หรือไม่มีทางสำเร็จทั้งชีวิตบุคคลและสังคม สิ่งที่จะต้องแสวงหาหรือที่หมายอันถูกต้องของชีวิต คือความเป็นอิสระของบุคคลและของสังคม ที่ทำให้พร้อมที่จะเสวยสุขหรือไม่เสวยได้ตามความต้องการ และดำรงอยู่ได้อย่างดีอย่างไม่มีทุกข์ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้ หรือผลได้ในระหว่าง และผลที่ขึ้นต่อความพอใจ ความเป็นอิสระอันเกิดจากธรรมปัญญา ทำให้สร้างสุขเสวยสุขได้อย่างดี และไม่ทำให้ความสุขกลายเป็นทุกข์โทษ เรืองนจะต้องพูดกันอีก

## ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์

ขอเจริญพรท่านศาสตราจารย์คุณบดีและท่านผู้เป็นประธานในที่  
ท่านอาจารย์และท่านนักศึกษาแพทยศาสตร์

ในเบื้องต้นน้าตมภาพต้องขออนุโมทนา ในการที่เรื่องคุณธรรมได้  
รับความสนใจจากสถาบันวิชาชีพชั้นสูง มีการนำมาตั้งเป็นปัญหาสำหรับ  
พิจารณาและให้ขบคิดกันเช่นนี้ เรื่องคุณธรรมกับอาชีพแพทย์นั้นมีความ  
จำเป็นและเกี่ยวข้องกันอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่มองเห็นชัดกันอยู่แล้ว ซึ่ง  
ท่านผู้อภิปรายท่านอื่น ๆ ก็ได้กล่าวถึงมาพอสมควร ในประเด็นที่ท่าน  
มอบหมายให้อาตมภาพพูดถึงคือเรื่องที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมแล้วจะมี  
ลักษณะอย่างไร อันน้าตมภาพเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันไปถึงความจำ  
เป็นของธรรมที่ต่ออาชีพการแพทย์ด้วย เรื่องธรรมที่ความจำเป็นต่อ  
อาชีพแพทย์นั้น มันมีเป็นพิเศษมากกว่าที่มุ่งอยู่ตามปกติ คือในอาชีพ  
การงานทุกอย่างนั้นคุณธรรมเป็นเรื่องจำเป็นอยู่แล้ว อย่างน้อยเราจะ  
เห็นได้ว่าเมื่อเราจะทำการงานอะไร ผู้ที่จะทำการงานนั้นจะต้องมีคุณ  
ธรรม เช่นความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ ความรู้จักกับผิดชอบ ความซื่อสัตย์  
เป็นต้น เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยดี แล้ว

## ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์ ๑๕๓

ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นในการงาน ในอาชีพทุกอย่าง ไม่จำกัดเฉพาะอย่างใด  
อย่างหนึ่ง แต่ทั้งสำหรับวิชาแพทย์นั้น คุณธรรมมีความจำเป็นเพิ่มขึ้น  
อีก ไม่เหมือนกับอาชีพอย่างอื่น ที่ว่ามีความจำเป็นเพิ่มขึ้นนั้นเพราะว่า  
คุณธรรมดูเหมือนว่าจะเป็นส่วนคุณสมบัติหรือเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่ง  
ของอาชีพแพทย์ทีเดียว

ความเป็นส่วนประกอบในอาชีพของแพทย์นั้นจะมองเห็นได้ง่าย  
เพราะว่าอาชีพแพทย์เป็นอาชีพที่ไม่ใช่เกี่ยวกับวัตถุ แต่เป็นอาชีพที่  
เกี่ยวข้องกับบุคคล เกี่ยวข้องกับชีวิต ที่การที่จะเกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจ  
นั้น เรื่องคุณธรรมเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าการที่จะเกี่ยวข้องกับวัตถุอย่าง  
อื่น ๆ อย่างน้อยแพทย์มีหน้าที่ในการที่จะช่วยเหลือชีวิตมนุษย์ การช่วย  
เหลือนี้เป็นคุณธรรมอยู่แล้ว และการช่วยเหลือที่จะให้ได้ผลสำเร็จด้วยดี  
ก็ต้องอาศัยคุณธรรม ซึ่งทำให้ผู้รับความช่วยเหลือนั้นเกิดความรู้สึกไว  
วางใจ เกิดความรู้สึกที่จะมอบจิตใจให้คิดที่จะฟัง อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ  
ถ้าหากว่าคนที่ได้รับความช่วยเหลือมอบความไว้วางใจให้ คิดที่จะฟัง ก็  
คือเขามอบชีวิตของเขาไว้ในกำมือของแพทย์นั่นเอง เมื่อแพทย์ได้รับ  
ชีวิตของมนุษย์ไว้ในกำมือแล้ว คุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะปฏิบัติ  
ต่อชีวิตนั้น

ฉะนั้น คุณธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแพทย์มากยิ่งขึ้นกว่าอาชีพอื่น ๆ  
คนทั่วไปนั้นเมื่อเจ็บไข้ได้รับความทุกข์ทรมานก็ถึงแพทย์ถึงโรง  
พยาบาล พอมาถึงโรงพยาบาล แม้กำลังได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน  
เป็นอันมาก กำลังครวญครางอยู่ พอรู้ว้ถึงโรงพยาบาลบางที่ก็หยุดคราง  
หยุดการโอดครวญ หยุดแสดงความเจ็บปวดได้ทันที เพราะเกิดความ

อบอุ่นใจขึ้น และยังเมื่อได้เห็นนายแพทย์หรือพยาบาลด้วยก็เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจมากขึ้น ยังได้เห็นสีหน้าของแพทย์ที่มึนความรู้สึกโอบอ้อมอารี มีเมตตากรุณา แสดงให้เห็นน้ำใจที่จะช่วยเหลือเขาจากใจจริงแล้ว คนไข้ก็นึกเหมือนกับหายไข้ไปครึ่งหนึ่งแล้วจากโรคภัยไข้เจ็บนั้น เพราะฉะนั้นเรื่องคุณธรรมของแพทย์จึงเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะทำให้งานอาชีพของแพทย์สำเร็จผล และเป็นไปในทางที่จะเกิดประโยชน์แท้จริงสมกับหน้าที่ที่แพทย์ต้องรับผิดชอบอยู่

นอกจากแพทย์จะต้องมีความรู้สึกในทางเมตตากรุณาที่จะให้คนไข้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจแล้ว อาชีพของแพทย์ยังมีลักษณะบางอย่างที่ทำให้เกิดความน่าเบื่อหน่าย และอาจจะทำให้เกิดความหดหู่ได้ง่าย เพราะได้เห็นแต่สภาพที่ไม่น่าพึงพอใจ ไม่เจริญตาเจริญใจ ภาพของคนไข้ที่รับความทุกข์ทรมานความเจ็บปวดต่าง ๆ และคนที่ป่วยไม่เป็นเวลา สิ่งเหล่านี้มีแต่บั่นทอนความสุขส่วนตัวของแพทย์ เช่นว่าคนป่วยอาจจะป่วยขึ้นมาเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้ แต่แพทย์ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวมาช่วยเหลือคนเหล่านั้น ถ้าหากว่าแพทย์ไม่มีคุณธรรมแล้วความเบื่อหน่ายก็จะเกิดขึ้นได้ง่าย เกิดขึ้นจากการที่ได้เห็นภาพของคนไข้ป่วยทุกข์ทรมานซึ่งเป็นภาพที่ไม่เจริญตาเจริญใจ แล้วก็เกิดจากการที่ว่าจะต้องเสียสละผลประโยชน์ความสุขส่วนตัวให้กับคนไข้ที่เจ็บป่วยไม่เลือกเวลาเหล่านั้น คุณธรรมมีความจำเป็นสำหรับแพทย์อย่างหนึ่ง คือเป็นส่วนประกอบโดยตรงของอาชีพแพทย์ที่เดียว เป็นคุณสมบัติประจำตัวของแพทย์อย่างหนึ่ง

ส่วนการที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมแล้วจะมีลักษณะอย่างไร เราสามารถอนุมานได้จากการทำงานที่ธรรมมีความจำเป็นสำหรับแพทย์อย่างไร

นั่นเอง จากที่อาตมภาพได้พูดมานี้จะเห็นว่าคุณธรรมสำคัญของแพทย์มี ๒ อย่างเป็นอย่างน้อยคือ ความเมตตากรุณา ซึ่งทำให้เกิดความอบอุ่นใจแก่คนไข้ แล้วก็ความเสียสละ ที่ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อที่จะมาช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนไข้เหล่านั้น โดยไม่เลือกกาลเวลา เมื่อแพทย์ทำหน้าที่ของตนได้โดยถูกต้องแล้ว แพทย์ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นทั้งพี่ของประชาชน อยู่ในฐานะที่ประชาชนรู้สึกว่าเป็นที่เคารพส่วนหนึ่งในสังคมอยู่แล้ว ถ้าแพทย์ได้มีคุณธรรมอย่างที่เขาต้องการ คือความเมตตากรุณาที่ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ แล้วก็ความเสียสละอย่างนั้นด้วยแล้ว ความรู้สึกเคารพของประชาชนที่มีต่อแพทย์นั้น ก็จะมีขึ้นโดยสมบูรณ์ เมื่อแพทย์ขาดธรรม คุณสมบัติเหล่านี้ก็จะหายไป คือ ความเมตตากรุณาที่ดีความเสียสละที่ดี ก็จะหายไป บุคลิกบางอย่างของแพทย์ก็หย่อนลง บุคลิกเป็นเรื่องสำคัญที่ก่อให้เกิดความเชื่อถือ ความเคารพ แพทย์ที่มีคุณธรรมในตัวแล้ว เมื่อคนไข้เห็นก็มีความรู้สึกรักใคร่ตั้งแต่ต้น ๆ ช่วยให้โรคภัยของเขาหายไปหลายส่วน แต่เมื่อแพทย์ขาดธรรม คุณสมบัติเหล่านั้นในตัวแพทย์ขาดไป บุคลิกของแพทย์ก็เปลี่ยนไป ฉะนั้นความอบอุ่นใจที่คนไข้จะมีขึ้นก็จะน้อยลง แล้วความสำเร็จผลในการรักษาเยวียาก็อาจหย่อนลงไปได้ด้วยเหมือนกัน อันนี้อาตมภาพเห็นว่า เป็นเรื่องที่ยอมรับไม่ได้ไม่ยากนัก ในเรื่องที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดคุณสมบัติขาดธรรมแล้วจะมีลักษณะอย่างไร เมื่อบุคลิกลักษณะความเชื่อถือไว้วางใจหย่อนแล้ว การทำหน้าที่ของตนเองของแพทย์นั้นก็จะเป็นไปด้วย คุณสมบัติของแพทย์ก็จะหย่อนลงไปด้วย

มีเหตุผลอย่างหนึ่งว่าแพทย์ก็เป็นผู้ที่อยู่ในสังคมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างในคำปรารภของท่านอาจารย์คุณบดี พูดถึงว่าการที่เราจะดำรง

คุณธรรม หรือการที่จะส่งเสริมคุณธรรมในอาชีพแพทยนั้นจะทำได้ผลแค่ไหนเพียงไร ในเมื่อแพทย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคม เมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่ไม่ดี ที่เราถือว่าคุณธรรมเสื่อมทรามลง ศีลธรรมเสื่อมทรามลง อิทธิพลของสังคมก็ย่อมมีผลต่อแพทย์แต่ละบุคคลไปด้วย ข้อนี้อาจจะทำให้การที่จะส่งเสริมคุณธรรมนั้นเป็นไปได้ยากหรือไม่สู้ได้ผล ในเรื่องนี้อาตมภาพเห็นว่าสังคมนี้มีอิทธิพลต่อบุคคลแต่ละคนที่เป็นส่วนประกอบในสังคมนั้นแน่นอน เมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีก็ย่อมมีผลต่อความประพฤติปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน แต่ในเวลาเดียวกันสังคมก็ประกอบขึ้นจากบุคคลนั่นเอง ถ้าหากว่าไม่มีบุคคลที่จะคิดในทางดำรงรักษาคุณธรรมไว้เลย ก็เท่ากับว่าเป็นการช่วยกันชักนำสังคมนั้นให้เสื่อมลงไปยังขึ้น

มองในทางมุมกลับ แพทยนั้นก็เป็นสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งในสังคมเหมือนกัน คือสถาบันแพทย์เป็นสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งในสังคมที่มีอิทธิพลต่อสังคมส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด ถ้าสถาบันแพทย์เป็นสถาบันที่ควรแก่ความเคารพนับถือเป็นที่พึ่งของประชาชนก็เท่ากับเป็นการช่วยหนุนช่วยสงเสริมสังคมไว้ไม่ให้ตกต่ำส่วนหนึ่งเหมือนกัน ฉะนั้นแทนที่เราจะไปเป็นผู้ยู่ได้อิทธิพลของสังคมเราน่าจะกลับคิดในแง่ที่ว่าในฐานะที่แพทย์เป็นผู้บำเพ็ญอาชีพขนานนี้ เป็นอาชีพที่ได้รับความนับถือส่วนหนึ่งในสังคมนี้ เราควรจะส่งเสริมสิ่งแวดล้อมที่ช่วยทำสังคมให้ดีขึ้น ไม่ใช่เป็นผู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตามสังคมนั้นไปในทางเสื่อมลง สถาบันแพทยนั้นโดยแท้จริงแล้ว เราจะต้องยอมรับว่าเป็นสถาบันที่ได้รับการรู้จักจากประชาชนในทางที่ดงามในทางที่สูง หากว่าสถาบันแพทย์ยังสามารถดำรงคุณธรรมไว้ได้แล้ว ฐานะของแพทย์ในสังคมก็อยู่ในความเคารพต่อไป แล้ว

ก็เคารพนับถือยิ่งๆ ขึ้นด้วย วิชาการนั้นก็เป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้อาชีพแพทย์ได้มีผลก้าวหน้า แต่ในเวลาเดียวกันคุณธรรมก็เป็นส่วนประกอบที่ควบคู่กันซึ่งขาดเสียมิได้ ซึ่งช่วยให้สถาบันแพทย์หรืออาชีพของแพทยนั้นมีความเจริญทั้งในด้านการปฏิบัติหน้าที่ได้ผลแล้วก็รักษารูปร่างใน ความเชื่อถือของประชาชนไว้ด้วย อาตมภาพขอชี้แจงสั้น ๆ ไว้เพียงเท่านี้ก่อน

เมื่อสักครู่นี้ อาตมภาพได้รับมอบให้พูดในประเด็นเกี่ยวกับการขาดธรรม ซึ่งเมื่อพูดในเรื่องนี้ก็ย่อมเป็นการพูดในแง่ที่เป็นอนิฏฐารมณ์ คือในทางที่ไม่น่าพึงพอใจ คราวนี้ได้รับประเด็นใหม่ในเรื่องธรรมที่มีคุณพิเศษสำหรับนักศึกษา และท่านผู้ดำเนินการอภิปรายต้องการให้พูดยกตัวอย่างธรรมที่จะมาใช้ประโยชน์ในทางประยุกต์เกี่ยวกับด้านนี้โดยตรงด้วย เรื่องธรรมที่มีคุณพิเศษสำหรับนักศึกษานี้ อาตมภาพเห็นว่าสำหรับนักศึกษาแพทย์เห็นจะแยกได้สองแง่ คือในฐานะที่ท่านเป็นนักศึกษาอย่างนักศึกษาทั่วไป ซึ่งมีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนค้นคว้าอย่างหนึ่ง และในฐานะที่เป็นนักศึกษาแพทย์ คือผู้ที่รับผิดชอบดำเนินงานในอาชีพของแพทย์ต่อไปอีกอย่างหนึ่ง สำหรับประเด็นแรกนั้นอาตมภาพขอยกไว้ก่อนคือในแง่ นักศึกษาทั่วไปยังไม่ขอพูด จะพูดในแง่ที่ท่านเป็นนักศึกษาผู้เตรียมตัวที่จะเป็นแพทย์ต่อไป

ในตอนที่ผ่านมา อาตมภาพได้พูดถึงเรื่องคุณธรรม ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับแพทย์แล้วก็เกี่ยวโยงไปถึงการทว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมเหล่านั้นแล้วจะมีลักษณะเป็นอย่างไร อันนั้นก็เกี่ยวเนื่องมาถึงประเด็นข้อนี้ด้วย เพราะว่าสิ่งที่เราจะให้นักศึกษามีคุณธรรมหรือคุณพิเศษอย่างใ้ไหนนั้นก็จะต้องเตรียมปลูกฝังธรรมที่จำเป็นสำหรับแพทย์ให้แก่ นักศึกษาแพทยนั้น

เอง ฉะนั้นฉันก็ไปเกี่ยวข้องกับข้อแรก อาชีพของแพทย์นั้นต้องเกี่ยวข้องกับคนมาก เกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจของบุคคลอย่างที่เราสามารถพบได้พูดถึงในคราวก่อน ที่ฉันเกี่ยวข้องกับคนมากนั้นก็ยอมได้พบอย่างที่เราเรียกว่า นานาจิตตัง คือว่าคนเรามีจิตใจต่างกัน ในเมื่อแพทย์ได้พบกับคนที่มีลักษณะจิตใจต่าง ๆ กัน ต่างคนก็หวังจะได้เป็นอย่างดีนั้น ก็ยอมทำให้แพทย์อาจเกิดความเครียดทางจิตใจ ในการทำงานก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างที่ท่านอาจารย์สุชีพได้กล่าวมาแล้ว คือว่าอาจจะแสดงอาการบางอย่างออกไปได้ในกาลบางคราวซึ่งมันเป็นเรื่องธรรมดาเพียงน้อยเท่านั้น แต่ก็ทำให้มีคนนำไปพูดได้ ซึ่งเป็นข้อที่ควรเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง อันนั้นก็เพื่อความจริง และโดยเฉพาะผู้ที่มาเกี่ยวข้องกับแพทย์นั้นไม่ใช่คนธรรมดา จิตตังอย่างทั่ว ๆ ไปเท่านั้น ยังเป็นจิตตังที่อ่อนแอเป็นจิตตังโรคแล้ว เวลาที่เป็นโรคทางกายนั้นเราต้องยอมรับว่าจิตใจก็เป็นโรคด้วย คือสุขภาพทางจิตก็จะมีไม่สมบูรณ์ด้วยเหมือนกัน ที่นอกจากการที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนที่มีอารมณ์จิตใจที่ต่าง ๆ กันตามปกติ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับคนมาก จะต้องได้รับความเห็นใจแล้ว ยังไปเกี่ยวข้องกับคนที่มีสุขภาพทางจิตใจไม่ปกติเข้าอีกด้วย อันนั้นก็ยอมต้องเห็นใจแพทย์มากยิ่งขึ้น ในการที่จะเห็นใจแพทย์นั้น อาตมภาพมองดูในส่วนมากเท่าที่ตนเองรู้สึกก็เห็นว่าแพทย์ส่วนมากยังเป็นผู้มีใบหน้าที่ยิ้มแย้ม มีอารมณ์ที่สุขุม อันนี้มิใช่ว่าอาตมภาพจะมาพูดในที่ประชุมในที่สาธารณะในสถานนั้นเพื่อเอาใจ แต่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึกที่ได้ประสบมา คือแพทย์ส่วนมากก็เป็นผู้ที่มีความสุขุมเยือกเย็นโดยการเปรียบเทียบกับสถาบันหรือการอาชีพอย่างอื่นอยู่นั่นเอง แต่อย่างไรก็ดีในเมื่อแพทย์มีหน้าที่ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากที่มีอารมณ์ต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะที่มีสุขภาพทางกายทางจิตต่ำลงอย่างนั้น

แม้ว่าแพทย์ควรจะได้รับความเห็นใจก็จริง แต่ในเวลาเดียวกันเรามาพูดในแง่ของแพทย์เองในฐานะที่ว่าเป็นผู้ที่ปรับปรุงตัวเอง คือเราจะทำงานอาชีพของเราให้ดีขึ้น เราก็ต้องพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของตนเองให้ดีขึ้น คือว่าเราจะต้องเกี่ยวข้องกับคนมาก มีอารมณ์และจิตใจต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะผู้ที่เป็นคนป่วยคนไข้แล้ว แพทย์ก็ต้องเตรียมใจที่จะฝึกอบรมคุณธรรมในการที่จะเป็นผู้สุขุม เยือกเย็น ให้มากยิ่งขึ้นกว่าผู้ที่จะไปประกอบอาชีพในด้านอื่น ๆ เพราะฉะนั้นฉันแสดงถึงความจำเป็นมากยิ่งขึ้นไปอีกในการที่จะต้องให้แพทย์มีคุณธรรม คุณธรรมอะไรที่จะเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับแพทย์ อันนั้นก็เป็นคุณธรรมที่เราจะต้องปลูกฝังไว้สำหรับนักศึกษาแพทย์ คุณธรรมที่แพทย์จะต้องมีก็เป็นคุณธรรมพิเศษสำหรับนักศึกษาแพทย์ด้วยที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่ยังศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่อาตมภาพพูดมาแล้วคุณธรรมเช่นความเมตตา กรุณา ความเสียสละ เป็นเรื่องที่จะต้องปลูกฝังขึ้นในแพทย์ ในขณะที่ยังเป็นนักศึกษาแพทย์อยู่มีโอกาสมากกว่าตอนเป็นแพทย์แล้ว แล้วก็จะเป็นระยะเวลาที่จะต้องเตรียมตัวในการฝึกอบรมทั้งในด้านบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติต่าง ๆ ที่จะไปเป็นแพทย์ที่ดีด้วย เพราะฉะนั้นก็เป็นเวลาที่เหมาะสมที่สุดที่จะปลูกฝังคุณธรรมเหล่านี้ ทั้งในด้านความสุ่มเยือกเย็น ความเมตตา กรุณาและความรู้สึกเสียสละ รวมไปถึงความมีขันติคือความอดทน คุณธรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า การปลูกฝังคุณธรรมนั้นให้ปลูกฝังด้วยปัญญา คือให้เกิดจากความรู้ความเข้าใจของเราเอง

อาตมภาพเห็นว่าอาชีพของแพทย์หรือลักษณะงานของแพทย์นั้น มีโอกาสหรือสภาพที่อำนวยให้มีการปลูกฝังคุณธรรม ได้มากกว่าอาชีพ

การทำงานอย่างอื่น ๆ ส่วนมาก สิ่งที่เป็นสภาพที่อำนวยความสะดวกง่าย ๆ ก็คือสภาพของคนที่เจ็บไข้ ซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ของเราได้รับความเจ็บป่วย ได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ อันนั้นก็เป็นสภาพที่เป็นโอกาสอำนวยให้เกิดการปลูกฝังคุณธรรม อีกอย่างหนึ่งก็คือการที่ได้เห็นสภาพธรรมดาของสังขารที่เป็นไปอย่างที่เป็นในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ไตรลักษณ์ หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อมาเรียนแพทย์ นักศึกษาแพทย์จะเห็นลักษณะเหล่านี้ได้ยิ่งกว่าที่เป็นนักศึกษาหรือทำการทำงานอาชีพอย่างอื่น ๆ ก็ให้เห็นสภาพของชีวิตที่เป็นจริงว่าเมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาแล้วจะมีความเป็นไปอย่างไร ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความทุกข์ทรมานเป็นอย่างไร เราควรจะตั้งทัศนคติต่อสภาพที่อำนวยอย่างไร ธรรมดาคนที่มีความรู้พื้นฐานทางคุณธรรมอยู่แล้วได้รับได้เห็นสภาพต่าง ๆ เหล่านี้ คุณธรรมอาจจะเกิดขึ้นได้เอง เช่นว่าเมื่อเห็นคนป่วยได้รับความทุกข์ทรมานก็อาจจะเกิดความเมตตาสงสารขึ้น ถ้ามีคุณธรรมในด้านนี้เป็นพื้นฐาน หรือได้เห็นสภาพของธรรมดาชีวิต ความที่เป็นไปในชีวิตที่เป็นสามัญ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างนั้นก็อาจจะทำให้เขารู้ถึงความจริงได้ชัดขึ้น แต่สำหรับคนทั่วไปสภาพเหล่านี้ไม่แน่ว่าจะทำให้เกิดคุณธรรมที่ต้องการอย่างนั้นขึ้นได้ เพราะว่าความจำเจหรือว่าสิ่งที่ชักจูงในด้านอื่นอาจจะทำให้เขาไปก็ได้ เราจึงจะต้องมีการคอยสะกิด คอยผูกใจ คอยระมัดระวัง คอยพูดถึงกันไว้บ้าง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้สภาพอำนวยที่จะให้มีคุณธรรมอยู่แล้วเหล่านั้นเกิดเป็นผล คือมีคุณธรรมขึ้นได้อย่างแท้จริง อาตมภาพเห็นว่าแม้แต่ภษิตของสถาบันแพทย์แห่งนั้นท่านผู้ตั้งก็จะได้มีผลถึงเหตุผลข้อนี้ด้วย จึงได้ตั้งภษิตขึ้นว่า “อตุตฺตานํ อุปํ กเร” ซึ่งแปลว่า พึงกระทำตนให้เป็นอุปมา ก็คือคอยเตือนใจแพทย์อยู่เสมอในเมื่อได้เห็นคนได้รับ

ความทุกข์ทรมานว่า ให้เอาตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับคนทั้งหลายเหล่านี้ก็รักชีวิต มีความรักสุข เกลียดทุกข์เหมือนกับตัวเรา ต้องการที่จะสงวนชีวิตของตนให้ยั่งยืน เมื่อแพทย์เอาตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับอย่างนั้นแล้ว ก็เห็นใจเขา ก็จะช่วยเหลือเขาได้เต็มที่ ความเมตตากรุณาที่อาจจะเกิดขึ้น ความเสียสละช่วยเหลือก็อาจจะได้เกิดขึ้นด้วย แต่การที่จะนำตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับโดยตรงอย่างนั้น อาตมภาพเห็นว่าบางทีเรายังมองเห็นไม่ชัด ก็เอาสิ่งที่ใกล้ตัวเข้าไปเปรียบเทียบกับ ถ้าเรามองเห็นคนป่วยคนไข้ในระดับวัยเพศต่าง ๆ กัน ก็ให้นึกไปถึงบุคคลที่เรารักใคร่ เช่นบิดามารดา ญาติ พี่น้อง แม้แต่บุตรธิดาของเรา ท่านที่ได้เห็นคนไข้แล้ว เมื่อเห็นคนที่สูงอายุหน่อยก็นึกไปถึงคุณพ่อ คุณแม่ของตนเอง คุณปู่ คุณย่าของตนเอง เมื่อเห็นเด็กอายุน้อยก็นึกถึงดั่งว่าเป็นลูกของตนเอง หรือนึกถึงพี่น้องของตนเอง อย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบที่เนื่องกับตนก็จะช่วยให้คุณธรรมในทางเมตตากรุณาเกิดขึ้นได้ อาตมภาพเห็นว่าสภาพที่อำนวยนั้นไม่ใช่จะทำให้เกิดคุณธรรมได้เสมอไป บางทีชินชาไป เราจะต้องมีการชักจูงและนำสะกิดกันไว้ เพราะฉะนั้นการที่เราทำการพูด การอภิปรายอะไรกันบ้างนั้นอาตมภาพเห็นว่าเป็นสิ่งซึ่งจะช่วยได้ แต่ว่าถึงโดยสภาพในลักษณะงานอาชีพของแพทย์แล้ว มีลักษณะอำนวยอยู่โดยตรงที่จะให้เกิดคุณธรรม

อาตมภาพขอสรุปว่า เรื่องนี้ได้สองอย่าง คือ คุณธรรมในฐานะหน้าที่อย่างหนึ่ง และคุณธรรมในฐานะสิ่งซึ่งพึงปลูกฝังโดยการชักจูงอบรมอย่างหนึ่ง ในฐานะหน้าที่นั้นถ้าเรายอมรับว่าแพทย์ที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติทั้งในทางวิชาการ ก็คือการที่จะรู้วิชาแพทย์และรักษาตามวิชาการนั้นได้ และจะต้องมีคุณสมบัติในทางจรรยาในการที่จะสร้างบุคลิกให้ได้



รับความเคารพนับถือจากประชาชนและคนไข้ด้วย ถ้าเรายอมรับว่าหน้าที่ของแพทย์จะทำได้โดยสมบูรณ์ แพทย์เองจะต้องมีคุณสมบัติอย่างนั้นแล้ว ก็จะต้องทำให้ท่านผู้เป็นนักศึกษาแพทย์มีความสำนึกอยู่ในตัวเสมอว่า ถ้าปรารถนาที่จะบำเพ็ญหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์แล้วเราจะต้องมีทั้งวิชาการและทั้งคุณธรรม เมื่อแพทย์มีความสำนึกอย่างนั้นแล้วก็จะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมเหล่านั้นในตน คุณธรรมต่าง ๆ นั้นเกิดขึ้นจากการที่ได้ทำบ่อย ๆ และการที่ทำบ่อยนั้น ๆ เกิดจากการที่ปรารถนาในจิตใจของตน เกิดศรัทธาความเชื่ออย่างแน่วแน่ ท่านเมื่อเห็นว่าท่านจะเป็นแพทย์ที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติทั้งในด้านวิชาการและในทางคุณธรรม เมื่อท่านเชื่ออย่างนั้นและยอมรับความจริงแล้วท่านก็ต้องตั้งใจตั้งแต่บัดนี้ว่าเราจะต้องเรียนทั้งวิชาการ แล้วจะต้องปลูกฝังคุณธรรมให้มากขึ้นในตน อย่างนี้เรียกว่าการอธิษฐานใจ เป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

การอธิษฐานนั้นหมายถึงการตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่าจะทำอย่างนั้นให้ได้จริงๆ ไม่ใช่ความหมายว่าอธิษฐานขอให้ผลอย่างนั้นอย่างนั้นเกิดขึ้นโดยไม่กระทำ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิดพลาดในเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เมื่อเราอธิษฐานใจอยู่ตลอดเวลาว่าเราจะต้องเป็นแพทย์ที่ดี เป็นผู้มีความสมบูรณ์ของแพทย์ที่ครบถ้วน จะต้องทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ไม่บกพร่อง ถ้าตั้งใจอย่างนั้นแล้วการคิดที่จะปลูกฝังคุณธรรมนั้นมันก็ต้องมีขึ้นเอง เมื่อเห็นคนไข้มาก็จะไม่เกิดความเบื่อหน่าย เกิดความเมตตากรุณาสงสารขึ้นมาได้ในตัว เพราะความรู้สึกที่ว่าเราจะทำหน้าที่ของเราให้สมบูรณ์ แต่ที่นั่นถ้าในทางตรงกันข้ามสภาพที่อานวยเหล่านั้นแหละอาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นได้ ถ้าแพทย์ไม่ได้คิด

อธิษฐานใจในการทำหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์ เช่นเห็นคนไข้ได้รับความทุกข์ทรมานมาก็เป็นสภาพที่ไม่เจริญตาเจริญใจ เป็นสภาพที่เข้ามาขัดขวางความสุขส่วนตน อันนี้อาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายนั้นก็แสดงออกมาในทางหน้าที่ไม่ข้มข้มแจ่มใส ต่อจากนั้นก็แสดงออกในการปฏิบัติต่อคนไข้ในทางที่ไม่น่าพึงใจ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ดีต่อกันทั้งสองฝ่าย แล้วงานที่ปฏิบัติก็ได้อะไรไม่เต็มที่ ที่นั่นถ้าเราจะทำงานให้ได้ผลให้เต็มที่เรายกตัวเองว่าอันนี้เป็นหน้าที่ของแพทย์ เราจะทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ พอเราคิดว่าจะทำหน้าที่ของเราให้สมบูรณ์เท่านั้นแหละ คุณธรรมเหล่านั้นมันจะเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าหน้าที่ก็คือธรรม ธรรมก็คือหน้าที่ ถ้าเราทำหน้าที่ของเราโดยสมบูรณ์แล้วอันนั้นคือการปฏิบัติธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับบุคคลแต่ละคน ธรรมนั้นอาจจะจะเป็นจำนวนมาก แต่ธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลแต่ละคนใกล้ชิดที่สุดคือหน้าที่ของตนเอง ธรรมอย่างอื่นอาจจะเกี่ยวข้องน้อยเราอาจใช้เพียงบางโอกาสเท่านั้น แต่เรื่องหน้าที่แล้วเป็นเรื่องจำเพาะแต่ละบุคคล ทุกคนมีหน้าที่อยู่แล้ว โอกาสที่จะปฏิบัติธรรมได้ดีที่สุดก็คือการทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นคุณธรรมที่แพทย์จะต้องปลูกฝังให้ได้มากที่สุดตั้งแต่เป็นนักศึกษาแพทย์ก็คือ การอธิษฐานใจว่าเราจะทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ให้ดีที่สุด เมื่อตั้งใจอย่างนั้นแล้วตั้งแต่เป็นนักศึกษา คุณธรรมต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นได้เอง เพราะว่าท่านจะปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา อันนั้นเป็นข้อหนึ่ง

ที่นั่นในแง่ของการปลูกฝังอบรม เมื่อพูดในแง่สภาพที่อานวยเมือกสำหรับบางคนสภาพที่อานวยเหล่านั้นอาจจะกลายเป็นความจำเจชินชาจนไม่อาจให้เกิดความรู้สึกในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมขึ้นก็ได้ ทงนสุดแต่

ความคิดเห็นในเบื้องต้น เมื่อความคิดเห็นในเบื้องต้นเป็นอย่างไรรแล้ว ความดำริ การกระทำ วาจาอะไรต่างๆ ก็ตามไปในทางนั้นด้วย ถ้าไม่มีการชักจูงในทางที่ดี พอเห็นสภาพที่ไม่ดีก็อาจจะมั่งงัดจูงในทางที่ดีเสียเกิดขึ้น เช่นเห็นภาพคนไข้ที่ได้รับทุกข์ทรมานก็เกิดความเบื่อจน พอเกิดความเบื่อแล้วความเห็นผิดขึ้นน้อยแล้วก็ชักจูงไปในทางที่ไม่ดี เมื่อเห็นภาพของการเจ็บการตายอะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นภาพที่เป็นอนิจจัง ธรรมนั้น อาจชวนให้เกิดความเบื่อหน่าย คนที่จะเข้าสู่คุณธรรมก็ต้องอาศัยเหตุผลสองประการ คือ หนึ่งเกิดจากตนเอง ตนเองทรมานฐานคุณธรรมอยู่แล้วไม่ต้องมีใครมาชักจูงก็อาจจะเกิดเมตตา เกิดความรู้เข้าใจสภาพความจริงได้ ที่นี้สำหรับคนบางคนไม่เกิดความรู้สึกลักษณะนี้ ต้องอาศัยการชักจูงจากภายนอกก็เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ในเมื่อมีผู้มาพูดมาชักจูงสะกิดใจไว้เป็นบางครั้งก็ทำให้ผู้เป็นนักศึกษาแพทย์นั้นได้เข้าถึงเรื่องที่ดีงามและหน้าที่ของตนขึ้น ไม่ทันที่จะปล่อยใจไปในทางเบี่ยงเบนนั้นแต่ฝ่ายเดียว อาจจะกลับมาทำในทางที่ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เต็มที่ หันกลับมาผูกใจไว้กับคุณธรรมได้ เพราะฉะนั้น การที่จะทำให้คุณธรรมของแพทย์เกิดขึ้นได้ สมความปรารถนานั้นก็เกิดจากการปลุกฝังของนักศึกษาแพทย์แต่ละคนในการคิดตั้งใจทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์อย่างหนึ่ง และการที่มาคอยช่วยกันสะกิดคอยพูดคอยตักเตือน ซึ่งก็อาจจะอาศัยการที่มีกิจกรรมต่างๆ เช่นการอภิปราย สัมมนา การเชิญบุคคลภายนอกมาบรรยายให้ฟังเป็นครั้งคราว ซึ่งนอกจากจะได้รับฟังเรื่องการสะกิดใจผูกใจไว้กับคุณธรรมแล้วยังจะได้รับฟังความคิดของบุคคลภายนอกที่มีต่อสถาบันแพทย์ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างหนึ่ง

สภาพที่อำนวยความสะดวกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดคุณธรรม คือเรื่องสภาพธรรมดาของชีวิตอันได้แก่เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สิ่งเหล่านี้ความจริงมันเป็นเรื่องพ้นๆ แต่ว่าถ้าไม่มีการสะกิดกันบางทีก็มองไม่เห็น ถ้าได้มีการพูดถึง คอยคิด คอยดำริกันอยู่บ้าง ก็ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในชีวิตที่เป็นจริง ทำลายความยึดมั่น ถอมม หรือทำให้น้อยลงได้บ้าง เมื่อทำลายความยึดมั่นถอมม ทำลายความผูกพัน ก็มองเห็นอนัตตา เห็นอนัตตาก็หมายถึงการที่ความยึดมั่นในตัวตนน้อยลง มีความยึดมั่นในความคิดเห็นของตนน้อยลง มีทีฐน้อยลง ตลอดจนกระทั่งมีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ความสุขส่วนตัวน้อยลงด้วย เพราะเห็นสภาพธรรมดาของชีวิตมันเป็นไป คือเข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายมันเป็นอย่างนั้น เห็นสภาพอนัตตาแล้วว่าสิ่งทั้งหลายมันก็มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนอะไร เมื่อทำลายความยึดมั่นในตัวตนแล้วก็จะทำงานด้วยเห็นอนัตตา ทำงานด้วยเห็นอนัตตาทนุภาพความว่า ไม่ยึดมั่นกับตัวเองความคิดเห็นของตนเองเกินไปแต่ยึดถือเอาความถูกต้อง เอาธรรมเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่เอาตนเป็นที่ตั้ง อันนี้ก็เป็นเรื่องของคุณธรรมที่พึงปลุกฝังขึ้นในผู้เป็นนักศึกษาแพทย์ ซึ่งอาจตมภาพเห็นว่าวิธีการที่ต้องทำทั้งตนเองและอาศัยการสะกิดการแนะนำ ชักจูงผูกใจจากภายนอกด้วย ทั้งสองอย่างประกอบกัน ขอเจริญพรยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน

เรียบเรียงจากการอภิปรายเรื่อง “ธรรมกับการศึกษาแพทย์ศาสตร์” ที่คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล ร่วมกับนายแพทย์อวย เกตุสิงห์ (ผู้นำการอภิปราย) พระราชโมฬี วัดพระเชตุพน กิตติวชิรโกภิกขุ (มูลนิธิอภิธรรมมหาราชวิทยาลัย และจิตตภาวันวิทยาลัย) นายแพทย์ต้นม่อเชยง และนายสุชีพ ปุญญานภาพ

พิมพ์ครั้งแรกใน สารศิริราช ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๓ หน้า ๖๑๓-

## บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ

นิสิตนักศึกษาที่เป็นผู้แทนของกลุ่ม ชุมชน หรือชมรมพุทธศาสนาในสถาบันต่าง ๆ

หัวข้อเรื่องที่ตั้งไว้คราวนี้ เหมือนกับจะฟ้องว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาไม่ค่อยได้รับความนิยมในสมัยปัจจุบัน จึงได้มีการตั้งหัวข้อเรื่องว่าบทบาทนักศึกษาในการเสริมสร้างค่านิยมในทางพุทธศาสนา ถ้าเรามองดูสภาพในปัจจุบันและทบทวนถึงความเป็นไปในระยะไม่ช้าไม่นานนักนั้น อาจจะมีส่วนให้เห็นจริงว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนานั้นจะอ่อน ๆ คือไม่ค่อยจะมี หรือว่าเคยมีแต่คงจะเสื่อมลงไปหรืออย่างไร เคยมีความรู้สึกกันมาและก็ได้พูดกันติดปากอยู่เสมอว่า คนเข้าวัดเป็นคนล้าสมัย ไม่ทันสมัย อะไรต่าง ๆ เป็นคำที่ได้ฟังกันอยู่แล้วทุกท่านทราบอยู่แล้ว สมกับที่ว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนานั้นยังไม่สุด ไม่ค่อยได้รับความนิยมจึงได้จัดงานครั้งนี้เพื่อหาทางที่จะมาช่วยกันส่งเสริมบทบาทของนักศึกษาที่จะมาเร่งค่านิยมอันนี้

เรื่องค่านิยมในทางพุทธศาสนานั้น มีข้อที่น่าพิจารณาอยู่หลายอย่าง เช่นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนานั้นเป็นค่านิยมพุทธจริงหรือไม่ ชาวพุทธควรจะยอมรับหรือไม่ ถ้าหากว่าจริงก็ดีไป ถ้าไม่จริง

## บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ ๑๖๗

แล้วค่านิยมอะไรจึงจะจริง จะต้องมาช่วยกันกำหนดให้ถูกต้อง ต่อจากนั้นก็ต้องมาช่วยกันหาทางที่จะทำให้เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่ประชุมนี้เป็นที่ประชุมของผู้แทนชาวพุทธกลุ่มต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมพุทธศาสนาทางนั้น เมื่อกล่าวถึงบทบาทของนักศึกษาในการเสริมสร้างค่านิยมพุทธ คำว่านักศึกษา ก็จะหมายถึงนักศึกษาที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธนั่นเอง คงจะไม่ได้หมายถึงนักศึกษาโดยทั่วไป เพราะถ้าจะหมายถึงนักศึกษาโดยทั่วไปก็คงเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะถ้าเรายอมรับว่าพุทธศาสนายังไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควรแล้ว ก็ยังเป็นไปไม่ได้ใหญ่ และยิ่งถ้าหากว่ามีความสับสนในเรื่องที่ว่าค่านิยมที่ถือว่าเป็นของพุทธศาสนานั้น เป็นของพุทธศาสนาจริงหรือไม่ และค่านิยมอะไรจริง แม้แต่ชาวพุทธเองก็ยังสับสนแล้ว เราจะไปหวังให้คนวงนอกมาช่วยได้อย่างไร ก็ต้องเริ่มจากคนวงในก่อน

สิ่งที่สำคัญก่อนอื่นก็คือ ผู้ที่จะทำหน้าที่ในการเสริมสร้างค่านิยมนี้เอง บุคคลที่ทำหน้าที่เสริมสร้างค่านิยมพุทธศาสนาจะต้องเป็นคนที่มีค่านิยมในทางพุทธศาสนาเสียก่อน ก่อนที่จะไปเสริมสร้างค่านิยมพุทธศาสนาให้แก่ผู้อื่น ก่อนที่จะมีค่านิยมในพุทธศาสนาก็ต้องเข้าใจว่าอะไรเล่าคือค่านิยมในทางพุทธศาสนา ถ้าสิ่งเหล่านั้นเรายังไม่ชัดเจนแล้ว ก็รู้สึกว่าจะเจริญก้าวหน้าไปยาก

บุคคลผู้จะทำหน้าที่เสริมสร้างค่านิยมในกรณีนี้คือนักศึกษาตามหัวข้อที่ตั้งไว้ เราลองมาพิจารณาดูก่อนว่านักศึกษาชาวพุทธคือใคร นักศึกษาชาวพุทธนั้นถ้าจัดเข้าในระบบสังคมของพุทธศาสนาก็อยู่ในพวกอุบาสก อุบาสิกาบริษัท เพราะในพระพุทธศาสนานั้น ท่านจัดชุมชนหรือสังคมชาวพุทธโดยแบ่งออกเป็นบริษัท ๔ คือ ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสก

บริษัท และอุปาสิกบริษัท ในเมื่อนักศึกษาที่เป็นคฤหัสถ์ในตนเป็น  
อุบาสกและอุบาสิกา ก็เป็นชุมชนพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง เรียกว่าฝ่าย  
คฤหัสถ์ เราเรียกรวมพระภิกษุ ภิกษุณี ว่าเป็นฝ่ายบรรพชิต และเรียก  
อุบาสก อุบาสิกาว่าเป็นคฤหัสถ์ ชาวพุทธฝ่ายคฤหัสถ์มีหน้าที่อย่างไร  
มีบทบาทในทางพุทธศาสนาแค่ไหน เพียงไร เป็นสิ่งที่เราควรจะมี ความ  
แจ่มแจ้งชัดเจนก่อนที่จะทำบทบาทอะไรต่าง ๆ

เรากลับมาทบทวนกันอีกครั้งหนึ่งว่า อุบาสกอุบาสิกาบริษัทที่เป็น  
ส่วนหนึ่ง เป็นครั้งหนึ่งที่เดียวของชุมชนในพุทธศาสนา จะทำหน้าที่  
อย่างไร แต่จะต้องพิจารณากันตั้งแต่พระภิกษุ ภิกษุณี เป็นต้นไปที่เดียว  
ถ้าหากว่าเรามองภาพภิกษุ และภิกษุณี และหน้าที่ของท่านถูกต้อง อุบา  
สก อุบาสิกา ซึ่งเป็นส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งของพุทธศาสนา ก็จะมอง  
เห็นหน้าที่ของตนชัดเจนด้วย เพราะหน้าที่เหล่านี้ต้องสอดคล้องกัน ถ้า  
เราไม่เข้าใจขอบเขตของหน้าที่ฐานะของบริษัท ๔ ถ้าฝ่ายคฤหัสถ์ไม่เข้าใจ  
ฐานะหน้าที่ของฝ่ายบรรพชิต ก็จะนำไปสู่ความสับสน ยกตัวอย่างเช่น  
ถ้าเรามองพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างมองพระ  
สงฆ์ในศาสนาอื่น ๆ อย่างนี้ก็เริ่มต้นแล้วที่เราจะมีความเข้าใจผิดพลาด  
ดูเหมือนว่าในปัจจุบันเราก็ยังจะมีความเข้าใจเช่นนั้นกันแล้ว โดยมอง  
ภิกษุสามเณรในบางแง่บางด้าน เหมือนอย่างศาสนาทั่วไปอื่น ๆ เช่น  
พระบาทหลวงในศาสนาคริสต์ ท่านทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างพระผู้  
เป็นเจ้ากับมนุษย์ และการที่ใครจะไปเป็นพระบาทหลวงในคริสตศาสนา  
นิกายโรมันคาทอลิกนั้นจะต้องได้รับกระแสเรียกจากพระผู้เป็นเจ้า คือได้  
รับการคัดเลือกจากพระองค์ พระบาทหลวงในคริสตศาสนาก็เป็นผู้ได้รับ  
การคัดเลือกแล้วจากพระผู้เป็นเจ้า มีฐานะเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับ

พระผู้เป็นเจ้า เป็นสื่อที่จะนำเอาโอการและพระประสงค์ของพระผู้เป็น  
เจ้ามาถึงมนุษย์ และเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นบาทหลวงแล้วก็จะไปตลอด  
ไป อันนี้เป็นความเข้าใจเกี่ยวกับบาทหลวงในศาสนาคริสต์

ที่นี้มาดูกันว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ในพระพุทธ  
ศาสนานี้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติธรรม เป็นผู้ทรมตนใจเอง เป็นผู้  
คัดเลือกตัดสินใจเองว่า ตนต้องการจะปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา  
เมื่อตนเองเลื่อมใสศรัทธาแล้วก็มาขอสมัครเข้าพวก โดยพิจารณาเห็นว่า  
การดำเนินชีวิตฆราวาสนั้นไม่ปลอดภัย ดังคำศัพท์ที่ท่านใช้ว่า สมพา  
โร ฆราวาส บอกว่า เพศฆราวาสกับแคบเป็นทางมาแห่งธุลี มีเรื่อง  
วุ่นวายมาก อหิงสา โส บัพพัชชา ส่วนการบวชทรงเพศบรรพชิตนั้น  
ปลอดภัย ปลอดภัย ไม่มีห่วง ไม่มีกังวล เมื่อตัดสินใจเลือกเองแล้วก็  
สละฆราวาสมาอุปสมบทถวายชีวิตต่อการที่จะบำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างจริง  
จัง ส่วนคฤหัสถ์แม้จะไม่ได้บวช ก็สามารถประพฤติปฏิบัติธรรมได้  
เพียงแต่ยังไม่ได้ตัดห่วงใยกังวลในเพศฆราวาสเท่านั้นเอง และเมื่อมา  
บวชแล้ว จะลาสิกขาจะบวชใหม่ก็ได้ หรือว่าฆราวาสที่ยังสมัครใจครอง  
เรือนนั้น เกิดสมัครใจต้องการจะบวชก็บวชได้ ถ้ายังไม่บวชก็มีฐานะ  
เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน ฐานะไม่เหมือนกับนักบวชอย่างน้อย  
ก็ในคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ในพระ  
พุทธศาสนาต่างก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่จุดหมายของพระพุทธ  
ศาสนาด้วยกัน

มีคำศัพท์เรียกศาสนิกในพุทธศาสนาว่าเป็น สหธรรมิก อันนี้ศัพท์  
เดิมแปลว่า ผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน ศาสนิกนั้นมี ๑ ประเภท ได้แก่ใคร  
บ้าง ๑. ภิกษุ ๒. ภิกษุณี ๓. สิกขมานา (คือสามเณรที่เตรียมจะบวช

เป็นภิกษุณี) ๔. สามเณร ๕. สามเณรี ๖. อุบาสก ๗. อุบาสิกา  
ทั้งหมดนี้เป็นสหธรรมิก ๗ ประเภท เป็นผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน ใน  
วินัยสมัยต่อมาเรามาจำกัดเรียกสหธรรมิกเอาเฉพาะฝ่ายภิกษุสามเณร  
เป็นสหธรรมิก ๕ แต่ในคำเดิม สหธรรมิกหมายถึงผู้ประพฤติธรรมร่วม  
กันทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อว่าในแง่ของหลักธรรมแล้ว  
พระสงฆ์กับคฤหัสถ์นั้นมีสิทธิเราเรียกได้ว่าเท่าเทียมกัน แต่ในเมื่อพระ  
สงฆ์เป็นผู้เจตนาที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ถึงกับสละโลก  
สละความห่วงใยในเพศฆราวาสออกมา จึงน่าจะปฏิบัติธรรมได้เต็มที่  
พวกเราในฐานะที่เป็นคฤหัสถ์ก็เลยร่วมมือกับท่าน ก็เลยเกิดการแบ่งงาน  
แบ่งหน้าที่กัน และหลักในวินัยก็สอดคล้องกันว่า คฤหัสถ์มีหน้าที่ช่วย  
เหลือ จุนเจือ อุปถัมภ์ด้วยปัจจัยช่วยความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุเรียกว่า  
อามิสทานเพื่อจุนเจือชีวิตให้พระสงฆ์ได้หมดห่วงกังวลในด้านปัจจัย ๔  
หรือเรื่องความเป็นอยู่ด้านวัตถุนั้น จะได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมให้เต็มที่ต่อไป  
ท่านส่วนพระสงฆ์ เมื่อตั้งใจปฏิบัติแล้วก็มีโอกาสที่จะได้บรรลุธรรม และ  
มีความรู้ความเข้าใจในธรรมะลึกซึ้งกว่า และเมื่อพระสงฆ์ได้รับผลแล้ว  
ก็ควรที่จะได้มาสั่งสอนให้แก่ฆราวาสเพื่อแผ่ธรรมให้แก่ฆราวาส เราจึง  
มีหลักว่า พระสงฆ์มีหน้าที่เผยแผ่ธรรมทานให้แก่คฤหัสถ์ และยังมีข้อ  
ความในพระไตรปิฎก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า ทั้งฝ่ายพระสงฆ์  
และฝ่ายคฤหัสถ์นั้นอาศัยซึ่งกันและกัน คฤหัสถ์เป็นฝ่ายอำนวยการอามิสทาน  
พระสงฆ์เป็นฝ่ายอำนวยการธรรมทาน เมื่อทั้งสองฝ่ายนี้อาศัยซึ่งกันและกัน  
แล้วก็พากันก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้ อันนั้นก็เป็น  
แนวปฏิบัติในทางพุทธศาสนา เป็นอันว่าอุบาสก อุบาสิกาบริษัทก็เป็นผู้  
ประพฤติปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนา มีฐานะคล้ายๆ พระสงฆ์นั่นเอง

แต่ว่ายังมีความยินดี มีความห่วงใยในเพศฆราวาส ยังไม่พร้อมที่จะสละ  
อุทิศตน ก็อยู่ครองเพศคฤหัสถ์ต่อไป แต่ในฐานะที่เป็นศาสนิกหรือส-  
หธรรมิกก็มีหน้าที่ประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน

ที่นี้ อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั้นก็มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา  
สมัยพุทธกาลเราคงมองเห็นว่า ในอุบาสก อุบาสิกาบริษัทจะมีบุคคลที่มี  
ความสามารถได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าเป็นเอตทัคคะเช่นเดียวกับใน  
ภิกษุ และภิกษุณีบริษัท ตัวอย่างที่เราเคยได้ยินในฝ่ายภิกษุเช่นพระสารี-  
บุตร อัครสาวกฝ่ายฆราวาสเป็นเอตทัคคะ เป็นผู้ที่มีความสามารถมากที่สุด  
ในทางปัญญา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายชาย ท่านได้รับยก  
ย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางมฤตยู และยังมีพระสาวกองค์อื่นได้รับยกย่อง  
ในทางทิพยจักษุบ้าง ในทางธรรมกลีบบ้าง และทางอื่นๆ มากมายหลาย  
ด้าน ท่านในทางภิกษุณีก็เช่นกัน มีนางเขมาภิกษุณีเป็นเอตทัคคะในทาง  
ปัญญาเป็นอัครสาวิกฝ่ายฆราวาส มีนางอุบลวรรณาเถรีเป็นอัครสาวิกฝ่าย  
ชาย เป็นเอตทัคคะมีความสามารถในทางฤทธิ์ อย่างนี้เป็นต้น ในฝ่าย  
อุบาสกอุบาสิกาบริษัท ก็มีเอตทัคคะ ขอบยกตัวอย่าง ผู้ที่ได้รับยกย่องใน  
ฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา เช่น จิตตคฤหบดี ท่านผู้นี้เป็นเอตทัคคะใน  
ทางธรรมกลีบ ธรรมกลีบหมายความว่ามีความสามารถในการแสดงธรรม  
พูดอย่างนั้นอาจจะแปลกใจ เอ๊ะ เกี่ยวกับฆราวาสด้วยหรือนะ นายหัตถะ  
ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ  
เป็นนักสังคัมสังเคราะห์ ท่านในฝ่ายอุบาสิกาบริษัท ขุชชุตตราอุบาสิกา  
เป็นเอตทัคคะในทางพหุสูตร พหุสูตรคือเป็นผู้คงแก่เรียน มีความรู้มาก  
เรียนรู้พระพุทธศาสนาเชี่ยวชาญ ต่อไปนางสามาวดี เป็นเอตทัคคะทาง  
เมตตา นางอุตตรานันทมารดาเป็นเอตทัคคะในทางนิกमान บำเพ็ญ

ฉาน เป็นนักบำเพ็ญสมาธิผู้สามารถจนได้รับยกย่องว่าเป็นเอกตักกะ นางสุปปียาหรือสุปปียาอุบาสิกาได้รับยกย่องในทางภิกษุณีปฏิบัติ ปรากฏว่าผู้พยายามไข่ นึกก็เป็นตัวอย่าง ยังมีอีกหลายคนที่ยึดมาไม่ได้ยกตัวอย่างให้ดู นึกอภายของพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ถ้าเรามองตามภาพนั้นก็อาจจะว่า เอ๊ะ อุบาสกอุบาสิกาบริษัทนี้มีความสำคัญพอสมควร

อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญบุคคลบางท่านที่ควรเอาเป็นตัวอย่าง ถ้าใครอยากเป็นอุบาสกที่ดีก็ให้เอาตัวอย่างจิตตคฤหบดี กับท่านหัตถกะ ท่านทั้งสองนี้เป็นมาตรฐานในอุบาสกทั้งหลาย ถ้าหากจะออกบวช ก็ให้มองดูพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นมาตรฐาน ส่วนในหมู่อุบาสิกา ก็ให้มองดูนางขุชชุตตรา กับนางนันทมารดาสองคนนี้เป็นตุลาถือเป็นมาตรฐาน หรือเป็นแบบอย่าง และถ้าจะออกบวชก็ให้เอาอย่างนางอุบลวรรณา และนางเขมา ซึ่งเป็นภิกษุณีที่มีความสามารถได้รับยกย่องอย่างสูง นึกเป็นสิ่งที่อาตมาขมกมากล่าวเพื่อจะได้มองเห็นฐานะของอุบาสก อุบาสิกาบริษัท

อีกครั้งหนึ่งตอนพระพุทธเจ้าก่อนจะปรินิพพาน ได้ทรงพิจารณาฐานะของพุทธบริษัทกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ตามเรื่องบอกว่ามารมาทวงว่าภาระของพระองค์สำเร็จหมดแล้ว เงื่อนไขที่ทำให้พระองค์รออยู่ที่เสด็จสันตมบูรณ์แล้ว ถึงเวลาที่พระองค์จะปรินิพพานได้แล้ว เงื่อนไขที่ตรัสไว้ในการทำที่จะทรงรอไม่ปรินิพพานมีอะไรบ้าง ก็เรื่องของบริษัท ๔ นั้นแหละ เริ่มตั้งแต่ภิกษุไปจนถึงอุบาสิกา พระองค์ตรัสว่าตราบใดที่ในพุทธบริษัทยังไม่มีพระภิกษุเถระ (พระผู้ใหญ่) พระมัชฌิมะ (พระปานกลาง) พระนวกะ (พระบวชใหม่) ที่มีความรู้หลัก

แหลมในธรรมวินัย มีความกล้าหาญในธรรมะสามารถที่จะแก้ไขถ้อยคำกล่าวหาพระพุทธศาสนาได้ ตราบนั้นพระองค์จะไม่ปรินิพพาน ต่อมาก็กล่าวถึงภิกษุณีบริษัท ในภิกษุณีบริษัทก็เช่นเดียวกัน ถ้ายังไม่มีพระเถระพระภิกษุปานกลางหรือบวชใหม่ก็ตาม ที่มีความสามารถเพียงพอ พระองค์ก็ยังไม่ปรินิพพาน ในฝ่ายอุบาสก อุบาสิกาที่เหมือนกัน ถ้าอุบาสก อุบาสิกายังไม่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความกล้าหาญในธรรมะเพียงพอ ยังไม่มีความสามารถที่จะแสดงธรรมในพุทธศาสนาได้ชัดเจน จนกระทั่งว่า เมื่อมีใครกล่าวหาหรือโจมตีแล้ว จะสามารถกล่าวแก้หักล้างได้ ถ้ายังไม่มีผู้สามารถเช่นนั้น ในหมู่อุบาสก อุบาสิกา พระองค์ก็ยังไม่ปรินิพพาน และตอนที่มารมานิมนต์ปรินิพพานก็บอกว่า บัดนี้ก็มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่มีความสามารถอย่างนี้ครบถ้วนทุกประการแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์ก็ควรปรินิพพานได้ ถ้าเรารู้สึกว่าก็ถือว่า ขันธมาร ได้แก่พระวรกายของพระพุทธเจ้าได้มาเตือนพระองค์แล้ว บอกว่าพระองค์ได้เหน็ดเหนื่อยพระวรกายมากแล้ว ทรงพระชรา พระวรกายอ่อนแอลง ขันธ ๕ ได้มาเตือนพระองค์ว่าควรปรินิพพานแล้ว พระองค์เลยกำหนดไว้ว่า จะยังไม่ปรินิพพานจนกว่าพระองค์จะสามารถตั้งพระพุทธศาสนาได้มั่นคงแล้ว ตอนนั้นพระองค์พระชนมายุได้ถึง ๘๐ พรรษาแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อขันธมารมาเตือนอีก พระองค์ก็เลยทรงปลงอายุสังขารตั้งพระทัยที่จะปรินิพพาน นึกเป็นข้อหนึ่งที่แสดงฐานะของพุทธบริษัท ซึ่งจะช่วยให้เรามองเห็นรูปร่างคร่าวๆ ว่า อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ควรจะมีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร

ที่นี้ หันมามองในปัจจุบัน นี่เป็นความรู้สึกในด้านตนเองมองว่า อุบาสกอุบาสิกาของไทยเราปัจจุบันนี้ออกจะพรวนวิหน้อย ก็ไม่ค่อยมี

รูปร่างให้เห็นชัด เราจะไปเอาอย่างประเพณีของสังคมที่ดำเนินมานานเห็น  
จะไม่ได้ สังคมไทยเราก่อนมาเป็นสังคมแบบทั่วๆไปในชุมชนย่อย ใน  
หมู่บ้าน มีวัด แล้วรอบๆ วัดนั้นก็มีความเป็นอยู่เป็นอุบาสก อุบาสิกา  
เกาะกลุ่มกันเหนียวแน่น ในวัดก็มีภิกษุบริษัท นอกวัดชาวบ้านก็เป็นอุ  
บาสกอุบาสิกาบริษัท ในสภาพเช่นนั้นเราก็ไม่ต้องจัดตั้งขึ้นมาต่างหากให้  
เห็นชัดว่า เป็นอุบาสก อุบาสิกาบริษัท เพราะเขามีก่อนอยู่แล้ว แต่มาสมัย  
ปัจจุบัน สังคมได้เปลี่ยนแปลงไป จะเห็นว่าเราได้อยู่กันกระจัดกระจาย  
ในแต่ละชุมชนย่อยๆ นั้น คนก็มีความสัมพันธ์กัน แต่มีความแน่นแฟ้นไม่  
เหมือนเดิมกระจัดกระจายกัน คนในถิ่นนั้นไปรู้จักกับถิ่นโน้น ไปมีความ  
สัมพันธ์ในหน้าที่การงานกับคนที่โน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมือง  
อย่างในกรุงเทพฯ จะเห็นได้ชัดว่าสภาพความเป็นอยู่ไม่เหมือนเดิมแล้ว  
ฉะนั้นถ้าหากว่าใครจะทำกิจกรรมอะไรขึ้น ก็จะต้องมีการรวมกลุ่มกัน  
ถ้าหากว่าสังคมเป็นเช่นนั้นแล้ว ในหมู่ชาวพุทธก็ต้องเป็นเช่นนั้นเหมือน  
กัน ชาวพุทธจะต้องตั้งกันเป็นหลักเป็นฐานมั่นคง อันนี้ไม่ใช่หมายความว่า  
ปัจจุบันเราจะไม่มีอุบาสกอุบาสิกาบริษัทเสียเลย แม้กระทั่งมาประชุม  
ในที่นี้ ก็ได้สร้างกันขึ้นเป็นกลุ่มก้อน แต่ละกลุ่มก็ทำหน้าที่เป็น  
อุบาสกอุบาสิกาบริษัทนั่นเอง แต่ถึงอย่างไรก็ยังคงจะไม่ค่อยจะเหนียวแน่น  
ยังไม่เห็นเป็นชั้นเป็นอันเท่าที่ควร ยังไม่มีอุบาสกอุบาสิกาบริษัทชนิดที่  
จะทำหน้าที่ได้เหมือนครั้งพุทธกาล เอตทัคคะหรืออะไรที่คล้ายๆอย่างนั้น  
ก็ไม่มี มารู้อย่างหนึ่งว่าชาวพุทธคลุ่หัดพากันฝากพระพุทธศาสนา  
ไว้กับพระภิกษุสงฆ์ อันนั้นถ้าจะว่าไปในแง่หนึ่งก็ถูก เพราะว่าพระสงฆ์  
นั้นเป็นแกนกลางของพุทธบริษัท เพราะว่าเป็นผู้ที่ตบแต่งตามปฏิบัติ  
ทำหน้าที่ในทางพุทธศาสนาเต็มที่ แต่ถ้าพิจารณาตามหลักการของพระ

พุทธศาสนาแล้ว อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั้นจะต้องมีบทบาทในพุทธศาสนา  
พอสมควร

ถ้ามองดูในด้านนิสิตนักศึกษาอันนี้ก็ต้องเห็นใจ เพราะว่านิสิตนัก  
ศึกษานั้นเป็นผู้ที่เข้ามาในสถาบันแล้วก็ทำหน้าที่อยู่ในชุมชนหรือชมรม  
พุทธศาสนาหรือกลุ่มอะไรนั้น เป็นช่วงสั้นเพียงปีสองปีสามปี ซึ่งยังไม่  
ทันที่จะทำอะไรเป็นหลักฐานมั่นคง อย่างไรก็ตามถ้าหากว่ามีการสืบต่อ  
ที่ดี ก็น่าจะมีการกระทำอะไรที่เห็นเด่นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ถ้าหากว่า  
เราจะสร้างชุมชนชาวพุทธที่มีความหมายขึ้นมาแล้ว คนที่เป็นตัวแทน  
ของอุบาสกอุบาสิกาชาวพุทธก็ต้องเป็นคน ที่ควรแก่การเคารพนับถือ  
เป็นผู้ที่ผู้อื่นมองเห็นความหมายเป็นที่ยอมรับในสังคม ถ้าหากว่าเป็นนิ  
สิตนักศึกษาที่จะต้องเป็นคนที่มีนิสัยดีมีคุณงามความดี มองเห็นคุณค่าและ  
ความหมาย ในปัจจุบันอาจตามว่าเราจะต้องมองทั้งในด้านความประพฤติ  
ปฏิบัติและความรู้ ในด้านความรู้ก็เริ่มตั้งแต่ว่า ผู้เป็นตัวแทนชาวพุทธที่  
เป็นอุบาสกอุบาสิกาบริษัทนั้น จะต้องมีความรู้เรื่องพุทธศาสนาพอสมควร  
ความรู้ในด้านพุทธศาสนาก็มองทั้งในแง่ของหลักธรรมคำสอน และใน  
แง่ของสถาบันสังคม รวมไปถึงวัฒนธรรมและอื่นๆ ด้วย แต่ในปัจจุบัน  
ถ้าเราไปถามบางท่านในชุมชนพุทธเกี่ยวกับเรื่องวัดวาอารามนี้ บางที  
ไม่ได้สนใจกันเลยทีเดียว เช่นว่า พระสงฆ์ในประเทศไทยมีเท่าไร มีวัด  
กี่วัด อันนี้ก็ไม่ใช่ว่าถามที่จำเป็น แต่หมายความว่าคนที่จะมาเป็นตัว  
แทนของชาวพุทธนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มองเห็นสภาวการณ์พุทธศาสนาอย่าง  
กว้างๆ แม้คำถามเหล่านี้จะให้คำตอบตายตัวไปเลยเป็นตัวเลขที่แน่นอน  
คงไม่ได้ และก็ไม่ใช่เรื่องจำเป็นที่จะต้องมาตอบมารู้กันทั้งหมด แต่อย่าง  
น้อยถ้าพูดขึ้นมาก็ควรจะเข้าใจพอมองเห็นภาพ ว่าพุทธศาสนาในเมืองไทย



เป็นอย่างไรมีพระภิกษุท่านนั้น สามเณรท่าน เป็นใครมาจากไหน อยู่ในสภาพอย่างไร มีวัดอารามท่าน ทำหน้าที่อะไร อันนี้อาตมามองเห็นว่า เป็นความจำเป็นอย่างหนึ่ง ผู้ฟังจะมองเห็นเป็นอย่างไรรู้สึกมาพิจารณากันดู ตอนท้ายอาจจะใช้เวลาในการถกเถียงกันนิดหน่อยก็ได้ อาตมาเห็นว่าสงนจำเป็นอยู่ ถ้าเราจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธแล้วจะต้องมีความรู้ความเข้าใจพอสมควร ถึงขั้นสามารถถกถั่วแก้ปริปัปวาทได้ ก็จะต้องมีความเข้าใจสถาบันพุทธศาสนาด้วย ไม่ใช่เฉพาะเพียงแต่ศึกษาธรรมอย่างเดียว แต่เป็นที่แน่นอนว่าธรรมะนั้นจะต้องศึกษา

ในส่วนของการศึกษารรรมนั้น อาตมามีข้อคิดเห็นอย่างหนึ่งว่า จะต้องไม่ศึกษาเพียงเพื่อตัวเองอย่างเดียว จะต้องสามารถเอาไปใช้เผื่อแผ่หรือทำประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย ในชุมนุมพุทธกลุ่มพุทธนั้นบางท่านอาจจะรู้สึกเหมือนกับว่า เป็นผู้ทรมานทางออกให้แก่ตัวเอง หรือหาความสุขส่วนตัว ถ้ามีแก่นนั้นอาตมาว่าไม่พอ ถ้าจะเป็นเพียงสมาชิก อาจจะพอได้ แต่ถ้าเป็นกรรมการ ซึ่งเป็นตัวแทนของนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ เป็นผู้ทำงาน แก่นนั้นไม่พอ ขอให้นึกถึงพุทธพจน์ที่ตรัสเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นธรรมดาของพระโสดาบัน แม้ว่าจะเป็นภรณที่ตรัสเกี่ยวกับพระโสดาบันที่เป็นพระสงฆ์ แต่จะใช้สำหรับอุบาสกอุบาสิกาก็ได้ มีข้อหนึ่งบอกว่า พระโสดาบันนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาถูกต้องแล้ว ทั้งที่เป็นผู้เอาใจใส่ในกิจการของเพื่อนร่วมหมู่คณะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความฝักใฝ่ในไตรสิกขา เปรียบเสมือนแม่โคขณะที่จะเล็มหญ้ากินไป ก็เลี้ยวแล้วลูกน้อยไปด้วย ถ้ามองอย่างนั้นก็หมายความว่าในขณะที่ตนเอง ก็ทำประโยชน์ตนหมายถึงว่าประพลิตินให้ก้าวหน้าไปนั้น ในเวลาเดียวกันก็ต้องเลี้ยวแล้วลูก ต้องเลี้ยวแล้วผู้อื่น คือ

เอาใจใส่ในเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกันด้วย ถ้าหากเป็นคฤหัสถ์ก็คอยเอาใจใส่ในเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสน ทำหน้าที่เหมือนกับแม่ที่ดูแลลูกอ่อนด้วย อันนี้อาจเป็นคติสำหรับเสริมสร้างบทบาทนักศึกษาที่จะส่งเสริมค่านิยมทางพุทธศาสนาได้

นิสิตนักศึกษาที่จะทำหน้าที่เป็นชาวพุทธที่ดี ควรจะเป็นผู้ที่เขาเห็นว่ามีความหมายน่าเชื่อถือ เพราะถ้าหากว่าตัวบุคคลที่เป็นตัวแทนชาวพุทธนั้นน่าเชื่อถือ ค่านิยมพุทธนั้นก็น่าเชื่อถือไปด้วย เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่าจะทำให้เขานับถือได้อย่างไร จะต้องสร้างความน่าเชื่อถือให้มากขึ้นในตน จึงจะสามารถนำพระพุทธศาสนาและค่านิยมพุทธไปเผยแผ่ หากเรามีความสามารถขึ้นในตนแล้ว และมีค่านิยมชาวพุทธด้วย คนที่มีค่านิยมชาวพุทธนั้นมีความน่าเชื่อถือ มีการดำรงชีวิต ที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น อันนี้ก็เป็นการเผยแผ่ค่านิยมพุทธไปในตัวนั่นเอง เรียกว่าแทบจะไม่ต้องพูดเลยก็ได้ เขาเห็นค่านิยมพุทธดีแล้วเขาก็พยายามเลียนแบบ ที่ว่ามานอาจจะเป็นเรื่องอุดมคติมากไปหน่อย แต่ตามหลักความเป็นจริงก็ควรเป็นเช่นนั้น เราจึงน่าจะพยายาม เรื่องตัวบุคคลของเราพูดกันมาแล้วพอสมควร

ที่มาพูดกันเรื่องค่านิยมในพุทธศาสนาบ้าง ค่านิยมในพุทธศาสนานั้นคืออะไรและมีอะไรบ้าง พูดถึงเรื่องนั้นแล้วรู้สึกว่ายากเหมือนกัน ค่านิยมพุทธในสมัยปัจจุบันนี้ ก็อย่างที่อาตมาได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า เรา รู้สึกจะมีความสับสนกันพอสมควรว่าค่านิยมพุทธคืออะไร ถึงกับมีคนหลายกลุ่มหลายพวกมาโจมตีอย่างที่ว่าหลายท่านก็คงเคยได้ยิน ที่ฝรั่งมาดูพุทธศาสนา มาดูคนไทยแล้วก็บอกว่า คนไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา คนไทยมีพฤติกรรมอย่างนี้เกิดจากคติหรือหลักธรรมในพุทธ



ศาสนาว่าอย่างนั้น และการมีพฤติกรรมหรือมีความประพฤติอย่างนั้น ๆ ไม่เอื้อที่จะก่อความเจริญแก่สังคมอะไรต่าง ๆ เช่น เรื่องทาน ทำให้ทำลายเศรษฐกิจบ้าง สันโดษทำให้ไม่พัฒนาเป็นต้น ยังไม่จำเป็นต้องมาสาธยายกันในวันนี้ แต่จะอย่างไรก็ตามก็มีข้อที่เราควรหาทางแก้ไข ถ้าหากว่านิยามพุทธเป็นค่านิยมที่ไม่น่านิยมน่าอย่างที่เขาว่าไปแล้ว เราจะไปส่งเสริมค่านิยมพุทธให้ได้ผลอย่างไร พฤติกรรมในหมู่ชาวพุทธปัจจุบันนี้ เราควรจะคิดตกลงให้แน่นอนว่าจะเอากันอย่างไร ถ้าไม่เกิดความแน่นอนชัดเจนแม้ในหมู่ชาวพุทธเอง ในหมู่พวกเราที่อยู่ในชุมชนพุทธเอง ก็จะทำให้เกิดความหักเหแตกต่างอย่างเห็นเป็นสำคัญต่าง ๆ หลายสำคัญ แล้วก็เกิดการโจมตีกันขึ้น คือผู้ที่ไปศึกษาในสำนักอย่างนั้น ก็เกิดความขัดถือในสำนักของตนแล้วก็มาโจมตีกัน แล้วก็เกิดความแตกแยกกัน เราควรพิจารณาว่าเราควรจะมีปฏิบัติอย่างไร ในด้านพฤติกรรมทั่ว ๆ ไป

อย่างเรื่องพระสงฆ์เราก็มีปัญหาว่า เติมนพระสงฆ์ไปอยู่กับของคลังเครื่องรางสิ่งศักดิ์สิทธิ์หมอดูอะไรต่ออะไร เรามาดูปัญหาเรื่องนี้กันแล้ว ก็เกิดความขัดแย้งกันเอง ในสังคมส่วนใหญ่ยังมีผู้นิยมนานี้ คนข้างนอกเขาไปว่าเป็นค่านิยมในพุทธศาสนา ส่วนในหมู่พวกเราหนึ่งก็บอกว่ามันไม่ใช่พุทธศาสนาจะต้องแก้ไขเสีย เป็นต้น ในสังคมที่สับสนอย่างนี้ก็ได้แต่ว่ากันไป โจมตีกันไป สภาพที่เป็นจริงก็คงอยู่อย่างเดิมหรือกลับทรุดลงอีกไม่ดีขึ้น จะหาข้อยุติได้อย่างไร เรื่องนี้อตมาจะลองใช้วิธีสักอย่างมาพิจารณา คือวิธีที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้เรียกว่า วิชัชวาท แปลว่าการกล่าวจำแนกหรือแยกแยะ ในการที่จะตัดสินอะไรต่าง ๆ นี้ พระพุทธเจ้าจะทรงใช้วิธีแยกแยะ วิเคราะห์ออกไปว่าอะไรดี อะไรเสีย อะไรเสียด้านไหน ดีด้านไหนอย่างไร ดีมากกว่าเสีย หรือเสียมาก

กว่าได้อย่างไร เช่นในปัจจุบันอย่างหมอดูนี้ เราจะเอาอย่างไรกับท่านดี สมมุติว่าเราบอกว่าไม่เห็นด้วยกับพระหมอดู แล้วเราจะแก้ไขได้อย่างไร ยิ่งพูดยิ่งว่า กิจการพระหมอดูก็เหมือนยังเจริญ ยิ่งว่ารุนแรง ชาวพุทธก็ยังแตกแยก ท่านจะลองใช้วิธีที่ว่ามาพูดถึงเรื่องพระหมอดูว่า พระหมอดูมีหลายชนิดหลายประเภท

ประเภทที่หนึ่ง คือผู้ที่มีความโลกในลาภสักการะ แล้วก็เพียรพยายามที่จะใช้วิชาทำนายทายทักเพื่อแสวงหาลาภสักการะส่วนตัว พูดง่าย ๆ ว่าใช้วิชาหมอดูเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ

พระหมอดูประเภทที่สอง คือ ท่านที่เห็นว่าตัวเองไม่มีความสามารถที่จะสอนธรรมเพียงพอ เมื่อจะต้องสงเคราะห์ชุมชนชาวพุทธก็ใช้วิชาหมอดูนั้นเพื่อจะเป็นสื่อในการที่จะสอนธรรมะ เพราะว่าเบญจจิตวิทยาในการปลอมประโลมใจ แต่ไม่ได้มุ่งหมายหรือเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่ทำตนให้ขัดติดกับสิ่งเหล่านั้น และความพยายามที่จะนำกลุ่มชนนั้นให้เข้าสู่ธรรมที่สูงขึ้นไป

ประเภทที่สาม ได้แก่ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการทำนายทายทัก คัดค้านพฤติกรรมของพระกลุ่มนี้ ดีแต่พระหมอดูอย่างเต็มที่ แต่ตนเองก็ไม่สามารถในการที่จะส่งสอนประชาชน ก็เลยได้แต่ดีแต่

ประเภทที่สี่ คือพระภิกษุที่มีความสามารถส่งสอนผู้อื่นด้วย และถือว่าการทำนายทายทักนั้นไม่ถูกต้อง ไม่เป็นวิธีการที่ชอบธรรมในทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นก็ยืนยันในหลักที่จะไม่ยอมใช้การทำนายทายทักด้วยวิธีอย่างนี้เรียกว่า วิชัชวาท เรามาดูว่าใน ๔ ประเภทนี้ อย่างไหนดี มากดึ้น้อย อันไหนเสียมากเสียน้อย อันไหนควรแก้ไขก่อนแก้ไขหลัง อันไหนควรจัดการให้หมดไปโดยเร่งด่วน หรืออันไหนควรสนับสนุน

ให้ทำต่อที่ทำงานไป อาจจะแยกแยะกันมากกว่าก็ได้ นับเป็นวิธีของพระพุทธเจ้าเรียกว่าเป็นวิจิตรชาว

นี่อาจจะเป็นการเสนอแนะทางหนึ่งในด้านปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมก็ตาม แก้อีกก็ตาม เมื่อแยกให้ชัดแล้วอาจเห็นทางปฏิบัติชัดเจนขึ้น และเริ่มปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่อยู่แค่คำว่ากันไปไหน

ทนายจะหันมาในเรื่องค่านิยม ว่าพุทธศาสนาของเรามีค่านิยมอะไร ค่านิยมอะไรที่เรียกว่าเป็นค่านิยมพุทธ อันนี้อาตมาเป็นผู้มาเสนอเท่านั้นเอง จะต้องขอให้ช่วยกันพิจารณา จะยอมรับหรือไม่ก็เป็นผู้บอกเรื่องหนึ่ง

ค่านิยมอันหนึ่งซึ่งเป็นที่แพร่หลายมาก ก็คือค่านิยมแห่งทาน การให้การบริจาครู้สึกกันว่าจะยอมรับได้ว่าเป็นค่านิยมทางพุทธศาสนา จะเห็นด้วยหรือไม่ตอนท้ายเราก็อธิบายได้เล็กน้อยอีกทีหนึ่ง ค่านิยมแห่งทานนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นค่านิยมของไทย ซึ่งเป็นค่านิยมพุทธ ขอให้แยกก่อนว่าค่านิยมพุทธกว้าง ๆ ทั่วไปอย่างหนึ่ง แล้วก็มีค่านิยมพุทธไทยอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไทยอาจจะมีต่างจากชาวพุทธอื่น ๆ ก็ได้ ค่านิยมพุทธไทยอย่างหนึ่งก็คือค่านิยมแห่งทาน เราชอบและส่งเสริมให้มีการให้การบริจาคแบ่งปันในทางพุทธศาสนาเราหาหลักฐานยืนยันในเรื่องนี้ได้ไม่เฉพาะในเรื่องเวสสันดร ในเรื่องชาดกที่เป็นทานบารมียิ่งเท่านั้น แม้ในเรื่องทั่วไปพุทธศาสนาก็สอนในเรื่องทรัพย์ ทั้งการเก็บทรัพย์ รักษาทรัพย์ หาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ พระพุทธศาสนานี้ไม่ค่อยห่วงในเรื่องหาทรัพย์และรักษาทรัพย์ ทว่าไม่ห่วงก็คือ ไม่ได้กีดกัน ยินดีส่งเสริมเรื่องการแสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียร แต่ไปห่วงหรือใส่ใจอยู่กับเรื่องวิธีการแสวงหา ว่าชอบธรรมหรือไม่ เท่านั้นเอง อีกตอนที่สองก็ออกมาแล้ว

จะใช้อย่างไร และตอนที่สองนี้เกี่ยวกับเรื่องทาน การมีทรัพย์และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์เป็นจุดที่มาเกี่ยวข้องกับเรื่องทาน พระพุทธเจ้าไม่สนับสนุนให้มีการหาเก็บทองไว้ แต่สนับสนุนให้หามาใช้เลี้ยงตนเองและคนทั่วๆไป เลี้ยงให้เป็นสุข และเพื่อแผ่แบ่งปันทำความดีออกไปอีก อันนี้เป็นหลักทั่วไป และเรื่องนี้ปรากฏมากมายในพุทธศาสนา มีทั้งในพระไตรปิฎกเป็นพุทธพจน์เอง และในอรรถกถา เป็นนิทานชาดกเล่าเกี่ยวกับเรื่องพระไปทรมานเศรษฐี เรื่องอย่างนี้มีมากมาย

เศรษฐีในสมัยก่อนพุทธกาล ในชาดกเขอะแอะ ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมแล้วก็เอามาเก็บไว้ ตนเองก็มีได้ทำให้มีความสุข และก็ไม่ได้ใช้จ่าย อยู่อย่างลำบากแล้วก็ไม่นำทรัพย์ไปบำรุงเลี้ยงผู้อื่น ไม่เพื่อแผ่แบ่งปัน พระพุทธเจ้าทรงติเตียนมาก ในพระไตรปิฎกก็มีเรื่อง เช่น วันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทักทายตรัสถาม พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เล่าถวายว่า วันนั้นพระองค์ได้จัดการเรื่องเศรษฐีผู้หนึ่งมีเงินทองมากมาย เขาตายแล้ว ก็ต้องไปขโมยเงินทองเข้าท้องพระคลัง อ้าวทำไมเป็นอย่างนั้น เพราะเศรษฐีเมื่อยังอยู่นั้นท่านเป็นคนขยันขันแข็งเป็นอยู่อย่างลำบาก ไม่ทำให้ตนเองมีความสุข และก็ไม่นำเงินเลี้ยงคนอื่น ไม่ใช่ทรัพย์ทำความดี พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าอย่างนั้นอัสถุ บรมได้ทรัพย์แล้วก็สูญเปล่า อันนี้เป็นการพูดอย่างย่อ ๆ คือให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุนการหาทรัพย์มาเก็บทองไว้ พระองค์ตรัสถึงการใช้จ่ายทรัพย์ว่า เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็ควรจะทำให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและแก่คนอื่น เพื่อแผ่แบ่งปัน และทำความดี อย่างในนิทานชาดกก็เปรียบเทียบว่าคนที่ไม่มีเงินแล้วเอาเก็บไว้ ไม่ใช่ทำประโยชน์ ก็เหมือนคน

นกมัยหค “มัยหค” แปลว่า ของขำ นกมัยหคมันอยู่ที่ต้นไม้ชนิดหนึ่ง เรียกว่าต้นเลียบ ต้นเลียบเป็นอย่างไรก็คงจะไม่รู้จักกันหลายท่าน เมื่อต้นเลียบนี้มีผลสุกแล้ว นกมัยหคหว่างลูกเลียบนั้นก็มาบินวนเวียนอยู่ที่ต้นเลียบ ปากก็ร้องว่า มัยหค ๆ แปลว่า ของขำ ๆ ในเวลาเดียวกันนั้น นกตัวอื่นก็มากินผลเลียบที่สุกแล้ว พวกมันบินไป ผู้ที่แสวงหาทรัพย์มา มีทรัพย์แล้ว ไม่นำทรัพย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์เหมือนกับนกมัยหค ได้แต่ร้องว่าของขำ ๆ แม้ว่ามฤตยูมาพรากเอาตัวไปก็ยังไม่ร้องว่าของขำ ๆ อยู่นั่นเอง

นอกจากนี้ เรื่องพระโมคคัลลานะไปปราบมัจฉริยโกสีย์เศรษฐีก็คิดเรื่องอื่นท่านเองนึกได้ เรื่องเหล่านี้มากมาย คิดเรื่องการที่จะใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ก็คือ คนเราหาทรัพย์มา ก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชีวิตแก่สังคม ในพระพุทธศาสนาเรียกว่าประโยชน์แก่ตน และประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่อตัดตัณหา และปรารถนา เป็นสิ่งที่เราจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่มนุษย์บางคนเมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วก็ลุ่มหลงประสพกับของเสีย ไม่ได้นำทรัพย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ กลายเป็นว่าเป็นทาสของทรัพย์เสียเอง นั่นเป็นคติพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ท่านเราจะเอาอย่างไรกับท่าน เราควรจะให้ท่านอย่างไร เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ ก็มีพุทธพจน์ตรัสว่า พึงวิจัยแล้วจึงให้หรือเลือกเฟ้นให้ พิจารณาให้แน่ชัดก็จะให้อย่างไร จึงจะเป็นประโยชน์ นั่นก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันต่อไป สรุปว่าการให้เป็นค่านิยมพุทธไทยอย่างหนึ่ง

ต่อไปค่านิยมที่เราจะพิจารณาก็คือ ค่านิยมแห่งการไม่เบียดเบียน หรือเมตตา เมตตาก็คือธรรมที่ตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน หรือเทียบปัจจุบันตรงกับทศการอย่างหลักเรื่องอหิงสาตนเอง อหิงสาคือเป็น

หลักหนึ่งในพุทธศาสนา เมตตากรุณาเป็นหลักที่เด่นชัด เรียกให้ครบชุดว่าพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกี่ยวกับหลักธรรมชุดนี้ ก็มีฝรั่งโจมตีชาวพุทธโดยเฉพาะชาวพุทธไทยว่า สังคมไทยนั้นสอนเมตตา สอนกรุณา แต่การสอนเมตตานั่นสอนอย่างไร ก็สอนให้แผ่เมตตา แผ่เมตตาได้อย่างไร คือการไปนั่ง ๆ แล้วก็คิดถึงใจขอให้เพื่อนสัตว์ทั้งหลายที่รวมเกิดแก่ เจ็บ ตาย ทั้งหมดทั้งสิ้น จึงเป็นสุข เป็นสุขเถิด อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย เพียงแค่นี้ก็เป็นการทำความดีแล้ว ฝรั่งก็เลยโจมตีบอกว่า คนไทยพอไปนั่งนอนแผ่เมตตา ก็เป็นอันได้บำเพ็ญธรรมะทำความดีครบถ้วนเพียงพอแล้ว ไม่ต้องทำอะไร ในพุทธศาสนาคนทำความดีแบบ *Passive* ขอบกั้นใช้ภาษาอังกฤษ คือไม่ *Active* เลย ทำให้ไม่เข้าใจเห็นอย่างนี้ อันนี้อาจจะเป็นบทความบกพร่องของเราเองก็ได้ ที่ปฏิบัติไม่ครบตามหลักพุทธศาสนา คือหลักของพุทธศาสนาต้องสอดคล้องกัน ถือว่าต้องเริ่มจากจิตใจ ต้องมีธรรมในใจเป็นสำคัญ ธรรมะในใจคือตัวพื้นฐาน แล้วแสดงออกมภายนอกก็อะไร ก็คือสังกตวัตถุ ๔ ถ้าเรามีพรหมวิหารในใจแล้วจะให้ได้ผลในทางปฏิบัติแท้จริง ก็ต้องแสดงออกมภายนอกด้วย การแสดงออกมภายนอกก็คือ สังกตวัตถุ ๔ มีอะไรบ้าง มีทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา

ทาน ก็ช่วยด้วยของ เพื่อแผ่ แสดงเมตตากรุณาออกมา ในทางที่จะแผ่แผ่แบ่งปันทรัพย์หรือสิ่งของภายนอกตัว

ปิยวาจา ก็ได้แก่ช่วยด้วยถ้อยคำ คำแนะนำตักเตือน ไม่ใช่พูดเพราะเฉย ๆ แค่นั้นอาจจะบกพร่องไป คำพูดสุภาพก็เป็นปิยวาจา แต่ว่าเป็นปิยวาจาที่แท้เกิดจากใจที่เมตตา เจตนาดี เจตนาดีเป็นเจตนาที่มีเมตตา เจตนาที่มี

เมตตา ก็คือการให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และมีความสุข ให้เขาพ้นจากความทุกข์ เจตนาที่ดีแม้จะรุนแรงไปบ้างก็ไม่เสียปียวจา ยกตัวอย่างว่า แม้มีความรักลูก อันเป็นธรรมดา แต่ลูกหัวดื้อ ชอบเที่ยวไป แม่ก็ว่าอย่าไป ๆ หนุมันมีอันตรายทุกด้าน ลูกก็ไม่ยอมจะไป แม่ก็กล่าวคำแรงว่า ถ้าไปขอให้เสือกัดตายเลย คำที่แม่กล่าวอย่างนี้ไม่เสียปียวจา ทำไมล่ะ เพราะเจตนาดี แม้มีความรักจนกระทั่งโมโห พุทธศาสนาบอกว่าคนมีกิเลสนี้ โทสะเกิดจากโลภะก็มี โทสะเกิดจากราคะก็มี อย่างในกรณีนี้ โทสะเกิดจากความรัก แม้นเจตนาดี ถึงจะโกรธก็ไม่ได้มีความประสงค์ร้ายต่อลูกเลย แต่ลูกไม่เชื่อฟัง ก็กล่าวคำรุนแรงออกไป ถือว่าไม่ผิดปียวจาอย่างนั้นเป็นต้น เน้นที่เจตนา ปียวจาที่ออกมาใจต้องการให้เขามีความสุขกล่าวคำสุภาพอ่อนโยน จริงใจ ทำให้ทั้งสองฝ่ายสบายด้วยกันก็เป็นปียวจา แต่เวลาเมื่อเราราว เขาทำความผิด เราก็ต้องแนะนำตักเตือนนั้นก็ปียวจา ดูว่าด้วยความหวังดีต้องการให้เขาได้มีความสุขก็ยังเป็นปียวจา

ต่อมาอุตตจริยา หมายถึงการทำกิจธุระต่าง ๆ ขวนขวายบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือรับใช้บริการ

สมานัตตตา หมายถึงการทำตัวให้เข้ากับเขาได้ เช่นว่าวางตนเสมอเข้ากับได้ ไม่ถือตัว มีความยุติธรรม ร่วมมือ ร่วมกิจกรรม ร่วมทุกข์ร่วมสุขเสมอเหมือนกัน

สามข้อต้น จะเห็นว่ามากับเมตตากรุณาอย่างชัดเจน และถึงมูทิตาด้วย ส่วนข้อสุดท้ายก็มากับอุเบกขา มูเบกขาเป็นหลัก หมายความว่าในการบำเพ็ญความดีนั้นต้องทำให้ได้ทั้งภายในและภายนอก มีภายในเป็นฐานให้ภายนอกด้วย หากว่าไม่มีฐานอยู่ภายใน ไม่มีเมตตา กรุณา

มูทิตา อุเบกขา การช่วยเหลือที่เรียกว่าสังกหัตถ์ ๔ นั้นอาจจะทำด้วยเจตนาที่ไม่สุจริตก็ได้ อาจจะทำความหลอกลวง อาจจะทำความเจตนาเพื่อประโยชน์ส่วนตนก็ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องให้กลมกลืนกันทั้งภายในภายนอก ทำได้อย่างนี้ก็เท่ากับว่าปฏิบัติอย่างท่านหัตถกะ ซึ่งเป็นอุบาสกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะในการสงเคราะห์บริษัท นี่เป็นเรื่องค่านิยมแห่งเมตตากุรุธา

ต่อไปเรื่องค่านิยมแห่งความสันโดษ ในเมืองไทยก็เป็นที่รู้กันทั่วแล้วว่าไทยเราได้รับการสั่งสอนจากพระพุทธศาสนาให้มีความสันโดษ ที่นี้อาตมาอยากจะเติมว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาได้แก่ค่านิยมแห่งความสันโดษและไม่สันโดษ คือสันโดษในกรณีที่ควรสันโดษและไม่สันโดษ ในกรณีที่ไม่ควรสันโดษ เพราะว่าสันโดษอย่างเดียวนี้อาจจะขาดความสมบูรณ์ไปก็ได้ พระพุทธเจ้าเองก็ทรงบำเพ็ญในเรื่องความไม่สันโดษ แต่เราอาจจะมองข้ามไปเสีย สันโดษไม่ใช่สันโดษเฉย ๆ สันโดษด้วยปัจจัย ๔ ที่ตนเองหามาได้เป็นของตน ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม

ส่วนความไม่สันโดษ พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้มาก อย่างในอังคุตตรนิกายบอกว่า พระองค์เห็นประจักษ์คุณของธรรม ๒ ประการ คือความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมคือสิ่งที่งดงามทั้งหลายเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่สันโดษ แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือความเพียรที่ไม่ระย่อ คือไม่ยอมถอย ถ้าทำอะไรก็มีอธิษฐาน คือมีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ตอนที่พระพุทธเจ้าจะสำเร็จโพธิญาณ พระองค์เล่าว่าเมื่อพระองค์ประทับนั่งที่ต้นโพธิ์นั้น พระองค์ได้อธิษฐานคือตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า ถ้าไม่ได้ตรัสรู้แล้วถึงแม้เลือดเนื้อจะแห้งหมดไป ก็จะไม่ลุกขึ้นจากที่ประทับ อย่างนี้เป็นต้น หรืออย่างเวลาตรัสสอนพระโสดาบันว่า พระโสดาบันที่ตกอยู่

ในความประมาท และไม่ประมาทนั้นอย่างไร พระโศดบันทมมีความประมาทคือผู้ที่ได้ก้าวหน้าในคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระโศดบันทม มีคุณสมบัติของพระโศดบันทมแล้ว แต่สันโดษพอใจในคุณธรรมเท่านั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประมาท หรืออยู่อย่างผู้ประมาท ที่ผู้ไม่ประมาทเป็นอย่างไร ได้แก่พระโศดบันทมที่มีคุณสมบัติของพระโศดบันทมแล้ว ไม่สันโดษด้วยคุณธรรมเพียงเท่านั้น แต่พยายามทำให้ก้าวหน้าต่อไป อย่างนี้เป็นต้น เรื่องความไม่สันโดษนี้มีอยู่มากหลาย เราสามารถนำมาพิจารณาศึกษากันได้ เป็นพุทธพจน์แท้ เพราะฉะนั้นเราต้องแยกกันให้ถูกว่า อันไหนเป็นสันโดษที่พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริม อันไหนไม่ทรงสรรเสริญ

ต่อไปจะว่าด้วยเรื่องฉันทะ กับตัณหา รู้กันดีในวงการพุทธศาสนาว่า เราไม่ส่งเสริมตัณหา ตัณหาเป็นสมุทัย เป็นอริยสัจข้อที่ ๒ ดังพุทธพจน์ว่า ทุกขสมุทโย อริยสัจจิปหัตตพัพพสมุทัยแห่งทุกข์เป็นสิ่งที่พึงละเสีย เพราะฉะนั้นตัณหาทำนองนี้จึงให้กำจัด ตัณหาแปลว่าความอยาก อยากได้อะไรต่าง ๆ หลายคนก็เลยว่า ศาสนาสอนอย่างนี้ คนก็เลยไม่อยากจะอยากได้อะไร เพราะฉะนั้นเราก็ต้องแก้ไขคือส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความอยากได้มาก ๆ จะได้พัฒนาประเทศชาติ อันนี้เป็นข้อสรุปของท่านผู้ทูลดำวตว่าหลักของพระพุทธศาสนา บอกว่าเราจะต้องส่งเสริมการพัฒนาด้วยการส่งเสริมตัณหา ที่ความอยากนี้คำศัพท์ที่เราใช้ทั่วไปก็คือตัณหา แบ่งเป็นอยากได้ (กามตัณหา) อยากเป็น (ภวตัณหา) อยากไม่เป็น (วิภวตัณหา) อยากได้อะไรเป็นนี้ไม่ใช่ข้อดีแน่ พุทธศาสนาบอกว่าคนเรามีแล้วไม่ต้องไปส่งเสริม ทุกคนมีตัณหา ตัณหาเป็นสิ่งที่เราจะต้องระงับไม่ใช่เพิ่ม ที่เราจะแก้ปัญหาได้อย่างไร พุทธศาสนาไม่ให้อยากรวยหรือ อันนี้เป็นข้อที่ต้นสำหรับเราละ เราหาทางออกไม่ได้

หรือ ที่นินาตุในอิทธิบาท ๔ มีอะไร ยังไม่ต้องเข้าหลักเอาแค่ที่เราเห็นง่าย ๆ ถ้าเรานึกเฉลียวใจขึ้นมาก็จะเห็นว่า อิทธิบาท ๔ เริ่มด้วย ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ในสิ่งนั้น เช่นกรณีที่เรารักใคร่ในศาสนา อยากรู้หลักพุทธศาสนา อยากปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เราเรียกว่ามีฉันทะ ในพุทธศาสนานี้ท่านสอนฉันทะเป็นทางที่จะให้คนทำงาน แต่ถ้าไปสนับสนุนตัณหาอีกอย่างได้ อยากเป็น คนก็มีแต่อยากเอา แต่ไม่ยอมทำ ท่านจึงให้ละตัณหาเสีย และให้ส่งเสริมฉันทะแทน แต่ฉันทะมี ๓ อย่าง คือ

๑. ตัณหาฉันทะ หรือกามฉันทะ พอใจกาม หรืออยากได้อะไรอยากเอาอันนั้นเป็นอกุศล ไม่ใช่

๒. กัตตุกัมมิตาฉันทะ ความอยากทำ หรือฉันทะในการงาน อยากทำดีก็อยากทำไม่ดีก็อยากทำ อันนั้นเป็นสิ่งที่พอจะเลือกสนับสนุนได้

๓. กุศลฉันทะ ฉันทะที่เป็นกุศล เรียกอีกอย่างว่า ธรรมฉันทะ คือ ฉันทะที่เป็นธรรม ฉันทะในธรรม อันนี้ดี

แม้แต่อยากได้นิพพานก็ใช้คำว่าฉันทะ ใครบอกว่าอยากได้นิพพานผิด บาลีกมีว่า ฉนฺโต อรหตฺตปุตฺติยา ฉันทะเพื่อการบรรลุซึ่งพระอรหัตผล อันนั้นก็เป็ฉันทะ ในอังกุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรม ๖ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่หาได้ยากในโลก ธรรมหกนั้นมีอยู่ข้อหนึ่งว่า กุศลธรรมฉันทะ เป็นสิ่งที่หาได้ยาก ก็เป็นอันว่าพระพุทธศาสนา สอนส่งเสริมฉันทะ การที่จะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาที่อาศัยฉันทะ เป็นแรงจูงใจที่สำคัญ พึงง่าย ๆ ก็คือว่าสิ่งที่เราจะใช้เป็นแรงจูงใจในทางพุทธศาสนานี้ไม่ใช่ตัณหา ความอยากได้อะไรเป็นนทุกคนมีอยู่แล้ว แต่ความอยากทำ หรืออยากธรรมนี้สิหาได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นความอยากทำงาน ความอยากสร้างชาติ หรือความใฝ่รู้ ก็ตาม นี่แหละ

คือความอยากที่เป็นฉันทะ คนที่อยากแบบฉันทะหาได้ยาก คนอยากแบบ  
ตัณหาหาได้ง่าย จึงมีแต่คนอยากได้โดยไม่ต้องทำงาน อยากเป็นอะไร ๆ  
โดยไม่ต้องทำความดีงาม ถ้าจะต้องทำงานก็ดีกว่าทำ ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่  
ทำ พยายามหลีกเลี่ยงการทำ เพราะฉะนั้นถ้าไปส่งเสริมตัณหาเข้า อาจ  
จะอยากทำ เพราะมันจำเป็นต้องทำ แต่ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่ทำ เป็นทาง  
ให้เกิดความเกียจคร้านและทุจริต ถ้าพัฒนาด้วยตัณหา ก็เป็นการพัฒนา  
ที่ผิดพลาด ไม่ต้องไปส่งเสริม เพราะตัณหาเรามีทุกคน ไม่ต้องกลัวจะ  
ไม่มี มีอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเพียงแต่คอยคุมมันให้ดี

ในทางตรงข้าม ควรส่งเสริมฉันทะความอยากทำ ให้ทุกคนอยากทำ  
งานนี้ดี อันนี้อาตมว่าสำคัญ สร้างฉันทะให้มีขึ้น อยากจะทำงาน อยาก  
จะทำสิ่งที่ดี ให้มีกุศลฉันทะ ธรรมฉันทะ เช่น อยากให้มีความสะอาด  
อยากให้เห็นความมีคุณภาพของพลเมือง อยากให้เห็นคุณความดีเกิดขึ้น  
อยากจะให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ดี เป็นครูอยากให้นักเรียนดี เป็นนัก  
เรียนอยากให้ได้ความรู้ นำมาใช้ประโยชน์อะไรได้ นี้เรียกว่าใช้กุศลฉันทะ  
แล้วส่งเสริมฉันทะที่มันอยากทำ มันก็สอดคล้องไปกันได้ ทำให้  
เกิดการพัฒนาที่ถูกต้อง อันนี้เป็นค่านิยมพุทธศาสนาที่ว่าไม่ละตัณหา  
เฉย ๆ แต่ให้ส่งเสริมฉันทะไปด้วย

ต่อไปเป็นเรื่องความไม่ประมาท หรืออัปมาทธรรม อัปมาทธรรมนี้  
เป็นธรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดธรรม หรือรอยเท้าช้าง คือพระ  
พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งหลายรวมลงได้ในความไม่ประมาท เหมือน  
รอยเท้าสัตว์บกใหญ่เล็กทั้งหลายลงในเท้าช้าง อัปมาทธรรมนั้นเป็น  
หลักของการกระตุ้นเตือนตนเอง ทำให้งดเว้น ยับยั้ง ไม่ตกไปในทาง  
ความชั่ว ไม่หลงลืม ไม่ปล่อยตัว ส่วนในทางความดีก็ไม่ละเลย ไม่

ปล่อยปละละทิ้ง พยายามทำให้เกิดขึ้น ต้องมีความไม่ประมาทก่อน ถ้า  
มีความไม่ประมาทแล้ว ก็จะนำไปสู่ความก้าวหน้าได้ ความจริงธรรม  
ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเหมือนรอยเท้าช้างมีหลายข้อ โยนิโสมนสิการ  
ก็ใช่ อริยสัจสี่ก็ใช่ แต่เฉพาะที่เน้นไปยกเอาอัปมาทธรรมมาและก็น่าจะ  
กำหนดเอาเป็นค่านิยมพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ความไม่ประมาทคือไม่  
ขาดสติ ไม่ขาดสติก็มีความรับผิดชอบด้วยคือ ถ้าเป็นเรื่องที่จะผิดพลาด  
เราไม่ยอมถ้าไปตาม แต่ถ้าโอกาสแห่งการทำความดีมาถึงก็ขยันมันทำ  
ไม่ยอมให้ผ่านไปเปล่า ธรรมข้อนี้ควรเอามาใช้ไม่เฉพาะในกิจการงาน  
ต่าง ๆ แม้แต่ชีวิตก็ควรไม่ประมาทเหมือนกัน เราไม่รู้ว่กายหน้าของเรา  
จะเป็นอย่างไรเราก็ต้องไม่ประมาท ชีวิตของเราจะอยู่กันไปกี่วันเราก็  
บอกไม่ถูก ถ้ามีความไม่ประมาทพิจารณาชีวิตแล้วก็จะไม่หัดหู่ไม่ท้อแท้  
ใจ เราพิจารณาแล้ว บังเกิดความไม่ประมาท เกิดความสังเวช

คำว่าสังเวช นี้เราเข้าใจกันอย่างไร ถ้าเข้าใจคำว่าสังเวช หมายถึง  
ความสลดหดหู่ใจแล้วก็เลยกกลายเป็นว่าท้ออะไรไปด้วย สังเวชนี้ถ้าไป  
ดูหลักฐานที่ท่านสอนไว้จะเข้าใจ เช่นถ้าเราตกอยู่ในความประมาทแล้ว  
ต่อมาไปเห็นคนเจ็บใกล้จะตายเกิดความสังเวช ก็คือเกิดความได้คิดขึ้น  
ว่าจะต้องรีบเร่งทำความดี ให้ไปดูหลักฐานในพระไตรปิฎกว่าเป็นอย่าง  
นี้หรือไม่ เรามาเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าสังเวชนั้นมันสลดหดหู่ใจ แต่ความ  
จริงไม่ใช่ เห็นอะไรแล้วได้คิดขึ้นมา ว่าเราจะต้องรีบทำสิ่งที่เป็นคุณงาม  
ความดีเป็นกุศล ละความชั่ว อย่างนั้นจึงจะเรียกว่าเป็นความสังเวช ถ้ามี  
ใครมาถามว่าไปดูสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณไปเพื่อ  
อะไร ก็ตอบว่าเพื่อให้เกิดความสังเวช ความสังเวชได้คิด กระตุ้นเตือน  
ใจ เราเตือนว่าแม้แต่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมหาบุรุษก็ยังต้องปรีชาญาณ

สถานทีนเกี่ยวข้องกับพระองค์ เป็นเครื่องเตือนให้คิดเป็นเครื่องเตือนใจตนเอง ให้รับชวนช่วยปฏิบัติธรรมของพระองค์ เร่งทำความดีงามบำเพ็ญธรรมด้วยความไม่ประมาท อย่างนี้จึงจะเรียกได้ว่าเป็นสังฆะเนยสถาน

จะพูดต่อไปอีกสักเล็กน้อย ค่านิยมพุทธมีหลายอย่าง วันนี้อาตมานำมาให้ช่วยกันคิดพิจารณาจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม หนึ่งต่อไปก็คือ ค่านิยมแห่งการพึ่งตน

พอพูดถึงเรื่องพึ่งตน ทุกท่านบอกว่าใช่แล้วความรู้ง่าย ๆ หลายท่านจำพุทธภาษิตได้ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน หลักธรรมเรื่องการพึ่งตนท่านสอนเพื่อให้แต่ละคนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง คือเราแต่ละคนจะต้องพยายามพึ่งตนเอง แต่บางทีในการนำมาใช้ก็เกิดปัญหา อย่างเช่นฝรั่งบางคนเอาไปโจมตีว่าพุทธศาสนาสอนหลักอตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนพึ่งตน อันนี้สอดคล้องกับหลัก สุทธิ อสุทธิ บัณฑิตตั้ง ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนหนึ่งทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ หลักสองหลักนี้เข้ากัน สอดคล้องกันดี เมื่อสอดคล้องกันดี ก็มาเป็นอันตราแยกประเทศไทย อันตราแยกนี้ คนไทยบอกว่า มนุษย์แต่ละคนนั้นตัวใครตัวมัน อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ก็คือหลักตัวใครตัวมันช่วยกันไม่ได้ ถ้าเราไปเห็นคนตกทุกข์ได้ยาก ก็ต้องนึกถึงหลักพึ่งตัวเองต้องบอกว่า เอ้า...ตัวทำไม่พึ่งตัวเอง? ถ้าคุณพึ่งตัวคุณก็ไม่เป็นอย่างนี้ เขาบอกว่าหลักการอย่างนี้ไม่สนับสนุนให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แล้วยังไปคล้องจองกับหลักกรรมอีกด้วย หลักกรรมในพุทธศาสนาบอกว่า กรรมเก่า ใครทำมาอย่างไรก็ได้ อย่างนั้น ใครเป็นอย่างนี้เวลาใดก็เป็นเพราะกรรมของเขาทำไว้ ต้องปล่อยให้เขารับ

กรรมของเขาเอง ไม่ต้องไปช่วย เขาก็ต้องพึ่งตน คือช่วยตัวเองไป คนชาวพุทธไทยก็ไม่คำนึงถึงกัน แล้วยังสอดคล้องกับหลักอุเบกขาอีก เมื่อเป็นกรรมของเขาเราก็ต้องมีอุเบกขา คือวางเฉยซะ ไม่ยินดียินร้ายเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ ก็เฉยจบกัน เป็นอันว่า หลักธรรมทั้งหลายสอดคล้องกันหมดเลย ทำให้คนไทยไม่ต้องชวนช่วยช่วยเหลือกัน เขาไปเขียนหนังสือ เขียนตำราโจมตีอย่างนี้

ทีนี้ถ้ามาพูดถึงการพึ่งตนตามหลักพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ถ้ามุ่งไปที่ธรรมะชั้นใน การเข้าใจธรรมะ การที่จิตใจของเราจะพ้นจากกิเลสจะพ้นจากความทุกข์ได้ในขั้นสุดท้าย คนอื่นใครเล่าจะมาช่วยได้ มันทำให้กันไม่ได้ ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์นั้นมันของเฉพาะตน เป็นของแน่นอน เป็นหลักสัจจะ นี่ทำให้เราต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ช่วยตนเอง แต่การพึ่งตนเองมิได้หมายความว่ามิให้ช่วยผู้อื่น และมีใจว่าคนอื่นช่วยอะไรไม่ได้เลย หลักธรรมที่ยืนยันนี้มากมาย สังเกตชัดเป็นต้น ก็เป็นหลักธรรมที่ให้ช่วยกันทั้งนั้น หลักธรรมที่คู่กับอันนี้ก็อีกกัลยาณมิตร ให้เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน และกัลยาณมิตรนั้นก็เป็นการสำคัญของพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิและเป็นเบื้องต้นแห่งอริยมรรค ก่อนที่พระอาทิตย์จะอุทัยนั้น มีแสงอรุณให้เห็นได้ก่อนฉันใด การมีกัลยาณมิตรก็เหมือนกับเป็นแสงเงินแสงทอง เป็นนิमितแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรค นี่หมายความว่า ในเรื่องของสังคม การช่วยเหลือกันและกันเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา สำหรับตนเองเราต้องพยายามช่วยตัวเอง แต่สำหรับผู้อื่นเราต้องช่วยเขา ไม่ใช่คอยให้เขามาช่วยเรา ในขั้นสุดท้ายหรือขั้นในสุดแล้วทุกคนต้องช่วยตัวเองแน่นอน คนอื่นเขาจะมาช่วยอยู่ตลอดเวลา



ไม่ได้ และข้างในแท้ๆ เขาก็ช่วยไม่ได้ แต่ก่อนถึงนั้นจะต้องมีการช่วยเหลือกัน

ท่านท่านบอกให้ทุกคนฟังตนอย่างไร ฟังตนด้วยการทำตนให้เป็นที่ฟังได้ อันนั้นเพื่อจะได้ไม่ต้องให้คนอื่นมาช่วย เมื่อฟังตนได้ก็ไม่ต้องเป็นภาระแก่คนอื่น และคนที่ฟังตนได้ก็จะช่วยเหลือคนอื่นได้ ถ้าฟังตนไม่ได้ ก็เป็นภาระของคนอื่น ถ้าคนส่วนมากในสังคมใดฟังตัวเองไม่ได้ สังคมนั้นก็ต้องคิดทำอะไรให้เจริญก้าวหน้า เหมือนเรือที่มั่วแต่รู้ว่ามีแต่คอยประทุกหนมมือหมดเวลา ถ้าทุกคนฟังตนไม่ได้ก็ไม่มีใครช่วยใครได้เลยและทำอะไรไม่ได้เลย

คนที่ไม่รู้จักฟังตน คนอื่นเขาไม่ยอมมาช่วย แต่ถ้าเราฟังตนเองได้ดีแล้วเวลาเราฟังตนเองไม่ได้ คนอื่นเขาอยากช่วย เพราะฉะนั้นการได้ฟังคนอื่นที่เขาอยากช่วยเป็นการฟังตนด้วย และมันก็เป็นความจริงอย่างนั้น หลักธรรมต่างๆ จะสอดคล้องกัน พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมต่อกันเป็นทอด ต้องมองดูอย่างสัมพันธ์กัน พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมสำหรับสร้างที่ฟัง ได้แก่หลักธรรมที่ทำตนให้เป็นที่ฟังได้ เรียกว่า นาคกรณธรรม ๑๐ ประการ ในหลักธรรม ๑๐ ประการนั้นมี สติ มีปัญญา มีสันโดษ มีความเพียร มีอะไรต่ออะไร และมีข้อหนึ่งว่า ขวนขวายเอาใจใส่ช่วยช่วยเหลือกิจการของเพื่อนร่วมหมู่คณะ (กิจกรณียะสุ ทักขตา) หลักข้อนี้แสดงว่าการที่จะฟังตนเองได้นั้นต้องช่วยเหลือคนอื่นด้วย เป็นอันว่าการที่จะฟังตนเองได้นั้น ในบรรดาธรรมะทั้งหลายที่จะต้องปฏิบัติ ธรรมข้อหนึ่งก็จะต้องเอาใจใส่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย เพราะฉะนั้นธรรมะของเราสัมพันธ์กัน ในที่สุดการฟังธรรมก็คือฟังตน การฟังตนก็คือฟังธรรม เพราะฉะนั้นในตอนพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานจึงได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย

อติตตธรรมา ชัมมธรรมา จมัตถนเปณาทัง จมัตถมมเปณาทัง จมัตถนเปณาทะปเป และจมัตถมมเปณาทะปเป นี้แสดงว่าการฟังตนและฟังธรรมเนื่องอยู่ด้วยกัน อย่างเช่นที่ตรัสว่า ภิกษุฟังตนเองนั้นคืออย่างไร แล้วเฉลยว่า ภิกษุปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อย่างนี้ เรียกว่าฟังตน ถ้าฟังตนแล้วก็ต้องใช้สติปัญญา ต้องประพฤติปฏิบัติธรรม การประพฤติธรรมก็รวมทั้งการช่วยเหลือผู้อื่นด้วย เราต้องเข้าใจให้ถูกต้อง

ต่อไปค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา พุทธศาสนาอย่างในเมืองไทยนี้ เรียกว่าเป็นแบบเถรวาท พุทธศาสนาเถรวาทนี้ ถ้อยหลักธรรมข้อปัญญาเป็นเอก พระพุทธศาสนาแยกนิกายเป็นมหายานกับเถรวาท ทางฝ่ายมหายานบอกว่าเถรวาทอย่างในประเทศไทย ถ้อยหลักปัญญาเป็นสำคัญ และก็หย่อนในด้านกรุณา มหายานเองก็หนักในด้านกรุณา แต่ก็หย่อนด้านปัญญา กรุณาก็คือความต้องการที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ต้องการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ ไม่ยอมเข้าสู่ปรินิพพานจนกว่าจะได้ช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากโอฆะกันดารเสียก่อน แล้วพระโพธิสัตว์จึงจะเข้าปรินิพพานภายหลัง นี่เป็นค่านิยมทางฝ่ายมหายาน แต่ก็เน้นเพียงการเน้นต่างกันเท่านั้น

ที่พระคุณของพระพุทธเจ้ามีปัญญาเป็นตัวการสำคัญ จะต้องใช้ปัญญาในการปฏิบัติธรรม ด้วยปัญญาจึงจะเข้าใจและเข้าใจถึงความจริง เพราะฉะนั้นในทางพุทธศาสนาจึงถือหลักว่าปัญญาสำคัญยิ่งนัก อย่างในสังยุตตนิกาย ก็บอกว่าในบรรดาธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลนี้ ปัญญาเป็นยอด ถือเป็นหลักธรรมเอกที่จะทำให้ตรัสรู้หรือเข้าสู่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา อันนี้ต่างกับศาสนาทั่วไปที่ยกศรัทธาเป็นใหญ่ถือศรัทธาเป็นหลักการสำคัญ พุทธศาสนาถือศรัทธาเป็นหลักการสำคัญเหมือนกัน แต่ในขั้นสุดท้ายจะต้องก้าวพ้นชนศรัทธา คือไปด้วยศรัทธาได้ในขั้นต้นๆ



พระอริยบุคคลในชั้นต้น ๆ จะมีศรัทธาเป็นหลักเด่น อย่างพระโสดาบันนั้น มีองค์คุณลักษณะสำคัญ ก็ความเป็นผู้มีศรัทธาที่มั่นคง มีความเลื่อมใส ไม่วอกแวก ไม่คลอนแคลนในพระธรรม แต่พอเป็นพระอรหันต์แล้ว ก้าวพ้นขั้นศรัทธา ก็เห็นชัดเห็นจริงด้วยตนเอง เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าเคยตรัสถามพระสารีบุตรว่า ข้อธรรมอย่างนั้นอย่างนั้นเป็นอย่างไร พระสารีบุตรบอกอย่างนั้นอย่างนั้น แล้วพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ที่เธอกล่าวอย่างนั้นเป็นด้วยเชื่อตามที่தாகกล่าวหรืออย่างไร พระสารีบุตรตอบว่า มิใช่เชื่อเพราะพระองค์ตรัส แต่เพราะได้รู้เห็นด้วยตนเอง แสดงว่าขั้นสุดท้ายแล้วต้องก้าวพ้นขั้นศรัทธา ในพุทธศาสนานี้ ศรัทธาเป็นธรรมเครื่องนำทาง ในขั้นสุดท้ายต้องก้าวพ้นไป แต่ไม่ใช่ไม่เชื่อ ไม่เชื่อกับไม่ต้องเชื่อเป็นคนละอย่างกัน บอกไม่เชื่อ พระพุทธเจ้าตรัสอะไรก็ไม่เชื่อ อันนั้นไม่เชื่อเพราะไม่เห็นด้วย แต่ถ้ารู้เองเห็นเองแล้วก็ไม่ต้องไปเชื่อใคร ถ้าหากว่าคุณล้มตาแล้วเขาเอาผ้ามาให้คุณ เขาบอกว่าคุณเชื่อไหม ผ่านมัสเชวรสแดง เราจะต้องบอกว่าเชื่อไหม ไม่ต้องเชื่อแล้วเห็นเองแล้ว ผ้าสเชวรสแดง ทันถ้าเราล้มตาแล้วเขาเอาผ้าห่มมาแสดง บอกว่าเชียวหรือแดง คุณไม่เห็นคุณจะว่าเชียวหรือแดงได้อย่างไร ถ้าเขาถามว่าคุณเชื่อไหมว่าเชียว คราวนั้นแหละเราจะต้องบอกว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เริ่มแต่ต้องลองพิจารณาว่าคนที่มาบอกเราเป็นคนน่าเชื่อถือไหม เรารู้จักไม่รู้จัก มีนิสัยอย่างไร ถ้ารู้จักเขา เขามาด้วยเหตุผลอะไร เชื่อหรือไม่เชื่อดู อย่างนั้นเรียกว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เราล้มตาฟังเขาบอกไม่เห็นเองจึงต้องคิดว่าเราจะเชื่อหรือไม่เชื่อ เขาบอกว่าเชียวเราอาจจะเชื่อว่าเชียว ถ้าเขาว่าแดง เราอาจจะไม่เชื่อว่าแดง แต่ถ้าเราล้มตาตัวเอง แล้วเรามองเห็นเองนั้นนะ เราต้องบอกว่าเชื่อไหม ก็ไม่ต้องแล้ว เห็นเองรู้เอง

ธรรมในพระพุทธศาสนานี้ถ้ายิ่งเป็นขั้นสูง ยิ่งเป็นขั้นศรัทธา ในขั้นโสดาบันยังเป็นขั้นศรัทธาอยู่ ต่อจากนั้นปัญญาจะต้องเจริญขึ้นมาแทนจนถึงขั้นตรัสรู้ ปัญญาเป็นยอด

อย่างไรก็ตาม ไม่ควรตีความเลยเถิดเกินไป เช่นในกาลามสูตร ไม่ใช่แปลว่าไม่ยอมเชื่อใคร พระพุทธเจ้าตรัสธรรมมาให้พินิจไตรตรองดูก่อน ไม่ใช่ตรัสให้เชื่อ แต่บางคนแปล เลยไปว่า หมายความว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ให้เชื่อใคร ๆ หรืออะไร ๆ เลยอย่างนั้นก็ยังมี ความจริงต้องบอกว่า ดำริว่าอย่างนั้น หลักฐานในดำริว่าอย่างนั้น อาจารย์บอกว่าอย่างนั้น ขนาดนำเชื่อยังต้องพิจารณาด้วยปัญญาก่อน แล้วอย่างอื่นจะแคลไหนด คือท่านให้พิจารณาก่อน แต่รวมความก็ถือถือปัญญาเป็นหลักธรรมข้อสำคัญ มีค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา

ค่านิยมต่อไปคือ ค่านิยมแห่งการฝึกตน ซึ่งรวมถึงการสำรวจตัวเองด้วย สำรวจตัวเองจะมากด้วยกับฝึกตน พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้ำว่า ทนโศก เสนุโศก มนุสเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้วประเสริฐสุด หรือตรัสอีกที่ว่า วิชชาจรณสัมปันโน โส เสนุโศก เทวามนุส หมายความว่า ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะนั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งปวง ไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทวดาคนที่ฝึกตนเองแล้วก็ยังประเสริฐกว่า นี่เป็นค่านิยมแห่งการฝึกตน หลักการของพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และฝึกได้ดีที่สุด ถ้าหากว่าไม่ฝึกแล้วอาจจะเลวที่สุด หรืออาจจะต่ำกว่าสรรพสัตว์ แต่เมื่อฝึกแล้วก็ประเสริฐสุด แม้แต่เทวดาหรือว่าพรหมยังต้องบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาเอก สัตถา เทวมนุสสานัง เป็นศาสดาทั้งของเทวดาและมนุษย์ เทวดายังต้องมาไหว้พระพุทธเจ้า เพราะผู้ฝึกตนเองนั้นเป็นผู้ที่สูงที่สุด

ในเมื่อเรากำหนดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เราก็ต้องเห็นคุณค่าของการฝึก ก็ต้องเห็นคุณค่าของการศึกษา การศึกษานี้หมายถึงการศึกษาค้นคว้าตามความหมายของพุทธธรรม การศึกษาในแง่ของพระพุทธศาสนาหมายถึงการฝึกตน ฝึกตนคือทำตนให้เจริญงอกงามหรือพัฒนาตน ทำให้ชีวิตดีขึ้นทั้งด้านความประพฤติ การอยู่ร่วมในสังคม จิตใจ และปัญญา

ค่านิยมอีกสองอย่างคือ ค่านิยมแห่งคุณค่าของชีวิต ที่ท่านฝากไว้ว่าความเป็นโสดาบัน หรือ โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าแม้แต่ความเป็นเอกราชบนผืนแผ่นดิน แม้แต่การไปสวรรค์ ไปเทวโลก แม้แต่อิสรภาพในโลกล้วนหมด ค่านิยมนี้มีความหมายอย่างไร ค่านิยมนี้หมายความว่า การปรับปรุงชีวิตของเรามีคุณค่ามากกว่าผลได้ภายนอกทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ ความมั่งมี ความยิ่งใหญ่ การปรับปรุงชีวิตนี้เป็นสิ่งสำคัญสุดยอด เข้ากับเรื่องของการฝึกตนเหมือนกัน ถ้าเราสร้างค่านิยมนี้ได้ เราก็จะเข้าถึงค่านิยมพุทธศาสนาอย่างอื่นได้ เพราะอันใดที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นสิ่งประเสริฐ ในคัมภีร์พุทธศาสนาถือว่าเป็นสุดยอดดีเลิศ ที่สำรวจมานี้ก็มีหลายอย่าง ตามที่อาตมาได้อธิบายมาตั้งแต่ต้น ก็มาอยู่ที่ว่าการบรรลุโสดาปัตติผลนั้นถือว่าสำคัญยิ่งกว่าการได้เป็นผู้มีอำนาจ ยิ่งกว่าการได้รับการกราบไหว้บูชา ยิ่งกว่าสิ่งที่เบียดเบียนโลกธรรมซึ่งเป็นความสำเร็จภายนอก นั่นคือการเห็นคุณค่าชีวิตของมนุษย์ การที่จะคิดปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น ถ้าแต่ละคนมีค่านิยมนี้ ก็เท่ากับว่า แต่ละคนเห็นคุณค่าของการเข้าใจในชีวิตของตนเอง พยายามปรับปรุงส่งเสริมคุณค่าของชีวิต การที่จะไม่ทำชั่ว เพราะจะเป็นการทำลายคุณค่าของชีวิต ถ้าเราเห็นคุณค่าของชีวิตสุดยอดแล้วเราจะไม่กล้าทำความชั่ว เพราะกลัวจะมาทำลาย

คุณค่าชีวิต และเราจะต้องพยายามทำความดี ปรับปรุงส่งเสริมให้ชีวิตเจริญงอกงามขึ้นจนบรรลุถึงความดีงามหรือประโยชน์สูงสุด

สุดท้าย ค่านิยมแห่งความเป็นอิสระหรือความไม่ยึดติด เข้าใจกันทั่วไปว่าเป็นความไม่ยึดมั่น ความไม่ยึดติดถ่มถ่มในสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ สอดคล้องกับหลักปัญญา ความรู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

ความเป็นอิสระ ไม่ยึดติดนี้ บางทีก็ต้องระวัง ไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด ความเป็นอิสระมันใกล้เคียงกับความเป็นเสรี ความเป็นเสรีก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ที่ได้ตรัสรู้เป็นเสรี ค้อมความเสรีในจิตใจที่จะทำการต่าง ๆ ในแนวของปัญญา เป็นอิสระคือพ้นจากอำนาจของตัณหาอุปาทาน ความเป็นอิสระในที่นี้เรียกว่าไม่ยึดติดไม่ใช่เป็นอิสระเสรีที่ว่า ฉันอยากทำอะไร ก็ทำได้ อันนั้นคนมักจะเข้าใจผิดว่าเป็นอิสระคติในพุทธศาสนาไม่มีอย่างนั้น ความเป็นอิสระเสรีหมายความว่า ฉันรู้ว่าควรทำอะไร ก็ทำได้ เราเป็นอิสระเสรีตามเหตุผล เราดำเนินชีวิตตามเหตุผลได้ ปัญญาบอกว่าสิ่งใดดีก็ทำตามได้ ไม่ใช่ทำตามความใคร่ของตนเอง แล้วบอกว่าอิสระเสรี คือฉันอยากจะทำอะไรก็ทำอย่างนั้น อันนั้นก็จะเบียดเบียนสิ่งที่เรียกว่าเสรีทางศีล คือความเป็นทาสอย่างเสรีหมายความว่าเราเป็นทาสของกิเลส แล้วก็เลยแสดงกิเลสได้อย่างเสรี ที่นั่นถ้าหากว่าเป็นอิสระในทางพระพุทธศาสนาก็หมายความว่า มีอิสระ มีความสามารถที่จะดำเนินไปตามทางแห่งเหตุผล ความดีงามและความถูกต้อง อันนั้นเป็นอิสระอย่างแท้จริง ปัจจุบันนี้เรามาเน้นคติเรื่องความไม่ยึดมั่นถ่มถ่ม เราไม่ยึดมั่นถ่มถ่ม ไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลาย คือเราไม่ถือสิ่งต่าง ๆ ไปตามอำนาจกิเลสของเรา เราจะเป็นอิสระอย่างแท้จริง ถ้า

ว่าไม่ยึดติดนั้นมาสอดคล้องกับเรื่องความเป็นอิสระเสรี แต่ก็ต้องระวังเหมือนกัน ความเป็นอิสระเสรีไม่ยึดติดนั้น จะต้องเกิดขึ้นด้วยปัญญา มิฉะนั้นอาจกลายเป็นความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น

คนเรานั้นจะมีความยึดมั่นได้แม้กระทั่งในความไม่ยึดมั่น ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นเป็นอย่างนี้ เรามีคำสอนธรรมว่า ไม่ควรยึดมั่น เรา ก็อยากจะประพจน์ตามหลักธรรมข้อไม่ยึดมั่น แล้วก็คิดว่า ฉันจะต้องเป็นคนไม่ยึดมั่น ฉันจะต้องมีความประพจน์แสดงออก มีพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นผู้ไม่ยึดมั่น เพราะฉะนั้นก็จะกระทำอะไรต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้ไม่ยึดมั่น ตอนนั้นแหละที่จะเกิดความยึดมั่นใหม่ คือความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น แล้วจะทำให้เกิดความผิดพลาด นั่นเป็นสิ่งที่สำคัญที่เราควรจะเตือนกันไว้ ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นนั้นเป็นของสำคัญทีเดียว เพราะมันเป็นตัวล่อลวงจนสุดท้าย ทำให้พระพุทธเจ้าจึงไปขัดกับพวกศาสนาเจ้าลัทธิทั้งหลาย ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐ แต่ไปยึดติดทฤษฎีของอยู่นั่นไป ไม่พ้น ท่านจึงเรียกทฤษฎีหรือทฤษฎีนั้นๆ ว่า พรหมชาล แปลว่าตาข่ายดักพระพรหม คือร่างแหที่พวกศาสตราจารย์ผู้ประเสริฐพากันมาติดอยู่

ผู้ที่เรียนความไม่ยึดมั่นก็ต้องระวังว่าจะไปติดในความไม่ยึดมั่น การที่เราจะไม่ยึดมั่นสิ่งใดนั้น ที่แท้จริงเกิดจากปัญญา คือรู้เข้าใจสิ่งนั้น รู้จนมองเห็นเกิดเป็นความตระหนักใจเองว่าฉันมีสภาวะอันไม่น่าเอาไม่น่าเป็น เรื่องเหลวไหลที่จะทำอย่างนั้นๆ แล้วเราก็จะไม่ยึดติดมันเอง เป็นไปเองโดยไม่ต้องคิดจะไม่ยึด ทนคนธรรมดาเป็นปุถุชน เวลาบอกว่าเรายึดมั่นอะไรนั้น แต่ใจยังยึด ตัวก็เลยยังอยู่ ถึงปากจะบอกว่าไม่ยึด แต่ว่าใจมันก็ยังยึด ทนเมื่อนั้นจะไม่ยึดก็จะบอกตัวเองว่า ฉันไม่อยากจะยึดมั่นนะ แล้วก็

พยายามทำ พยายามแสดงความไม่ยึดมั่น เลยกลายเป็นล่อลวงตัวเอง ความจริงการไม่ยึดมั่นเป็นคติที่เป็นประโยชน์ นี้ไม่ใช่มาค่าน ความไม่ยึดมั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่มันทางพลาดได้คือไปยึดมั่นความไม่ยึดมั่น ความไม่ยึดมั่นที่เราเอามายึดมั่นนั้นมันเป็นทฤษฎี เป็นภาพในใจ ขอบอกใช้ภาษาอังกฤษเป็น *concept* ของความไม่ยึดมั่นเท่านั้น เมื่อนั้นจะไม่ยึดมั่น ก็กลายเป็นการพยายามแสดงให้คนอื่นเห็นหรือไม่ก็เป็นการล่อลวงตัวเองว่าฉันไม่อยากจะยึดมั่น ทนสิ่งที่ควรทำตามเหตุผลก็ไม่ทำ สิ่งที่ทำก็เกินเลยไป ไม่พอดี และการล่อลวงตัวเองนั้นอันตรายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เป็นการทรมาณตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นความไม่ยึดมั่นที่เกิดจากของจริงแล้ว ก็จะพอดี

นี่คือค่านิยมต่างๆ เอาเป็นว่าค่านิยมแห่งความเป็นอิสระทางใจหรือความไม่ยึดมั่นถ่มนั้นเป็นค่านิยมสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องทำให้กระจ่างชัด อาตมาก็ได้เสนอมาพอสมควร มีอะไรก็มาพิจารณาด้วยกัน ทนก็ได้ชื่อว่าเป็นที่ประชุมของท่านที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธ เมื่อให้อาตมาพูดในเรื่องค่านิยมในวันนี้ ชาวพุทธในที่ประชุมนี้ก็เลยเกิดหน้าที่ใหม่ที่จะต้องมาพิจารณาเรื่องค่านิยมว่า ในฐานะที่เราทำหน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกา เราก็มายากันว่า การที่เราจะทำหน้าที่ได้อย่างจริงจังๆ สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ จะต้องตกลงกันให้ได้ว่า ชาวพุทธเราควรมีค่านิยมอะไรบ้าง อะไรเป็นค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง อะไรเป็นค่านิยมพุทธแท้จริง เมื่อตกลงหรือกำหนดได้แล้ว ก็ต้องเริ่มปฏิบัติให้เป็นเรื่องจริงหรือเป็นของมีจริงขึ้น โดยเฉพาะก็ต้องเป็นผู้นำในการสร้างค่านิยมพุทธ ที่แสดงออกในความประพฤติ การปฏิบัติ การดำเนินชีวิต เพื่อจะนำให้คนอื่นมีความเชื่อถือ มีความนิยมนับถือ แล้วมีค่านิยมของ

ชาวพุทธด้วย นั่นแหละคือหนทางที่นำไปสู่การเป็นชาวพุทธที่แท้จริง  
ทันเวลาต่อไปนี่ อาตมาเห็นว่า ถ้ายังเหลืออยู่ก็อาจมีการสนทนาแลกเปลี่ยน  
เปลี่ยนความคิดเห็น ขอเชิญท่านผู้ใดมีคำถามอะไรขอให้นำมาคุยกัน

พระสงฆ์โดยทั่ว ๆ ไป พุทธบริษัทต่อว่าว่าไม่น่านับถือแล้ว เพราะ  
พระสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของพระศาสนานี้ ไม่ค่อยเคร่งครัดต่อพระวินัย  
ซึ่งเราจะได้พบได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังกันมาก ในเรื่องนี้เราจะมิวิธแก้ไข  
อย่างไร และถ้าเราจะพูดเพื่อแก้ไขข้อสงสัยนี้ เราควรจะพูดอย่างไร อีก  
ข้อหนึ่งครับ พระสงฆ์ที่วนวายเป็นเกี่ยวกับการเมือง ถือว่าผิดวินัยไหม

เจริญพร คำถามนี้จะเป็นคำถามสามัญในยุคปัจจุบัน ถือเป็นกา  
รยอมรับสภาพตั้งแต่เริ่มแรก คือตอนต้น อาตมาได้ตั้งข้อสังเกตว่า  
ปัจจุบันนี้ค่านิยมพุทธศาสนาได้เสื่อมลงทั้งในด้านความนิยมและกำลัง  
เรายอมรับว่าเป็นอย่างนั้น ก็เป็นอันเท่ากับบอกว่าค่านิยมพุทธศาสนานี้  
เสื่อมไปแล้ว มีข่าวเรอ เรื่องพระภิกษุสงฆ์เป็นอย่างนั้นอย่างนั้น อันนั้นก็  
มีการแก้ตัวและแก้ไขได้หลายอย่าง

การปฏิบัติในเรื่องนี้ ๒ อย่าง อันหนึ่งคือพูดแก้ หรือพูดส่งเสริม  
ว่าจริงหรือไม่อย่างนั้นอย่างนั้น อีกอย่างหนึ่งคือ พูดถึงหน้าที่ของเรา ทำที่  
ของเราต่อไป ปัญหา การที่เราจะมาตอบแก้ว่าจริงไม่จริงนั้น จะแย้งจะค้าน  
ไปก็เสียเวลา ไม่มีประโยชน์เท่าไร ทะเลาะไปก็ยิ่งมากเรื่องกว่านั้นอีก ที่  
นี้เราจะวางท่าที่อย่างไร โดยเฉพาะในที่นี้ ก็เป็นตัวแทนชาวพุทธ  
อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ควรจะวางท่าที่ต่อเรื่องนี้อย่างไร ท่าที่อย่างนี้  
ก็คือ ท่าที่แห่งความรู้ความเข้าใจ ท่าที่แห่งเหตุผล แต่ปัญญาหรือความ  
รู้เหตุผลเกิดขึ้นได้อย่างไร จะต้องมีความรู้อีกประเภทหนึ่งด้วย มันจึง

จะมีปัญญาวินิจฉัยได้ว่า ควรจะอย่างไรดี ความรู้ที่นั่นคือความรู้  
ประเภทสุตะ และสุตะในที่นี้หมายถึงความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์  
ปัจจุบัน

อาตมาขอเล่าเรื่องที่พูดมาแล้วตอนต้นว่า ท่านที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทน  
ของชาวพุทธนี้ สิ่งหนึ่งที่สำคัญน่าจะต้องมี คือความรู้เกี่ยวกับสถาบัน  
พระพุทธศาสนา อันนี้เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน อาตมาต้องขอติว่าผู้นำ  
ชาวพุทธเราไม่ค่อยรู้เกี่ยวกับสถาบันพุทธศาสนา เช่นอยู่ในกรุงเทพฯ นี้  
วัดอยู่ข้างๆ วัดอยู่ท่ามกลางพวกเรา เราแทบไม่รู้จักเลยว่าพระนั่นคือใคร มี  
ความเป็นอยู่ ฝนเพ อะไรต่อมิอะไรอย่างไร ครึ่งหนึ่งในสมัยก่อน ชาว  
บ้านอุบาสกอุบาสิกา ภิกษุสามเณร อยู่ด้วยกันใกล้ชิดกัน ก็เข้าใจซึ่งกัน  
และกัน มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นก็ทำความเข้าใจกันได้ ให้รู้ว่าเสียจุดไหน รู้ว่า  
ต้องแก้ไขอย่างไร ที่นี้ปัจจุบันนี้ไม่รู้จักกันแล้ว เวลาเกิดเรื่องอย่างนี้ ก็ตอบ  
ปัญหาที่ช่วยไม่ได้ ถ้ารู้จักกัน เข้าใจกันดีแล้ว มันจะมีคำตอบให้ตัวเอง  
ในใจ รู้จักแก้ปัญหานี้ โดยเฉพาะชาวพุทธที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาในยุคนี  
นี้รู้สึกรู้ว่าพระสงฆ์ท่านมีอุปสรรคในการประกาศธรรมในพระพุทธศาสนา  
แต่ท่านถนัดในการที่จะประกาศความเสื่อมในพระพุทธศาสนา ที่นี้  
อุบาสกอุบาสิกาที่เป็นบริษัทใหญ่เหมือนกัน แทนที่จะทำหน้าที่ในการเผย  
แผ่ส่งเสริม ก็กลับจะไปหวังจากพระ อุบาสกอุบาสิกาที่มีฐานะเป็นพุทธ  
บริษัทประกาศศาสนาได้เช่นเดียวกัน จริงอยู่ เราต้องยอมรับฐานะและ  
บทบาทที่ต่างกัน แต่ไม่ใช่อุบาสกอุบาสิกาบริษัทจะไม่มีฐานะบทบาท  
ของตนเองในสมัยพุทธกาล มีเหตุที่คเคทางโน้น ทางนี้เขอะแยะไป และ  
พระพุทธเจ้าก็ยังทรงสนับสนุนว่าถ้าอุบาสกอุบาสิกาที่ยังไม่มีความรู้ความ

สามารถในทางธรรม ยังไม่เชื่อว่าชาวพุทธที่จะประกาศหลักธรรมและแก้ไขข้อกล่าวหาต่อพระศาสนาได้ พระพุทธศาสนาก็ยังไม่เชื่อว่าเจริญมั่นคง

อุบาสกอุบาสิกาควรจะต้องมีสถาบันของตัวเองได้ มีกิจการทางสังคมที่ใหญ่โต เป็นฐานรองรับภิกษุบริษัทไว้อีกชั้นหนึ่ง แบ่งงานกับพระสงฆ์ ทำบทบาทที่พระสงฆ์ไม่เหมาะที่จะทำในสังคม ส่วนประกอบของสังคมที่ใหญ่ขึ้น ถ้าหากว่าเป็นส่วนประกอบที่ดีก็จะมาช่วยซึ่งกันและกัน อุบาสกอุบาสิกาบริษัทที่ดีก็จะมาช่วยภิกษุบริษัทให้ดีขึ้น ถ้าหากเราถือว่า พระสงฆ์เป็นต้นตอของพุทธศาสนาทั้งหมดแล้ว ก็ไม่มีส่วนช่วย สองส่วนน่าจะมาช่วยซึ่งกันและกัน ถ้าส่วนหนึ่งตกลงไป อีกส่วนหนึ่งก็อาจจะมาช่วยพยุงขึ้น หลายครั้งหลายคราที่อุบาสกอุบาสิกาจะสามารถช่วยไว้ได้ ถ้าเรารู้สึกว่าเรามีบทบาท เรามักจะอยู่ บางครั้งเรามีความรู้สึกเหมือนว่าพระพุทธศาสนานี้เป็นของพระสงฆ์ฝ่ายเดียว เวลาเมื่อไรเกิดขึ้น ก็จะเหมือนกับว่า มีแต่พระสงฆ์เท่านั้นที่ทำหน้าที่ในพระพุทธศาสนา หรือถึงกับเห็นพระสงฆ์เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาเสียเลย เมื่อพระสงฆ์เสื่อม หรือมีพระทำไม่ดี ก็พูดว่าจะไม่นับถือพุทธศาสนา ทำราวกันว่าตนเองเป็นคนนอก ไม่ได้เป็นเจ้าของพุทธศาสนาด้วย ที่ถูกควรคิดว่ามีคนไม่ดีเข้าไปบวชทำลายศาสนาของเรา เราจะต้องช่วยแก้ไข เมื่อมีพระสงฆ์เป็นแกนกลาง ถ้าหากว่าส่วนนอกไม่เข้าทำหน้าที่เสียเลยจะเป็นอย่างไร การที่เราบอกว่าอุบาสกอุบาสิกาทำอะไรไม่ได้ นี่แสดงว่าอุบาสกอุบาสิกาบริษัทเสื่อมไปก่อนแล้ว ถ้าหากอุบาสกอุบาสิกาเสื่อม พระสงฆ์จะไม่เสื่อมได้ยาก ยกตัวอย่างง่ายๆ ชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยโบราณ พระสงฆ์กับภิกษุอยู่ด้วยกัน พระสงฆ์สอนคฤหัสถ์ให้ทำความดี คฤหัสถ์คอยดูแลพระสงฆ์อยู่เรื่อย ๆ พระสงฆ์ก็ประพฤติดี อุบาสก

อุบาสิกามีความเคารพในพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็ระวังตัวต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติตัวดี เมื่อประพฤติปฏิบัติตัวดีก็ได้รับความนับถือจากชาวบ้าน และสามารถสั่งสอนควบคุมชาวบ้านให้ประพฤติดี

ที่ระบบมันเสื่อมไปแล้ว ระบบการควบคุมโดยธรรมในพระพุทธศาสนาไม่มีเหลือ ความเสื่อมก็เกิดขึ้นได้ แต่ก่อนนี้พระจะไปไหนไปสวดมนต์ไหน ไปทำอะไรที่ไหน เป็นอยู่อย่างไร ชาวบ้านก็รู้หมด เพราะว่าเขาใส่ใจ แต่เดี๋ยวนี้ชาวบ้านเอาแต่ประโยชน์ของตนเอง นิมนต์พระไปทำบุญบ้าน นิมนต์แ่งหนึ่งถือว่าชาวบ้านเอาประโยชน์ของตนเอง ฉะนั้นอยากทำบุญ ฉะนั้นรับพระมาทำบุญให้ฉัน พระจะทำอะไร อยู่อย่างไร ก็ช่าง เราไม่ได้สนใจเลยว่าพระสงฆ์ที่ท่านมาเป็นใคร เป็นอย่างไร พอถึงเวลาท่านก็มาประกอบพิธีให้ นิมนต์ในแ่งหนึ่งก็เหมือนกันว่า พวกเราเอาแต่เรื่องของตนเอง ฝ่ายพระบางส่วนพอไม่มีใครมาดูแล ฉะนั้นทำอะไรก็ได้ ก็ขาดระบบควบคุม อาตมาก็เลยขอบอกว่าความจริงอุบาสกอุบาสิกาบริษัทนั้นแหละเสื่อมก่อน เสื่อมมานานแล้ว เสื่อมจนจะไม่เหลือเป็นชนเป็นอันแล้ว ถึงเวลานี้พระสงฆ์ภิกษุบริษัทจึงเสื่อมบ้าง เมื่อกำแพงรอบนอกพังลงแล้ว ความเสื่อมจึงเข้ามาถึงภายใน ที่ว่าท่านจะยอมรับหรือไม่ โทษกันเอง เสียเวลาและไม่มีประโยชน์ มาช่วยแก้ดีกว่า เรามาช่วยกันศึกษาว่ามันเป็นเพราะอะไร เอาสิ่งต่างๆ เหล่านี้มาวิเคราะห์ เมื่อรู้เข้าใจเหตุผลที่เป็นมาแล้วก็จะเกิดความเห็นใจ แต่ว่าถ้าเห็นใจเกินไปมันก็เสีย มันไม่รู้จักแก้ไข แต่ถ้าไม่รู้จักศึกษาก็ไม่รู้จักทางแก้ ก็แก้ไม่ถูกเหมือนกัน ในแ่งที่พระสงฆ์เสื่อมนี้ อาตมาว่าให้มองทั้งแ่งที่เห็นใจด้วย ถ้าเราศึกษาเรื่องสถาบันสงฆ์ดีแล้ว เราก็เกิดความเห็นใจ ความรู้คือปัญญา มันจะกลับมาทำให้เกิดกรุณา คือความที่

เห็นอกเห็นใจแล้วก็จะเห็นพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ คือ บัญญาคุณและกรุณาคุณ (จะเพิ่มวิสุทธิคุณตามนิยมในเมืองไทยก็ได้) เมื่อพระพุทธเจ้ามีบุญญาสูงสุดแล้วก็เข้าใจทุกข์สุขของสัตว์มนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ก็เกิดกรุณาอยากจะช่วยเหลือ เราก็มองกัน ถ้าเราได้ศึกษาอะไร เราเห็นใจแต่ละคนน่าจะลงโทษให้หนัก แต่พอเราศึกษาชีวิตเขาแล้วว่าเขาเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร แล้วเราอาจจะพบข้อที่น่าเห็นใจ และเข้าใจว่าสภาพสังคมนั้นจะมีอะไรแก้ไขอีกเยอะแยะ ใจจะเกิดความเห็นอิสระชนแล้วเห็นทางแก้ไขถูกต้อง เพราะฉะนั้นอาตมาว่าอันนี้ต้องเริ่มด้วยปัญญา ชาวพุทธควรจะศึกษาเรื่องสถาบันพุทธศาสนาของตนเอง ให้เข้าใจดี ไม่ใช่รู้จักธรรมอย่างเดียว รู้จักว่าพระสงฆ์เป็นใครมาอย่างไร มีสภาพอย่างไร อะไรต่ออะไร เมื่อเข้าใจดีแล้ว ความเห็นใจและวิธีการแก้ไขจะตามมา คำถามเหล่านี้คุณจะต้องตอบตัวเอง อาตมาจะไม่แก้ไข

พระสงฆ์วันวาทกับการเมืองนั้นจะต้องแยกแยะ จะต้องใช้หลักวิชชาว่าทอก พระพุทธเจ้าทรงเตือนพระสงฆ์องค์เจ้าไม่ให้ยุ่งการเมือง แต่อกด้านหนึ่งก็คือ พระมหากษัตริย์สอนนักการเมือง อันนี้ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าการเมืองหรือเปล่า ที่จริงไม่ว่าใครทงน ทานให้ทำหน้าที่ของตนให้ดี ถ้าเป็นนักการเมืองก็ให้เป็นนักการเมืองที่ดี จะเป็นอะไรก็ให้เป็น อย่างนั้นแหละ ถ้าพระจะทำหน้าที่ที่ดีก็สอนนักการเมืองให้ทำหน้าที่ให้ดี สอนข้อปฏิบัติทำให้มีการเมืองที่ดีที่ชอบธรรม

อันนี้ยกปัญหาที่กล่าวถึงเมื่อก่อนแล้ว อาตมาบอกว่าให้ศึกษากันก่อน ศึกษาแล้วเกิดปัญญาจะแก้ไขอะไรต่างๆ ได้ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมไทยขณะนี้ โดยเฉพาะในสังคมชาวพุทธคือความไม่รู้ ก็เลยไม่ทำ หรือทำก็ไม่ถูกเรื่อง อาตมาขอว่า ในสังคมไทยเราไม่ค่อยรู้จักสังคม

ตัวเอง เราชอบหันไปมองข้างนอกก็เลยไม่รู้จักตัวเอง ตอนนั้นเราจะสนับสนุนส่งเสริมค่านิยมชาวพุทธ ก็อยากจะให้ชาวพุทธเป็นผู้รู้จักสังคมไทยดีกว่าคนอื่น นักศึกษาชาวพุทธน่าจะเป็นส่วนที่รู้จักสังคมไทยดีกว่ากลุ่มอื่น เพราะว่าสังคมนี้รวมไปถึงสถาบันทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่อยู่ภายใน ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นส่วนประกอบสำคัญ ถ้าเราจะแก้ไขคนไทย ก็ต้องรู้จักคนไทยให้ดี ปัจจุบันเราขาดความรู้ในเรื่องสังคมไทยอย่างมาก

วิธีการต้องอาศัยความรู้ การวางตัวของชาวพุทธที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่จะแก้ปัญหาที่ถือการส่งเสริมสิ่งที่ดีขึ้นมาแล้ว สิ่งไม่ดีก็จะอ่อนลงไป จางหรือลดน้อยลงไปเอง นี่เป็นวิธีแก้ไขอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่ศึกษาให้ดี เราอาจจะเกิดผิด ถ้าจะแก้ระยะยาวเราต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง เมื่อชาวพุทธมีความรู้ก็จะมีคามมั่นใจที่จะแสดงออก ถ้าทำอย่างจริงจัง ก็จะมีผลต่อบ้านเมือง

ขอตอบคำถามที่รวบรวมข้อสงสัยว่า ถ้าแม่พระสงฆ์จะทำตัวไม่น่านับถือ แต่ถ้าชาวพุทธชาวบ้านยังสามารถนับถือความเป็นชาวพุทธที่มีในตนเองได้ พุทธศาสนาก็จะยังอยู่ และจะแก้ไขพระสงฆ์ให้น่านับถือได้ต่อไป อันนี้เป็นคำถามที่ฝ่ายชาวบ้านจะต้องตอบเอง

อหิงสาของคานธี เกี่ยวข้องอย่างไรกับหลักพระพุทธศาสนา

หลักอหิงสารู้กันดีว่ามีมหาตมะกานธีเป็นผู้ยึดมั่นเด่นมาก ถ้ามองในแง่ประวัติศาสตร์อหิงสาเป็นหลักการเก่า

ในทางพระพุทธศาสนา อหิงสาก็เป็นธรรมข้อหนึ่ง แต่รูปที่ใช้บ่อยมักเป็นอหิงสา แปลว่าความไม่เบียดเบียน การไม่เบียดเบียนที่แสดง

## ๒๐๖ คำนิยามแบบพุทธ

ออกทางกายและวาจา มีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานคือสัมมาสังกัปปะ ซึ่งแยกเป็นข้อย่อยข้อหนึ่งว่า อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริที่ปราศจากการเบียดเบียน อวิหิงสา เป็นคำควบคู่กับคำว่ากรุณา และหมายความตรงกับความกรุณาด้วย ในฐานะที่เป็นสัมมาสังกัปปะก็ย่อมต้องมาจากสัมมาทิฐิ มีความเข้าใจถูกต้องหรือความเห็นชอบเป็นพื้นฐาน ถ้าต้องการทราบอหิงสาอย่างเป็นขบวนการของมหาตมะ คานธี เราก็ต้องศึกษาจากมหาตมะ คานธี อุดมการณ์ของมหาตมะ คานธี ยกหลักอหิงสาคือเป็นหลักเอกทีเดียว ถ้าจะตอบในแง่ประวัติศาสตร์จะยืดยาวไปก้นโกศทีเดียว เพราะหลักอหิงสามีไม่เฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น นิกرنต์ก็สอนอหิงสา เน้นมากด้วย อหิงสาในพระพุทธศาสนา มีหลักการที่แตกต่างกับของนิกرنต์ในแง่สำคัญบางอย่าง ส่วนมหาตมะ คานธีนั้น ท่านได้ศึกษาหลักธรรมต่างๆ ของชมพูทวีปเป็นอันมาก รวมทั้งหลักอหิงสาท่านฝึกฝนมาก ซึ่งแหล่งอิทธิพลเดิมที่สำคัญก็จะเป็นพระพุทธศาสนา และลัทธินิกรณันณะแหละ แล้วท่านเจาะจงพัฒนาความคิดเกี่ยวกับอหิงสาค้นเป็นพิเศษโดยเฉพาะ เพื่อใช้ให้ได้ผลทางปฏิบัติการอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยของท่าน เรืองนองจะตอบสั้นๆ เพียงเท่านั้น

ภาคผนวก

คำบรรยายแสดงแก่ที่ประชุมทางวิชาการศาสนาของชุมนุมพุทธศาสนาระดับอุดมศึกษาทั่วประเทศ ที่มสว.บางแสน เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๒ พิมพ์ครั้งแรกในจุลสาร วิถี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔-๕ ของชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์ และประเพณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก.ย.-ต.ค. ๒๕๒๕

## แนะนำหนังสือธรรมนุญชีวิต

ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดขึ้น ณ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) เมื่อเร็วๆ นี้ ได้มีผู้เอื้อเฟื้อบริจาคหนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆ ในพุทธศาสนา ให้แก่ผู้เข้าร่วมสัมมนาและบุคคลอื่นๆ ที่มาร่วมในงานนี้ หนังสือเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าในการนำทางให้ผู้อ่านเข้าใจและสนใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันจะก่อให้เกิดคุณประโยชน์เมื่อนำไปปฏิบัติ

ในบรรดาหนังสือเหล่านี้มีอยู่เล่มหนึ่งซึ่งพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เรียบเรียงขึ้น ให้ชื่อว่า *ธรรมนุญชีวิต*

ก่อนอื่น ขอกล่าวถึงความเป็นมาของหนังสือเล่มนี้สักเล็กน้อย หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* นี้ เดิมใช้ชื่อว่า “คู่มือดำเนินชีวิต” ซึ่งท่านผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้น จากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธาและคุณความดีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของท่านในการเดินทางไปเป็นวิทยากรในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอรัทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย และจะได้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ ด้วย หลังจากกลั



เมืองไทยแล้วท่านได้ปรับปรุงหนังสือ “คู่มือดำเนินชีวิต” ใหม่และจาก  
ปัจจัยบริจาทที่ยังเหลืออยู่ ก็ได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ชื่อว่า *ธรรมานุญชีวิต*

*ธรรมานุญชีวิต* เป็นหนังสือที่ว่าด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ในทางพุทธ-  
ศาสนาซึ่งเป็นพื้นฐานง่ายๆ เหมาะแก่การหัดสั่ทั่วไปที่จะนำไปประพฤติ  
ปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม และสร้างสรรค์สังคมที่ชอบธรรม

เนื้อหาของหนังสือ ประกอบด้วยบทนำและบทย่อยอีก ๒๐ บท ซึ่ง  
จัดรวมเข้าเป็น ๔ หมวด ว่าด้วย *คนกับสังคม คนกับชีวิต คนกับคน*  
*และคนกับมรรคา*

*บทนำ* แสดงลักษณะของคนสมบูรณ์แบบ ซึ่งจะเป็สมามชกที่ดีของ  
มนุษยชาติ ว่าต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ๗  
ประการ อันนัศึกษารมมกัท่องเฉพาะหวัข้อสน ๆ กันขึ้นใจว่า รู้จัก  
เหตุ (รู้หลักการ) รู้จักผล (รู้ความมุ่งหมาย) รู้จักตน (เพื่อวางตนได้  
เหมาะสมและแก้ไขปรับปรุงตัวได้ถูกต้อง) รู้จักประมาณ (รู้จักความ  
พอดี) รู้จักกาล (รู้เวลาที่เหมาะสมและใช้เวลาเป็น) รู้จักชุมชน (รู้  
เทศะ รู้จักตน เข้าใจชุมชนและวิปฏิบัติต่อชุมชน) และรู้จักบุคคล  
(เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อผลดีในการเกี่ยวข้องสัมพันธ์  
เช่น การคบหา การอยู่ร่วมกัน การใช้งาน และการแนะนำสั่งสอน  
 เป็นต้น)

หมวดที่หนึ่ง “*คนกับสังคม*” ว่าด้วยหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วม  
กัน เพื่อประโยชน์สุขและความดีงาม ทั้งแก่สังคมและชีวิตของบุคคล  
ประกอบด้วยบทย่อย ๕ บทคือ

๑. “*คนมีศีลธรรม*” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับเตรียมตัวบุคคลให้  
เป็นอารยชน คือเป็นผู้พร้อมที่จะอยู่ร่วมในสังคม ได้แก่สุจริต ๓ ประการ

ซึ่งขยายออกไปเป็นอารยธรรม หรือธรรมจริยา ๑๐ ข้อ และให้โอกาส  
ไว้ด้วยว่า ถ้ายังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติได้ตามหลักอารยธรรมทั้งสิบก็ควร  
ถือศีล ๕ ให้ได้เป็นอย่างดี

๒. “*สมาชกที่ดีของสังคม*” กล่าวถึงคนมีค่า ซึ่งมีใช้แต่เพียงอยู่  
ร่วมกับผู้อื่นได้เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้มีคุณประโยชน์ต่อสังคม ช่วยสร้าง  
สรรค์สังคมให้ดงามยิ่งขึ้นด้วย บทนี้แสดงทั้งหลักธรรมภาคคุณสมบัติ  
สำหรับเป็นพื้นฐานทางจิตใจ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมภาค  
ปฏิบัติการสำหรับลงมือทำหรือแสดงออก ได้แก่ สังคหวัตถุ คือหลักการ  
สงเคราะห์และยึดเหนี่ยวใจกัน ๔ อย่าง แสดงให้เห็นว่าคนเราจะช่วย  
เหลือเกื้อกูลกันได้หลายวิธีทั้งในด้านทุนทรัพย์ สิ่งของ คำพูด แรงงาน  
และการร่วมแ่กร่วมเผชิญปัญหา

๓. “*สมาชกที่ดีของชุมชน*” กล่าวถึงคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่  
ชนว่า จะต้องมีความรับผิดชอบ ทั้งในด้านที่ทำตนไม่ให้เป็ปัญหาหรือ  
ภาระถ่วงสังคม และในด้านที่จะเป็นกำลังส่งเสริมความสามัคคีและ  
ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคม กล่าวคือ ในด้านแรก ต้องสามารถ  
รับผิดชอบตัวเองหรือพึ่งตนได้ ด้วยการประพฤติตามหลักธรรมสำหรับ  
สร้างที่พึ่งแก่ตนเอง ๑๐ ประการ ในด้านหลัง พึ่งประพฤติตามหลักการ  
อยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม ๖ ประการ

๔. “*สมาชกที่ดีของรัฐ*” เสนอหลักธรรมสำหรับคนในสังคม  
ประชาธิปไตย ซึ่งมีความรับผิดชอบร่วมกันในการธำรงรักษาการ  
ปกครองระบอบนี้ จะต้องรู้หลักอธิปไตย ๓ แล้วยึดถือธรรมาธิปไตย  
คือถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นสำคัญ นอก  
จากนั้น จะต้องไม่ปล่อยปละละเลยหน้าที่ต่างๆ ที่สมาชิกรัฐจะต้อง

พร้อมเพรียงกันทำเพื่อกำหนดความเรียบร้อยมั่นคงและส่งเสริมความดีงามในสังคมของตน ตามหลักข้อปธานียธรรม ๗ ประการ

๕. “ผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐ” แสดงความหมายและอธิบายโดยย่อเกี่ยวกับหลักธรรมที่ลอกกันมาเป็นประเพณีแต่โบราณว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมจะต้องประพฤติปฏิบัติ และนักปกครองผู้รับมอบพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มาใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็ควรรับหลักธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติด้วย หลักธรรมเหล่านั้นมี ๓ หมวดใหญ่ ได้แก่ หลักที่เป็นคุณสมบัติและความประพฤติประจำตัว เรียกว่าทศพิธราชธรรม อย่างหนึ่ง หลักการปฏิบัติหน้าที่หรือธรรมเนียมการปกครอง เรียกว่าจักรวรรดิวัตร อย่างหนึ่ง และหลักการทำงานบำรุงประชาราษฎร์ อันจะทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข และนักปกครองสามารถครองใจประชาชนไว้ได้เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ อีกอย่างหนึ่ง ต่อท้ายด้วยหลักเตือนใจในการปฏิบัติหน้าที่มิให้ตกไปนอกดี ๔ ประการ

หมวดที่สอง “คนกับชีวิต” ว่าด้วยหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของบุคคลในการดำเนินชีวิตของตนให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้า ความสำเร็จ และความดีงาม จนถึงขั้นที่เรียกได้ว่า ได้บรรลุจุดหมายของการมีชีวิตหรือมีชีวิตที่มีคุณค่าคุ้มกับการที่ได้เกิดมา หมวดที่สองนี้แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์” กล่าวถึงคนที่มีชีวิตอยู่อย่างดีที่สุด ซึ่งทำให้มีความมั่นใจในตนเอง จนไม่หวาดหวั่นแม้ต่อความตาย เพราะประพฤติธรรม ๓ หลักคือ ธรรมเป็นที่มั่น ๔ อย่าง ได้แก่ ทำการด้วยปัญญา รักษาดีจะ สละสิ่งผิดได้ ไม่หาความสงบใจ ธรรมเป็นพลัง

๔ อย่างคือ มีกำลังปัญญา มีกำลังความเพียร มีกำลังความสุจริต และมีกำลังสงเคราะห์ หลักที่สามคือ บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ๓ ประการ ได้แก่ ประโยชน์ปัจจุบัน (ทรัพย์ ยศ เกียรติยศ ชาติ ทรัพย์ ชาติ ทรัพย์) ประโยชน์เบื้องหน้า (ความประพฤติดี และมีจิตใจอกงามด้วยคุณธรรมจนไม่ต้องหวาดหวั่นต่อโลกหน้า) และประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตม์ (รู้เท่าทันสังขาร มีจิตใจเป็นอิสระผ่องใส ไม่เป็นทาสของโลกและชีวิต) พูดอีกนัยหนึ่งว่า บำเพ็ญได้บริบูรณ์ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

๒. “ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด” กล่าวถึงคนที่ไม่หลงโลก ไม่เมาชีวิต เพราะมีสติ รู้จักวางใจต่อสิ่งต่าง ๆ ในโลก ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ทำให้ดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด กล่าวคือให้เป็นผู้รู้เท่าทันและวางใจให้ถูกต้องต่อโลกธรรมทั้ง ๘ ประการคือ การได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และความเสื่อมหรือความผิดหวังจากสิ่งเหล่านั้น กับทั้งให้รู้จักพิจารณาคติธรรมดาของชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และกฎแห่งกรรม เพื่อให้ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท

๓. “ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ” กล่าวถึง คนผู้จะดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้าและความสำเร็จว่า นอกจากประกอบด้วยอิทธิบาท ๔ ที่รู้จักกันดีแล้ว ควรจะประพฤติตามหลักธรรมอะไรอีกบ้าง เฉพาะอย่างยิ่ง จักรธรรม คือธรรมดูลัจฉลอันารไปสู่ที่หมาย ๔ อย่าง อันได้แก่ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีงาม สماعกับคนดีมีความรู้ ตั้งตนไว้ชอบ และมีพื้นฐานในตนดี

๔. “ชีวิตที่เป็นหลักฐาน” กล่าวถึง คนที่รู้จักหาและรู้จักใช้ทรัพย์

จนตั้งตัวเป็นหลักฐาน มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ว่ามีหลักความประพฤติปฏิบัติอย่างไร และควรใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างไร

๕. “ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์” กล่าวถึงลักษณะของคนที่ประสบความสำเร็จในการครองเรือน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นชาวบ้านที่ดี หรือภคฤหบดี ตัวอย่างว่า จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ คือความสุข วิธีแสวงหาทรัพย์ วิธีใช้จ่ายทรัพย์ ท่าทีของจิตใจต่อทรัพย์สิน และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นต้น

หมวดที่สาม “คนกับคน” ว่าด้วยหลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดกัน หรือเกี่ยวข้องกัน โดยหน้าที่การงาน หลักธรรมในหมวดนี้ว่าตามทิส ๖ ย่นพิน และมีหลักธรรมอื่น ๆ เพิ่มเข้ามาอีกตามสมควร แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “คู่ครองที่ดี” นอกจากแสดงหลักธรรมสำหรับการครองเรือนที่เรียกว่าฆราวาสธรรม ๔ ประการคือ ความมีสัจจะต่อกัน ทั้งกาย วาจา ใจ รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนปรับตัวปรับใจเข้าหากัน มีความอดทน และสามารถเสียสละเพื่อคู่ครองของตน พร้อมทั้งหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทิส ๖ แล้ว ยังกล่าวถึงหลักธรรมของคู่ชีวิต ๔ ประการ และภรรยา ๑ ประเภท ไว้เป็นหลักสำหรับสำรวจอุปนิสัยของตนเองและคู่ครองของตนด้วย

๒. “พ่อแม่แม่บ้านที่ดี” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับหัวหน้าครอบครัว ทั้งในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบบ้านเรือนและวงศ์ตระกูล และในฐานะที่เป็นมารดาบิดา

๓. “ทายาทที่ดี” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับผู้มีหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูล ทั้งในฐานะที่เป็นบุตรธิดา ซึ่งจะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาของ

ตน และในฐานะที่เป็นผู้จะต้องธำรงรักษาความมั่นคงของวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

๔. “มิตรแท้-มิตรเทียม” กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมประเภทต่างๆ เพื่อเลือกคบหาและหลีกเลี่ยง พร้อมทั้งหลักความสัมพันธ์ที่มิตรพึงปฏิบัติต่อกัน

๕. “ลูกจ้าง-นายจ้าง” กล่าวถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างคนงานกับนายงานบนพื้นฐานแห่งเมตตาธรรม คือความปรารถนาดีมีไมตรีจิตต่อกัน เพื่อประโยชน์สุขของกันและกันทั้งสองฝ่าย

หมวดที่สี่ “คนกับมรรคา” ว่าด้วยหลักธรรมของผู้ดำเนินในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ สู่จุดหมายคือประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตม์ อันได้แก่ความหลุดพ้นเป็นอิสระและความสุขที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม” พึงประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร ๑ ประการ ตั้งตนอยู่ในหลักของผู้แสดงธรรม ๕ ประการ และปฏิบัติต่อศิษย์ตามหลักปฏิบัติในทิส ๖

๒. “นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า” พึงรู้จักหลักบุพภาคแห่งการศึกษา ที่เรียกว่าปัจจัยแห่งสัมมาทิส ๒ ประการ คือกัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก และโยนิโสมนสิการที่เป็นองค์ประกอบภายใน แล้วปฏิบัติตามวุฒิชีธรรมอันเป็นหลักการสร้างความสำเร็จงอกงามของปัญญา ๔ ประการ พร้อมทั้งทำตนให้เป็นพหูสูตรในสาขาวิชาที่ตนเล่าเรียน ด้วยการสร้างความรู้ในด้านนั้นให้ครบจนทั้ง ๕ แห่งองค์คุณของ

พุทธ ส่วนในด้านความสัมพันธ์ส่วนตัวกับอาจารย์ก็พึงปฏิบัติตามหลักทิศเบื้องขวาในทิศ ๖

๓. “อุบาสก อุบาสิกา” เป็นคนใกล้ชิดศาสนา นอกจากปฏิบัติต่อพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามหลักในทิศ ๖ และทำบุญคือความดีทั้งชั้นทาน ชั้นศีล และชั้นภาวนา คือฝึกรบรรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญาแล้ว พึงเดินก้าวหน้าต่อไปในมรรคาแห่งความบริสุทธิ์ให้สมชื่อว่าเป็นคนใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของอุบาสกทั้งแบบ ๑ และแบบ ๕ เฉพาะอย่างยิ่งแบบ ๕ คือ มีศรัทธา มีศีล ไม่เชื่อมงคลแต่เชื่อกกรรม มุ่งหวังผลจากการกระทำมิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่แสวงหาทักษิณียคือผู้สมควรรับของถวายนอกกลุ่มนอกราชสำนักในพระศาสนา และชวนชววยในการอุปถัมภ์สนับสนุนพระพุทธศาสนา

๔. “พระภิกษุสงฆ์” เป็นผู้สืบศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ศาสนธรรม มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย เริ่มด้วยหน้าที่อนุเคราะห์ภุคหัตถ์ตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ และพึงหมั่นพิจารณาเตือนใจตนเองให้สำนึกในฐานะและหน้าที่อันจะต้องปฏิบัติโดยสมควรแก่เพศภาวะของตน ที่เรียกว่า อภินันท์จเวกขณ ๑๐ ประการ

๕. “คุณถึงธรรม” เป็นบทท้ายสุด จบลงด้วยการกล่าวถึงลักษณะของผู้บรรลุจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือผู้รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต ถึงถึงสันติ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มีอารมณ์ติดข้องค้างใจ มีแต่ความเบิกบานผ่องใส พบความปลอดโปร่งเกษมสุขได้ในที่ทุกสถาน

และสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้สิ่งและสถานซึ่งแวดล้อมตนพลอยกลายเป็นที่อันร่มเย็นตามไปด้วย

เนื้อหาที่แบ่งออกไปถึง ๒๑ บทนี้ พึงแต่จำนวนบทอาจนึกว่าภาพกว้างจะเป็นหนังสือขนาดใหญ่ทีเดียว แต่ความจริงความหมายและคำอธิบายต่าง ๆ ส่วนมากเป็นข้อความสั้น ๆ เขียนรวบรัดพอให้คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้ง่าย รูปเล่มจึงเป็นอย่างฉบับกระเป๋ มีควมยาวประมาณรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๓ เท่านั้น

ในทัศนะของผู้จัดทำหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* เอง คิดว่าหนังสือนี้มุ่งสำหรับผู้มีความรู้ทางธรรมอยู่บ้าง แม้จะพยายามใช้ภาษาไม่ให้ยาก แต่ก็ยังมีคำที่มาจากภาษาบาลีปนอยู่ โดยเฉพาะชื่อหัวข้อธรรมต่าง ๆ จึงอาจจะไม่ทันใจคนรุ่นใหม่ทีเดียว ผู้ที่นำจะใช้ได้เหมาะสมจะได้แก่คนรุ่นที่เกือบจะเก่าและจวนจะใหม่ ซึ่งเหลียวหลังไปยังพอเห็นชีวิตแบบวัฒนธรรมไทย เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ได้อ่านว่าเป็นชาวพุทธ หนังสือจะเป็นแบบฝึกหัดสำหรับทบทวนและตรวจสอบทั้งในด้านความรู้และการดำเนินชีวิต ว่าสอดคล้องหรือสมกันกับความเป็นชาวพุทธของตนหรือไม่ เพราะหลักธรรมที่ประมวลไว้ในหนังสือ ล้วนเป็นหลักธรรมเบื้องต้นหรือระดับพื้นฐาน ซึ่งคนไทยส่วนมากได้เคยเรียนเคยอ่านหรือเคยได้ยินผ่าน ๆ กันมาแล้ว และถือได้ว่าเป็นแนวความประพฤติตามปกติของชาวพุทธ เมื่อตรวจสอบแล้วก็พอจะมองเห็นได้ว่า ความเป็นชาวพุทธของตนมีพื้นฐานทางความรู้และความประพฤติรองรับอยู่เพียงใด สำหรับท่านผู้หนักแน่นในทางธรรมอยู่แล้ว หรือมีความรักความสนใจทางด้านนี้อยู่ “ธรรมนุญชีวิต” ก็จะเป็นคู่มือพุทธจริยธรรมที่อำนวยความสะดวก เมื่อต้องการปรึกษาหัวข้อธรรมหรือความหมายใน

## ๒๑๘ คำนิยมแบบพุทธ

คราวที่เกิดความติดขัดสงสัย หรือจะใช้แนะนำสั่งสอนผู้อื่น และอาจพบความหมายที่พอจะเห็นทางอธิบายเชื่อมต่อให้คนรุ่นใหม่เข้าใจได้ด้วย ส่วนคนที่เป็รุ่นใหม่แท้ๆ ถ้าเป็นผู้ใฝ่ศึกษา ต้องการให้ความรู้ความคิด และการดำเนินชีวิตของตน สมบูรณ์ขึ้นด้วยการกลมกลืนเข้ากันได้กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ตนต้องเกี่ยวข้อง ก็อาจใช้หนังสือให้เป็นประโยชน์ได้ หรือถ้าไม่ต้องการจำกัดตัวให้แคบด้วยสิ่งที่เรียกกันว่าใหม่แต่เพียงด้านเดียว ก็อาจจะพบอะไรใหม่ๆ จากสิ่งที่ล่อกันว่าอยู่ในประเภทเก่าก็ได้ หรือถ้าต้องการมีส่วนช่วยสร้างสรรค์สังคมที่มีความรู้สึกแบ่งแยกกันอยู่เป็นเก่าเป็นใหม่ ให้กลายเป็นสังคมที่มั่นคงมีเอกภาพไม่มีคนเก่าไม่มีคนใหม่ มีแต่คนไทยด้วยกัน ก็อาจพบหนังสือที่เป็นสะพานเชื่อมได้แห่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากหนังสือเล่มนี้ จะเป็นใครก็ได้ ที่รับเอาธรรมบัญญัติแห่งธรรมบัญญัติชีวิตไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามและประโยชน์สุข ทั้งแก่ตนเองและสังคมสืบต่อไป

จาก วารสารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๕ มี.ย.-ก.ค. ๒๕๒๒  
สรุปความจาก ธรรมบัญญัติ ของพระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) หน้า ๘๘  
หน้า พิมพ์โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จัดพิมพ์)

## ประวัติ

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต)

๒๔๘๑

เกิดที่ อ. ศรีประจันต์ จ. สุพรรณบุรี

๒๔๘๔

เป็นบุตรของ นายสำราญ นางซุนก อารยางกูร  
บรรพชา (เป็นสามเณร) ที่วัดบ้านกร่าง อ.ศรีประจันต์  
จ. สุพรรณบุรี

๒๕๐๔

จบเปรียญธรรม ๘ ประโยค และเป็นนาคหลวง อุปสม  
บท ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒๕๐๕

จบหลักสูตรมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นพุทธ  
ศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๑.

๒๕๐๕-๒๕๐๖

เป็นอาจารย์ ร.ร. บาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬา  
ลกรณราชวิทยาลัย

๒๕๐๗-๒๕๑๓

เป็นผู้ช่วยเลขาธิการ รองเลขาธิการ และอาจารย์  
บรรยายในมหาจุฬาฯ

๒๕๑๐

โดยอุปถัมภ์ของ พสท. (WFB) เดินทางเยี่ยมเยือน  
สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศลาว ศรี  
ลังกา มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง ไต้หวัน เกาหลี  
และญี่ปุ่น

๒๕๑๒

ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

๒๕๑๕

บรรยาย "พุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย" ที่ *University Museum, University of Pennsylvania*

๒๕๑๕-๒๕๑๘

เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์